

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

21. (131.) ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2026. június

Tóth Barnabás

Új génkezelési technikákkal (NGT) létrehozott növények szabadalmazhatósága
az Európai Unió területén

Mészáros Ábris

Kártérítés és a gazdagodás megtérítése a szellemitulajdon-jog területén –
a szerzői jogi jogsértés esetén alkalmazható pénzbeli igények vizsgálata

Hetyei Vivien

A mesterséges intelligencia és a szerzői jog metszéspontja: bírósági döntések
a közelmúltból és az aktuális szabályozási trendek nemzetközi összehasonlítása

Závodszki Rita Zsuzsanna

A tánc és az eredetiség

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeket, alcímeket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Új génkezelési technikákkal (NGT) létrehozott növények szabadalmazhatósága az Európai Unió területén	
TÓTH BARNABÁS	5
Kártérítés és a gazdagodás megtérítése a szellemi tulajdon-jog területén – a szerzői jogi jogsértés esetén alkalmazható pénzübeli igények vizsgálata	
MÉSZÁROS ÁBRIS	44
A mesterséges intelligencia és a szerzői jog metszéspontja: bírósági döntések a közelmúltból és az aktuális szabályozási trendek nemzetközi összehasonlítása	
HETYEI VIVIEN	77
A tánc és az eredetiség	
ZÁVODSZKI RITA ZSUZSANNA	99
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	146
– SZJSZT-36/2022 – A szabályszerű idézés feltételei teljesülésének megítélése	146
Könyv- és folyóiratszemle	154
– <i>Szertics Gergely: MI lesz velünk? Talán rossztól félünk... És talán nem remélünk eléggé... (Dr. Osman Péter)</i>	154
– <i>Cory Doctorow: A nagy elszarodás. Miért romlott el hirtelen minden, és mit tehetünk ellene? (Dr. Osman Péter)</i>	166

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

ÚJ GÉNKEZELÉSI TECHNIKÁKKAL (NGT) LÉTREHOZOTT NÖVÉNYEK SZABADALMAZHATÓSÁGA AZ EURÓPAI UNIÓ TERÜLETÉN*

1. BEVEZETÉS

1.1. A növénynevelés története

Az emberiség történelmének egyik legfontosabb pillanata a mezőgazdaság feltalálása volt. A mai Szíria területén található Ohalo II régészeti lelőhelyen több mint 90 000 növényi fragmentumot találtak, amelyek kora 23 000 év. Ez a felfedezés a korábbi modelleket némiképp aláásva mintegy 10 000 évvel korábbra helyezi a vad gabonák gyűjtésének kezdetét. A mezőgazdaság megjelenése feltehetően több helyen is megtörtént egymástól függetlenül, az első mezőgazdászok 11 000 évvel ezelőtt a termékeny félhold területén, a Tigris és az Eufrátesz között telepedtek le.¹ Nem nyilvánvaló, hogy hol kezdődött meg először a vad növények nemesítése, az Irán területén található Zagros hegyek közt egy kőkori településen 11 700 éves vad és félnemesített növényi maradványokat találtak, amiből arra lehet következtetni, hogy a növénynevelés egy időben több centrumból indult ki a termékeny félholdból.²

A növénynevelés történetében fontos fordulópontot hozott Gregor Mendel moráviai szerzetes munkája. Mendel borsókon végzett munkája eredményeként felismerte a gének természetes átörökítésének törvényszerűségeit.³ Mendel munkája a megalkotását követő évtizedekben figyelmen kívül került (a megírását követő 30 évben mindössze tizenegyszer hivatkozták), azonban az 1900-as évek elejére újra felfedezték, elvei a modern növénynevelés alapjait képezik.⁴

Mendel munkásságát megelőzően a mezőgazdászok szinte kizárólag tömeges szelekciós megoldásokat alkalmaztak a növénynevelés során. A mendeli öröklésmentre alapozva a 20. században számos növénynevelési eljárást hoztak létre, így a növénynevelés áttért a mezőgazdászok kezéből, és egyre inkább tudományos alapokra helyeződött. Men-

* A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala felsőfokú iparjogvédelmi tanfolyamára készített szakdolgozat szerkesztett változata.

¹ Rolf H. J. Schlegel: *History of plant breeding*. CRC Press, 2017.

² N. J. Conard, S. Riehl, M. Zeidi, R. Matthews, H. F. Nashli: *Revisiting Neolithisation in the Zagros foothills: Excavations at Chogha Golan, an aceramic Neolithic site in Ilam province, western Iran. The Neolithisation of Iran. The Formation of New Societies*. Oxbow Books, Oxford, 2013.

³ Georg Mendel: *Experiments in plant hybridization*. Verhandlungen des naturforschenden Vereins, Brünn, 1865.

⁴ Petr Smykal, Rajeev K. Varshney, Vikas V. Singh, Clarice J. Coyne, Claire Domoney: *From Mendel's discovery on pea to today's plant genetics and breeding: Commemorating the 150th anniversary of the reading of Mendel's discovery*. *Theoretical and Applied Genetics*, 129. évf. 12. sz., 2016, p. 2267–2280.

del munkája mellett a növénynevelés előrehaladásában nagy szerepe volt a rekombináns DNS-technikáknak is. A 20. század folyamán kidolgozták többek között a restriktív fragmenshossz-polimorfizmus módszerét, amely lehetővé tette az előnyös tulajdonsággal rendelkező növények még gyorsabb és megbízhatóbb szelekcióját. A mezőgazdaság ilyen innovációkat kitermelő tudományos felfogása vezetett a zöld forradalomnak nevezett folyamathoz, amelyből számos fejlődő ország profitálhatott.

A 21. század elejére a növénynevelés az egyik legforróbb politikai és társadalmi vitát eredményező téma lett, aminek oka a genetikai módosítás és a genetikailag módosított organizmusok (GMO-k) megjelenése.⁵ A génmódosított organizmusok olyan élőlények, amelyek genetikai anyaga további genetikai anyag hozzáadása vagy deléciója útján meg lett változtatva.⁶ Az első genetikailag módosított növényt (antibiotikumrezisztens dohány) 1983-ban hozták létre, amíg az első genetikailag módosított (GM) növény piacra bocsátása 1996-ban történt, ez a növény egy késleltetett érésű paradicsom volt.⁷ A génmódosítást és a GMO-k használatát számos nézőpontból érték kritikák, úgy mint közösségi növénynevelő szervezetek eladása multinacionális vállalatoknak, a tradicionális vetőmagok térvesztése, ezáltal a biodiverzitás csökkenése, a modern vetőmagok térhódítása miatt a mezőgazdasági termelők szuverenitásvesztése és a vállalatok génekre irányuló szabadalmazása, ami korlátozza a nevelők és farmerek felhasználási lehetőségeit.

Az olyan új géntechnikai technikák megjelenése, mint a CRISPR/Cas lehetővé teszi a növények genomjának célzott módosítását, amivel a minden korábbinál gyorsabb ütemű növénynevelés valósítható meg. A fejlődés követése érdekében komoly teher hárul a jogalkotókra világszerte, akiknek a technológia nagymértékű fejlődése mellett kell a közjő érdekében a szabályozás legjobb eszközeit megválasztaniuk.

2. CÉLKITŰZÉS

Az Európai Unió területén a növények oltalmazásának joggyakorlatát a biotechnológiai találmányokról szóló 98/44/EK irányelv és a növényfajta-oltalomról szóló 2100/94/EK rendelet szabályozza. A kettős oltalom elkerülése érdekében a 98/44/EK rendelet kizárja a szabadalmi oltalomból a növényfajtákat, valamint a növényfajták létrehozása szempontjából elengedhetetlen, lényegében biológiai eljárásokat. A 98/44/EK irányelv kihirdetését követően két évtizedet ölelt fel a lényegében biológiai eljárások elbírálására vonatkozó jelenlegi joggyakorlat kidolgozása.

A joggyakorlat kialakulásával párhuzamosan azonban a géntechnológia is jelentős fejlődésen ment keresztül. Az új géntechnikai technikák (NGT) lehetővé teszik a növényi genom

⁵ N. Kingsbury: *Hybrid: the history and science of plant breeding*. University of Chicago Press, 2009.

⁶ Lásd: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095847545>.

⁷ D. Želježić: *Genetically Modified Organisms in Food-Production, Detection and Risks*. Arhiv za higijenu rada i toksikologiju, 55. évf. 4. sz., p. 301–312.

nagy pontosságú, gyors és célzott manipulálását, ezzel a hagyományos növénynemesítési folyamat tudományos alapokon fekvő gyorsabb és költséghatékonyabb alternatíváját prezentálva. Az ilyen NGT-k alkalmazásával végrehajtott ciszgenézis folyamat eredményeképpen létrehozott növény nem tartalmaz a nemesítői génállományban meg nem található géneket, miközben létrehozása – a hagyományos nemesítéssel szembeni idő- és költséghatékonyasága mellett – nem jár a hagyományos nemesítéshez képest többletkockázattal. Ez azt eredményezi, hogy az új NGT-vel a hagyományos nemesítési eljárásokkal egyenértékű növény jön létre, amely azonban előállításának műszaki jellegéből következően szabadalmazható.

Az Európai Parlament és a Tanács 2023. július 5-én rendeletjavaslatot tett közzé, amely az NGT-vel létrehozott növények egy biztonságosnak ítélt kategóriáját mentesítené az Unió korábbi GMO-szabályozásai alól, így ezek a növények szabadon kibocsáthatók, valamint kereskedelmi forgalomba hozhatók lennének a GMO-engedélyeztetési eljárás lefolytatása nélkül. Mivel a rendeletjavaslat az ilyen növények szabadalmi oltalmazása kapcsán szabályozást nem tartalmaz, ezért ezek a növények továbbra is szabadalmi oltalomban részesülhetnek.

A rendeletjavaslat jelentős visszhangot váltott ki, a hagyományos növénynemesítőket képviselő érdekképviseleti szervezetek jelezték, hogy elfogadása olyan jogi helyzetet eredményezne, amely mellett a hagyományos növénynemesítők fennmaradása ellehetetlenül, ezért az NGT-vel létrehozott növények szabadalmi oltalomból való kizárását kérték. Az NGT-kat alkalmazó innovátorok számára azonban az így létrehozott növények szabadalmi oltalomból való kizárása elfogadhatatlan, mivel véleményük szerint az az agráripari innováció nagymértékű lassulásához vezetne.

Jelen írás célja az Európai Parlament és Tanács egyes új génkezelési technikák útján nyert és a belőlük származó élelmiszerekről és takarmányokról, valamint az (EU) 2017/625 rendelet módosításáról szóló javaslata kapcsán felmerült szabadalmi kérdések és társadalmi vita bemutatása, figyelembe véve a 98/44/EK irányelv értelmezésével kapcsolatban bekövetkezett joggyakorlati változásokat és az irányelv módosítására irányuló törekvéseket.

3. KIFEJTÉS

3.1. Releváns jogforrások és ítélkezési gyakorlat

3.1.1. 2100/94/EK rendelet a közösségi növényfajta-oltalmi jogokról

A növényfajta oltalmára létesült nemzetközi egyezmény, az UPOV-egyezmény hozta létre a növények biológiai sajátosságaihoz igazodó iparjogvédelmi oltalmi formát, a növényfaj-

ta-oltalmat.⁸ Az Európai Tanács a növényfajta-oltalmi jog európai harmonizációja céljából 1994. július 27-én kihirdette a közösségi növényfajta-oltalmi jogokról szóló rendeletét.

A rendelet 5. cikke értelmében fajta az a növénycsoportosítás, amely adott genotípusból vagy genotípusok kombinációjából kifejeződött jellemzők által meghatározható, bármely más növénycsoportosítástól legalább egy ilyen jellemzőben eltér, és jellemzőit megőrző szaporításra alkalmas egységet alkot.

A rendelet a növényfajta-oltalom jogi hatályának korlátait ismertető 15. cikk c) pontja meghatározza, hogy a közösségi növényfajta-oltalmi jogok nem terjednek ki más fajták nemesítésére vagy felfedezésére, illetve kifejlesztésére irányuló tevékenységekre.⁹

3.1.2. Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve a biotechnológiai találmányok oltalmáról

Az Európai Parlament és a Tanács 1998. július 6-án kihirdette a biotechnológiai találmányok oltalmáról szóló irányelvét. Az irányelv célja – felismerve a biotechnológia és a génmanipuláció egyre fontosabb szerepét számos iparágban – oltalom biztosításával lehetővé tenni a biotechnológiai találmányok magas kutatás-fejlesztési költségei mellett is nyereség realizálását a piaci szereplők számára. Felismerve a tagállamok biotechnológiai találmányokra vonatkozó eltérő szabályozását, a jogalkotók az irányelvvel a tagállamok közötti jogharmonizációt, így a belső piac tehermentes működését kívánták elősegíteni.

Az irányelv 2. cikke meghatározza a biológiai anyag fogalmát, 3. cikke a biológiai anyaggal összefüggésben megfogalmazott találmány szabadalmazhatóságának követelményeit. Az irányelv 4. cikke alapján növényfajták, illetve növények előállítására szolgáló lényegében biológiai eljárások nem részesülhetnek szabadalmi oltalomban. A lényegében biológiai eljárások definícióját az irányelv 2. cikke ismerteti, amely meghatározza, hogy egy növények (vagy állatok) előállítását célzó eljárás akkor minősül lényegében biológiai, ha az egészében természeti jelenségekből áll, úgy mint a keresztezés vagy a szelekció.

Az irányelv az oltalom terjedelmével foglalkozó 8. cikkének (2) pontja kimondja, az olyan eljárás esetén, amellyel sajátos jellemzőkkel rendelkező biológiai anyag hozható létre, az oltalom terjedelme kiterjed az eljárással közvetlenül előállított biológiai anyagra, illetve arra a biológiai anyagra, amely szaporítás vagy többszörözés útján az eljárással közvetlenül előállított biológiai anyagból származik, és azzal azonos jellemzőkkel rendelkezik.¹⁰

Az irányelv szabadalmi jogi gyakorlatba átültetése az irányelv cikkeinek az Európai Unió tagállamainak jogszabályozásába, illetve az Európai Szabadalmi Egyezménybe integrálása útján történt meg.

⁸ Kókai-Kunné Szabó Ágnes: A növényfajta-oltalom, a közösségi növényfajta-oltalom. In *Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor* (szerk.): IJOTEN internetes jogtudományi enciklopédia.

⁹ 2100/94/EK tanácsi rendelet a közösségi növényfajta-oltalmi jogokról.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK-irányelve.

3.1.3. Az Európai Szabadalmi Egyezmény

Az Európai Szabadalmi Egyezmény (továbbiakban: ESZE) a szerződő államai számára az egyezmény szerinti központi szabadalmi eljárást biztosít, amelyet az Európai Szabadalmi Hivatal bonyolít le. Az ESZE hatálya alatt az Európai Szabadalmi Hivatal által megadott szabadalmi oltalom az európai szabadalom. Az európai szabadalom egy vagy több szerződő államban hatályosítható, a hatályosított európai szabadalom a nemzeti szabadalmakkal egyenértékűnek tekintendő. Az ESZE-nek jelenleg 38 szerződő állama van, tehát az Európai Unió tagállamain felül további szerződő államokat is magában foglal.¹¹

3.1.4. A fellebbezési tanács T0083/05 számú ügye

Az EP1069819 számú szabadalom¹² (bejelentő: Bioscience Ltd.) eljárást ismert meg növelt antikarcinogén tulajdonsággal rendelkező glükoszínolát tartalmú *Brassica* nemzetségbe tartozó növények létrehozására. A szabadalmi bejelentés 1. igénypontja eljárást ismert emelt 4-metilszulfínilbutil glükoszínolát és/vagy 3-metilszulfínilpropil glükoszínolát tartalmú *Brassica oleracea* növény létrehozására, amely eljárás tartalmaz *a*) egy keresztezési lépést és *b*) egy szelekciós lépést (1. melléklet). A szabadalmi bejelentésre az Európai Szabadalmi Hivatal szabadalmat engedélyezett 2002. 06. 13-án.¹³

Az EP1069819 számú szabadalommal szemben felszólalást nyújtott be a Syngenta Participations AG 2003. 04. 22-én,¹⁴ majd a Group Limagrain Holding 2003. 05. 05-én.¹⁵ A felszólaló szervezetek benyújtott kérelmükben kifejtik, hogy a szabadalom nem felel meg (többek között) az ESZE 53. cikk *(b)* pontjának, mivel az igénypontba foglalt eljárás lényegében biológiai eljárásnak minősül.

A kérelem vizsgálata során a fellebbezési tanács megállapította, hogy az ESZE 1973. 23*b* szabály (5) pontja [az ESZE későbbi kiadásában 26(5) szabály] nehezen érthető, és önelentmondást tartalmaz. Egyrészt a cikk kiemeli, hogy egy lényegében biológiai eljárás egészében természeti jelenségekből áll, másrésztől azonban a természeti jelenségekre példaként hozza a szelekciót és a keresztezést. A tanács ennek kapcsán megállapította, hogy a hagyományos növénynevelés során szisztematikusan végrehajtott keresztezés és szelekció emberi beavatkozás nélkül nem zajlik le a természetben, továbbá azt is, hogy az ESZE 1973. 23*b* szabály (5) pontjában szereplő „egészében” kifejezés használata eredményeképpen azok az eljárások, amelyek természetes jelenségeken felül tartalmaznak egy technikai jellegű lépést, a kizárás hatályán kívül eshetnek. A tanács az ESZE 53. cikk *(b)* pontja kapcsán ki-

¹¹ European Patent Convention, 17th edition, 2020.11.

¹² EP1069819 B1, Bioscience Ltd. 2001.01.24.

¹³ EP Register: EP1069819B1, Decision to Grant a European Patent. 2002.06.13.

¹⁴ I. m. (13), Notice of opposition 2003.04.22.

¹⁵ I. m. (13), Notice of opposition 2003.05.05.

emeli, hogy az irányelv megalkotói a „lényegében” kifejezést azért választhatták a „teljesen” kifejezés helyett, hogy a növénynemesítési eljárások még akkor is a kizárás alá eszenek, ha az eljárások másodlagos tulajdonságai technikai eszközökkel vannak jellemezve.

A fellebbezési tanács az alábbi kérdésekben kérte a bővített fellebbezési tanács értelmezését (lásd G002/07):

Egy nem mikrobiológiai eljárás, amely keresztezési és szelektálási lépéseken alapul, kívül esik-e az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizáráson pusztán azért, mert tartalmaz további, technikai jellegű lépést?

Amennyiben az előző kérdésre nem a válasz, mi a megkülönböztető kritérium az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alá eső és kizárás alá nem eső eljárások megkülönböztetése során? Releváns-e a további technikai lépés hozzájárulása az igénypont szerinti találmányhoz?¹⁶

3.1.5. A fellebbezési tanács T1242/06 számú ügye

Az EP1211926 számú szabadalom¹⁷ (bejelentő: Izrael állam) csökkentett víztartalmú paradicsomnövény létrehozására szolgáló eljárásra vonatkozik, ahol a bejelentés 1. igénypontja szerinti eljárás többszöri keresztezési lépést, valamint szelekciót tartalmaz (lásd 2. melléklet). A szabadalmi bejelentésre az Európai Szabadalmi Hivatal szabadalmat engedélyezett 2003. 10. 16-án.¹⁸

A megadott szabadalommal szemben 2004. 08. 12-én felszólalási eljárást¹⁹ kérelmezett az Unilever N. V. Érvelésük szerint a megadott szabadalom tárgya lényegében biológiai eljárás, amely az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alá esik.

A fellebbezési tanács megállapította, hogy az eljárás végrehajtásához szükséges magas szintű emberi beavatkozás – amelyre a szabadalmas hivatkozik – nem változtat a tényen, hogy a szabadalmazott eljárás tulajdonképpen klasszikus növénynemesítés.

A fellebbezési tanács a következő kérdéseket tette fel a bővített fellebbezési tanácsnak (lásd G0001/08):

Egy keresztezési és szelektálási lépéseket tartalmazó, növények létrehozására szolgáló, nem mikrobiológiai eljárás csak akkor esik az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alá, ha az eljárás lépései a természetben maguktól végbemennek?

Ha az első kérdésre nem a válasz, egy keresztezési és szelektálási lépéseket tartalmazó, növények létrehozására szolgáló, nem mikrobiológiai eljárás kiesik-e az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alól, ha tartalmaz egy további, technikai jellegű lépést?

¹⁶ T0083/05 Decision of the Board of Appeal. Official Journal of the EPO, 2013.07.08.

¹⁷ EP 1211926 B1, State of Israel, 2002.06.12.

¹⁸ EP Register. EP1211926 B1 Decision to grant a European patent. 2003.10.16.

¹⁹ I. m. (18), Notice of opposition 2004.08.12.

Ha az előző kérdésre a válasz negatív, mik az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás feltételei, releváns-e, hogy a technikai lépés hozzájárul a találmányhoz?²⁰

3.1.6. A bővített fellebbezési tanács G 0002/07 és G 0001/08 számú ügyben hozott döntése

A tanács az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti „lényegében biológiai eljárás” definíciójának vizsgálata kapcsán a fellebbezési tanács által a T320/87 és a T356/93 ügyben hozott döntésből megismerhető értelmezést vette figyelembe. A T320/87 ügyben hozott döntésből kiolvasható, hogy az ESZE 53. cikk (b) pont vonatkozásában egy eljárás kapcsán annak megállapítása, hogy lényegében biológiai minősül-e, mindenképp a találmány lényegén kell, hogy alapuljon, figyelembe véve az emberi beavatkozás relevanciáját, illetve annak hatását az elérni kívánt célra. Az emberi beavatkozás önmagában nem elegendő a lényegében biológiai jelző megkerülésére, eredményezheti azt, hogy az eljárás mindössze nem egészében biológiai. Ezt a T 356/93 ügyben hozott döntés megerősíti azzal, hogy megállapítja, az az eljárás kerül ki az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás hatálya alól, amely eljárás emberi beavatkozás nélkül nem kivitelezhető, szükséges technikai lépése döntő hatással van a végeredményre.

A bővített fellebbezési tanács az ESZE 23b szabályának (5) pontja kapcsán megállapította, hogy az a 98/44/EK irányelv 2. cikk (2) pontjával megegyező szövegezésű, így az irányelv 2. cikk (2) pontjában található önellentmondás az ESZE 23b szabály (5) pontjába átemelésre került. A 23b szabály (5) pontjában szereplő „lényegében biológiai” kifejezés teljes körű definiálását célzó próbálkozás hiábavaló. Ezért a tanács azt vizsgálta meg, hogy a T320/87 ügyben hozott döntésben alkalmazott gondolkodásmód megfelelő-e, két eltérő megközelítésmóddal való összehasonlítása útján. Egyik megközelítés az ESZE 1973 52(4) cikk értelmezésével analóg megoldás szorgalmazása, egy másik megközelítés a számítógéppel alkotott találmányokkal analóg megközelítés.

1. Az ESZE 1973 52(4) cikke a sebészeti és terápiás módszerek szabadalmazhatóságából való kizárását tartalmazza. Az ESZE 53. cikk (b) pont 1973 52. cikk (4) pontjával analóg módon kezelve egyetlen lényegében biológiai tekinthető lépés a teljes eljárás szabadalmazhatóságából való kizárását vonná maga után.
2. A számítógépes programok szabadalmazhatósága kapcsán az ESZE 52(2) cikk (c) pontja értelmében a számítógépes programok nem tekinthetők szabadalmaztatható találmánynak, és ezért az ESZE 52. cikk (3) pontja alapján ki vannak zárva a szabadalmi oltalomból. Azonban az ESZE 52. cikk (3) pontja és ESZE 53. cikk (b) pontja szövegezéséből egyértelmű különbség tűnik ki. A számítógépes programok esetén a fogalmazásból az következik, hogy bármely technikai tárgy oltalmi körbe vonásával elkerülhető az ESZE 52(3) cikke szerinti kizárás. Ezzel szemben az 53. cikk (b) pontja

²⁰ I. m. (18), F3032 Notification(s) of the decision 2008.04.08.

a lényegében biológiai kifejezést tartalmazza, amiből arra lehet következtetni, hogy a technikai lépés nem eredményezheti minden mérlegelés nélkül a kizárás elkerülését.

A bővített fellebbezési tanács ezen okok mentén a következő döntést hozta:

1. Azon növények létrehozására szolgáló, nem mikrobiológiai eljárás, amely eljárás növények teljes genomjának szexuális keresztezéséből és azt követő szelekcióból áll, kizárt a szabadalmazható találmányok köréből mint lényegében biológiai eljárás.
2. Az ilyen eljárások nem kerülnek ki a kizárás hatálya alól pusztán azért, mert a keresztezésen és szelekción felül további, technikai jellegű lépést tartalmaznak a keresztezés és szelekció hatékonyabbá tételére.
3. Ha a további, technikai jellegű lépés önmagában új tulajdonságot juttat a genomba, vagy módosít egy tulajdonságot, tehát a módosítás nem a növények genetikai állománya keresztezésének eredménye, akkor az eljárás nincs kizárva a szabadalmazható találmányok köréből.
4. Annak meghatározása során, hogy egy eljárás lényegében biológiai minősül-e, nem releváns, hogy a további technikai lépés új vagy ismert, ahogy az sem, hogy az eljárás bekövetkezik vagy bekövetkezhet a természetben.²¹

3.1.7. A fellebbezési tanács T0083/05 számú ügy (glükozinolát tartalmú brokkoli) utóélete a bővített fellebbezési tanács G0002/07 számú ügyben hozott döntése tükrében

A szabadalmas a G0002/07 döntés folyamatoként az igénypontok oltalmi körét a brokkoli-növényre vonatkozó termékigénypontokra és eljárással jellemzett termékigénypontokra szűkítette.²² A fellebbezési tanács megállapította, hogy az igénypontok nem esnek az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alá azért, mert nem minősülnek növényfajtának. A fellebbezési tanács fontosnak érezte – a párhuzamosan futó T1242/06 ügyben a bővített fellebbezési tanácshoz benyújtott kérdések mellett – további kérdéseket előterjeszteni az eljárással jellemzett termékigénypontok jogállásának értelmezése érdekében.

Ezért a fellebbezési tanács 2013. július 9-én az alábbi kérdésekkel fordult a bővített fellebbezési tanácshoz (lásd G002/12):

Lehet-e a lényegében biológiai eljárásokra vonatkozó ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárásnak negatív hatása növények vagy növényi anyagok szabadalmazhatóságára?

Engedélyezhető-e egy növényre vagy növényi anyagra vonatkozó – amely nem növényfajta – eljárással jellemzett termékigénypont abban az esetben, ha az eljárás, amellyel a termék jellemzett, lényegében biológiai eljárás?

²¹ G0002/07 Decision of the Enlarged Board of Appeal. Official Journal of the EPO, 2010.12.09.

²² EP Register: EP1069819B1, Claims 2011.05.03.

Egy növényre vagy növényi anyagra vonatkozó termékgénypont a kizárás alá esik-e azért, mert az igénypont oltalmi köre magába foglalja a növény vagy növényi anyag lényegében biológiai eljárás útján történő létrehozását?²³

3.1.8. A fellebbezési tanács T1242/06 számú ügyének (csökkentett víztartalmú paradicsom) utóélete a bővített fellebbezési tanács G0001/08 számú ügyben hozott döntése tükrében

A szabadalmas a G0001/08 döntés fényében törölte a paradicsomnövény előállítására vonatkozó eljárási igénypontokat, így a szabadalmat a paradicsomtermésre és az abból készített termékekre korlátozta.²⁴ Az ESZE 53. cikk (b) pontja első csoportként kizárja a szabadalmi oltalomból a növényfajtákat, második csoportként a lényegében biológiai eljárásokat. A fellebbezési tanács megállapította, amennyiben kizárólag a növényfajtákra vonatkozó kizárást kell figyelembe vennie, abban az esetben a termékgénypontok tárgya nem esik az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás körébe. A tanács felismerte, hogy termékgénypontok használata útján a lényegében biológiai eljárásra vonatkozó kizárás megkerülhetővé válik, az így megszerzett oltalom kiterjedne az egyébként kizárás alá eső eljárási igénypont tárgyára. A tanács véleménye szerint ez szembe menni látszik ESZE 53. cikk (b) pontja mögött vélelmezhető jogalkotói szándékkal.

Ezen okok miatt a fellebbezési tanács 2012. június 1-jén az alábbi kérdésekkel fordult a bővített fellebbezési tanácshoz (lásd G002/13):

Lehet-e a lényegében biológiai eljárások ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárásának negatív hatása növények vagy növényi anyagok szabadalmazhatóságára?

Engedélyezhető-e szabadalom olyan növényre vagy növényi anyagra, amelynek előállítására a bejelentés napján kizárólag lényegében biológiai eljárások álltak rendelkezésre?

Van-e jelentősége annak, hogy a termékgénypont magában foglalja a termék előállítását az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alá eső lényegében biológiai eljárással?²⁵

3.1.9. A bővített fellebbezési tanács G0002/12 és G0002/13 számú döntése

A bővített fellebbezési tanács az előterjesztett kérdések kapcsán megállapította, hogy mind a termék-, mind az eljárással jellemzett termékgénypontok kapcsán az igénypont tárgya a termék, ezért a szabadalmazhatóság vizsgálata során a termékekre vonatkozó formai és tartalmi követelményeket az eljárás szabadalmazhatóságától függetlenül kell megvizsgálni. Ezért azt vizsgálta meg, hogy az ESZE lényegében biológiai eljárások kizárására vonatkozó

²³ I. m. (22), Text: Decision / Communication 2013.07.09.

²⁴ EP Register. EP1211926B1, Claims 2011.09.07.

²⁵ I. m. (24), Text Decision / Communication 2012.06.01.

53. cikk (b) pontja magába foglalja-e az eljárások mellett az ilyen eljárásokkal előállított termékeket is.

Ennek vizsgálatára az ESZE 53. cikk (b) pontjának grammatikai, szisztematikus és teleológiai interpretációját vizsgálta meg. A grammatikai interpretáció arra a konklúzióra vezetett, hogy az ESZE 53. cikk (b) pontjának elvben egynél több értelmezése is lehetséges, ezért ez az interpretáció nem vezethet a jogalkotó szándékának meghatározására. A rendelkezés szabályozásban elfoglalt helyéből és jogi kontextusából (szisztematikus interpretáció) nem következtethető az ESZE 53. cikk (b) pont eljárásokra és eljárással rendelkező igénypontokra történő kiterjesztése. A cikk jogi, gazdasági, társadalmi értékrendjét megvizsgálva (teleológiai interpretáció) a bővített fellebbezési tanács azt állapította meg, hogy az ESZE 53. cikk (b) pontja mögött húzódó célkitűzés nem elég egyértelmű ahhoz, hogy ebből a cikk szűk vagy tág értelmezésének helyessége kikövetkeztethető legyen.

Ezért a tanács különböző módszertanokat alkalmazva megvizsgálta a Bécsi Szerződés jogértelmezésre vonatkozó 31. cikkét, aminek tükrében megállapította, hogy a „lényegében biológiai eljárások növények előállítására” kifejezés nem terjed ki az eljárásokon túl az eljárással alkotott termékekre.

Ennek tükrében a bővített fellebbezési tanács az alábbi döntést hozta:

1. Az ESZE 53. cikk (b) pontja alapján a lényegében biológiai eljárások kizárása a szabadalmi oltalomból nincs negatív hatással a növényre vagy növényi anyagra vonatkozó termékigénypontok szabadalmazhatóságára.
2. Az a tény, hogy a bejelentés napján rendelkezésre álló eljárások az igénypont szerinti növény vagy növényi anyag előállítására lényegében biológiai eljárások, nem eredményezi a növényre vagy növényi anyagra vonatkozó termékigénypontok kizárását a szabadalmazható találmányok köréből.
3. Nincs jelentősége annak, hogy a termékigénypont magában foglalja a termék előállítását az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás alá eső, lényegében biológiai eljárással.²⁶

3.1.10. Az Európai Bizottság észrevételei a 98/44/EK irányelv egyes cikkei és a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatósága kapcsán

Az Európai Szabadalmi Hivatal bővített fellebbezési tanácsának 2015. márciusában hozott G0002/12 és G0002/13 döntése értelmében a lényegében biológiai eljárásokkal nyert termékek szabadalmazhatók lehetnek annak ellenére is, hogy az eljárás, amellyel a terméket létrehozták, lényegében biológiai eljárás, és ezért nem szabadalmazható. Ezért 2015. decemberében az Európai Parlament rendeletben utasította az Európai Bizottságot, hogy vizsgálja meg a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott termékek szabadalmazhatóságát.

²⁶ G0002/12 Decision of the Enlarged Board of Appeal. Official Journal of the EPO. 2015.03.25.

A bizottság megállapította, hogy a lényegében biológiai eljárások kizárásáról szóló 98/44/EK irányelv 4. cikk [53. cikk (b) pont] ESZE-be emelése mellett a 98/44/EK irányelv egyéb releváns rendelkezéseit az Európai Szabadalmi Hivatal az ESZE Végrehajtási Szabályzatába integrálta. Ez azt eredményezi, hogy a növények szabadalmazhatósága kapcsán mindkét szakaszt figyelembe kell venni. Ha a két szakasz kontradiktórius, az ESZE 164. cikk (2) pontja értelmében az ESZE-ben szereplő cikk [ez esetben az 53. cikk (b) pont] tekintendő érvényesnek. Ez azonban eltérés a 98/44/EK irányelvhez képest, amelynek rendelkezései nem sorolhatók különböző hierarchiai szintekre, a rendelkezéseket együttesen kell értelmezni. Az EU jogalkotói szándékának meghatározása szempontjából az irányelv adaptálását előkészítő munka iratai a relevánsak, nem az ESZE 1973 aláírását előkészítő iratok.

Az Európai Parlament 1995. évi előterjesztésében a 4. cikk 2. bekezdése a következő szövegezésben volt olvasható: „*Biológiai anyag, amely magában foglalja a növényeket és állatokat, és azok részei, amennyiben azok nem lényegében biológiai eljárás útján kerültek előállításra, szabadalmaztathatók, kivéve a növény- és állatfajtákat.*” Az ismertetett bekezdésből egyértelműen következik, hogy a jogalkotó szándékában állt a lényegében biológiai eljárással előállított növények kizárása. A későbbi olvasatokból ez a megfogalmazás kikerült, azonban a Bizottság véleménye szerint ennek oka nem a lényegében biológiai eljárással előállított növények kizárásának feloldása. A Bizottság megállapítja, hogy amennyiben a lényegében biológiai eljárás útján létrehozott növények kizárása a jogalkotó szándékában állt, úgy annak kizárását a 4(1)(b) bekezdésben explicit kiemelhetné volna, azonban az is megállapításra került, hogy bizonyos rendelkezések értelmezései akkor konzisztensek csak, ha a lényegében biológiai eljárással előállított növényeket kizártnak tekintik.

Összegzésében az Európai Bizottság kiemeli, hogy a 98/44/EK irányelv adaptálásakor a jogalkotónak szándékában állt a lényegében biológiai eljárással előállított termékek kizárása a szabadalmazható találmányok köréből.²⁷

3.1.11. A fellebbezési tanács T1063/18 számú ügye

Az EP2753168 számú bejelentés²⁸ (bejelentő: Syngenta Participations AG) *Capsicum annuum* növényt ismertet, amelynek paprikatermése extrém sötétzöld színű éretlen állapotában, továbbá a bejelentés ismertet a tulajdonsághoz tartozó QTL alléleket (1. igénypont, lásd 3. melléklet). A szabadalmi bejelentés 2014. 07. 16-án közzétételre került.

Az Európai Szabadalmi Hivatal vizsgálati osztálya 2018. 02. 09-én tájékoztatta a bejelentőt arról, hogy az 1. és a 2. igénypont tárgyi köre az ESZE 53. cikk (b) pontja és az ESZE-be újonnan beillesztett 28(2) szabály alapján ki van zárva a szabadalmazható találmányok kö-

²⁷ C 411/3 Commission Notice on certain articles of Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council on the legal protection of biotechnological inventions, Official Journal of the European Union, 2016.

²⁸ EP2753168 B1, Syngenta Participations AG, 2014.07.16.

réből. Az ESZE 28(2) cikke kimondja, hogy azok a növények, amelyek kizárólag lényegében biológiai eljárás útján kerültek előállításra, nem szabadalmazhatók.²⁹ Válaszában a bejelentő a G0002/12 és a G0002/13 bővített fellebbezési tanácsi döntésekre hivatkozva kiemeli, az ESZE 53. cikk (b) pontja és 28(2) szabálya kontradiktórius, az ESZE 28(2) szabálya (amely a lényegében biológiai eljárással létrehozott termékekre vonatkozik) az ESZE 164(2) cikke értelmében nem alkalmazható, mivel az kimondja, hogy az egyezmény és a végrehajtási szabályzat ütközése esetén az egyezmény szövege irányadó. Mivel az ESZE 53. cikk (b) pontja a G0002/12 és a G0002/13 ügyben hozott bővített fellebbezési tanácsi döntések értelmében nem terjeszti ki a lényegében biológiai eljárásokra vonatkozó kizárást az ilyen eljárással létrehozott növényekre, a végrehajtási szabályzat részét képező 28(2) szabály alapján a kizárás vonatkozik a lényegében biológiai eljárással létrehozott termékekre is, ezért az ESZE 164(2) cikke értelmében az ESZE 28(2) szabálya nem alkalmazható.³⁰

Az Európai Szabadalmi Hivatal reakciójában kifejti, hogy a jogalkotó célja az irányelv adaptálásakor az irányelv ESZE-be történő konzisztens integrálása volt. Az Európai Szabadalmi Hivatal jogilag nem kötött az EU-jogszabályok által, azonban kitűzött célja az ESZE-nek az irányelvhez való hangolása, és ezért az ESZE értelmezésekor az irányelv szövegét mint kiegészítő forrást felhasználja. Az Európai Bizottságnak a 98/44/EK irányelv egyes cikkei és a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatósága kapcsán kibocsátott észrevételét idézve a vizsgálati osztály kiemeli, hogy az ESZE 28(2) szabálya jogszerű tisztázása az ESZE 53. cikk (b) pont hatályának. Ezért a vizsgálati divízió az ESZE 28(2) szabálya alapján elutasította a szabadalmi bejelentést.³¹ A bejelentő a szabadalmi bejelentés elutasítása nyomán fellebbezést nyújtott be.³²

A fellebbezési tanács megállapította, hogy az Európai Bizottság által kibocsátott észrevételek nem jogerősek, mivel a 98/44/EK irányelv jogerős értelmezésére az Európai Bíróság rendelkezik hatáskörrel. Az ESZE 22(1) cikkének értelmében a bővített fellebbezési tanács a jogértelmezéssel megbízott szerv, döntései *de facto* jogerősek a fellebbezési tanácsra nézve. Ezért a fellebbezési tanács a vizsgálati osztály elutasító döntését semmisnek minősítette, és a bejelentést további vizsgálatra visszautalta.³³

3.1.12. A bővített fellebbezési tanács G0003/19 számú döntése

Az 2019 április 4-én az ESZE 112(1)(b) cikk alapján az Európai Szabadalmi Hivatal elnöke az alábbi kérdéseket intézte a bővített fellebbezési tanácshoz:

²⁹ EP Register. EP2753168 B1, Annex to the communication. 2018.02.09.

³⁰ I. m. (29), Reply to communication from the Examining Division. 2018.02.15.

³¹ I. m. (29), Grounds for the decision. 2018.03.22.

³² I. m. (29), Notice of Appeal. 2018.04.05.

³³ T 1063/18. Decision of the Boards of Appeal, 2018.12.05.

Az ESZE 164(2) cikke értelmében lehetséges-e az ESZE 53. cikk (b) pontját a végrehajtási szabályzatban tisztázni anélkül, hogy az *a priori* korlátozná a fellebbezési tanács és a bővített fellebbezési tanács korábbi döntéseit?

Amennyiben igen, lehetséges-e a kizárólag lényegében biológiai eljárás útján létrehozott növények kizárása a szabadalmazható találmányok köréből az ESZE 28(2) szabály alapján, figyelembe véve, hogy az ESZE 53. cikk (b) pontja az ilyen termékek kizárását nem rendeli el, és nem is ellenzi?

A bővített fellebbezési tanács megállapította, hogy az ESZE 28(2) szabályának megfogalmazásából levezethető a jogalkotó szándéka arra vonatkozóan, hogy az ESZE 53. cikk (b) pontját olyan módon kell értelmezni, hogy a lényegében biológiai eljárásokra vonatkozó kizárás kiterjedjen az ilyen eljárásokkal létrehozott növényekre is. A tanács megerősíti, hogy ugyan a G0002/12 számú döntésében olyan kijelentést tett, amely szerint az ESZE 53 cikk (b) pontját nem lehet minden kétséget kizáróan úgy értelmezni, hogy az a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növényekre is kiterjedjen, azonban felismeri, hogy ezt az értelmezést a cikk szövege nem is zárja ki. Míg az ESZE 53. cikk (b) pontjának szűk értelmezése a jogalkotó szándékával ellentétesnek minősül, addig a cikk dinamikus értelmezése lehetővé teszi a szó szerinti értelmezéstől való eltávolodást. Az ESZE 28(2) szabályának bevezetésével a szerződő államok célja a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növények kizárása a szabadalmazható találmányok köréből, így a 28(2) szabály nem összeférhetetlen az ESZE 53. cikk (b) ponttal.

Ezért a bővített fellebbezési tanács a G0002/12 és a G0002/13 döntés fejleménye tükrében a következő döntést hozta:

Az ESZE a növények létrehozására irányuló lényegében biológiai eljárások szabadalmi oltalomból való kizárására vonatkozó 53. cikk (b) pontja negatív hatással van a termékigénypontok és eljárással jellemzett termékigénypontok szabadalmazhatóságára, amennyiben a termék kizárólag lényegében biológiai eljárással kerül előállításra, vagy az eljárással jellemzett termékigénypont lényegében biológiai eljárással jellemzi a terméket. A negatív hatás a 2017. július 1-e előtt megadott szabadalmakra nem érvényes.³⁴

3.1.13. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/18/EK irányelve a géntechnológiával módosított szervezetek környezetbe történő szándékos kibocsátásáról és a 90/220/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről

Az Európai Parlament és a Tanács 2001. március 12-én kihirdette a géntechnológiával módosított organizmusok szándékos kibocsátásáról szóló irányelvét. Megállapították, hogy a környezetbe kibocsátott élő szervezetek a környezetben szaporodva átléphetik a nemzeti határokat, visszafordíthatatlan hatással lehetnek a környezetre. Az irányelv célja az elővi-

³⁴ G0003/19 Decision of the Enlarged Board of Appeal. Official Journal of the EPO, 2020.03.14.

gyázatoság alapelvét és a megelőző intézkedések foganatosítása elvét figyelembe véve a tagállamok jogszabályainak közelítése a GMO-k fejlesztése, előállítása, szándékos kibocsátása és kockázatértékelése kapcsán az egyes tagállamok etikai alapelveinek tiszteletben tartása mellett.

Az irányelv 2. cikke kimondja, hogy GMO-nak minősül az olyan szervezet, az ember kivételével, amelyben a genetikai anyagot olyan módon változtatták meg, amely nem fordulna elő párosodás, illetve természetes rekombináció útján. Az I. A. melléklet 1. része példalózó ismertetést tartalmaz azokról a technikákról, amelyek alkalmazásával génmódosítás valósul meg, a melléklet 2. része technikákat ismertet, amelyek nem számítanak géntechnológiai módosítást eredményezőnek. Az irányelv 3. cikke kimondja, hogy az I. B. melléklet szerinti genetikai módosítással nyert szervezetekre az irányelvet nem kell alkalmazni. A mellékletek alapján génmódosítási technikáknak minősülnek a DNS-rekombinációs technikák, amelyek magukba foglalják a genetikai anyag új kombinációjának létrehozását ... nukleinsav molekulák beépítésével ..., eljárások a mikroorganizmuson kívül előállított örökítőanyag mikroorganizmusba juttatására ... és sejtfüziós és hibridizációs eljárások Nem eredményeznek géntechnológiai módosítást, feltéve, hogy nem alkalmaznak rekombináns DNS molekulákat vagy GMO-kat, csak az I. B. melléklet szerinti kizárás alá tartoznak az *in vitro* megtermékenyítési eljárások, természetes folyamatok, poliploid-indukció. Az irányelvből kizártnak tekintendő a mutagenézis (feltéve, hogy nem foglalja magában rekombináns nukleinsav-molekulák vagy géntechnológiával módosított szervezetek felhasználását, tehát a véletlen ún. „random” mutagenézis).³⁵

3.1.14. Az Európai Unió Bírósága C-528/16 számú ügyben hozott döntése

2016. október 17-én a Conseil d'État (államtanács, Franciaország) előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be az Európai Bírósághoz. Az előzetes döntéshozatali kérelem többek között a 2001. március 12-i 2001/18/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 2. és 3. cikkének, valamint I. A. és I. B. mellékletének értelmezésére és érvényességére irányult. A kérdést előterjesztő bíróság szerint a 2001/18 irányelv elfogadása óta a véletlen mutagenézissel, valamint az irányított mutagenézis új technikáival új, többek között gyomirtó szerekkel szemben ellenálló fajtákat hoztak létre. Az előterjesztő bíróság úgy véli, hogy az ilyen növényekkel járó kockázatok hasonlóak a transzgenézissel előállított növényekkel járó kockázatokhoz. Különösen az irányított mutagenézis technikai a transzgenézishez hasonlóan gén behelyezését, ennek a természetes vagy véletlen módon megvalósuló techni-

³⁵ Az Európai Parlament és Tanács 2001/18/EK irányelve a géntechnológiával módosított szervezetek környezetbe történő szándékos kibocsátásáról és a 90/220/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről, 2001.03.12.

kákkal arányban nem álló gyorsítását teszik lehetővé, így sokszorozva a növény tulajdonságainak nem kívánt módosulásából eredő károk felmerülését.

A Conseil d'État a Bíróságtól arra várt választ, hogy 2001/18/EK irányelv 2. cikke értelmében GMO-knak kell-e tekinteni a mutagenézis útján nyert szervezeteket annak ellenére, hogy azok az irányelv 3. cikke és I. B. melléklete értelmében mentesülnek a GMO-kra vonatkozó kibocsátási és forgalomba hozási szabályok alól. Feltették továbbá azt a kérdést is, hogy a mutagenézis új génszabványtechnikái az irányelv I. A. mellékletében felsorolt technikáknak tekinthetők-e, illetve az irányelv 2. és 3. cikke, valamint I. A és I. B. melléklete alapján a mutagenézis minden technikájával létrehozott szervezet mentesül-e a GMO-kra vonatkozó óvintézkedések alól, vagy csupán a hagyományosan alkalmazott véletlen mutagenézissel (ionizáló sugárzás, kémiai mutagének) létrehozott szervezetek.

A Bíróság válaszában kifejti, hogy a kémiai vagy fizikai mutagének alkalmazása, illetve a génszabványtechnikák alkalmazása egyaránt a természetben nem előforduló módosításnak minősül, ezért a 2001/18 irányelv 2. cikkének 2. pontja értelmében a mutagenézis-technikákkal létrehozott organizmusok GMO-knak minősülnek. A Bíróság kiemeli, hogy a génmódosítási technikákat ismertető I. A. melléklet 1. része szerinti felsorolás tartalmazza a „többek között” kifejezést, azaz nem kimerítő, míg az I. B. melléklet, amely a mutagenézist kifejezetten említi, azokat a géntechnológiai módosítást eredményező technikákat ismerteti, amelyeket az irányelv hatálya alól ki kell zárni. Az I. B. melléklet a mutagenézist általánosan ismerteti, azaz nem ismerteti iránymutatást arra, hogy mely mutagenézis-technikák kizárását teszi lehetővé. Az irányelv 17. preambulumbekzdése azonban kiemeli, az irányelvet azon növényekre nem kell alkalmazni, amelyeket hagyományosan számos alkalmazásban használnak, biztonságosságukról számos adat rendelkezésre áll. A 17. preambulumbekzdést együtt olvasva az 8. preambulumbekzdés szerinti elővigyázatosság elvével a Bíróság megállapította, hogy az I. B. melléklet csak azon mutagenézis-technikákkal nyert szervezeteket zárja ki az irányelv hatálya alól, amelyeket hagyományosan már számos alkalmazásban használtak, biztonságosságuk régóta bebizonyosodott.³⁶

3.1.15. Az Európai Bizottság tanulmánya: az új génkezelési technikák uniós jog szerinti státusza az Európai Unió Bírósága C-528/16 ügyben hozott döntése tükrében

Az Európai Tanács 2019. november 8-i határozatában felkérte az Európai Bizottságot tanulmány elkészítésére az NGT-k (New Genomic Techniques) uniós jogi jogállásáról az Európai Bíróság C528/16 ügyben hozott döntése tükrében, amely tanulmányt az Európai Bizottság 2021. április 29-én benyújtotta. Az Európai Bizottság a C528/16 ügyben hozott döntés tükrében megállapította, hogy a GMO-szabályozás tisztázásával egy időben a döntés gyakorlati kérdéseket vetett fel annak kapcsán, hogy az Európai Unió hogyan képes biztosítani a ter-

³⁶ C-528/16 Judgement of the Court (Grand Chamber), 2018.07.25.

mékek jog szerinti azonos kezelését, ha az új mutagenézis-technikákkal létrehozott termékek nem különböztethetők meg a természetes mutációk útján előállított termékektől.

Ennek kapcsán az Európai Bizottság célkitűzése az NGT-k területén átfogó információanyag összeállítása volt a további intézkedések szükségességének feltárása érdekében. A tanulmány NGT-nek tekinti azokat a technikákat, amelyeket 2001 óta (a GMO-irányelv adaptálása) fejlesztettek ki.

Az NGT-k agrárbiotechnológia területén mutatott technikai fejlődésének feltárásával a Bizottság a tudományos tanácsadók csoportját bízta meg. A csoport megállapította, hogy az NGT-k egy heterogén csoport, amelyet tudományos szempontból nem ideális egy csoportként kezelni. Az NGT-eket összehasonlítva a hagyományos nemesítési és hagyományosan alkalmazott géntechnológiákkal megállapítható, hogy az „off-target” módosítások gyakorisága az NGT-k esetében jóval alacsonyabb. Ez a magas fokú hatékonyság és precíz génszerkesztés teszi az NGT-eket bizonyos termékek előállítására alkalmas egyetlen jelöltté. A biztonságosság mértékét esetről esetre kell meghatározni, azonban a genetikájában és fenotípusában hasonló termékek kapcsán a különböző eljárások alkalmazása esetén nem várható jelentősen eltérő kockázat. A csoport megállapította, hogy NGT-k alkalmazásával a mutáció bejuttatásának sebessége megnövelhető, miközben az eljárás költsége csökkenthető az alternatív technikákhoz képest.

A Bizottság felkérte a Közös Kutatóközpontot az NGT-k tudományos, technológiai és gazdasági fejlődésének értékelésére. A kutatóközpont az NGT-eket négy csoportra osztotta:

1. a DNS mindkét szálát hasító NGT-k;
2. hasítás nélkül működő vagy a DNS egyik szálát hasító NGT-k;
3. epigenomot módosító NGT-k;
4. RNS-t módosító NGT-k.

A 3. és 4. típusú NGT-k kapcsán megállapítható, hogy azok hatásukat anélkül váltják ki, hogy az öröklődő DNS-szekvenciát módosítanák. A leggyakrabban alkalmazott technológia a CRISPR-Cas helyspecifikus nukleáz felhasználásán alapul a technológia sokoldalúsága, könnyű kivitelezhetősége és a több lokáció szimultán szerkesztésének lehetősége miatt. A CRISPR-Cas platformok folyamatos fejlesztése az NGT-k listájának jövőbeli bővülését fogja eredményezni.

Különböző NGT-k alkalmazása esetén az off-target módosításokat a szakirodalom ismereti. Az off-target módosítások minimalizálása érdekében különféle folyamatoptimalizációs stratégiákat használnak. Kifejlesztésre kerültek olyan bioinformatikai szoftverek, amelyek lehetővé teszik a módosítandó genom potenciális off-target pozícióinak felmérését.

A CRISPR rendszer flexibilitásának és árhatékonyságának köszönhetően a biotechnológia és a növénynemesítés számos ágazatában nyit lehetőséget új fajták és tulajdonságok előállítására. Rövid távon 30 növényi, állati vagy mikroorganizmus-felhasználás van a piacra lépés előtti fázisban, amelyek az elkövetkező 5 évben piacra léphetnek. Középtávon mintegy 100 növény jár előrehaladott R&D-fázisban, ezeknek a növényeknek a piacra lépése akár 2030-ra megvalósulhatna.

A C528/16 döntés kiemeli, hogy a mutagenézisnek a kizárás szempontjából történő szűk értelmezésére az emberi egészség és a környezet védelme érdekében van szükség. Ezzel szemben az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság 2022-es tanulmányában nem állapított meg az SDN-1, SDN-2 és ODM génmódosítási technikák kapcsán új kockázatokat a hagyományos nemesítéssel szemben. A hatóság kiemeli, hogy a ciszgenézis a már meglévő génállományból választ géneket, a transzgenézissel ellentétben az ciszgenézis során nem kerülnek más (potenciálisan előnytelen) gének bejuttatásra. A ciszgenézissel létrehozott növények fenotípusában, valamint az emberi és állati egészségre vonatkozó kockázatában nem tér el jelentősen a hagyományos nemesítéssel létrehozott növényektől.

A Bizottság tanulmánya keretében konzultált a tagállamokkal és a szabályozásban érintett felekkel. A megkérdezett tagállamok és szervezetek kiemelték, hogy az NGT-k szabadalmazhatósága korlátozhatja a vállalkozások új technikákhoz való hozzáférését, valamint a növény-nemesítőket korlátozhatja a génállományhoz való hozzáférésükben, ami a nemesítői génállomány diverzitásának csökkenéséhez vezethet. További félelemként neveztek meg a szabadalmazás hatására növekvő vetőmagárakat és csökkenő vetőmagválasztékot, amely tényezők a növénytermesztők nagyobb fokú függőségéhez vezethetnek. A kis- és közép-vállalkozások piaci fennmaradását megnehezítheti a szabadalmazás magas költsége, a licencszerződésekből származó költségek, valamint egyéb költségek, mint például az úgynevezett szabadalomtisztasági vizsgálatok költsége, amely komplex szabadalmi területeken (mint amilyen a CRISPR technológia) jelentős költségterhet jelenthet. Ezek a tényezők bizonyos nem kormányzati szervezetek (NGO-k) véleménye szerint a tulajdonjog és az azzal járó hatalom koncentrálódásához vezethetnek a mezőgazdasági szektorban. A tagállamok aggodalmukat fejezték ki az újdonság feltárása kapcsán, mivel a hivatalok számára nehezen meghatározható, hogy egy adott megoldás a korábbi technika állását képezi-e (például a bejuttatott tulajdonság már a nemesítői állományban megtalálható).

A tanulmány ezen tények tükrében arra a következtetésre jutott, hogy a GMO-szabályozás nem megfelelő bizonyos NGT-k és az ezen NGT-vel előállított termékek szabályozására, ezért a szabályozást a tudományos és technológiai fejlődéshez adaptálni szükséges.³⁷

3.1.16. Javaslat az egyes új génkezelési technikák útján nyert növényekről és a belőlük származó élelmiszerekről és takarmányokról, valamint az (EU) 2017/625 rendelet módosításáról

Az Európai Parlament és a Tanács 2023. július 5-én közzétette az egyes NGT-k útján nyert növényekről és a belőlük származó élelmiszerekről és takarmányokról, valamint az (EU) 2017/625 rendelet módosításáról szóló javaslatát (továbbiakban rendeletjavaslat). Az Euró-

³⁷ European Commission. Study on the status of new genomic techniques under Union law and in light of the Court of Justice ruling in Case C-528/16. 2021.04.29.

pai Tanács felkérésére – a Bizottság által 2021. április 29-én benyújtott, NGT-vel foglalkozó tanulmány értékelése kapcsán – a Parlament és a Tanács kifejti, hogy az Unió szabályozási keretét ki kell igazítani, az NGT-ket megfelelő szabályozói keret alá vonva.

Ezért a Parlament és a Tanács célja az NGT-növények és a belőlük származó takarmányok és élelmiszerek kibocsátására és forgalomba hozására szolgáló olyan eljárások kidolgozása, amelyek lehetővé teszik ezen termékek hagyományos megfelelőikkal azonos biztonságosságát, szükségtelen szabályozási teher kreálása nélkül.

A Parlament és a Tanács rendeletjavaslata az NGT-növényekre, NGT-növényeket tartalmazó, belőlük álló vagy belőlük előállított élelmiszerekre, takarmányokra és élelmiszertől vagy takarmánytól eltérő termékekre alkalmazandó. Definíció szerint NGT-növény az a géntechnológiával módosított növény, amelyet célzott mutagenézissel vagy ciszgenézissel állítottak elő, feltéve, hogy nem tartalmaz a nemesítői génállományon kívülről származó genetikai anyagot. A rendeletjavaslat az NGT-növényeket két kategóriára osztja. 1. kategóriájú NGT-növénynek minősül az a növény, amely megfelel a hagyományos növényekkel való egyenértékűség I. mellékletben meghatározott kritériumainak. Az 1. kategóriájú NGT-növényekre az uniós jogszabályok GMO-kra vonatkozó szabályai nem vonatkoznak.

Az I. melléklet értelmében hagyományos eljárással egyenértékűnek tekintendő az a növény, amely a módosítást befogadó növénytől DNS-szekvenciájában nem különbözik 20 génmódosításnál többel, amely génmódosításokat az 1–5. pont rögzíti:

1. 20-nál nem több nukleotidszubsztitúció vagy -inzerció;
2. korlátlan számú delécio;
3. azzal a feltétellel, hogy a génmódosítás nem szakít meg endogén gént:
 - a) nemesítői génállományból származó egybefüggő DNS-szekvencia célzott beillesztése
 - b) endogén génszekvencia helyettesítése nemesítői génállományból származó egybefüggő DNS szekvenciával;
4. tetszőleges nukleotidszámú szekvencia célzott inverziója;
5. tetszőleges méretű egyéb módosítás azzal a feltétellel, hogy az így kapott DNS-szekvenciák már előfordulnak (esetleg az 1. és/vagy 2. pontban elfogadott módosításokkal) egy fajban a nemesítői génállományban.

2. kategóriájú növénynek minősül az 1. kategóriájútól eltérő NGT-növény, ezekre a GMO-jogszabályok követelményei továbbra is vonatkoznak.³⁸

³⁸ Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on plants obtained by certain new genomic techniques and their food and feed, and amending Regulation (EU) 2017/625, 2023.07.05.

3.1.17. Az Európai Parlament módosítási javaslata a rendeletjavaslathoz

Az Európai Parlament 2024. február 7-én módosítási javaslatot fogadott el az Európai Parlament és a Tanács 2023. július 5-én közzétett rendeletjavaslatához. A módosítási javaslat amellelt, hogy többek között szigorítaná a hagyományos növényekkel való egyenértékűség I. mellékletben meghatározott kritériumait, valamint a gyomirtószer-tűrő tulajdonságokat mutató NGT-növényeket kizárná az 1. kategóriájú NGT-növények köréből, a korábban hangoztatott aggodalmakra hallgatva jelentősen módosítaná az NGT-növényekre vonatkozó szabadalmi kritériumokat.

A módosítási javaslat szövege kiemeli, hogy az NGT-k szabadalmazhatóságának lehetősége miatt a vetőmag-előállító nagyvállalatok dominanciája a mezőgazdasági termelők felett olyan mértékűre nőne, hogy megfosztaná őket cselekvési szabadságuktól. Ennek elkerülése érdekében az NGT-növényeket, azok magjait, növényi anyagát, a kapcsolódó genetikai anyagot, például géneket, génszekvenciákat és növényi tulajdonságokat ki kell zárni a szabadalmazható találmányok köréből, helyette a szellemi tulajdon-védelem tekintetében a 2100/94/EK tanácsi rendeletben meghatározott növényfajta-oltalmi jogok rendszerének hatálya alá kell tartozniuk, amely lehetővé teszi a nemesítőkre vonatkozó privilégium alkalmazását.

A Parlament módosítási javaslata értelmében a rendeletjavaslatba újonnan beillesztésre kerülő 33a. cikk a 98/44/EK irányelv módosítását írja elő. A módosított rendeletjavaslat értelmében a 98/44/EK irányelv 4. cikke úgy kerülne módosításra, hogy az a növényfajták és a növények előállítására szolgáló lényegében biológiai eljárások mellett kizárná a módosított rendeletjavaslat szerinti NGT1. kategóriájú növényeket, növényi anyagokat, azok részeit, a bennük található genetikai információkat és folyamatjellemzőket is a szabadalmi oltalomból. A 98/44/EK irányelv az oltalom terjedelmét meghatározó 8. cikkét olyan módon egészítené ki, hogy a növényi termék, annak részei vagy genetikai összetevői nem szabadalmaztathatók, ha azokat szabadalmazható eljárással hozták létre, de nem megkülönböztethető az olyan növényi termékektől, illetve genetikai részei összetevőitől, amelyek lényegében biológiai eljárással előállíthatók, továbbá a biológiai anyag előállítását lehetővé tevő eljárásnak biztosított oltalom nem terjed ki a növényi anyagra, amelybe a biológiai anyagot beépítették, és nem különböztethető meg a lényegében biológiai eljárással előállítható vagy előállított anyagtól.³⁹

³⁹ Amendments adopted by the European Parliament on 7 February 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on plants obtained by certain new genomic techniques and their food and feed, and amending Regulation (EU) 2017/625. European Parliament, 2024.02.07.

3.1.18. *A 6426/25 számú kompromisszumos szövegjavaslat az egyes új génkezelési technikák útján nyert növényekről és azokból előállított termékekről, valamint az (EU) 2017/625 rendelet módosításáról*

2025. március 7-én a tagállamok állandó képviselője (Coreper) elfogadta az egyes új génkezelési technikák útján nyert növényekről és azokból előállított termékekről, valamint a (EU) 2017/625 rendelet módosításáról szóló rendeletjavaslat kompromisszumos szövegjavaslatát. A szövegjavaslat az Európai Parlament módosított szövegével megegyezve a herbicidrezisztenciát tartalmazó NGT-növényeket kizárja az NGT 1. kategóriából. A szövegjavaslat előírja, hogy az Európai Bizottság a rendelet elfogadásától számított egy év elmúltával tanulmányt készítsen a növények szabadalmazása és az ahhoz kapcsolódó licencia- és transzparenciagyakorlatok hatásáról a növénynevelés innovációs tevékenységére, a nemesítők növényi génállományhoz és nemesítési technikákhoz való hozzáféréséről, a mezőgazdasági termelők növényi szaporítóanyaghoz való hozzáféréséről és az Európai Unió növénynevelési szektorban mutatott versenyképességéről.

A szabadalmazás kapcsán az elfogadott szövegjavaslat az Európai Parlament módosításától eltér. A szövegjavaslat nem tartalmaz a 98/44/EK irányelv módosítására vonatkozó cikket, így az NGT-növények szabadalmazhatóságát lehetővé teszi. A szövegjavaslat 6. cikke értelmében az NGT-státuszért folyamodó kérelmezőnek a legjobb tudása szerint írásban információt kell biztosítania a növényt érintő megadott és közétett szabadalmakról. A kérelmező továbbá benyújthatja a megnevezett szabadalmak jogosultjának szándéknyilatkozatát arra vonatkozóan, hogy hajlandó licencia adására.⁴⁰

3.2. Az NGT-vel létrehozott növények szabályozása kapcsán felmerülő jogi és gyakorlati megfontolások

3.2.1. NGT-növények gazdasági és ökológiai hatása

A hagyományos nemesítési eljárások az elmúlt 50 évben jelentős fejlődésen mentek keresztül, ami a folyamat felgyorsítását eredményezte, azonban pusztán a hagyományos növénynevelés alkalmazásával nem lehetséges a mezőgazdasági termelés megfelelő mértékű felgyorsítását elérni, figyelembe véve a rohamtempóban növekvő piaci igényt.⁴¹ Az első generációs génmódosításra alkalmas nukleázok (mint például a cink-ujj nukleáz) jelentősen

⁴⁰ 6426/25 Proposal for a Regulation of The European Parliament and of the Council on plants obtained by certain new genomic techniques and their food and feed, and amending regulation (EU) 2017/625 – Mandate for negotiations with the European Parliament. General Secretariat of the Council, 2025.03.07.

⁴¹ Flavio Bresghello, Alexanre S. G. Coelho: Traditional and modern plant breeding methods with examples in rice (*Oryza sativa* L.). Journal of Agricultural and Food Chemistry, 61. évf. 35. sz., 2013, p. 8277–8286.

felgyorsították a növénykutatást, a CRISPR/Cas rendszer megjelenése a növényi génmódosítás nagymértékű továbbfejlődését eredményezte.⁴²

Parisi és Rodriguez 2021-es kutatása alapján a jelenleg fejlesztés alatt álló növényeken végzett NGT-módosítások a növényi tulajdonságok széles körét érintik. A módosítások eredménye a létrehozott növények biotikus és abiotikus stresszel szemben mutatott ellenálló-képességének megnövekedése, herbicidtoleranciája, módosított íze vagy színe, módosított összetétele, növekvő terméshozama és javított tárolhatósága.⁴³

Globálisan a mezőgazdasági termelés mintegy 10-30%-a veszteségbe megy különböző patogénfertőzések miatt.⁴⁴ NGT-k alkalmazása patogénrezisztens növények előállítására jelentős mértékben csökkentheti a peszticidek alkalmazását a mezőgazdasági termelés során, ami a mezőgazdasági termelők számára jelentős gazdasági megtakarítást hozhat.⁴⁵ A gazdasági megtakarítás mellett a peszticidkibocsátás mennyiségének csökkentése a mezőgazdaság szén-dioxid-kibocsátását is csökkentheti, a permetezés kivitelezésével járó üzemanyag-égetés mérséklésével.⁴⁶ Poliploid növényekben a recesszív patogénfertőzés fogékony-ságáért felelős gének kiütése a 20 célzott pontmutációnál több módosítást igényelhet, ennek következtében az új NGT-rendelet alapján ezek a növények 2. kategóriás NGT-növénynek minősülne. A GM-növények alkalmazása a mezőgazdasági termelésben azonban negatív környezeti hatásokat is kiválthat, úgy mint a biodiverzitás csökkentése, gének áramlása a vad növényfajokba, herbicidrezisztens gyomnövények feltűnése, a nem célzott rovarokra kifejtett káros hatás és a talaj állagának romlása.⁴⁷

Az abiotikus stressznek ellenálló növények (például: szárazság) jelentős mértékben hozzásegíthetik az Európai Uniót az élelmiszerláncok hosszú távú környezetbarát biztosításához a klímaváltozás és a biodiverzitás csökkenése árnyékában.⁴⁸

Figyelembe véve az NGT-k alkalmazásával elérhető eredményeket, valamint a célzott mutagenézis és ciszgenézis hagyományos nemesítéssel összemérhető kockázatprofilját, az Európai Parlament és az Európai Bizottság javaslatot nyújtott be az NGT-növényekre és az ezekből létrehozott élelmiszerre és takarmányra vonatkozó szabályozás módosítására.

⁴² A. Razzaq, P. Kaur, N. Akhter, S. H. Wani, F. Saleem: Next-generation breeding strategies for climate-ready crops. *Frontiers in Plant Science*, 2021. 12. sz.

⁴³ C. Parisi, E. Rodríguez-Cerezo: Current and future market applications of new genomic techniques. Publications Office of the European Union: Luxembourg, JRC123830.

⁴⁴ S. Savary, L. Willocquet, S. J. Pethybridge, P. Esker, N. McRoberts, A. Nelson: The global burden of pathogens and pests on major food crops. *Nature Ecology & Evolution*, 3. évf. 3. sz., 2019, p. 430–439.

⁴⁵ J. F. Sundström, A. Berlin, N. K. Phuong, M. Karlsson, E. Andreasson: New genomic techniques can contribute to reduced pesticide usage in Europe. *Plants, People, Planet*, 6. évf. 6. sz., 2024, p. 1215–1223.

⁴⁶ K. Ngongolo, G. S. Mmbando: Necessities, environmental impact, and ecological sustainability of genetically modified (GM) crops. *Discover Agriculture*, 3. évf. 1. sz., 2025, p. 29.

⁴⁷ Ngongolo, Mmbando: i. m. (46).

⁴⁸ I. m. (38).

A javaslat értelmében az 1. kategóriába tartozó NGT-növényekre nem vonatkoznának a GMO-kra vonatkozó jogszabályok.⁴⁹

Az NGT-növényekre vonatkozó módosító javaslat jelentős visszhangot váltott ki, számos kritika került megfogalmazásra a javaslat kapcsán.

3.2.2. Az NGT-javaslat és a szellemi tulajdon-jog

A szellemi tulajdon-jog védelmének kérdései már az NGT-rendelet előkészítése céljából végzett tanulmány során is megfogalmazásra kerültek, mind a tagállamok részéről, mind a kis- és középvállalkozásokat képviselő NGO-k részéről. Az Európai Parlament és a Tanács rendeletjavaslata az új génkezelési technikákkal előállított növények kibocsátására vonatkozó szabályozást olyan módon változtatja meg, hogy azokra a növényekre, amelyek az I. melléklet szerinti feltételrendszer alapján 1. kategóriájú NGT-növénynek minősülnek, és a 2001/18/EK irányelv értelmében korábban géntechnológiával módosított szervezetnek minősültek – a környezetbe történő kibocsátásuk korlátozott volt – a rendeletjavaslat értelmében a 2001/18/EK irányelv korlátozása a továbbiakban nem vonatkozik. A rendeletjavaslat tehát az 1. kategóriájú NGT-növények kibocsátását és forgalomba hozatalát lehetővé teszi, azonban az ilyen típusú növények iparjogvédelmi szabályozásán nem változtat. Az NGT-növények szabályozásának lehetséges gazdasági és társadalmi hatásai szoros összefüggésben állnak az ilyen növényekre vonatkozó szabadalmi jog szabályozásával, ezért a biotechnológiai találmányok szabadalmazására vonatkozó európai uniós jog és jogértelmezés vizsgálata elengedhetetlen az NGT-rendeletjavaslat vizsgálata során.

Az Európai Unió területén a növények szabadalmazhatósága kapcsán a keretrendszert a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44/EK irányelv biztosítja.⁵⁰ Az irányelv 4. cikke meghatározza, hogy a növényfajták, valamint a növények előállítására szolgáló lényegében biológiai eljárások nem részesülhetnek szabadalmi oltalomban. Az irányelv alapján azonban a növényekre vonatkozó találmány szabadalmi oltalomban részesülhet, amennyiben műszaki megvalósíthatósága nem korlátozódik valamely növényfajtára. A lényegében biológiai eljárásokat az irányelv 2. (2) cikke definiálja, amely szerint lényegében biológiai az az eljárás, amely egészében keresztezésből, szelekcióból vagy más természeti folyamatból áll.⁵¹

A 98/44/EK irányelv szabadalmi rendelkezéseit az ESZE-be ültetve az Európai Szabadalmi Hivatal előtt egységes eljárásban szerzhető szabadalmi oltalom, amely az egyezmény szerződő államaiban hatályosítható. A növényfajták és a lényegében biológiai eljárások sza-

⁴⁹ I. m. (38).

⁵⁰ M. A. Kock: Plants from new genomic techniques and intellectual property: Quo vadis?. Im Fokus: Genomeditierung von Pflanzen. Eine aktuelle Bestandsaufnahme der Arbeitsgruppe Gentechnologiebericht, 2024, 12. sz.

⁵¹ I. m. (10).

badalmaztatásból való kizárásáról az ESZE 53. cikk *(b)* pontja értekezik, a lényegében biológiai eljárások 98/44/EK szerinti definícióját az ESZE 23*b* szabály (5) pontjába foglalták bele.

Az EP1069819 (magas glükoszínolát tartalmú brokkoli) és az EP1211926 (csökkentett víztartalmú paradicsom) szabadalmi ügyek kapcsán indított felszólalási eljárások rávilágítottak, hogy az ESZE 23*b* szabály (5) pontjába foglalt lényegében biológiai eljárás definíciója nehezen értelmezhető, mivel látszólag önellentmondásos. Az ESZE értelmében lényegében biológiai eljárás az, amely keresztezésből, szelekcióból vagy más természeti folyamatból áll. A definíció egyrészt természeti folyamatokat ismertet, másrészt azonban a szelekció kifejezést alkalmazza, amely az ember által végzett folyamat, a természetben nem valósul meg. A bővített fellebbezési tanács a két szabadalmi ügy kapcsán zajló felszólalási eljárásban ismertetett döntése értelmében a lényegében biológiai eljárásokra vonatkozó kizárás alól mentesül az az eljárás, amely tartalmaz legalább egy olyan technikai jellegű lépést, amely lépés önmagában bejuttat egy tulajdonságot a genomba vagy módosít egy tulajdonságot a genomban.⁵²

A bővített fellebbezési tanács döntése a két szabadalmi ügyben tehát tisztázta a lényegében biológiai eljárások jogi helyzetét, azonban a lényegében biológiai eljárással létrehozott növények szabadalmazhatósága tisztázatlan maradt, ezért a két szabadalmi ügy termék és eljárással jellemzett termékgigénypontjai kapcsán a jogvita nem oldódott fel. A lényegében biológiai eljárással létrehozott növények szabadalmazhatóságának kérdése a bővített fellebbezési tanács elé került. A bővített fellebbezési tanács amellett megállapította, hogy a lényegében biológiai eljárások kizárásának a szabadalmazható találmányok köréből nincs negatív hatása a lényegében biológiai eljárással létrehozott növények szabadalmazhatóságára.

A bővített fellebbezési tanács döntése a lényegében biológiai eljárással létrehozott növények szabadalmazhatósága kapcsán azt jelentette, hogy a lényegében biológiai eljárások kizárása könnyen megkerülhető a termékekre (növényekre) irányuló szabadalmi igénypontokon keresztül, így hatástalanítva az ESZE 53. cikk *(b)* pontját. Ennek orvoslására az Európai Szabadalmi Hivatal Adminisztratív Tanácsa az ESZE végrehajtási szabályzatába illesztett egy új szabályt [28(2)], amely a lényegében biológiai eljárással létrehozott növényeket kizárja a szabadalmazható találmányok köréből. Az EP2753168A1 számú szabadalmi bejelentést (sötétzöld paprika) az új 28(2) cikk alapján elutasították, azonban a fellebbezési tanács előtt a bejelentő sikeresen érvelt azzal, hogy a G0002/12 döntés értelmében az ESZE 53. cikk *(b)* pontja engedélyezi a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növények szabadalmaztatását, tehát ez ellentmond a végrehajtási szabályzat 28(2) cikkének, ezért az ESZE 164(2) cikke értelmében a végrehajtási szabályzat 28(2) cikkét figyelmen kívül kell hagyni.⁵³

Az ESZE és végrehajtási szabályzatának két hivatkozott jogszabálya közötti ellentmondást az Európai Szabadalmi Hivatal elnökének előterjesztésére a bővített fellebbezési tanács

⁵² I. m. (21).

⁵³ I. m. (33).

felülvizsgálta, és megállapította, hogy az ESZE 53. cikk (b) pontjából nem olvasható ki a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növények szabadalmazhatóságának tiltása, azonban az engedélyezése sem, ezért nincs konfliktus a végrehajtási szabályzat 28(2) szabályával, ezért a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növények a szabadalomból ki vannak zárva az oltalmazható találmányok köréből. Az ESZH módszertani útmutatójában meghatározták, hogy abban az esetben, ha egy növény technikai jellemzője egyaránt előállítható technikai beavatkozással és lényegében biológiai eljárással, akkor a szabadalom oltalmi körét disclaimerrel a technikai megoldással létrehozott termékre kell szűkíteni.⁵⁴

A lényegében biológiai eljárások és az általuk létrehozott növények szabadalmazhatóságának kérdése majd két évtizedet felölelő jogi viták eredményeképp került rendezésre. A kérdéskör rendezése nem csak a felölelt idő tekintetében kirívó, az ügyek menetét jelentős figyelem is kísérte, a különböző vállalatok és érdekvégyesítő szervezetek gyakorta osztották meg véleményüket a döntéshozó szervek és a kérdéskör társadalmi megítélésének befolyásolása céljából.

A John Innes Centre 2015. március 30-án közzétett publikációjában ünnepelte a G0002/12 és a G0002/13 döntést, amelyek értelmében a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növényekre nem vonatkozik a kizárás. Ismertetik a vita tárgyát képező brokkoliról szóló szabadalmat, amely Beneforté Brokkoli márkanéven az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban és Európában is kapható, és amely megemelkedett glükoraphanin szintjének köszönhetően hozzájárulhat a kardiovaszkuláris egészséghez, és csökkentheti a rák kialakulásának esélyét. A publikáció kiemeli, hogy a bővített fellebbezési tanács döntése üzenet a tudományos közösségnek, hogy a kemény munkájuk árán létrehozott javított növényfajták szabadalmazhatók. A döntés lehetővé teszi a befektetők bevonását, mivel a szabadalmak nélkül a drága termékfejlesztésre nem lenne megfelelő ösztönző.⁵⁵ A Politico 2016 októberére datálható cikkéből kiolvasható Brandon Mitchenernek, a Monsanto szóvivőjének véleménye, aki szerint a biotechnológiai találmányok hatalmas R&D-költségeik és megkérdőjelezhetetlen újdonságtartalmuk okán megérdemlik a szabadalmi védőernyőt.⁵⁶ A Forbes oldalán olvasható véleménycikk egy 2012-es kutatásra hivatkozva ismerteti, hogy „biotech” gabona kifejlesztésének és piacra vitelének átlagos költsége 136 millió dollár. A véleménycikk hangsúlyozza, hogy a szabályozásból eredő folyamatok világszerte (különösen Európában) olyan hosszúvá váltak, hogy gyakorlatilag feltartóztatják az innováció eljutását a mezőgazdasági termelőkhez és a fogyasztókhoz.⁵⁷

A növények szabadalmazhatóságát ellenző növénynemesítői jogvédő szervezet, a No Patents on Seeds!, a döntéseket támogató táborral szembe helyezve magát hangsúlyozta,

⁵⁴ Guidelines for examination in the European Patent Office, 2024.03.

⁵⁵ Lásd: <https://www.jic.ac.uk/news/landmark-case-on-beneforte-broccoli-patent/>.

⁵⁶ Lásd: <https://www.politico.eu/article/the-seedy-side-of-brussels-patent-war-crop-diversity-agricultural-monsanto-syngenta-carrots-broccoli/>.

⁵⁷ Lásd: <https://www.forbes.com/sites/gmoanswers/2016/08/25/biotech-innovation/#dc2de77f5f00>.

hogy mindössze 5 vállalat irányítja az Európai Unió kukoricapiacának 75%-át és zöldségpiacának 95%-át. A szervezet véleménye szerint a piacnak a nagyvállalatok által történő leuralásának folyamata összefüggésben áll az ESZH azon gyakorlatával, hogy növényekre szabadalmi oltalmat engedélyez.⁵⁸

A G0003/19 döntés a lényegében biológiai eljárások és a lényegében biológiai eljárásokkal létrehozott növények szabadalmazhatósága kapcsán felmerült jogértelmezési vitát rendezte, azonban a különböző gazdasági szereplői csoportok közötti érdekkülönbséget nem oldotta fel. Natalie Kirchhofer a Cohausz & Florack szabadalmi ügyvivői iroda ügyvivőjének véleménye szerint a mezőgazdasági innovátorok számára elengedhetetlen az erős szabadalmi védelem, ezért a döntés nehéz helyzetbe hozza ezeket a szereplőket.⁵⁹ Ezzel szemben a No Patents on Seeds! nemesítői jogvédő szervezet azt a véleményt hangsúlyozza, hogy a G0003/19 döntés nyomán a nemesítőknek kedvező fordulat bekövetkezése sem elegendő a hagyományos nemesítési eljárásokkal létrehozott növények szabadalmi oltalomból történő kizárására.

A szabadalmi rendszer a random mutációt technikai lépésnek tekinti, amely lehetővé teszi egyébként hagyományos nemesítés útján is létrehozható növények szabadalmazhatóságát. Az ilyen szabadalmak korlátozzák a növény-nemesítőket a nemesítői génállományhoz való teljes hozzáférésükben. Ezért a szerzők véleménye szerint a megadott szabadalmakat olyan módon kell korlátozni, hogy az ne terjedhessen túl a technikai lépést tartalmazó eljáráson az azonos (szabadalom tárgyát képező) tulajdonságot tartalmazó hagyományos nemesítési eljárásokkal létrehozott növényekre.⁶⁰

Az osztrák törvényhozás – felismerve a nemesítőket fenyegető, esetlegesen hátrányos helyzet kialakulását – módosította szabadalmi törvényét (1970. évi osztrák szabadalmi törvény). A módosítás értelmében a lényegében biológiai eljárások kizárása mellett a nem célzott mutagenézis lépést vagy egyéb random genetikai módosítást eredményező eljárások is a szabadalmi oltalomból kizárt találmányok körébe esnek. A szabadalmi oltalom terjedelmét meghatározó szakaszt bővítették a 22. § (1b) ponttal, amely meghatározza, hogy a növényekre vonatkozó szabadalom nem terjed ki azokra az azonos tulajdonságokkal rendelkező növényekre, amelyeket a szabadalmi oltalom alatt álló biológiai anyagtól függetlenül állítottak elő lényegében biológiai eljárás útján, továbbá az ilyen növényből nyert további növényekre sem.⁶¹

Az Európai Parlament és a Tanács 2023. július 5-én az NGT-kel létrehozott növények és az azokból előállított takarmányok szabályozásának módosítását ilyen jogi és társadalmi

⁵⁸ I. m. (56).

⁵⁹ Lásd: <https://www.juve-patent.com/cases/enlarged-board-of-appeal-issues-g-3-19-decision-on-plant-patents/>.

⁶⁰ Ruth Tippe, Anne-Charlotte Moy, Johanna Eckhardt, Andreas Bauer-Panskus, Christoph Then: Seed patents: A huge challenge for the European Union Analysis of the problem, case studies and potential solutions: www.no-patents-on-seeds.org/en.

⁶¹ Austrian Patent Law, 1970.

környezetben tette közzé. A rendeletjavaslat értelmében az 1. kategóriájú NGT-növényekre nem vonatkoznak az uniós GMO-jogszabályok. Ennek értelmében az 1. kategóriájú NGT-növények egyenértékűvé válnak a természetben előforduló vagy hagyományos nemesítés útján előállított növényekkel. A rendeletjavaslat ezt azzal indokolja, hogy a célzott mutagenézis és ciszgenézis technikák esetén a GMO-szabályozás aránytalan, tekintettel az ezen technikák biztonságosságára vonatkozó tudományos bizonyítékok mennyiségére. Ezért az ezen technikák GMO-jogszabályok alóli mentesítése összhangban van az emberi és állati egészség, valamint a környezet magas szintű védelmének fenntartásával és az elővigyázatosság elvével.

A rendeletjavaslat az NGT-k, illetve az NGT-kel előállított növények szabadalmazhatóságát nem módosította. Az európai joggyakorlat értelmében tehát az NGT-k egyértelműen technikai lépésnek minősíthetők, amelyek eredményeképp új tulajdonság jut be a genomba, vagy tulajdonság kerül módosításra. Ez azt eredményezi, hogy az NGT-ket tartalmazó eljárások nem minősíthetők lényegében biológiai eljárásnak, ezért nem vonatkozik az ilyen eljárásokra az ESZE 53. cikk (b) pontja szerinti kizárás. A rendeletjavaslat eredményeképp tehát az 1. kategóriába tartozó NGT-növények szabadon kibocsáthatóvá válnak, miközben továbbra is szabadalmi oltalomban részesülhetnek.

Jelenleg az NGT-növényekkel kapcsolatosan benyújtott szabadalmi bejelentések száma világszerte évről évre növekszik, az Európai Unióban ez a trend azonban nem rajzolódik ki ilyen markánsan, aminek oka feltehetően éppen az, hogy a jelenlegi szabályozás értelmében az NGT-vel módosított növények GMO-nak minősülnek, ezért kibocsátásuk korlátozott. Az NGT-növények szabályozásának megváltozása feltételezhetően az Unióban is hasonló trendet idézne elő. A szabadalmi bejelentések számának növekedése mellett megfigyelhető a szabadalmi bejelentések párhuzamos torlódása is. Párhuzamos torlódás során az újonnan megjelenő fajták a korábbi szabadalmi oltalom alatt álló növények tulajdonságait is magukba foglalják. Az NGT-növények szabadalmi területe a szabadalmak párhuzamos torlódása miatt növekvő komplexitást mutat. A szabadalmi terület növekvő komplexitása mellett a mezőgazdasági termelők (gazdák) és nemesítők számára a jogszerű működés fenntartása növekvő kihívásnak fog bizonyulni.⁶²

A növénynemesítők számára az NGT-növények területén jelentkező növekvő szabadalmi komplexitás miatt jelentős nehézséget eredményezhet a vétlen szabadalomtorlódás.⁶³ Míg a növényfajtákra vonatkozó 2100/94/EK rendelet a növényfajta-oltalom jogi hatályát olyan módon határozza meg, hogy az oltalom alatt álló növényfajtákból új fajták nemesítését lehetővé teszi, addig a szabadalmi oltalom kiterjed az oltalommal védett növényből nemesített új növényre is, amennyiben továbbra is a szabadalom oltalmi körébe tartozik. Tovább

⁶² Kock: i. m. (50).

⁶³ Heinz Müller, Pere Puigdoménech, Titilayo Adebola, Sven Bostyn, Szonja Csörgő, Marcin Filipecki, Christine Godt: Statement on the measures to ease the impact of the IP system on new genomic techniques for crop development. ALLEA Publications, 2024.

nehezíti a nemesítők helyzetét, hogy a növényekre vonatkozó szabadalmi oltalmak sok esetben nem könnyen vizsgálható jellemzőkre (mint a szín, forma vagy egyéb fenotípusos tulajdonságok), hanem az oltalmi kör egy genotípusában megváltoztatott növényre vonatkoznak. Ez azt eredményezi, hogy a szabadalom oltalmi körének meghatározása nem egyszerű, szabadalmi szakértő segítsége vagy akár bíróság döntése lehet szükséges hozzá. A növények genotípusának meghatározására szolgáló eljárások komplex eljárások, amelyek végrehajtása jelentős szaktudást és költséges eszközpark fenntartását igényli. A szabadalmi terület növekvő komplexitása és a növényi genotípus meghatározására szolgáló eljárások költségessége együttesen azt eredményezi, hogy az újonnan kinemesített növények szabadalomtisztasági vizsgálata a növénynemesítőkre jelentős anyagi terhet ró.

A növénynemesítők a szabadalombitorlás elkerülése érdekében korlátozott mértékű mozgástérrel rendelkeznek. Az NGT-növények nemesítői állományból történő kizárásával biztosíthatják a szabadalombitorlás elkerülését. Amennyiben egy adott szabadalmi oltalom alatt álló tulajdonság mégis megjelenne a növényben, a nemesítő szegregálhatja a tulajdonságot az adott fajtából. Lehetősége van továbbá a nemesítőknek bilaterális licencszerződést kötni a szabadalmassal az adott szabadalmi oltalom alatt álló találmány hasznosítása céljából. Az jól látható azonban, hogy az NGT-növények szabadalmazhatósága korlátozhatja a nemesítői génállomány biodiverzitását, és a nemesítési folyamat lassulását, valamint a piac konszolidációját eredményezheti.

A mezőgazdasági innováció előrehaladásának fenntartása érdekében európai vetőmaggyártó és -fejlesztő cégek 2023-ban megalapították az Mezőgazdasági Vetőmag Licencia Platformot (Agricultural Crop Licensing Platform ACLP). A platformot 9 nagyvállalat, az Europlant, a HZPC, az Elsoms Ackerman Barley Ltd., a Corteva, a Bayer, a Limagrain, a KWS, a BASF és a Syngenta alapította. A licenciaplatform célja a szabadalmi oltalommal védett tulajdonságokhoz való hozzáférés nyújtása nemesítési célokra. A platform tartalmaz NGT-kel létrehozott tulajdonságokat.⁶⁴ Egyik hátránya, hogy az ESZE szerződő államainak területére érvényes, ezért az e területeken kívülre irányuló exporttevékenységre nem biztosít jogot. A különböző NGT tulajdonságok halmozódása esetén minden tulajdonság szabadalmasa engedélyének megszerzése szükséges, ami ráadásul időigényes lehet, mivel a licenciaplatform csak a szabadalmas által piacra juttatott termékekre vonatkozó tulajdonságok megosztását írja elő. Olyan multilaterális licenciaplatformok, mint a Mezőgazdasági Vetőmag Licencia Platform megoldást jelenthetnek a szabadalomtisztasági vizsgálatok okozta nehézségek elkerülésére, azonban a platform tagsági díjhoz kötött, amely továbbra is anyagi teher a hagyományos nemesítőkre nézve, így mindent összevetve számukra továbbra is hátrányos helyzetet teremt. További kétségeket vet fel az, hogy a szerveződés az állami és uniós szervezetektől független, ezért fenntartása a vetőmaggyártó nagyvállalatok folytonos önkéntes szerepvállalásán alapul.

⁶⁴ Lásd: <https://aclp.eu>.

Az Európai Unió növénytermesztői számára a farmerprivilegium feltehetően védelmet biztosít az NGT-rendeletjavaslat direkt hatásaival szemben.⁶⁵ Azokban az országokban, amelyek a GMO-technológiák alkalmazását lehetővé tették a mezőgazdaságban a transzgenikus növényekre szerzett szabadalmak útján, a vetőmagszektor monopolizálása az évtizedek során a kisebb növénynemesítő cégek eltűnését eredményezte.⁶⁶ A mezőgazdasági iparág piaci átalakulásai ahhoz vezettek, hogy a globális vetőmagpiac több mint 50%-át mindössze négy nagyvállalat, a Bayer, a Corteva, a BASF és a ChemChina birtokolja.⁶⁷ A mezőgazdasági szektor konszolidálódása csökkenő versenyhez vezethet, amely növekvő vetőmagárakat eredményezhet.

A rendeletjavaslat ezen okok mentén jelentős felhördülést váltott ki az Európai Unióban. Eric Gall, az IFOAM Organics Europe munkatársa több tucat nemzeti és nemzetközi szervezet nevében az EU agrárminisztereinek címzett nyílt levelében hangsúlyozta, hogy a rendeletjavaslat véget vet a növénynemesítők genetikai anyaghoz való szabad hozzáféréseknek. A szabadalmak kiterjedését a konvencionális vetőmagokra és a szabadalmi oltalom alatt álló vetőmagok megjelenését az európai piacon elfogadhatatlannak titulálta.⁶⁸

A No Patents on Seeds! szervezet 2024. évi riportjában megvizsgálta, hogy az Európai Szabadalmi Hivatal az ESZE 28(2) cikkének 2017. július 1-jei életbe lépését követően is engedélyez-e olyan szabadalmakat, amelyek oltalmi köre kiterjed hagyományos nemesítéssel létrehozott növényekre is. Megállapították, hogy az Európai Szabadalmi Hivatal három szabadalmi bejelentésre engedélyezett oltalmat 2023-ban, amelyek bejelentési napja az ESZE 28(2) cikk életbe lépése utáni. Egy példa ilyen esetre az EP3560330⁶⁹ szabadalom (bejelentő: KWS), amely jobb emészthetőségű kukoricanövényre vonatkozik. Az igénypontjainak oltalmi köre a növény bármilyen előállítására kiterjed (tehát a hagyományos nemesítési/lényegében biológiai eljárásokra is). A szabadalmi leírásból kiolvasható, hogy a tulajdonság kifejeződéséért felelős QTL-markerek hagyományos nemesítéssel létrehozott növényekből kerültek meghatározásra. Ez azt mutatja, hogy a 2017. július 1-jei határnap utáni bejelentési nappal rendelkező szabadalmi bejelentések is oltalmat szerezhetnek, a szabadalmak oltalmi köre a hagyományos nemesítéssel előállított növényekre is kiterjed, így az ilyen szabadalmak kontroll alá vonják a nemesítői génállományban található géneket, és ezen keresztül az előnyös tulajdonságokat.

A bejelentésben szereplő 3. szabadalmi igénypont nem az eljárásokra, hanem az azzal előállított kukoricanövényre vonatkozik, amely tartalmazza az ESZH módszertani útmutatója szerint előírt disclaimert, amellyel az igénypont oltalmi körét elhatárolja a lényegében bio-

⁶⁵ Koch: i. m. (50).

⁶⁶ Kelly Bronson: Responsible to whom? Seed innovations and the corporatization of agriculture. *Journal of Responsible Innovation*, 2. évf. 1. sz., 2015, p. 62–77.

⁶⁷ M. Hendrickson, P. H. Howard, D. Constance: Power, food and agriculture: Implications for farmers, consumers and communities. *Consumers and Communities*, November 1, 2017.

⁶⁸ Eric G. Prevent patented GM seeds in Europe resulting from reform of EU GMO regulation 2023.07.03.

⁶⁹ EP 3560330 KWS SAAT SE, 2022.06.15.

lógiai eljárásokkal létrehozott növénytől vagy növényi résztől. Azonban az eljárásra irányuló igénypontokon keresztül a szabadalom oltalmi köre továbbra is kiterjed a hagyományos nemesítési eljárással létrehozott, azonos tulajdonságokkal rendelkező kukoricánövényre. *Ebből következtethető, hogy az ESZE 28(2) cikke megkerülhető azzal, hogy az igénypontok nem specifikus nemesítési stratégiákra/technikákra hivatkoznak, hanem génvariánsok és azok használata (pl.: szelekcióra) útján határozzák meg az oltalmi kört.*⁷⁰

A szervezet megoldásként a növényekre vonatkozó szabadalmak teljes kizárását javasolja, függetlenül attól, hogy a növény génmódosítás útján előállított-e vagy sem.⁷¹

Az Európai Parlament 2024. február 7-én a rendeletjavaslatához módosítást fogadott el. A Parlament módosításai alapján alapvetően a növény-nemesítői érdekek védelme szempontját helyezi előtérbe. A Parlament a rendeletjavaslatba beillesztett (1e) preambulumbekzdése jól tükrözi a növény-nemesítői érdekvédelmi szervezetek véleményét, amelyek szerint „*az új génkezelési technikák szabadalmaztatásának lehetősége és alkalmazásuk eredményei növelhetik a vetőmag-előállító multinacionális vállalatoknak a mezőgazdasági termelők feletti dominanciáját a vetőmagokhoz való hozzáférés tekintetében. ... megfosztaná a mezőgazdasági termelőket minden cselekvési szabadságuktól, hiszen függő helyzetbe kerülnének a magánvállalatoktól. Ezért mindenképpen be kell tiltani az ilyen termékekre vonatkozó szabadalmakat.*” Az NGT-növényekre vonatkozó szabadalmak betiltása érdekében a Parlament az NGT-rendeletjavaslatot úgy módosította, hogy abban előírta a 98/44/EK irányelv módosításait. A módosítási javaslat értelmében az NGT-növényekre a továbbiakban kizárólag növényfajta-oltalmat lehetne igényelni.

Az Európai Parlament által előterjesztett szabadalmi jogra vonatkozó módosítás kapcsán az abból adódó negatív hatásokat számos szereplő hangsúlyozta. Az NGT-növények előállítása jelentős kutatási-fejlesztési tevékenység eredménye, amelynek költségvonzata magas, ezért az innovátoroknak szükségük van a szabadalmi oltalom által nyújtott védelemre, amely elengedhetetlen a fejlesztésbe fektetett költségek megtérüléséhez. A szabadalmi rendszer fenntartása biztosítja továbbá az innovációs tevékenység eredményének közzétételét, amelyet egyéb esetben az innovátor titokban tartana. Az eredmények közzététele (közkinccsé válása) a tudásanyag további bővülését serkenti, ezzel gyorsítva az innovációs tevékenységet. Ezért a szabadalmi rendszer alkalmazása a közösség előnyére válik, a növények teljes körű kizárása a szabadalmi oltalomból az innovációs tevékenységet lassítaná.⁷²

A növényfajta-oltalom egy adott növényfajta von védelem alá. A 2100/94/EK rendelet alkalmazásában „*fajta az a legkisebb növénycsoportosítás amely adott genotípusból, vagy ge-*

⁷⁰ Ruth Tippe, Anne-Charlotte Moy, Johanna Eckhardt, Francois Meienberg, Christoph Then: Patents on genes and genetic variations can block access to biological diversity for plant breeding. Patent research conducted in 2021 shows how industry is trying to patent genes, plants, seeds and food: www.no-patents-on-seed.org.

⁷¹ Tippe, Moy, Eckhardt, Meienberg, Then: i. m. (70).

⁷² P. R Thomsen: epi Position Paper on New Genomic Technique (NGT) Plant Patenting Proposal of the European Parliament: patentepi.org/assets/uploads/documents/epi-reports.

notípusok kombinációjából kifejeződött jellemzők által meghatározható ...”. A fajtaoltalom ezért nem képes növények szélesebb körének oltalmára, amelyek jellemzője a fenotípusos tulajdonságot eredményező genomi módosítás. Továbbá a növényfajta-oltalmi jogok nem terjednek ki más fajták nemesítésére vagy felfedezésére, illetve kifejlesztésére irányuló tevékenységekre. Ez azt eredményezné, hogy az NGT-növényből nemesítéssel nyert növény, amely az NGT-vel bevitt tulajdonságot továbbra is tartalmazza, piaci forgalomba hozható lenne az NGT-növényt védő növényfajta-oltalom bitorlása nélkül. Ezért a növényfajta-oltalom nem képes garantálni a kutatási-fejlesztési tevékenység bekerülésének megtérülését.

A növényfajta-oltalom alkalmassá tehető lehet moratóriummal kombinálva. Egy ilyen megoldás elhalasztaná az NGT-növény felhasználását a nemesítési programokban, így egy olyan időszakot kialakítva, amikor a növény fejlesztője bevételt szerezhet a növényből. Egy ilyen megoldás megfelelően kialakítva elegendő lehet a szabadalmi oltalom helyettesítésére.⁷³

A módosítási javaslat további problémája, hogy megfogalmazásából adódóan nem egyértelmű. A 4. cikk szerinti „NGT-növényekben ... található genetikai információ” megfogalmazás túlmutat mind az NGT-rendelet, mind a 98/44/EK irányelv hatáskörén. A 4. cikkben található „NGT-növényekben ... található folyamatjellemzők” kifejezés szintén nem egyértelmű, értelmezéstől függően túlmutathat az NGT-növényeken, és a biotechnológiai szabadalmakra szélesebb körben vonatkozhat. A módosítás a 98/44/EK irányelv 8. cikkéhez hozzáadott (5) bekezdés szerinti biológiai anyagra vonatkozik, így az nem is korlátozódik az NGT-növényekre, hanem az egyéb élőlényeket is magában foglalja (pl.: vírusok, baktériumok, gombák...), ezért ez a módosítás szintén túlterjeszkedik az NGT-javaslat céljain.

A módosítás további problémája, hogy a 98/44/EK irányelv módosítása önmagában nem változtatná meg az NGT-növényekre vonatkozó joggyakorlatot, ez csak abban az esetben történne meg, ha a változtatásokat az ESZE-be is átmenelnék. Az ESZE aláírói között azonban található olyan országok is, amelyek nem tagjai az Európai Uniónak, így az NGT-rendeletjavaslat kapcsán nincs beleszólásuk a döntéshozatal menetébe, így a 98/44/EK irányelv módosításába sem.

Az NGT-javaslat 98/44/EK irányelvet módosító szakasza továbbá ütközik a TRIPS-megállapodással, ugyanis annak 27.3b cikke növények és állatok – amelyek nem mikroorganizmusok –, valamint növények és állatok létrehozására szolgáló lényegében biológiai eljárások – amennyiben azok nem biológiai vagy mikrobiológiai eljárások – kizárására biztosít lehetőséget. Az NGT-javaslat EP általi módosítása megfogalmazásából adódóan a kizárás kiterjed a genetikai információra, biológiai anyagra és folyamatjellemzőkre is, tehát összeegyeztethetetlen a TRIPS 27.3b cikkével.

⁷³ J. M. Lukaszewicz, C. Cl. van de Wiel, L. A. Lotz, M. J. Smulders: Intellectual property rights and plants made by new genomic techniques: Access to technology and gene-edited traits in plant breeding. Outlook on Agriculture, 53. évf. 3. sz., 2024, p. 205–215.

A különböző megoldási javaslatokra nyújtott reakciókat megvizsgálva jól látható, hogy az egyes csoportok között jelentős elvi érdekkülönbségek állnak fenn, a különböző mezőgazdasági résztvevők számára egyaránt elfogadható kompromisszumos megoldás kialakítása komplex feladatnak ígérkezik.

Az NGT-növények kapcsán felmerülő heves érdekkellentétek feloldására a belga európai uniós elnökség egy szabadalmi jogfeladási rendszer kialakítását javasolta. Egy ilyen rendszerben a genetikai módosítások alapján 1. kategóriájú NGT-növényeknek minősülő növények abban az esetben kerülnek ki az európai uniós GMO-szabályozás hatálya alól, ha a növény előállítója nyilatkozik arról, hogy a növényt nem védi szabadalmi oltalom, vagy amennyiben igen, úgy lemond az oltalomról. Egy ilyen megoldás sem komplikációmentes azonban, különösen megnehezítheti az NGT 1 státuszért folyomódó vállalat helyzetét, ha a szabadalmi oltalom harmadik személy birtokában van.⁷⁴

2025. március 7-én a tagállamok állandó képviselője kompromisszumos szövegjavaslatot fogadott el az egyes új génkezelési technikák útján nyert növényekről és azokból előállított termékekről szóló, valamint az (EU) 2017/625 rendelet módosításáról. A szövegjavaslat az Európai Parlament módosításaitól eltérve a növények szabadalmazására vonatkozó tiltást és a 98/44/EK irányelv ilyen célú módosításait elhagyta. A szövegjavaslat az NGT-státusz kérelmezőjét mindössze információszolgáltatásra kötelezi az NGT-növényeket érintő megadott és közzétett szabadalmakról.⁷⁵ A szövegjavaslat értelmében az Európai Bizottság a rendelet elfogadásától számított egy év elteltével vizsgálja a rendelet hatását a gazdákra és a nemesítőkre.

A kompromisszumos szövegjavaslat elfogadása értelmében az ügymenet a trilógusfázisba lép, tehát az Európai Parlament is belép az egyeztetésbe. Figyelembe véve, hogy a kompromisszumos szövegjavaslat és az Európai Parlament módosított javaslata szemléletmódjában jelentős eltérések mutatkoznak, a Parlament és a Tanács számára egyaránt elfogadható rendeletjavaslat elfogadása nehéznek bizonyulhat. Míg a Parlament által összeállított módosított javaslat az NGT-növényeket teljesen kizárná a szabadalmazható találmányok köréből, addig a kompromisszumos szövegjavaslat még a licencia biztosítására sem kötelezná a szabadalom jogosultjait.

Az Európai Tudományos Akadémiák Szövetsége 2024-es állásfoglalásában rövid, közép- és hosszú távú megoldási intézkedésekre tett javaslatot.

Rövid távon javasolják a svájci rendszer példájára az Európai Unióban is bevezetni az asszisztált szabadalmi keresést, amelynek során egy szabadalmi elbíráló a megrendelő jelenlétében (és segítségével) átfogó szabadalmi kutatást végez. A transzparencia növelését elősegítheti a jogosultak kötelezése szabadalmuk tárgyának közzétételére a PINTO és ahhoz hasonló adatbázisokban. A PINTO olyan kereshető adatbázis, amely kapcsolatot teremt

⁷⁴ Koch: i. m. (50).

⁷⁵ I. m. (40).

a növényfajták és a szabadalmak között.⁷⁶ A nemesítők hozzáférést elősegítik az ACLP és ahhoz hasonló licenplatformok, az NGT-növények esetén a hozzáférés tovább javítható a növényeket védő szabadalmak kötelező regisztrációjával a licenplatformokra. A hozzáférést tovább erősítendő, a Nyílt Tudomány mozgalomhoz csatlakozva az állami támogatással létrehozott NGT-növények kapcsán licenca biztosítása javasolt bármely harmadik félnek észszerű feltételek mellett.

Középtávon az NGT-növényekre vonatkozó szabadalmak „standard-essential” szabadalommal (SEP) való átminősítésével európai uniós szabályozás hatálya alatt a szabadalmas licenanyújtásra kötelezhető FRAND (igazságos, észszerű és nem diszkriminatív) szabályozás szerint.

Hosszú távon az ALLEA javaslata szerint a növények és élelmiszerek szellemi tulajdon-jogi vonatkozásának teljes újragondolása, valamint a szabadalmak és a nemesítői jogok integrálása az EU biodiverzitási, fenntarthatósági és szabályozási környezetbe válik szükségessé.

3.2.3. NGT-növényekre vonatkozó hatályosított Európai szabadalmak Magyarországon

Annak vizsgálatára, hogy Magyarországon jelenleg hány bejelentés vonatkozik NGT-vel előállított növényekre, kutatás végezhető a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának adatbázisában. Az E-kutatás adatbázisban az NGT-növények keresésére alkalmas stratégia az A01H* osztályjelzettel ellátott bejelentések listázása, amely osztály az új növényeket és az azok előállítására szolgáló eljárásokat tartalmazza. Magyarországon 2016 és 2025 között összesen 6 olyan európai szabadalmat hatályosítottak, amely érintett lehet az NGT-rendelet által.

Ügyszám	Európai szabadalmi bejelentés napja	Európai bejelentés megadásának napja	Növény	Igéyponti jellemző
E18170224	2018. 05. 01.	2024. 09. 18.	mák	Máknövény csökkentett kodein 3-O-demetiláz és thebain 6-O-demetiláz aktivitással (demetiláz génnek részleges vagy teljes delécioja útján)
E18169122	2018. 04. 24.	2022. 06. 15.	kukorica	Módszer kukoricánövény előállítására, amely növény F35H fehérjét kódoló génje (vagy ezzel egyenértékű QTL allél) a gén csökkent mRNS expresszáldását eredményező módosítást tartalmaz (delécio vagy inzerció útján)

⁷⁶ Lásd: <https://euroseeds.eu/pinto-patent-information-and-transparency-on-line/>.

Ügyszám	Európai szabadalmi bejelentés napja	Európai bejelentés megadásának napja	Növény	Igéyponti jellemző
E17838267	2017. 08. 11.	2023. 10. 11.	mák	Máknövény csökkentett kodein 3-O-demetiláz és thebain 6-O-demetiláz aktivitással
E17701911	2017. 01. 12.	2024. 12. 11.	mák	Máknövény csökkentett kodein 3-O-demetiláz aktivitással (enzimet kódoló gén részleges vagy teljes deléciója útján)
E16729434	2016. 05. 31.	2023. 10. 25.	búza	Csökkentett gluténtartalmú búza módosított WPBF génnel (legalább egy pontmutáció)
E16787037	2016. 04. 27.	2021. 02. 24.	kukorica	Módszer kukoricánövény szelektálására (amely növény rögzített pozícióban adott nukleotidot tartalmaz)

1. táblázat: Magyarországon hatályosított A01H* osztályjelzettel ellátott Európai szabadalmak (2016–2025)

A táblázatban felsorolt hatályosított európai szabadalmak módosított növényeket, valamint a növények előállítására szolgáló eljárásokat ismertetnek. A szabadalmak adott funkcióért felelős gének módosítását ismertetik, amelynek eredményeképp a növény egy fehérjéje csökkent mértékben expresszálódik. A módosítási eljárások javarészt pontmutációk vagy adott génszakaszok deléciója. Az NGT-rendeletjavaslat I. mellékletében meghatározott módosításoknak a szabadalmi igénypontokban ismertetett módosítások megfelelnek, ezért a szabadalmak I. kategóriájú NGT-növényeket tartalmaznak. Az E17701911 szabadalom kivételével a hatályosított szabadalmak a módosítások előállítása kapcsán megjelölnek NGT-eket (pl.: CRISPR-Cas, TALEN). Három hatályosított szabadalom (E18170224, E18169122, E17838267) európai szabadalmi bejelentési napja későbbi mint 2017. július 1-e, ezért ezekre a bejelentésekre vonatkozik az ESZE 28(2) szabálya. A szabály értelmében azokban az esetekben, ha egy növény technikai jellemzője egyaránt előállítható technikai beavatkozással és lényegében biológiai eljárással, a szabadalom oltalmi körét disclaimer alkalmazásával le kell szűkíteni a technikai megoldással létrehozott termékekre. Az E18170224, E18169122 és E17838267 szabadalom szerinti növények technikai jellemzője megvalósítható lenne lényegében biológiai eljárással is, azonban az igénypontok nem tartalmaznak disclaimert. Ebből arra lehet következtetni, hogy az ESZE 28(2) szabálya ellenére a megadott szabadalmak oltalmi köre kiterjed lényegében biológiai eljárással létrehozott növényekre is, az ESZH elbírálói gyakorlatában nem követeli meg a disclaimer alkalmazását.

3.2.4. NGT-növények társadalmi elfogadottsága

Az új technológiák bevezetése intenzív hatással lehet a társadalomra, azonban a technológia sikere vagy bukása nagyban függ a társadalmi fogadtatásától. Számos esetben válthat ki egy technológia negatív társadalmi választ a technológia bevezetésével járó előnyök mellett felsorakozó veszélyek miatt. A biotechnológiai iparágban gyakran előfordulnak társadalmi viták a kockázatértékelés mentén, mint például az élőlények klónozása vagy genetikai anyagának módosítása kapcsán. Éppen ezért fontos annak megértése, hogy az NGT-k és az alkalmazásukkal létrehozott növények megítélése során milyen tényezőket vesz figyelembe a társadalom, mely tényezők befolyásolják negatívan és mely tényezők pozitívan az NGT-k és NGT-növények megítélését.

A tudományos műveltség, a tudományba vetett bizalom és az NGT-k kapcsán szerzett ismeretek pozitívan befolyásolják a technológia megítélését. Ezzel szemben a technológia alkalmazását kerülő a hozzáállás a vetőmagok és élelmiszerek kapcsán, továbbá a zöld forradalommal kapcsolatos szkepticizmus negatívan befolyásolja az NGT-növények megítélését.

Az alternatív biotechnológiai termékek elfogadottságának egyik kimondott jelentőségű mércéje az adott termék vélt természetessége vagy természetes eredete. Egyes tanulmányok kimutatták, hogy a nemesítési folyamat „természetellenessége” jelentős ellenállást vált ki az NGT-növények elfogadottsága kapcsán. Azonban megfigyelhető a fogyasztói társadalomban az NGT-k kapcsán automatikusan feltételezett természetellenesség fokozatos oldódása is.

Az NGT-növények elfogadottságában az országok között is felfedezhető különbség, ezért az NGT-k elfogadottságának növelésére irányuló kommunikáció tervezése során a kommunikációs stratégiákat nem lehet a „nyugati országok” szintjén kezelni, a stratégiát a nemzeti és a regionális kontextushoz kell igazítani.⁷⁷

3.2.5. NGT-növények biztonságossága és kimutathatósága

A haszonnövények fejlesztése kapcsán az NGT-k egyre gyakrabban kerülnek alkalmazásra a kutatás-fejlesztési fázisban.⁷⁸ Mivel a jövőben az NGT-termékek számának növekedése várható, sürgető a nyomon követhetőség és a kimutathatóság kérdésköreire megoldást találni annak érdekében, hogy a GMO-szabályozással összefüggésben nem engedélyezett

⁷⁷ M. Paleologo, A. Lanubile, M. Camardo Leggieri, G. Graffigna, P. Gomasasca, S. Barelo: Public perception of new plant breeding techniques and the psychosocial determinants of acceptance: A systematic review. *Public Understanding of Science*, 33. évf. 6. sz., 2024, p. 795–812.

⁷⁸ Patric Guertler, Steffen Pallarz, Anke Belter, Kolja N. Eckermann, Lutz Grohmann: Detection of commercialized plant products derived from new genomic techniques (NGT). Practical examples and current perspectives. *Food Control*, 152. évf., 2023, 109869.

NGT-növények felismerhetők legyenek, és a nem GMO előállítású láncok fenntarthatók legyenek.⁷⁹ A transzgenézis technikákkal létrehozott növényekkel szemben specifikus pozícióba történő pontmutációs variáció beépítésével létrehozott növényeket nem lehet NGT-növényekként azonosítani, mivel a pontmutáció természetes mutációs esemény eredményeként is kialakulhatott, így a pontmutáció azonosításából nem következtethető NGT-esemény. Két vagy több precíz pozícióban elhelyezkedő In/Del vagy SNP természetes kialakulásának valószínűsége azonban jóval alacsonyabb, így egyéb kritériumokkal való analízis (pl.: természetes szelekciós nyomás az adott lókuszon) alkalmazása lehetővé teheti az NGT-termék azonosítását.⁸⁰

A Cartagena-protokoll 4. cikke az olyan élő módosított organizmusok (LMO) határon átvitelő mozgását szabályozza, amelyek potenciálisan káros hatással lehetnek a biológiai diverzitás megőrzésére. A protokoll 16. cikke szerint a protokoll tagjainak (amelyek közé az Európai Unió is tartozik) szabályozni, kezelni és kontrollálni kell a kockázatértékelésre vonatkozó szabályozásoknak megfelelően azonosított kockázatokat. A protokoll III(6) melléklete előírja, hogy a kockázatelemzést esetről esetre kell elvégezni. Az uniós törvényhozó szervezet absztrakt módon értékelte az I. kategóriás NGT-növények biztonságosságát akkor, amikor kiemelte a GMO-kategóriából, továbbá előírja, hogy az NGT-kategóriába történő besorolási procedúra esetről esetre történjen. Azonban az I. kategóriás NGT-növények harmadik országok számára is értékesíthetők szándékos kibocsátás céljából, az I. kategóriás NGT-státuszról az NGT-rendeletjavaslat GMO-szabályozáson kívül helyezése következményeként a státuszról való értesítés mellőzésével, ami problematikus lehet a protokoll szempontjából. Kiemelendő, hogy a Cartagena-protokoll LMO-meghatározásra adott definíciója eltér az Európai Unió GMO-definíciójától. A protokoll 3(g) cikke értelmében élő módosított organizmus *minden olyan élő organizmus, amely genetikai anyag egy új kombinációjával rendelkezik, amelyet a modern biotechnológia eszközeivel hoztak létre, amely eszközök természetes fiziológiás, reprodukciós vagy rekombinációs akadályokat küzdenek le, és amely eljárások nem tradicionális keresztezéses és szelekciós eljárások*. Megkérdőjelezhető azonban, hogy az NGT-k leküzdenek-e természetes fiziológiás, reprodukciós vagy rekombinációs akadályokat.⁸¹

⁷⁹ J. Teufel, Hernández V. López, A. Greiter, N. Kampffmeyer, I. Hilbert, M. Eckerstorfer, S. Simon: Strategies for Traceability to Prevent Unauthorised GMOs (Including NGTs) in the EU: State of the Art and Possible Alternative Approaches. *Foods*, 13. évf. 3. sz., 2024, p. 369.

⁸⁰ Guertler, Pallarz, Belter, Eckermann, Grohman: i. m. (78).

⁸¹ J. Kahrman, G. Leggewie: European Commission's Plans for a Special Regulation of Plants Created by New Genomic Techniques. *European Papers. A Journal on Law and Integration*, 2024. 1. sz., p. 21–38.

3.2.6. Az NGT-növények kapcsán felmerülő egyéb jogi kérdések

Az Európai Bizottság 2021-ben publikált hatástanulmányában megállapítja, hogy a 2001/18/EK rendelet megfogalmazása szerint az az NGT-vel létrehozott organizmus, amelynek genomja olyan módon került módosításra, amely a természetben nem fordul elő, GMO-növénynek minősül. A tanulmány továbbá kiemeli, hogy azok a növények, amelyeken csak a DNS-szekvenciát nem módosító epigenetikai módosítások lettek végrehajtva, szintén GMO-knak minősülnek. Az olyan epigenetikai módosítások mint a DNS-metiláció és a hisztonfehérjék módosítása, gyakorlati szempontból növekvő relevanciával rendelkeznek a mezőgazdaság terén. Az EFSA 2015-ös tanulmányában a génmódosítással járó kockázatok vizsgálata során a genetikai anyag módosítására azon eljárásokat vizsgálta, amelyek a nukleinsavsorrend módosítását eredményezik. A génmódosítás kifejezés kapcsán a tanulmány megállapítja, hogy az leszűkíthető olyan eljárásokra, amelyek a DNS-szekvenciát módosítják.

A 2001/18/EK irányelv nem ad definíciót sem a „genetikai anyag” kifejezésre, sem a „módosítás” kifejezésre. A genetikai anyag kifejezés szűk értelmezésében utalhat a DNS szekvenciájára, ebben az esetben a genetikai információ a DNS-nukleotidok sorrendjéből olvasható ki. Tágabb értelmezésében azonban a genetikai információ nem kizárólag a bázissorrendben kódolt információ, ugyanis az epigenetikai tulajdonságok is hozzájárulnak az információtartalomhoz. Figyelembe véve, hogy az epigenetikai tulajdonságok is örökletesek, a genetikai anyag kifejezés tágabb értelmezése helyénvaló lehet. A kérdéskör szisztematikus interpretáció útján történő értékelése azonban más következtetést engedhet levonni. A „genetikai anyag” és „módosítás” kifejezés értelmezésére az irányelv 2. cikk (2) pontja és 3. cikke, valamint az I. A és I. B melléklet nyújt információt. A 2(2) és 3. cikk, valamint az I. melléklet listáz olyan technikákat, amelyeket példaképp szán arra a célra, hogy meghatározza, milyen típusú módosítások vezetnek vagy nem vezetnek jogi értelemben GMO-növényekhez. A genetikai módosításokat (továbbiakban GM) megjelölő I. A melléklet 1. részének első példája a rekombinációs technológiák, míg az I. A melléklet 2. része a nem GM-nek minősülő eljárások kapcsán hangsúlyozza, hogy rekombináns technikával nukleinsav alkalmazása a génmódosítást nem eredményezőből génmódosítást eredményező kategóriába sorolja át az eljárást. Az irányelv 2. cikk (2) pontja és 3. cikke, valamint az I. A és az I. B melléklet értelmezéséből tehát az következik, hogy a „genetikai anyag” és „módosítás” kifejezés értelmezése a DNS-szekvenciára és annak módosításra terjed ki, és nem az epigenetikai módosításokra.⁸²

⁸² T. Faltus: The applicability of the European GMO legislation to epigenetically modified organisms. *Frontiers in Bioengineering and Biotechnology*, 11. évf. 2023, 1124131.

4. ÖSSZEFOGLALÓ

Az Európai Parlament és Tanács 2001/18/EK irányelve határozza meg Európai Unió területén a GMO-k környezetbe történő kibocsátásának szabályait. Az irányelv elkészítésével a jogalkotók szándéka a környezet és az emberi egészség védelme volt. Az irányelv hatálya alá tartozó GMO-k szándékos kibocsátása szigorúan szabályozott körülmények között valósítható meg.

A géntechnológia rohamos fejlődése olyan molekuláris biológiai módszerek kifejlesztését hozta magával, mint az NGT-k. NGT-k alkalmazásával végrehajtott ciszgenézis eredménye lehet olyan növény, amely nem tartalmaz a nemesítői génállományon kívül eső gént, és amelynek kockázati profilja a hagyományos nemesítéssel létrehozott növénytől nem tér el jelentős mértékben. Ezért az Európai Bizottság rendeletjavaslatot alkotott, amely az 1. kategóriába tartozó NGT-növényeket eltávolítja az uniós GMO-szabályozások hatálya alól. A rendeletjavaslat az 1. kategóriás NGT-növények szabadalmazhatóságáról nem rendelkezik.

A növények szabadalmazhatóságát a 98/44/EK irányelv határozza meg az Európai Unió területén. Az irányelv értelmében a szabadalomból a növényfajták és a növények létrehozására szolgáló lényegében biológiai eljárások ki vannak zárva. A lényegében biológiai eljárások irányelv szerinti definíciója a megfogalmazásból következően nehezen értelmezhető, nem egyértelmű, ami hosszas jogértelmezési vitát eredményezett. A bővített fellebbezési tanács a G0002/7 és G0001/8 döntésben meghatározta azokat a kritériumokat, amelyek alapján meghatározható egy eljárásról, hogy lényegében biológiai-e. A G0002/12 és a G0002/13 döntésben kifejti, hogy a lényegében biológiai eljárással létrehozott növények szabadalmazhatók, majd érvelését megváltoztatva a G0003/19 döntésében rögzíti, a lényegében biológiai eljárással létrehozott növények is ki vannak zárva a szabadalmi oltalomból.

A növények szabadalmazásának részletszabályai körül kialakult vita az érdekcsoportok jelentős lobbitevékenysége mellett zajlott le. A hagyományos nemesítők érdekképviselői szervei azt hangsúlyozták, hogy a hagyományos nemesítéssel is létrehozható növényekre szerzett oltalom a nemesítői génállományt és ezzel a nemesítők érdekét csorbítja. Ezzel szemben a géntechnológiai nemesítést preferáló vállalatok és szervezetek azt hangsúlyozták, hogy a szabadalomszerzés az innováció befektetési költsége megtérülésének garantálására a legalkalmasabb intézmény.

Az NGT-növények szabályozásáról szóló rendeletjavaslat a szabadalmi kérdések látszólagos kikerülésével a növények szabadalmazhatósága terén kialakult vitát látszik elmélyíteni. Az NGT-k alkalmazásával az új, javított tulajdonságú növények fejlesztése gyorsabb és költséghatékonyabb módon valósítható meg.

A nemesítői érdekvédő szervezetek véleménye szerint az 1. kategóriájú NGT-növények GMO-szabályozás alóli mentesítése a jelenlegi szabadalmazhatósági szabályrendszer mellett az Európai Unióban a növényekre vonatkozó szabadalmi oltalmak számát jelentősen megemelné. Ez a hagyományos nemesítők nemesítői génállományhoz való hozzáférését

csökkentené, a szabadalomtisztasági kutatásból és a véletlen szabadalombitorlásból eredő költségek a hagyományos nemesítőkre anyagi terhet jelenthetnek. Ez a hagyományos nemesítők piacról való kiszorulásához és a piaci hatalom koncentrációjához vezethet, amely csökkenő versennyel jár együtt. A csökkenő verseny a mezőgazdászok és a fogyasztók számára egyaránt hátrányos szituációt eredményezhet.

Ezzel szemben a rendeletjavaslat támogatói úgy látják, hogy a szabadalom az innovációs tevékenységet ösztönzi, ennek eredményeképpen a fogyasztók javított minőségű élelmiszerekhez férhetnek hozzá versenyképes áron, míg a mezőgazdászok jobban termeszthető, kiszámítható, a körülményeknek ellenálló növények termesztéséből profitálhatnak.

Míg az Európai Parlament rendeletjavaslat-módosítása a nemesítői álláspontot pártfogolja és az NGT-növényeket a szabadalomból kizárja, addig a Tanács által elfogadott kompromisszumos szövegjavaslat az NGT-státusz kérelmezőjét mindössze információszolgáltatásra kötelezi a terméket érintő szabadalmak kapcsán.

A trilógus tárgyalások során ezért a Tanács és a Parlament álláspontja közötti szakadék áthidalása bizonyulhat a kulcsfeladatnak. A szakirodalomból számos kompromisszumos megoldás megismerhető, mint például a szabadalomfeladás, a piaci szereplők részéről szervezett vagy az Európai Unió által adminisztrált licenclplatform vagy a növényi szabadalmak SEP-vá minősítése. Az epigenetikai módosítások példája jól mutatja, a géntechnológia dinamikus fejlődése a jogalkotás számára hosszú távon kihívást fog jelenteni.

Az NGT-növények alkalmazásának széles körű hatása megkérdőjelezhetetlen, az élelmszerbiztonság biztosításában, a klímaváltozás elleni küzdelemben és az egészséges életmód elérhetővé tételében előreláthatóan jelentős szerepet töltenek majd be ezek a növények, gazdasági potenciáljuk szintén hatalmas.

A biotechnológia fejlődése tehát komoly terhet hárít az Európai Unió jogalkotóira: a rendeletjavaslat megfelelő részletszabályainak kidolgozásával elérhető, hogy az NGT-technikák nyújtotta lehetőségek kiaknázása a társadalmi egyensúly megőrzése mellett valósuljon meg.

6. MELLÉKLETEK

1. melléklet: az EP1069819A1 szabadalmi bejelentés 1. igénypontja

A method for the production of Brassica oleracea with elevated levels of 4-methylsulfinylbutyl glucosinolates, or 3methylsulfinylpropyl glucosinolates, or both, which comprises:

- (a) crossing wild Brassica oleracea species with Brassica oleracea breeding lines; and
- (b) selecting hybrids with levels of 4-methylsulfinylbutyl glucosinolates, or 3-methylsulfinylpropyl glucosinolates, or both, elevated above that initially found in Brassica oleracea breeding lines.

2. melléklet: az EP1211926A1 szabadalmi bejelentés 1. igénypontja

A method for breeding tomato plants that produce tomatoes with reduced fruit water content comprising the steps of:

- crossing at least one *Lycopersicon esculentum* plant with a *Lycopersicon* spp. to produce hybrid seed;
- collecting the first generation of hybrid seeds;
- growing plants from the first generation of hybrid seeds;
- pollinating the plants of the most recent hybrid generation;
- collecting the seeds produced by the most recent hybrid generation;
- growing plants from the seeds of the most recent hybrid generation;
- allowing plants to remain on the vine past the point of normal ripening; and
- screening for reduced fruit water content as indicated by extended preservation of the ripe fruit and wrinkling of the fruit skin.

3. melléklet: az EP2753168A1 szabadalmi bejelentés 1. igénypontja

A Pepper plant, particularly a cultivated pepper plant, more particularly a cultivated blocky fruit type pepper plant, bearing extreme dark green color fruit at immature harvestable stage, said plant comprising two genetic determinants directing or controlling expression of said extreme dark green color in the pepper fruit of the pepper plant wherein said two genetic determinants are represented by two QTL or a functional part thereof capable of directing or controlling expression of said dark green immature fruit color in the pepper fruit of the pepper plant, wherein the extreme „dark green color” is associated with the following physicochemical characteristics of the pepper fruits at immature harvestable stage:

- a content in Chlorophyll B greater than 6, particularly greater than 7, more particularly greater than 8 and even more particularly greater than 9 µg g of fresh weight,
- a content in Chlorophyll A greater than 20, particularly greater than 25, more particularly greater than 30 µg g of fresh weight,
- a content in lutein greater than 5, particularly greater than 6, more particularly greater than about 7 µg g of fresh weight,
- a content in violaxanthin greater than 2, particularly greater than 2,5, more particularly greater than 3, even more particularly greater than 3,5 µg g of fresh weight, wherein the two QTL or a functional part thereof are genetically or physically linked to four marker loci, which co-segregate with the extreme dark green color and are selected in the group comprising : SP436, SP626, SP693 and SP694.

Mészáros Ábris*

KÁRTÉRÍTÉS ÉS A GAZDAGODÁS MEGTÉRÍTÉSE A SZELLEMITULAJDON-JOG TERÜLETÉN – A SZERZŐI JOGI JOGSÉRTÉS ESETÉN ALKALMAZHATÓ PÉNZBELI IGÉNYEK VIZSGÁLATA **

1. Bevezetés

A szerzői jog alapvető célja, hogy védelmet biztosítson az alkotók szellemi termékeinek az irodalom, a tudomány és a művészet területén, továbbá bármilyen más területen, ha az egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik. A jogalkotó ezáltal ösztönzi az innovációt és a kreatív tevékenységet, garantálva, hogy a szellemi tulajdon megalkotói jogos jutalmat kapjanak munkájukért, így anyagi hasznot is húzzanak műveikből, legyen szó akár közvetlen értékesítésről, akár a mű tekintetében adott felhasználási engedélyről. A szerzői jog továbbá felismeri, hogy nem azonos kreativitással születtünk, és jutalmazza azokat, akik ebben kitűnnek.¹

A szerzői jog számos olyan jogkövetkezményt határoz meg, amellyel a szerzők felléphetnek a műveiket jogtalanul felhasználó jogsértőkkel szemben. Ilyennek számít a jogsértés megtörténte bírósági megállapításának, a jogsértés vagy az azzal közvetlenül fenyegető cselekmények abbagyásának és a jogsértő további jogsértéstől való eltiltásának a követelése és még számos más polgári jogi igény, melyek közül a szerző az adott ügy tényállását figyelembe véve választhat.²

Jelen dolgozat fókuszában ezek közül az igények közül azok állnak, melyek a jogsértés miatt követelhető pénzügyi igényekre vonatkoznak. Ezek a kártérítés és a gazdagodás megtérítése. A szerzői jogi kártérítés alapvetően arra irányul, hogy a jogosultakat a jogsértés következtében elszenvedett anyagi kárért kárpótolja, míg a gazdagodás megtérítése azon alapul, hogy a jogsértő által elért előnyöket a szerzőnek lehetséges legyen elvonnia. E két

* A szerzői jogi diplomáját az Eötvös Loránd Tudományegyetem szerezte 2022-ben. Ezt követően gyakornokként dolgozott az EUIPO-nál és az SZTNH-nál, majd 2024-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen kártérítési szakjogász képzést szerzett. Jelenleg ügyvéd az SBGK Ügyvédi Irodánál.

** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem kártérítési szakjogász képzésének keretében 2024-ben készített diplomamunka szerkesztett változata. Köszönetnyilvánítás illeti dr. Ujhelyi Dávidot, aki konzulensként segítette a dolgozat elkészülését.

¹ Eric K. Clemons, Stina Teilmann-Lock: Methodologies for assigning damages in copyright litigation involving value-destroying copying. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 17. évf. 2. sz., 2022, p. 150.

² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 94. § (1) bekezdés a)–f) pontjai, illetve 94. § (2) bekezdés.

jogintézmény kapcsolatának és határainak vizsgálata kulcsfontosságú a hatékony jogvédelem és a szerzői jogok tiszteletben tartásának biztosítása érdekében.

A dolgozat célja a magyar jogrendszerben a szerzői jog megsértése esetén követelhető kártérítés és a gazdagodás megtérítésének összehasonlítása. A kártérítés és a gazdagodás megtérítése a jelenlegi magyar jogrendszerben mind a szerzői jog, a védjegyjog, mind a szabadalmi jog esetén speciális, szellemi tulajdon-jogi jogsértések esetén alkalmazható igénynek minősíthető, melyeket az adott jogterületeket szabályozó jogszabályok is külön nevesítenek. Az elemzés során nemzetközi és hazai jogszabályokat, ítélkezési gyakorlatot, valamint szakirodalmi forrásokat veszünk alapul.

A dolgozat a szerzői jog megsértését polgári jogi szempontból vizsgálja, annak büntetőjogi, illetve szabálysértési jogi szankcióira nem tér ki. A fókuszban a szerzői jogi jogsértések állnak, de ahol ez releváns és szükséges, ott egyéb szellemi tulajdon-jogi jogsértések szabályai, illetve az azokkal kapcsolatos bírósági döntések is ismertetésre kerülnek.

A dolgozat célja, hogy áttekintse a jelenlegi európai és magyar joggyakorlatot a szerzői jogi jogsértések esetén megítélendő kártérítés és gazdagodás megtérítése tekintetében, és jogeseteken keresztül vegye sorba a legfontosabb fogalmakat.

2. A szerzői jog megsértése – nemzetközi keretek

A szerzői- és iparjogvédelemmel kapcsolatban alapvetés, hogy a szabályok harmonizálása nagyon korán, már a 19. század végén megkezdődött az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény aláírásával. Addig mindössze tizenhat európai és nyolc amerikai állam alkotta meg saját nemzeti szerzői jogi szabályozását.³ Ennek eredményeképpen egy olyan jogágról beszélünk, melyre már a kezdetektől nagymértékben hatottak a nemzetközi egyezmények által előírt rendelkezések. Ez alól a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésére vonatkozó szabályok sem tekinthetők kivételnek, ahogy a jogok megsértése esetén a jogosult rendelkezésére álló vagyoni szankciók sem. Ugyan a Berni Egyezmény még nem rendelkezik a szerzői jogok megsértése esetén megítélendő kártérítéstről, illetve annak típusáról és mértékéről,⁴ a későbbi nemzetközi egyezmények már egyre nagyobb figyelmet fordítottak ennek a kérdésnek. Az alábbiakban először a magyar jogrendszer részét is képező, az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a szellemi tulajdon-jogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló egyezmény (TRIPS) releváns rendelkezéseit, majd az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK

³ Mezei Péter: 100 év. Berni Egyezmény – néhány gondolat Magyarország csatlakozásáról. Copyright 21 blog, 2022.február 14.: <https://copy21.com/2022/02/100-ev-berni-egyezmény-nehány-gondolat-magyarország-csatlakozásáról/>. A dolgozatban felhasznált internetes források utolsó elérési ideje egységesen 2025. szeptember 8. napja.

⁴ Kylie Johnston: Minding the Gap: The Berne Convention's Silence on Available Copyright Infringement Damages. Penn State Journal of Law & International Affairs, 13. évf. 2. sz., 2025, p. 198.

irányelvét (2004. április 29.) tekintjük át a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről. Ezt követően több releváns, az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) által hozott ítélet is ismertetésre kerül.

2.1. A TRIPS-megállapodás

A szellemi tulajdon-jogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló egyezmény (a továbbiakban: TRIPS-megállapodás) a Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, a továbbiakban: WTO) keretein belül, az Uruguay Forduló többoldalú tárgyalásai részeként jóváhagyott megállapodás, mely 1995. január 1-jén lépett hatályba. Az egyezmény célja, hogy harmonizálja a nemzeti szellemi tulajdon-védelmi rendszereket, biztosítva ezzel a külföldi és hazai termékek és szolgáltatások közötti tisztességes versenyt. A TRIPS előírja a minimális védelmi sztenderdeket, amelyeket minden tagállamnak be kell tartania, de lehetőséget ad a részt vevő országok jogalkotóinak arra is, hogy szigorúbb védelmet alkalmazzanak, ha azt kívánatosnak tartják.⁵ Tekintettel továbbá arra, hogy számos európai állam szigorúbb és erősebb jogvédelmet kívánt elérni a tárgyalások során, így a végső szövegben nemcsak a hamisított árukra vonatkozó határintézkedések, hanem az egész szellemi tulajdon-jogi területet átfogó rendelkezések a szöveg részeként lettek elfogadva.⁶

Az egyezmény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről szóló 1998. évi IX. törvény 1. C) Mellékleteként lett a magyar jogrendszer része. A TRIPS-megállapodás kártérítéséről szóló 45. cikke rendelkezik a kártérítésről.⁷

Ezek a rendelkezések jelentik a nemzetközi egyezmények által lefektetett alapját a szellemi tulajdon-jogi jogsértések esetén megítélendő kártérítéseknek. Ahogy látható, a TRIPS szövegében megjelenik a kártérítés elhatárolása a „költségek megfizetése”, illetve az „előre megállapított összegű kártérítés” fogalmától. A TRIPS a kártérítésről szóló rendelkezést két részre bontja, míg az elsőben csak abban az esetben írja elő a kártérítéshez való jogot, ha a jogsértő szándékosan vagy gondatlanul okozta a jogsértést, a 2. pontban már objektív fele-

⁵ Overview: the TRIPS Agreement: https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm.

⁶ Christopher Heath: Patent Enforcement Worldwide. Bloomsbury Publishing, 2015, Oxford és Portland, Oregon, p. 9.

⁷ 45. cikk Kártérítés.

1. A bíróságnak álljon jogában, hogy kötelezze a jogsértőt, hogy kártérítést fizessen a jogtulajdonosnak, amely nyújtson fedezetet a jogtulajdonos által elszenvedett kárra, amit az okozott, hogy a jogsértő tudatosan vagy oly módon, hogy ésszerű alapon tudnia kellett volna, hogy a jogtulajdonos szellemi tulajdonhoz fűződő jogát megsértette.

2. A bíróságnak álljon jogában, hogy a jogsértőt kötelezze a költségek megfizetésére a jogtulajdonos javára, ideértve a megfelelő ügyvédi költségeket is. Megfelelő esetekben a Tagok feljogosíthatják a bíróságot az elmaradt haszon és/vagy előre megállapított összegű kártérítés megítélésére is, még akkor is, ha a jogsértőnek nem volt tudomása vagy ésszerű oka tudni, hogy jogsértő cselekményt követ el.

lősségre utal. A TRIPS szövege a gazdagodás elvonását tehát a kártérítés körében rendezi.⁸ A szövegben a személyhez fűződő jogok megsértése esetén érvényesíthető igény ugyanakkor nem szerepel.

A rendelkezések átültetésének tekintetében nagy különbségek figyelhetők meg az egyes országok között. Az általánosságban elmondható, hogy tekintettel arra, hogy a kár összegének számítása bonyolult, a kártérítés mértékét általában a jogsértő haszna vagy egy észszerű jogdíj alapulvételével állapítják meg. Míg az Amerikai Egyesült Államokban a kártérítés összege a büntető kártérítés intézménye miatt akár rendkívül magas is lehet (akár a megállapított összeg háromszorosa is), addig más országokban az összegek alacsonyabbak. Németországban a bíróságok jogsértést megállapító közbenső ítéletét követően nagyon gyakori, hogy a felek megállapodnak, így a kártérítés mértékének megállapítása tekintetében kevés bírósági ítélet születik.⁹

A TRIPS szövege ugyanakkor nemcsak az azt kihirdető államok jogát, hanem az Európai Unió jogát is befolyásolta, meghatározta.

2.2. Az Európai Unió joga

Ahogy a jog egyre több területén, az Európai Unió joga a szerzői jogi jogsértések tekintetében is nagy hatást gyakorol a tagállamok nemzeti jogára, így a magyar jogrendszerre is. A szellemi tulajdon területén létrejött egyik legfontosabb instrumentum e tekintetben az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve (2004. április 29.) a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről (a továbbiakban: jogérvényesítési irányelv), melynek 10. preambulumbekzdése szerint az „irányelv célja a jogszabályok egymáshoz való közelítése egy magas, egyenértékű és egységes védelmi szint belső piacon belüli biztosítása érdekében.” Ez azért volt szükséges, mert az egyes tagállamokban folytatott jogérvényesítési eljárásokat illető szabályokban olyan különbségek voltak, melyek akadályozták a megfelelő jogérvényesítést, és károsak voltak a belső piac működését tekintve is. Az irányelv nem csak szerzői jogi, hanem az egész szellemi tulajdon-jogi rendszerrel kapcsolatban tartalmaz eljárási és anyagi jogi szabályokat.

A jogérvényesítési irányelv már tartalmazza a szellemi tulajdon-jogi jogsértések esetén alkalmazható szubjektív és objektív szankciók közti elhatárolást. Az irányelv kártérítésről szóló 13. cikke ugyanis a következőképpen szól:

⁸ Sár Csaba: A jogsértéssel elért gazdagodás és az okozott kár meghatározásának nehézségei szellemi tulajdon-jogi jogérvényesítés esetén – MIE-konferencián elhangzott előadás. Elérhető: http://www.mie.org.hu/konf_2023/2023_osz/06%20SarCsaba.pdf.

⁹ Heath: i. m. (6), p. 33.

„(1) A tagállamok biztosítják, hogy az illetékes bíróságok a sértett fél kérelmére elrendeljék, hogy a jogsértő, aki tudta, vagy kellő gondosság mellett tudnia kellett volna, hogy jogsértést valósít meg, a jogosult számára a jogsértés folytán elszenvedett tényleges kárnak megfelelő kártérítést fizessen.

A bíróságok a kár megállapításakor:

- a) figyelembe vesznek minden megfelelő szempontot, úgy mint a kedvezőtlen gazdasági kihatásokat, ideértve a sértett fél elmaradt hasznát, a jogsértő jogtalan gazdagodását, és indokolt esetben a nem tisztán gazdasági tényezőket, mint a jogosultnak a jogsértés által okozott nem vagyoni kárát, vagy
- b) az a) bekezdés alkalmazása helyett a kárt indokolt esetben átalányösszegekben állapíthatják meg olyan tényezők alapján, mint legalább azon díjazás vagy jogdíjak összege, amely a jogosultat megillette volna, ha az adott szellemi tulajdon-jog felhasználására a jogsértő engedélyt kért volna.

(2) Azokban az esetekben, amelyekben a jogsértő úgy fejtette ki tevékenységét, hogy nem tudta, vagy kellő gondosság mellett nem kellett tudnia, hogy jogsértést valósít meg, a tagállamok rendelkezhetnek úgy, hogy a bíróságok rendeljék el a gazdagodás megtérítését vagy kártérítés fizetését, amelynek összegét előre meghatározhatják.¹⁰

A jogérvényesítési irányelv annyiban már eltér a TRIPS megoldásától, hogy amennyiben a jogsértő magatartása felróható, a jogsértő gazdagodásának elvonását kártérítés körében értelmezi, ha viszont a jogsértés a hasznosítónak nem felróható, akkor önálló jogkövetkezményt alkalmaz.¹¹ Itt tehát már megjelenik a magyar jog által alkalmazott megoldás is, ahol a jogszabály objektív és szubjektív alapon alkalmazható szankciókat is meghatároz.

Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy mivel egy irányelvről van szó, nem a teljes harmonizálás a cél, így a tagállamok által implementált jogszabályok is eltérnek, és különböző érdekeket helyeznek előtérbe. A kártérítés jogintézménye mögött ugyanis rendszerint két alapvető jogpolitikai megfontolás van: egyrészt a reparáció, mely a károsult kompenzálását szolgálja, másrészt a prevenció, mely a károkozás veszélyének visszaszorítását célozza.¹²

A jogérvényesítési irányelv átültetésekor jelentős különbségek vannak attól függően, hogy egy adott jogrendszer a kártérítés reparációs vagy prevenció funkcióját priorizálja-e. A reparációs elvet követő rendszerek általában kevésbé érzékenyek a személyiségi jogok megsértése miatti kártérítés megítélésében. A prevenció elvét követő jogrendszerek a kompenzáció összegének kiszámításakor a jogosult fél kárának mértékétől és jellegétől füg-

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 29-i 2004/48/EK irányelve a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről.

¹¹ Sár: i. m. (8).

¹² Szalai Ákos: Prevenció és reparáció a kártérítési jogban. MTA Law Working Papers, 2014/26, Budapest, p. 32.

getlen tényezőket is figyelembe vehetnek, mivel inkább a jogsértővel, mint a jogosulttal foglalkoznak.¹³

2.3. Az Európai Unió Bíróságának (EUB) gyakorlata

Az Európai Unió joga fejlődésének, illetve értelmezésének fontos aktora az EUB, mely több döntésében érintette a szellemi tulajdon-jogi jogsértések esetében a kártérítés szabályainak alkalmazását. E döntések mind a fent ismertetett jogérvényesítési irányelvvel kapcsolatban felmerült értelmezési kérdéseket vizsgálták előzetes döntéshozatali eljárások keretei közt. Az ügyek a szellemi tulajdon-jog több ágára is kiterjednek, így szabadalmi jogi, védjegyjogi és szerzői jogi jogsértések is megjelennek.

1. *C-666/18 számú IT Development-ügy*: a C-666/18 IT Development-ügyben az EUB azt vizsgálta, hogy lehet-e a jogérvényesítési irányelv által lehetővé tett igényeket olyankor is alkalmazni, amikor a felek között szerződés van, és így a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai lennének alkalmazandók. Az alapügyben az IT Development felhasználási engedélyt adott a francia piacon a Free Mobile telefonszolgáltató részére, és karbantartási szerződést kötött vele a ClickOnSite megnevezésű szoftvercsomagra.

Az IT Development keresetet indított a tribunal de grande instance de Paris (párizsi elsőfokú bíróság) előtt a ClickOnSite szoftver bitorlásának megállapítása és kárának megtérítése iránt. Azt kifogásolta, hogy a Free Mobile módosította a szoftvert, mely módosítások álláspontja szerint lényegesnek tekintendők, miközben a felhasználási szerződésben kifejezetten vállalta, hogy a szoftvercsomag tekintetében tartózkodik a közvetlen vagy közvetett többszörözéstől, visszafejtési és számítástechnikai visszaállítási műveletek végzésétől, valamint e szoftver közvetlen vagy közvetett módosításától, javításától, átdolgozásától, másodlagos művek létrehozásától és a szoftver kiegészítésétől. A Free Mobile visszaélésszerű eljárásra hivatkozva viszontkeresetet nyújtott be, és azt állította, hogy az IT Development kérelmei elfogadhatatlanok és megalapozatlanok.¹⁴

Az elsőfokú bíróság a keresetet elfogadhatatlannak nyilvánította, és úgy ítélte meg, hogy a szellemi tulajdon területén két külön felelősségi rendszer létezik, az egyik a szerződésen kívüli károkozásért fennálló felelősség, a másik a szerződéses felelősség a szerző részére valamely szerződésben biztosított jog megsértése esetén. Mivel ebben az esetben a keresetben a felperes a szerződés megszegésére hivatkozott, a szerződésen kívüli károkozásért fennálló felelősségére alapított kérelmeit elfogadhatatlannak nyilvánította.¹⁵

¹³ *Fézer Tamás*: Do the Math! – Copyright Infringements and Damages. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies, 6. évf. 1. sz., 2017, p. 48

¹⁴ C-666/18. IT Development, 18–19. pont.

¹⁵ I. m. (14), 20. pont.

Az elsőfokú bíróság döntése számos kritikát kapott. Egyrészt egy szerződés felei általában nem számolnak szerződésükben azzal, hogy egy szellemi tulajdonnal kapcsolatos klauzula megsértését – például a program felhasználóinak számát korlátozó klauzula megsértését – a szerződésszegéssel okozott kártérítés szabályai szerint kell elbírálni; míg ugyanezen klauzula licenbevevő általi megszegése esetén az olyan rendelkezések, mint a felelősségkorlátozási kikötés, korlátozhatják a licenbevevő felelősségét.

Másrészt, a megoldás ütközik azzal az alapvető jogelvvvel, hogy a szerződés hatályán kívül a szerződés már nem alkalmazható. Ugyanis ha a bíróságok mégis a szerződéses felelősségi rendszert alkalmazzák a sajátos szerzői jogi rendszer helyett, akkor az említett szerződés hatálya mesterségesen kiszélesedik. Ennek az a gyakorlati következménye, hogy ha a szerzői jogi rendszer helyett a szerződéses felelősségi rendszert alkalmazzák, a jogosult nem támaszkodhat a szerzői jog által biztosított sajátos garanciákra, például a sajátos eljárási szabályokra, a felperes által kérhető intézkedésekre (pl. lefoglalás, adatszolgáltatás igénylése) és a kártérítés, illetve gazdagodás megtérítésének szerzői jogban meghatározott kiszámítási módjaira.¹⁶

Az IT Development fellebbezést nyújtott be az említett ítélettel szemben a cour d'appel de Paris (párizsi fellebbviteli bíróság) előtt, mely felfüggesztette az eljárást, és a következő kérdést terjesztette az EUB elé:

„Az a tény, hogy a szoftverfelhasználási jog jogosultja nem tartja be a szoftverfelhasználási szerződés feltételeit (a próbaidőszak meghaladásával, az engedélyezett felhasználók számának vagy olyan más mérték túllépésével, mint a szoftver utasításainak végrehajtásához használható processzorok, vagy a szoftver forráskódjának módosítása révén, amennyiben a felhasználási engedély e jogot az eredeti jogosult számára tartja fenn):

- *a számítógépi programok jogi védelméről szóló [2009/24] irányelv 4. cikke által fenntartott, a szoftverhez fűződő szerzői jogok jogosultjának kárára elkövetett, (a 2004/48 irányelv értelmében vett) bitorlásnak minősül-e,*
- *vagy összhangban lehet-e egy olyan különálló jogi rendszerrel, mint az általános jogi szerződéses felelősség rendszere?*¹⁷

Az alapügy problematikája a halmozódás tilalma elvének alkalmazásához kapcsolódik, amelynek alapján a szerződésen kívüli károkozásért fennálló felelősséget mellőzni kell, amennyiben az szerződéses kötelezettségek állítólagos megsértésén, és nem szerződésen kívüli jellegű bitorlási cselekményeken alapul. A francia jog ezen elvéből következik egyrészt, hogy nem lehet valamely személynek mind a szerződéses, mind a szerződésen kívüli

¹⁶ The breach of an IP clause of a software licence agreement constitutes a copyright infringement. Kluwer Copyright Blog, 2020, elérhető: <https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2020/08/21/cjeu-the-breach-of-an-ip-clause-of-a-software-licence-agreement-constitutes-a-copyright-infringement/>.

¹⁷ I. m. (14), 25. pont.

károkozásért fennálló felelősségét egy másik személy kérelmére ugyanazon tényállás alapján megállapítani, másrészt pedig hogy amennyiben a fenti személyeket érvényes szerződés kötelezi, és az egyikük kára a szerződés megsértéséből ered, a szerződésen kívüli károkozásért fennálló felelősség megállapítását a szerződéses felelősség megállapításának javára mellőzni kell.¹⁸

A kérdés tehát, hogy a jogérvényesítési irányelvet és az Európai Parlament és a Tanács a számítógépi programok jogi védelméről szóló 2009/24/EK irányelvét (a továbbiakban: szoftverirányelv) úgy kell-e értelmezni, hogy a valamely számítógépi program felhasználási szerződésében foglalt azon kikötés megsértése, amely az említett programhoz fűződő szerzői jogok jogosultjának szellemi tulajdon-jogait érinti, a jogérvényesítési irányelv értelmében vett „szellemi tulajdon-jogok megsértésének” fogalma alá tartozik-e, és hogy ennek következtében az említett jogosultat a nemzeti jog szerint alkalmazandó felelősségi rendszertől függetlenül megillegthetik-e az ez utóbbi irányelvben előírt biztosítékok.¹⁹

Az EUB szerint a jogérvényesítési irányelv 4. cikke előírja, hogy valamennyi szellemi tulajdon-jog jogosultja kérheti az e rendelkezésben említett intézkedések, eljárások és jogorvoslatok alkalmazását az alkalmazandó jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően. Márpedig az ilyen kérelem benyújtásának lehetősége egyáltalán nem korlátozható a tekintetben, hogy e jogok megsértése szerződéshez kapcsolódik-e, vagy más eredetű.²⁰

A jogérvényesítési irányelvet és a szoftverirányelvet tehát úgy kell értelmezni, hogy a valamely számítógépi program felhasználási szerződésében foglalt azon kikötés megsértése, amely az említett programhoz fűződő szerzői jogok jogosultjának szellemi tulajdon-jogait érinti, a jogérvényesítési irányelv értelmében vett „szellemi tulajdon-jogok megsértésének” fogalma alá tartozik, és hogy ennek következtében az említett jogosultat a nemzeti jog szerint alkalmazandó felelősségi rendszertől függetlenül megillegthetik az utóbbi irányelvben előírt biztosítékok.²¹

Az EUB ezzel a döntésével biztosította, hogy a jogtulajdonosok akkor is kérhessék a jogérvényesítési irányelv által biztosított jogokat, ha a szóban forgó szellemi tulajdon-joggal kapcsolatban a jogsértés egy szerződés keretein belül történt.

A licencszerződések ugyanis különböznek más szerződésektől, ahol a felek maguk között állapítanak meg jogokat és kötelezettségeket. A szerződés tárgyára tekintettel itt ugyanis a licencre adóknak hozzájárulása van olyan intézkedésekhez (többek között a jogérvényesítési irányelvben meghatározott intézkedésekhez), melyeket bárkivel szemben, tehát erga omnes

¹⁸ I. m. (14), 27–28. pont.

¹⁹ I. m. (14), 30. pont.

²⁰ I. m. (14), 41. pont.

²¹ I. m. (14), 49. pont.

hatállyal érvényesíthet. Ez ahhoz vezetett, hogy a nemzeti bíróságok eltérő döntéseket hoztak azzal kapcsolatban, hogy ilyen esetekben melyik jogi rezsimet kell alkalmazni.²²

Ez az ítélet véget vet annak a gyakorlatnak, amely egyes nemzeti bírósági határozatokból ered, amelyekben úgy ítélték meg, hogy a szellemi tulajdon-jogokra vonatkozó szoftverlicenc-megállapodás megsértése nem vezethet bitorlás megállapítására, hanem azt a szerződésszegéssel okozott kártérítési szabályok alapján kell megítélni. Az elkülönítés azért lényeges, mert a felelősség – így adott esetben a kártérítés, gazdagodás mértéke is – különböző lehet a két rendszerben.²³

Ráadásul a jogérvényesítési irányelv 13. cikk szerinti kártérítés alapján egy önálló, sui generis kompenzációs rendszer jött létre. A szerződésszegéssel okozott kártérítés körében alkalmazható előreláthatósági korlát ugyanis nem alkalmazható, miközben a jogérvényesítési irányelv 13. cikk (1) bekezdés *a*) pontja szerint olyan károk is figyelembe vehetők, mint a sértett fél elmaradt haszna, a jogsértő jogtalan gazdagodása, illetve akár a jogosultnak a jogsértés által okozott nem vagyoni kár. Ezenfelül a kártérítés átalányösszegként is meghatározható, még akkor is, ha kár bekövetkezte nincs is bizonyítva.²⁴

2. *C-597/19 számú M.I.C.M.-ügy*: a C-597/19 – M.I.C.M.-ügyben a bíróság azt vizsgálta, hogy részesülhet-e a jogérvényesítési irányelv által biztosított védelemben olyan vállalkozás, mely ténylegesen nem hasznosítja szerzői művek szerzői által átruházott jogokat, hanem csupán kártérítést követel az állítólagos jogsértőktől.

Az ügy tényállása szerint a felperes, a Mircom keresetet nyújtott be az Ondernemingsrechtbank Antwerpenhez, amely többek között arra irányult, hogy e bíróság kötelezze az alperest, a Telenetet azon ügyfelei azonosítására szolgáló adatok benyújtására, akiknek internetkapcsolatait arra használták, hogy a Mircom katalógusába tartozó filmek szerzői jogát megsértik.²⁵

A Mircom maga ténylegesen nem hasznosította a szóban forgó filmek szerzői által átruházott jogokat, hanem csupán kártérítést követelt az állítólagos jogsértőktől.

Az antwerpeni bíróság két másik mellett a következő kérdést tette fel az EUB-nek:

²² *Jens Schovsbo, Thomas Riis*: Concurrent liability in contract and intellectual property: licensing agreements in light of case C-666/18, IT Development SAS. GRUR International, 69. évf. 10. sz., 2020, p. 990.

²³ Breach of software licence in relation to IP rights and availability of the infringement action: a welcome clarification from the CJEU. Elérhető: <https://elvingerhoss.lu/publications/breach-software-licence-relation-ip-rights-and-availability-infringement-action>.

²⁴ *Schovsbo, Riis*: i. m. (22), p. 997.

²⁵ C-597/19 – M.I.C.M., 29. pont.

- „a) A 2004/48 irányelv II. fejezete által a szerzői jogokat a szokásos módon használó szerzőknek vagy licencvevőknek biztosított jogokkal azonos jogokat vehet-e igénybe az a személy, aki szerződés alapján szerzői (vagy szomszédos) jogok jogosultja, e jogokat azonban maga nem használja, hanem csak kártérítési igényeket érvényesít feltételezett jogsértőkkel szemben, üzleti modellje tehát a termékhamisításhoz, nem pedig a termékhamisítás elleni küzdelemhez kötődik?
- b) Hogyan tud a licencvevő ilyen esetben a jogsértés folytán (a 2004/48 irányelv 13. cikke értelmében vett) 'kárt' elszenvedni?²⁶

Az EUB a kérdést három részre bontotta. Először azt vizsgálta, hogy a Mircom rendelkezik-e keresetjogi joggal. Ez azért merül fel, mert ahhoz, hogy a jogérvényesítési irányelv II. fejezetében meghatározott intézkedések alkalmazhatóak legyenek, az azokat kérelmezőnek az irányelv 4. cikkének a)–d) pontjában felsorolt személyek vagy szervezetek négy csoportjának valamelyikébe kell tartoznia. Az EUB szerint az a kérdés, hogy egy olyan személy, aki nem szerző, a szerzői műveket nem használja, de nem is közös jogkezelő, ezen pontok körébe tartozónak tekintendő-e. Az EUB megállapította, hogy a jogérvényesítési irányelv 4. cikkének a) pontja értelmében a szellemi tulajdon-jog jogosultjának minőségével kapcsolatban a jogalkotó nem követelte meg, hogy az ilyen jogosult ténylegesen használja is szellemi tulajdon-jogait. A Mircom tehát az EUB szerint a szellemi tulajdon-jogok használatára jogosult más személynek tekinthető.²⁷

Másodszor az EUB azt a kérdést vizsgálta, hogy érthette-e kár a Mircomot. Ez annak okán merülhet fel, hogy a Mircom a szerzői műveket maga nem használja, így kérdés, hogy lehetséges-e az, hogy a művek harmadik személyek általi hasznosítása a Mircomnak kárt okoz. Az EUB szerint az a tény, hogy a Mircom csupán engedményesként jár el, és a szóban forgó filmelőállítóknak kártérítési követelések behajtására irányuló szolgáltatást nyújt, nem zárja ki őt az ezen irányelv II. fejezetében előírt intézkedések, eljárások és jogorvoslatok igénybevételeből.²⁸ A jogérvényesítési irányelv 10. preambulumbekzdése ugyanis kimondja, hogy az „irányelv célja a jogszabályok egymáshoz való közelítése egy magas, egyenértékű és egységes védelmi szint belső piacon belüli biztosítása érdekében”. Ebből az EUB szerint az következik, hogy a Mircom kizárása az irányelv által lehetővé tett intézkedések gyakorlására jogosultak köréből ezt az alapelvet sértené, így az irányelv alapvető céljával lenne ellentétes. Erre tekintettel az EUB azt mondta ki, hogy a követelések átruházása önmagában nem érintheti azon jogok jellegét, amelyeket megsértettek. Tehát „ha a szellemi tulajdon-jogok jogosultja úgy döntene, hogy a kártérítés behajtását követelések átruházása vagy más jogi aktus útján egy szakosodott vállalkozás igénybevételel hajtja végre, nem részesülhet ked-

²⁶ I. m. (25), 37. pont.

²⁷ I. m. (25), 62., 63., 69. pont.

²⁸ I. m. (25), 74. pont.

vezőtlenebb bánásmódban, mint az ilyen jogok egy másik jogosultja, aki e jogok személyes érvényesítése mellett dönt.²⁹

Végül az EUB arra kereste a választ, hogy jogosult-e a Mircom a jogérvényesítési irányelv 8. cikkében meghatározott tájékoztatás iránti kérelem előterjesztésére. Ez egyrészt amiatt merül fel, mert a Mircom a szerzői jogi műveket maga nem hasznosítja, másrészt a kérdést előterjesztő bíróság szerint az alapügy tényállása felveti a szerzői joggal való visszaélés veszélyét, nevezetesen azt, hogy a Mircom egy „szerzői jogi troll” (copyright troll).³⁰ Erre utal az a körülmény is, hogy a Mircom általában az ügyek egyezség útján történő megoldását javasolja, márpedig a tájékoztatás iránti kérelmet a szellemi tulajdon-jog megsértése miatt indított eljárásokkal összefüggésben kell előterjeszteni. Az EUB először megállapította, hogy az egyezség megkísérlése gyakran a szó szoros értelmében vett kártérítési kereset megindításának előfeltétele, majd azt is kimondta, hogy a Mircom olyan információkat kér, amelyek lehetővé teszik a Telenet ügyfelei azonosítását éppen annak érdekében, hogy a keresetet ténylegesen a feltételezett jogsértőkkel szemben lehessen indítani.³¹

Minderre tekintettel az EUB végül kimondta, hogy az irányelv II. fejezetében előírt intézkedéseket, eljárásokat és jogorvoslatokat „főszabály szerint igénybe veheti az a személy, aki szerződés alapján bizonyos szellemi tulajdon-jogok jogosultja, e jogokat azonban maga nem hasznosítja, hanem csak kártérítési igényeket érvényesít feltételezett jogsértőkkel szemben, kivéve ha ... bizonyítást nyer, hogy kérelme visszaélésszerű”.³²

Az ügy tehát a szellemi tulajdont nem hasznosító személyek (non-practicing entities) megítélésével kapcsolatban tett lényeges megállapításokat, miszerint fontos vizsgálni, hogy pontosan milyen üzleti modellben, hogyan operálnak, ugyanis a kártérítési igények érvényesítése más személyek számára nem feltétlenül valósít meg joggal való visszaélést, sőt, adott esetben egy ilyen megoldás a szellemi tulajdon-jogok érvényesítését még elő is segítheti. Emiatt az ilyen személyeket nem lehet egyből, mérlegelés nélkül kizárni a jogérvényesítési irányelv személyi hatálya alól. Másrészt az EUB ebben az ügyben is azt a korábbi álláspontját követte, hogy az irányelv 3. cikk (2) bekezdésében foglalt, a joggal való visszaélés megítélése az adott ügy szempontjainak figyelembevételével a tagállami hatóságok és bíróságok feladata.³³

3. C-688/17 számú, *Bayer Pharma-ügy*: a magyar bíróságoktól indult, C-688/17 számú Bayer Pharma-ügyben a luxemburgi testület az ideiglenes intézkedésekkel okozott károkért való felelősséget vizsgálta. Habár az ítélet a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV.

²⁹ I. m. (25), 75., 76. pont.

³⁰ I. m. (25), 78. pont.

³¹ I. m. (25), 80., 82. pont.

³² I. m. (25), 96. pont.

³³ *Amandine Léonard*: Excessive or abusive reliance on measures, procedures and remedies under Directive 2004/48/EC – the issue of ‘trolls’ in the IP enforcement framework in light of Case C-597/19 *Mircom*. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 17. évf. 4. sz., 2022, p. 387–396.

törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) rendelkezését érintette, a kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségre vonatkozó szabályok a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk.) alapján sem változtak, így az ítélet megállapításai továbbra is irányadók.

Az alapügy tényállása szerint a Bayer szabadalombitorlás miatt ideiglenes intézkedés iránti kérelemben kérte a Fővárosi Törvényszék előtt a Richter és az Exeltis eltiltását bizonyos gyógyszerek forgalmazásától. A bíróság a Bayer általi biztosíték-letétbehelyezést követően a kérelemnek 2011. augusztus 8-i hatállyal helyt adott. A Richter és az Exeltis fellebbezése folytán a Fővárosi Ítéletábró eljárásbeli szabálytalanságok miatt hatályon kívül helyezte a végzéseket, amelyeket 2012. január 23-i és 2012. január 30-i döntésével a Fővárosi Törvényszék végül elutasított. Indokolásában kifejtette, hogy az ideiglenes intézkedés aránytalan lenne, tekintettel a Bayer szabadalmának megsemmisítésére irányuló eljárás előrehaladottságára, és egy ekvivalens európai szabadalom megvonására. Miután a szabadalom jogerősen is megszüntetésre került, a Bayer az Exeltis elleni bitorlási keresettől elállt, míg a Richter elleni bitorlási keresetet a Fővárosi Törvényszék elutasította. Mind a Richter, mind az Exeltis viszontkeresetet terjesztett elő, melyben a Bayernek azon kár megtérítésére való kötelezését kérték, amely álláspontjuk szerint az ideiglenes intézkedések következtében érte őket. A Bayer szerint a Richter és az Exeltis maguknak okozták az elszenvedett károkat azáltal, hogy szándékosan és jogellenesen hozták forgalomba a szóban forgó termékeket. A Bayer szerint ezzel megszüntették a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény (régí Ptk.) 340. § (1) bekezdésében meghatározott kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségüket, így nem kérhetik megalapozottan e kár megtérítését.³⁴

A jogérvényesítési irányelv 9. cikk (7) bekezdése szerint amennyiben az ideiglenes intézkedéseket megszüntetik, vagy amennyiben a továbbiakban megállapítják, hogy nem történt szellemi tulajdon-jogi jogsértés, vagy annak veszélye nem áll fenn, a bíróságok az alperes kérelmére elrendelik, hogy a felperes nyújtson megfelelő kártérítést az alperes számára az ilyen intézkedések által okozott károkért. Tekintettel arra, hogy ilyen kifejezett rendelkezés a magyar jogban nincs, a Fővárosi Törvényszék szerint az ideiglenes intézkedés elrendelésével okozott károk megtérítését az általános kártérítési szabályok szerint lehet kérni. Emiatt merült fel az a kérdés, hogy ez a rendelkezés csupán a megtérítéshez való jogot biztosítja-e, vagy pedig annak tartalmát is meghatározza, illetve, hogy az irányelv 9. cikkének (7) bekezdésével ellentétes-e az, ha a nemzeti bíróság a tagállam polgári jogi rendelkezése alapján megvizsgálja, hogy az alperesnek milyen szerepe volt a kár bekövetkezésében.³⁵

A Fővárosi Törvényszék az alábbi kérdést tette fel az EUB-nek:

³⁴ C-688/17 – Bayer Pharma, 15–31. pont.

³⁵ I. m. (34), 32. pont.

- „1. *Úgy kell-e értelmezni a [2004/48 irányelv] 9. cikk[e] (7) bekezdésének 'megfelelő kártérítés' szóhasználatát, hogy a tagállamoknak kell meghatározniuk a felek felelősségére, valamint a kártérítés mértékére és módjára vonatkozó azon anyagi jogi szabályokat, amelyek alapján a tagállami bíróságok elrendelik, hogy a felperes nyújtson kártérítést az alperes számára az olyan intézkedések által okozott károkért, amelyet a bíróság utóbb hatályon kívül helyezett, vagy amely a felperes cselekménye vagy mulasztása folytán később hatályát veszttette, vagy a bíróság a továbbiakban megállapította, hogy nem történt szellemi tulajdon-jogi jogsértés, vagy annak veszélye nem állt fenn?*
2. *Ha az első kérdésre igenlő a válasz, a [2004/48 irányelv] 9. cikk[ének] (7) bekezdésével ellentétes-e az olyan tagállami szabályozás, amelynek értelmében az [i]rányelv ezen rendelkezésének megfeleltethető kártérítésre a polgári jogi felelősségre és kártérítésre vonatkozó általános tagállami jogszabályokat kell alkalmazni, és amely tagállami jogszabályok alapján a bíróság nem kötelezi a felperest a szabadalom megsemmisítése miatt utólagosan megalapozatlanná vált ideiglenes intézkedéssel okozott azon károk megtérítésére, amelyek amiatt következtek be, vagy amelyek bekövetkeztéért az alperes felelős azáltal, hogy maga nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, feltéve, hogy a felperes az ideiglenes intézkedés kérésével úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható?*³⁶

Az EUB értelmezése szerint a kérdés tehát arra irányult, hogy a jogérvényesítési irányelvben említett „megfelelő kártérítés” fogalmával ellentétes-e a károsult számára előírt kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség, melynek alapján a bíróság úgy dönthet, hogy bizonyos körülmények fennállása esetén nem kötelezi az ideiglenes intézkedést kérelmező felet az ezen intézkedések által okozott károk megtérítésére, annak ellenére sem, hogy azt a szabadalmat, amelynek alapján ezen intézkedéseket kérték és elrendelték, később megsemmisítették.³⁷

Az EUB szerint az irányelv általános logikájából egyértelműen az következik, hogy az a tagállamoknak szól, és arra kötelezi ez utóbbiakat, hogy a nemzeti jogukban biztosítsák a 9. cikkben szereplő valamennyi intézkedést, beleértve az e cikk (7) bekezdésében említett – a felperes ideiglenes intézkedéssel okozott károkért való felelősségét meghatározó – intézkedéseket is.³⁸

³⁶ I. m. (34), 33. pont.

³⁷ I. m. (34), 34. pont.

³⁸ I. m. (34), 37. pont.

Az EUB ezt követően azt tisztázza, hogy a „megfelelő kártérítés” fogalmát az európai uniós jog önálló és egységes értelmezése tárgyává kell tenni, és annak értelmezése nem tartozhat a különböző tagállamok hatáskörébe, hanem egységesen kell értelmezni az Unió területén. Ez a tagállami nemzeti jogra való hivatkozás hiányából, illetve a jogérvényesítési irányelv céljából is következik, mely a tagállami jogszabályok egymáshoz való közelítése.³⁹

Az EUB a második lépésben azt a kérdést vizsgálta, hogy a „megfelelő kártérítés” fogalmával ellentétes-e az olyan nemzeti szabályozás alkalmazása, amely lényegében kizárja, hogy az alperes kérhesse azon kár megtérítését, amelyet azért szenvedett el, mert a szóban forgó kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, amennyiben a kérelmező az ideiglenes intézkedés kérelmezésével úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁴⁰ E körben az EUB megállapította, hogy az irányelv (22) preambulumbekzdésében is szerepel, hogy a „megfelelő kártérítésnek” alkalmasnak kell lennie arra, hogy egy „megalapozatlan kérelemből” adódóan az alperes oldalán felmerült költségeket és károkat fedezze.⁴¹ A jogérvényesítési irányelvben említett szellemi tulajdon-jogok érvényesítésének biztosításához szükséges intézkedéseket, eljárásokat és jogorvoslatokat úgy kell alkalmazni, hogy azok ne állítsanak korlátokat a jogszerű kereskedelemnek, és hogy az azokkal való visszaélés esetére biztosítékok álljanak rendelkezésre. Tehát a tagállamok és a nemzeti bíróságok feladata, hogy nyújtssanak biztosítékokat többek között arra vonatkozóan, hogy az irányelv 9. cikkében említett intézkedéseket és eljárásokat ne lehessen visszaélésszerűen alkalmazni, a bíróságnak tehát megfelelően figyelembe kell vennie az adott ügy valamennyi objektív körülményét, ideértve a felek magatartását is.⁴²

Az EUB a fentiekből következően azt a választ adta a Fővárosi Törvényszék számára, hogy a jogérvényesítési irányelv „9. cikkének (7) bekezdését, és különösen az e rendelkezésben szereplő ’megfelelő kártérítés’ fogalmát úgy kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely úgy rendelkezik, hogy nem kell megtéríteni azt a kárt, amely annak következtében érte az adott személyt, hogy a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható lett volna, és amelynek alapján – olyan körülmények esetén, mint az alapügy körülményei – a bíróság úgy dönt, hogy nem kötelezi az ideiglenes intézkedést kérelmező felet az ezen intézkedések által okozott károk megtérítésére, annak ellenére sem, hogy azt a szabadságot, amelynek alapján ezen intézkedéseket kérelmezték és elrendelték, később megsemmisítették, amennyiben e szabályozás lehetővé teszi a bíróság számára, hogy megfelelően figyelembe vegye az adott ügy valamennyi objektív körülményét, ideértve a felek magatartását is, annak érdekében, hogy többek között

³⁹ I. m. (34), 41–42., 49. pont.

⁴⁰ I. m. (34), 58. pont.

⁴¹ I. m. (34), 60. pont.

⁴² I. m. (34), 66–70. pont.

meggyőződjön arról, hogy a kérelmező nem visszaélésszerűen vette-e igénybe az említett intézkedéseket.⁴³

A döntés tehát kizárja az automatikus kártérítés lehetőségét az irányelv 9. cikk (7) bekezdése alapján, ugyanakkor meghatározza az ideiglenes intézkedésekkel való visszaéléssel szembeni szükséges biztosítékokat. Az EUB döntése továbbá azt is jelenti, hogy egy ideiglenes intézkedés kérelmezettje (vagy az alperes) maga is kockázatot vállal az olyan cselekményeiért, melyek esetében fennáll a veszélye egy bitorlásnak.⁴⁴ Ez különösen a generikusgyógyszer-gyártókra és a szabadalmi jogra igaz, de szerzői jogi aspektusok is felmerülhetnek. A bíróságoknak minden esetben figyelembe kell venniük az összes körülményt, beleértve mindkét fél magatartását is. Az pedig, hogy a „jogsértés folytán elszenvedett tényleges kárnak megfelelő kártérítéssel” szemben a „megfelelő kártérítés” fogalmát az EUB szerint egységesen kell értelmezni az európai uniós jogban, elősegíti a jogérvényesítési irányelv fogalmainak egységesülő értelmezését.⁴⁵

4. C-367/15 számú, *Stowarzyszenie „Oławska Telewizja Kablowa”-ügy*: az alapügyben a felek az SFP, mely egy lengyel szerzői jogi közös jogkezelő szervezet és az OTK, ami kábelhálózaton keresztül televíziós műsorokat sugároz Oława város (Lengyelország) területén. Az OTK 1998. december 30-án felmondta a felhasználási szerződést az SFP által kezelt művekre, de továbbra is használta azokat. Az OTK a lengyel szerzői jogi bizottsághoz (Komisja Prawa Autorskiego) fordult, hogy az meghatározza az SFP által kezelt szerzői jogok felhasználásáért járó díjazást. Ez a díjazás a művek kábelen keresztül történő továbbkövetítése keretében elért nettó árbevételeinek hozzáadottérték-adót nem tartalmazó összegének 1,6%-ában került meghatározásra, kizárva ebből az árbevételből az utóbbi által viselt egyes költségeket. Az OTK ez alapján, saját számítása szerint fizetett díjat az SFP-nek 2006 és 2008 között. 2009-ben az SFP keresetet indított az OTK-val szemben, amelyben azt kérte, hogy tiltsák el az OTK-t a védelem alatt álló audiovizuális alkotások (tovább)követítésétől mindaddig, amíg nem köt új felhasználási szerződést az SFP-vel, továbbá 390 337 zloty megfizetését kérte. A bíróság az OTK-t 160 725 zloty megfizetésére kötelezte, de a keresetet ezenfelül elutasította.⁴⁶

Az ügyet végül a Sąd Najwyższynek (legfelsőbb bíróság) vizsgálta, melynek kétségei támadtak afelől, hogy az UPAPP azon rendelkezése, mely megteremti annak a lehetőségét,

⁴³ I. m. (34), rendelkező rész.

⁴⁴ Szakács Eszter: 'Launch at risk' – Article 9 (7) of the Enforcement Directive interpreted by the CJEU in C-688/17 (Bayer), concluding that when a patent is subsequently revoked it does not automatically follow that the preliminary injunction was unfounded. Kluwer Patent Blog, elérhető: <https://patentblog.kluweriplaw.com/2019/09/23/launch-at-risk-article-9-7-of-the-enforcement-directive-interpreted-by-the-cjeu-in-c-688-17-bayer-concluding-that-when-a-patent-is-subsequently-revoked-it-does-not-aut/>.

⁴⁵ Léon Dijkman: CJEU rules that repeal of provisional measure does not automatically create liability for wrongful enforcement. Journal of Intellectual Property Law & Practice, 14. évf. 12. sz., 2019, p. 917–918.

⁴⁶ C-367/15 – Stowarzyszenie „Oławska Telewizja Kablowa”, 11–14. pont.

hogya a megsértett szerzői vagyoni jogok jogosultja a megfelelő díjazás kétszeresének vagy akár háromszorosának megfelelő összegű kártérítést kérhessen, összeegyeztethető-e a jogérvényesítési irányelv 13. cikkével. Az említett rendelkezés ugyanis egy szankcióformát tartalmaz. Erre tekintettel a lengyel legfelsőbb bíróság a következő kérdést tette fel az EUB-nek:

„A 2004/48 irányelv 13. cikkét lehet-e úgy értelmezni, hogy a megsértett szerzői vagyoni jogok jogosultjának lehetősége van arra, hogy a neki okozott kárért kártérítést kérjen a vonatkozó általános elvek alapján, vagy a kár és a szerzői jog megsértését okozó tény és az elszenvedett kár közötti okozati összefüggés bizonyítása nélkül a megfelelő díjazás kétszeresének, vagy a szerző jog szándékos megsértése esetén háromszorosának megfelelő összeg megfizetését kérje, miközben a 2004/48 irányelv 13. cikke úgy rendelkezik, hogy a bíróság a kártérítésről a 13. cikk (1) bekezdésének a) pontjában említett szempontok figyelembevételével dönt, és e cikk kizárólag másodlagosan rendelkezik úgy, hogy a bíróság a kárt indokolt esetben általánosságban állapíthatja meg az irányelv 13. cikk (1) bekezdésének b) pontjában említett tényezők alapján? Az irányelv 13. cikke alapján az érintett fél kérelmére megállapítható-e olyan általán-kártérítés, amelynek összegét előre meghatározzák, és amely a megfelelő díjazás kétszeresét vagy háromszorosát jelenti, tekintettel arra, hogy az irányelv preambuluma (26) preambulumbekkezdése úgy rendelkezik, hogy az irányelvnek célja nem az, hogy büntető jellegű kártérítést vezessen be?”⁴⁷

A kérdés tehát az, hogy ellentétes-e az irányelvvel az olyan nemzeti szabályozás, amely szerint a megsértett szellemi tulajdon-jog jogosultja választhat, hogy az elszenvedett kár megtérítését kéri az adott ügyre jellemző sajátos szempontokra figyelemmel, vagy anélkül, hogy bizonyítania kellene a tényleges kárt, az ok-okozati kapcsolatot, az érintett mű felhasználásának engedélyezéséért járó díjazás kétszeresének megfizetését kéri.⁴⁸

Az EUB szerint nem ellentétes a jogérvényesítési irányelvvel az olyan nemzeti szabályozás, amely a megsértett szerzői vagyoni jogok jogosultja számára lehetővé teszi, hogy az e jogokat megsértő személytől a hipotetikus díjazás kétszeresének megfelelő összeg követelésével a kár megfizetését kérje.⁴⁹

Az EUB szerint az, hogy a hipotetikus díjazás kétszerese alapján kiszámított kártérítés nem teljesen arányos a jogaiban megsértett fél által ténylegesen elszenvedett kárral, nem jelenti azt, hogy a rendelkezés uniós jogba ütközik, ez ugyanis az irányelvben meghatározott általán-kártérítésre is igaz. Sőt, ez az összeg sokszor nem alkalmas arra, hogy a ténylegesen felmerült kár teljes összegét kompenzálja.⁵⁰ Az EUB szerint továbbá ugyan a jogérvénye-

⁴⁷ I. m. (46), 17. pont.

⁴⁸ I. m. (46), 18. pont.

⁴⁹ I. m. (46), 25., 30. pont.

⁵⁰ I. m. (46), 26. pont.

sítési irányelvnek nem célja a büntető jellegű kártérítés bevezetése, annak szövegéből nem vezethető le, hogy azt kizárná.⁵¹ Az EUB szerint az, hogy a jogaiban megsértett fél a hipotetikus díjazás kétszerese alapján kiszámított kártérítés esetén nem köteles bizonyítani a szerzői jog megsértésének alapját képező tény és az elszenvedett kár közötti okozati kapcsolatot, az „okozat” fogalmának túlságosan szigorú értelmezésén alapul, amely szerint a jogaiban megsértett jogosultnak nemcsak az ok-okozati kapcsolatot kell bizonyítania, hanem a kár pontos összegét is. Ez a szigorú értelmezés pedig nem egyeztetethető össze az irányelvvel.⁵²

A fentiekre tekintettel tehát az EUB a kérdésre azt a választ adta, hogy „a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló, 2004. április 29-i 2004/48/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 13. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, mint az alapügy tárgyát képező szabályozás, amely szerint a megsértett szellemi tulajdon-jog jogosultja választhat, hogy az e jogot megsértő személytől az elszenvedett kár megtérítését kéri az adott ügyre jellemző sajátos szempontokra figyelemmel, vagy pedig anélkül, hogy bizonyítania kellene a tényleges kárt, az érintett mű felhasználásának engedélyezése esetén járó díjazás kétszeresének megfelelő összeg megfizetését kéri”.⁵³

Az EUB ítélete szerint tehát a jogérvényesítési irányelv nem zárja ki azt, hogy a tagállamok bíróságai büntető kártérítést ítéljenek meg, így az nem is ellentétes az uniós joggal. A büntető kártérítés intézménye alkalmazásával a bíróság a polgári jogi kártérítési perben az alperes jogellenes magatartása következtében elszenvedett kárnál magasabb összeg megfizetését rendelheti el. A büntető kártérítés meghaladhatja a károsult fél által ténylegesen elszenvedett kárt, és elsősorban megtorló és megelőző funkcióval bír.⁵⁴

5. C-280/15 számú, Nikolajeva-ügy: a C-280/15, Nikolajeva-ügyben az EUB egy védjegybitorlási ügy kapcsán a „megfelelő összegű kártérítés” fogalmának terjedelmét vizsgálta, továbbá azt, hogy e kártérítés követelhető-e az európai uniós védjegy bejelentése meghirdetésének időpontját megelőző cselekmények miatt, illetve hogy az említett kártérítés célja az érintett védjegy jogosultja által elszenvedett kár egészének megtérítése-e, beleértve az elszenvedett nem vagyoni kárt is.⁵⁵

Irina Nikolajeva a Holz Prof európai uniós szóvédjegy jogosultja, melyet 2010. április 24-én nyújtottak be, és 2010. május 31-én hirdettek meg. A védjegyre 2010. április 24-én használati szerződést kötött, amellyel a Holz Prof OÜ részére engedélyezte védjegye használatát, havi 1278 euró használati díj ellenében. I. Nikolajeva védjegybitorlási pert indított, ugyanis azt állította, hogy a Multi Protect a 2010. május 3-a és 2011. október 28-a közötti

⁵¹ I. m. (46), 27–28. pont.

⁵² I. m. (46), 32. pont.

⁵³ I. m. (46), rendelkező rész.

⁵⁴ David Serras Pereira, Carlos Madureira: The CJEU decision in Stowarzyszenie ‘Oławska Telewizja Kablowa’, C-367/15, and punitive damages in copyright law: A Portuguese perspective. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 12. évf. 5. sz., 2017, p. 374.

⁵⁵ C-280/15 – Nikolajeva, 24. pont.

időszakban jogellenesen használta a védjegyet, többek között a védjeggyel azonos megjelölést alkalmazva „rejtett keresőszóként” egy interneten hozzáférhető honlapon. Keresetében kérte a védjegybitorlás megállapítását, az alperes kötelezését a védjegybitorláshoz kapcsolódó, jogalap nélküli gazdagodás megfizetésére 22 791 euró értékben, továbbá az általa elszenvedett nem vagyoni kár megtérítésére, mely összeg megállapítását a bíróságtól kérte.⁵⁶

A Tanács az alapügy idején hatályban lévő 207/2009/EK rendelet (2009. február 26.) a közösségi védjegyről 9. cikk (3) bekezdésének második mondata alapján a következőt mondta ki: „Megfelelő összegű kártérítés kérhető azonban a közösségi védjegybejelentés meghirdetését követő olyan cselekmények miatt, amelyekkel szemben a lajstromozás meghirdetését követően a meghirdetés folytán fel lehetne lépni.” Megjegyzendő, hogy a jelenleg hatályos, az európai uniós védjegyről szóló, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendelete (EUVR) 11. cikke a korábbi rendelkezésekkel lényegében azonos tartalmú, így a bíróság megállapításai az új rendelettel kapcsolatban is relevánsak.

Erre tekintettel az EUB a következő két – kártérítési jogi szempontból releváns – kérdést tette fel:

„Úgy kell-e értelmezni a 207/2009 rendelet 9. cikkének (3) bekezdését, hogy az európai uniós védjegy jogosultja a védjeggyel azonos megjelölésnek a védjegybejelentés meghirdetésétől a védjegy lajstromozásának meghirdetéséig tartó időszakban történő használatáért harmadik féltől csak megfelelő összegű kártérítést kérhet az említett rendelet 9. cikke (3) bekezdésének második mondata alapján, nem kérheti azonban a bitorlással szerzett gazdagodás szokásos értékének és a károknak a megtérítését, a védjegybejelentés meghirdetéséig tartó időszak tekintetében pedig megfelelő összegű kártérítésre sem jogosult?

Milyen típusú költségeket és egyéb kártérítéseket foglal magában a 207/2009 rendelet 9. cikke (3) bekezdésének második mondata szerinti megfelelő összegű kártérítés, és beletartozhat-e abba – és milyen körülmények között – többek között a védjegyjogosult nem vagyoni kárának megtérítése is?”⁵⁷

A fő kérdés az EUB szerint tehát az volt, hogy ellentétes-e az uniós joggal, ha egy védjegy jogosultja az érintett védjegybejelentés meghirdetését megelőző cselekményekért harmadik féltől kártérítést kér, illetve hogy a meghirdetés és a lajstromozás meghirdetése közti megelőző cselekmények esetében a „megfelelő összegű kártérítés” fogalmába beletartoznak-e a jogosult által elszenvedett károk egészének megtérítését célzó kártérítések, beleértve a harmadik személyek által az említett védjegy használatával szerzett szokásos érték visszatérítését, valamint az elszenvedett nem vagyoni kárt.⁵⁸

⁵⁶ I. m. (55), 14–20. pont.

⁵⁷ I. m. (55), 25. pont.

⁵⁸ I. m. (55), 35. pont.

Az EUB először kimondta, hogy az európai uniós védjegyoltalomból eredő jogok alapján harmadik felekkel szemben csak a védjegy lajstromozásának meghirdetésének napjától lehet fellépni. Ugyanakkor nyújt bizonyos mértékű védelmet a kérelem meghirdetésének időpontja is, mert ekkortól tekintendő a kérelem harmadik felek által is ismertnek. Ezt az európai uniós védjegybejelentéshez kapcsolódó vagyoni jogok összessége indokolja.⁵⁹ Ilyen a 207/2009 rendelet 9. cikk (3) bekezdésének második mondata is, mely a „megfelelő összegű kártérítéshez” való jogot biztosítja az olyan cselekmények vonatkozásában, melyek tiltottak lennének, ha azokra az említett védjegy lajstromozását követően kerülne sor.

Az EUB szerint a 207/2009 rendelet 9. cikk (3) bekezdésének második mondata kivételnek tekinthető azon szabály alól, mely szerint egy európai uniós védjegy lajstromozásának meghirdetését megelőzően nem követelhető kártérítés olyan cselekmények tekintetében, melyekre a lajstromozást megelőzően került sor. A keresetet csak az érintett védjegy lajstromozásának meghirdetését követően lehet egy európai uniós védjegy bírósághoz benyújtani. Az EUB ebből azt a következtetést vonja le, hogy a 9. cikk (3) bekezdésének második mondata szerinti keresetben igényelhető „megfelelő összegű kártérítés” terjedelme szűkebb, mint egy európai uniós védjegy jogosultja által a bitorlással okozott kár címén követelhető kártérítése.⁶⁰

Az EUB mindezekre tekintettel a feltett kérdésekre azt a választ adta, hogy *„[a] 207/2009 rendelet 9. cikke (3) bekezdésének második mondatát úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes, ha az európai uniós védjegy jogosultja a védjegybejelentés meghirdetését megelőző cselekményekért harmadik féltől kártérítést kérhet. Az e védjegybejelentés meghirdetését követő, azonban e védjegy lajstromozásának meghirdetését megelőző időszakban harmadik felek által elkövetett cselekmények esetében az e rendelkezésben szereplő 'megfelelő összegű kártérítés' fogalmába beletartozik a harmadik személyek által az említett védjegy használatából húzott tényleges hasznok visszatérítése. Ezzel szemben a 'megfelelő összegű kártérítés' fogalmába nem tartozik bele az említett védjegy jogosultja által esetleg elszenvedett súlyosabb, adott esetben nem vagyoni kár megtérítése.”*⁶¹

Az EUB döntése szerint tehát a „megfelelő összegű kártérítés” fogalmába a személyhez fűződő jogok megsértése esetén felmerült kár nem tartozik bele. Ez a kijelentés nem áll összhangban a kártérítési felelősséggel kapcsolatos hagyományos nézettel, amely szerint a kártérítés mértékének a kárral összhangban kell állnia, és a kártérítés nem lehet alacsonyabb, mint a kár mértéke.⁶²

⁵⁹ I. m. (55), 36., 38., 39. pont.

⁶⁰ I. m. (55), 45. 50. pont.

⁶¹ I. m. (55), rendelkező rész.

⁶² *Agnieszka Sztoldman: Assessment of damages for an infringement of intellectual property rights in the light of CJEU case law. Legalis C. H. Beck, 2017.*

6. C-99/15 számú, *Liffers-ügy*: Ch. Liffers a *Dos patrias, Cuba y la noche* (két haza, Kuba és az éjszaka) című audiovizuális alkotás rendezője, forgatókönyvírója és producere, amely audiovizuális mű Havanna olyan különböző lakóinak hat személyes és bizalmas történetét mutatja be, akiknek közös jellemzője az általuk felvállalt homoszexualitás vagy transzszexualitás. A *Mandarina* dokumentumfilmet készített a kubai gyermekprostitúcióról, és a dokumentumfilmben néhány részlet szerepelt a *Dos patrias, Cuba y la noche* című műből anélkül, hogy erre engedélyt kértek volna Ch. Lifferstől. Ch. Liffers keresetet nyújtott be a *Juzgado de lo Mercantil n. 6 de Madrid* (madridi 6. sz. kereskedelmi bíróság) előtt, amelyben többek között azt kérte az említett bíróságtól, hogy kötelezze az alpereseket a szellemi tulajdon-jogai bármilyen megsértésének abbahagyására, továbbá kötelezze őket a felhasználási jogai megsértése címén 6740 euró, álláspontja szerint az őt ért nem vagyoni kár megtérítése címén pedig 10 000 euró további összeg megfizetésére.⁶³

Az *Audiencia Provincial de Madrid* (madridi tartományi bíróság) 962,33 euróban ítélte meg a vagyoni kártérítést, és teljes egészében elutasította az alperesek nem vagyoni kár megtérítésére való kötelezését. E bíróság szerint ugyanis Ch. Liffers a spanyol nemzeti szellemi tulajdonról szóló törvény szerinti feltételezett díjazáson alapuló számítási módszert választotta, miszerint a kártérítés az az összeg, amelyet a sértett jövedelemként szerzett volna, ha a jogsértő az adott szellemi tulajdon-jog felhasználására engedélyt kért volna. A bíróság szerint ezenfelül már nem követelheti nem vagyoni kárának megtérítését. Ennek érdekében a felperesnek az elmaradt haszon alapulvételével megállapított kárszámítási módszert kellett volna választania, mert az egyik számítási mód választása kizárja a másikat, és a két számítási mód együttes alkalmazása kizárt.⁶⁴

Ch. Liffers fellebbezése folytán a *Tribunal Supremo* (legfelsőbb bíróság) következő kérdést tette fel az EUB-nek:

„A 2004/48 irányelv 13. cikkének (1) bekezdését lehet-e úgy értelmezni, hogy a szellemi tulajdon-jog megsértése folytán sérelmet szenvedett fél, aki azon díjazás vagy jogdíjak összege alapján követel vagyoni kártérítést, amelyek őt megillették volna, ha az adott szellemi tulajdon-jog felhasználására a jogsértő engedélyt kért volna, ezenfelül nem kérheti a számára okozott nem vagyoni kár megtérítését?”⁶⁵

A kérdés tehát az, hogy a feltételezett díjazás alapján kiszámított vagyoni kár megtérítésének követelése kizárja-e, hogy ezenfelül a jogosult a nem vagyoni kárának megtérítését is követelje.

⁶³ C-99/15 – Liffers, 6–8. pont.

⁶⁴ I. m. (63), 10. pont.

⁶⁵ I. m. (63), 12. pont.

Az EUB először megállapította, hogy a jogérvényesítési irányelv 13. cikk (1) bekezdése második albekezdés *b*) pontja, amely az átalányösszegben megállapított kártérítésről szól, lehetővé teszi, hogy annak meghatározásakor a nem vagyoni károkat is figyelembe vegyék.⁶⁶ Az EUB ezt követően a szóban forgó rendelkezés hátterét alkotó összefüggéseket elemezte. Az irányelv 13. cikke által megállapított általános szabály, hogy a hatáskörrel rendelkező bíróságoknak el kell rendelniük, hogy a jogsértő a megsértett szellemi tulajdon-jog jogosultjának „a jogsértés folytán elszenvedett tényleges kárnak megfelelő” kártérítést fizessen, márpedig kizárt, hogy a szóban forgó jog jogosultjának fizetendő kártérítés kizárólag a feltételezett díjazás összegén alapuljon, amennyiben ezt a jogosultat tényleges nem vagyoni kár is érte.⁶⁷ Másrészt az EUB megjegyzi, hogy az átalányszámítási módszer alkalmazása csak másodlagos jelleggel, „indokolt esetben” megengedett, például ahogy a jogérvényesítési irányelv 26. preambulumbekzdésében is szerepel, amennyiben nehéz lenne számszerűsíteni a ténylegesen elszenvedett kár összegét. Az említett 26. preambulumbekzdés szerint továbbá a jogsértésből fakadó sérelem orvoslása érdekében a szellemi tulajdon-jog jogosultja részére fizetendő kártérítés összegének figyelemmel kell lennie valamennyi irányadó szempontra, így például a jogosult számára okozott nem vagyoni kárra is.⁶⁸

Az EUB minderre tekintettel azt a választ adta, hogy „[a] szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló, 2004. április 29-i 2004/48/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 13. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy az a szellemi tulajdon-joga megsértése folytán sérelmet szenvedett fél számára, aki e cikk (1) bekezdése második albekezdése *b*) pontjának megfelelően, a feltételezett díjazás alapján kiszámított vagyoni kárának megtérítését követeli, lehetővé teszi, hogy ezenfelül az említett cikk (1) bekezdése második albekezdésének *a*) pontja szerint a nem vagyoni kárának megtérítését is követelje.”⁶⁹

Az EUB ezzel az ítéletével tisztázta, hogy a szerzők személyhez fűződő jogainak megsértése is része az általuk elszenvedett kárnak, így azt figyelembe kell venni annak kiszámításakor, annak követelésére tehát lehetőség van.⁷⁰ A döntés azért tisztázott fontos kérdéseket, mert a pénzügyi kár önmagában nem foglalja magában az összes lehetséges veszteséget, mivel a jövőbeni veszteségek a szerzői mű vagy annak hírnevének sérelméből is adódhatnak. Az ítélet tehát visszatartó erővel bírhat a jogsértőkkel szemben.⁷¹

⁶⁶ I. m. (63), 15. pont.

⁶⁷ I. m. (63), 17. és 18. pont.

⁶⁸ I. m. (63), 20. és 23. pont.

⁶⁹ I. m. (63), rendelkező rész.

⁷⁰ Damages in the context of Intellectual Property: Notional royalty and moral prejudice are compatible.

⁷¹ *Jani Ihalainen: It's Better than That! – CJEU Allows Compensation for Moral Prejudice for IP Infringement*, IPIustitia, 2016. május 16., elérhető: <https://www.ipiustitia.com/2016/05/its-better-than-that-cjeu-allows.html>.

3. A szerzői jog megsértése – Magyarország

A nemzetközi egyezmények és az európai unió joggyakorlat ismertetése után ebben a fejezetben áttekintjük a magyar jogrendszer sajátosságait, az alkalmazandó szabályokat a szellemi tulajdon-jogok – különösen a szerzői jogok – megsértése miatt igényelhető pénzügyi szankciók tekintetében.

A szerzői jog megsértése esetén elsődlegesen a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) XIII. fejezetében felsorolt, polgári jogi jogkövetkezmények alkalmazhatók. A 94. § (1) bekezdés *e*) pontja szerint jogainak megsértése esetén a szerző a jogsértővel szemben – az eset körülményeihez képest – követelheti a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését. Az Sztj. 94. § (2) bekezdése szerint pedig a szerzői jog megsértése esetén a szerző a polgári jogi felelősség szabályai szerint kártérítést is követelhet. Az Sztj.-ben szabályozott személyhez fűződő joga megsértése esetén a szerző a polgári jog általános szabályai szerint sérelemdíjat is követelhet.

A törvény a szerzői jogot a személyhez fűződő és a vagyoni jogok egységének tekinti, ezek megsértésekor ugyanakkor a jogsértő felróhatóságától függően objektív és szubjektív alapú szankciók között lehet különbséget tenni. Az objektív szankciók alkalmazhatóságához elég a jogsértés megvalósulása, attól függetlenül, hogy a bitorló úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A szubjektív szankciók csak akkor rendelhetők el, ha a jogsértő magatartása felróható.⁷²

A szerzői jog megsértése esetén igényelhető pénzügyi szankciók közül az Sztj. 94. § (1) bekezdés *e*) pontja szerinti, a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése ezen felosztás szerint objektív, míg az Sztj. 94. § (2) bekezdése szerinti polgári jogi kártérítés és sérelemdíj pedig szubjektív szankció.

3.1. A gazdagodás megtérítése

A gazdagodás megtérítése objektív szankció, tehát a nem felróható jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése iránti igényt tesz lehetővé. Törvénybe iktatása a TRIPS-követelmény teljesítésének tekinthető, amely már 1997-ben bekerült a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvénybe (rég. Sztj.).⁷³ A jogintézményt a TRIPS 45. cikk (1) bekezdése szabályozza. Ennek eredeti, angol szövegében a „recovery of profits” kifejezés szerepel, melynek magyar fordítása, az „elmaradt haszon”, helytelen fordítás. A „recovery of profits” ugyanis nem a jogosult elmaradt hasznának megfizetésére utal, hanem a jogsértő által elért profit jogosult számára történő megfizetéséről. Az elmaradt haszon csak a TRIPS 45. cikk (2) bekezdése szerint

⁷² Kiss Tibor: A szerzői jogi jogsértések szankcionálásának sajátosságai. Állam és Jogtudomány, 2007. 1. sz., p. 196, 197.

⁷³ Gyertyánffy Péter, Legeza Dénes (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez, 2024. évi Jogtár formátumú kiadás, 94. §-hoz fűzött kommentár.

(tehát a kártérítési szabályok alkalmazásával) követelhető. A gazdagodás megtérítésére nem lehet alkalmazni a Ptk. jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó szabályait, ugyanis a gazdagodás megtérítése egy sajátos, szerzői jogi fogalom.⁷⁴

A gazdagodás mértékének tekintetében el kell mondani, hogy jogsértés esetén a szerző legalább az elmaradt jogdíjat követelheti, de abban az esetben, ha a jogsértő gazdagodása ennél nagyobb, a különbözet is követelhető. Mivel mind a TRIPS, mind a jogérvényesítési irányelv is a profit kifejezést használja, vagyis a gazdagodás mértékének megítélésénél a jogsértőnek a jogsértéssel összefüggésben elért teljes nettó árbevételéből kell kiindulni, majd abból kell levonni a tényleges, igazolt költségeket, kivéve a jogdíjat. Abban az esetben, ha a jogsértés veszteséget eredményezett vagy nullszaldós, a jogsértő csak a jogdíjat köteles gazdagodás címén megtéríteni.⁷⁵ Ezt megerősítette Bírósági Döntések Tárában megjelent BDT2017. 3734. számú döntés. Ebben a Fővárosi Törvényszék mondta ki, hogy „[h]a a szerzői jogsértés jogkövetkezményeinek alkalmazása iránti perben a szerző a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését követeli, a mű jogsértő nyilvánosságra hozatalával, többszörözésével és terjesztésével azonban nem keletkezett jövedelem, illetve az értékesítés veszteséges volt, akkor a jogsértőt – gazdagodás címén – az adott szakmában szokásos felhasználási díj megfizetésére kell kötelezni.”⁷⁶

A Kúria egy reklámfilm jogosulatlan felhasználása tárgyában, Pfv. 20.475/2015/4. számú döntésében kimondta, hogy a bíróságnak mérlegeléssel kell meghatározni a jogosulatlan felhasználás esetén objektív jogkövetkezményként alkalmazandó, a gazdagodás visszatérítése címén járó, és az ítélkezési gyakorlat szerint a jogszerű felhasználás esetén fizetendő felhasználási díjnak megfelelő pénzösszeget, a bizonyítékok okszerű és logikus mérlegelése esetén a felülmérlegelésére a felülvizsgálati eljárásban pedig nincs lehetőség.⁷⁷

3.2. Kártérítés

A Ptk. 6:519. §-a szerint „aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható”. Ez a felelősség általános szabálya. A kártérítés fő kérdése, hogy „a kárfogalom segítségével meghatározott okozatos, releváns (és néhány jogszabályi kivételtől eltekintve) előre látható kárt hogyan, milyen úton-módon lehet a legteljesebb mértékben helyrehozni, ellentételezni, megtéríteni, kompenzálni”.⁷⁸

⁷⁴ Gyertyánffy, Legeza (szerk.): i. m. (73).

⁷⁵ Gyertyánffy, Legeza (szerk.): i. m. (73).

⁷⁶ Pfv. 20.394/2016/3.

⁷⁷ Pfv. 20.475/2015/4.

⁷⁸ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015, p. 38.

A kártérítési felelősség a polgári jog egyik legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdése. A kártérítés megállapításához szükséges, hogy a jogellenes károkozás, az ok-okozati összefüggés, a felróható magatartás és a kár fennálljon.⁷⁹

Az Sztj. 94. § (2) bekezdése kifejezetten előírja, hogy a szerzői jog megsértése esetén a szerző a polgári jogi felelősség szabályai szerint kártérítést is követelhet.

A kártérítési szabályok alkalmazásával a szerzői jogi jogsértések esetén az az egyik nehézség, hogy a szerzői jogi jogosult oldalán nehéz kimutatni, hogy vagyoni hátrány merült fel a szerzői jogi jogsértés miatt. Emiatt nem kompenzációról, hanem reparációról beszélhetünk, ez pedig egyéb, az Sztj. által meghatározott objektív szankciókkal is elérhető.⁸⁰

3.3. Sérelemdíj

A szerzői jogi jogsértés pénzügyi szankciói közé tartozik a sérelemdíj is, mely a szerző személyiségi jogainak megsértése esetén igényelhető. Bár a TRIPS-megállapodás és az európai uniós jogalkotás és joggyakorlat nagy hatást gyakorolt a magyar jogrendszerre, ezek a jogi instrumentumok kifejezetten a szerző személyiségi jogainak megsértése esetén alkalmazható jogkövetkezményeket nem határoznak meg.⁸¹ Ugyanakkor az, hogy a szerzői jogi jogsértésekkel nemcsak vagyoni, hanem nem vagyoni kár is okozható (mely nem azonos a sérelemdíjjal, mégis e körben tárgyalandó), nemcsak a magyar jogrendszer sajátossága. Ezt ugyanis a fent bemutatott európai joggyakorlat is alkalmazza, ahogy az amerikai is.⁸²

A Ptk. 2:52. §-a szerint akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért. A sérelemdíj megítéléséhez a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása sem szükséges. Az Sztj. 94. § (2) bekezdése kifejezetten rendelkezik a sérelemdíj szerzői jogi jogsértések esetén történő alkalmazhatóságáról, ugyanis kimondja, hogy az „*e törvényben szabályozott személyhez fűződő joga megsértése esetén a szerző a polgári jog általános szabályai szerint sérelemdíjat is követelhet*”. A kártérítéssel szemben a sérelemdíj esetében a jogellenesség nem a károkozás miatt, hanem a szerző személyhez fűződő jogainak megsértése miatt állapítható meg. Sérelemdíj megállapításának az oltalmi tárgygal kapcsolatban szerződésesség esetén is helye van.⁸³

⁷⁹ Harmathy Attila, Wellmann György (szerk.): Polgári jog – Kötelmi Jog. HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, p. 430.

⁸⁰ Petkó Mihály: A szerzői jogi szankciók hatékonyságáról és a fájlcserélés szerzői jogi megítéléséről. JURA, 2015. 2. sz., p. 226.

⁸¹ Gyertyánffy, Legeza (szerk.): i. m. (73).

⁸² Thomas F. Cotter: Damages for Noneconomic Harm in Intellectual Property Law. UC Law Journal, 72. évf. 4. sz., 2021, p. 1057–1058

⁸³ Gyertyánffy, Legeza (szerk.): i. m. (73).

3.4. A magyar bíróságok joggyakorlata

A fent ismertetett jogszabályi alapok mellett a szerzői jogi jogsértések esetén fennálló pénzügyi szankciók teljes megértéséhez és alkalmazásuk módjához szintén szükséges a bírói joggyakorlat vizsgálata. A magyar bíróságok ugyanis számos olyan döntést hoztak e tárgyban, amelyek a fenti rendszer alkalmazását, illetve értelmezését segítik.

1. *A kártérítés konjunktív feltételeinek vizsgálata, Pfv.IV.20.683/2017/14:* a Pfv. IV.20.683/2017/14. számú döntésben a Kúria kimondta, hogy szerzői jog megsértésének megállapítása esetén a meg nem fizetett szerzői jogdíj gazdagodás visszatérítése címén és szerződésen kívül okozott kár megtérítésének szabályai szerint is követelhető, mely utóbbi jogcím alapján azonban nem mellőzhető a kártérítési felelősség konjunktív feltételeinek vizsgálata.

Az ügy tényállása szerint a felperesek (elsőrendű felperes a szerzői jogi jogok jogosultja, másodrendű felperes elsőrendű felperes munkavállalója, a szerző) egy kórház (tömbkórház), illetve egy ún. sürgősségi betegellátó centrum (a továbbiakban: SBC) terveinek elkészítésére és azok engedélyezésére kaptak megbízást a másodrendű alperestől, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzattól, mely késedelemre és hibás teljesítésre hivatkozással a szerződést később felmondta. A harmadrendű alperes és az elsőrendű alperes ezt követően tervezési vállalkozási szerződést kötött, melyben az elsőrendű alperes vállalta a részére átadott, az elsőrendű felperes által készített jogerős eltérési engedélyes terv megváltoztatását.

A felperesek kereseti kérelmükben az építészeti tervek mint szerzői jogi védelem alatt álló művek jogosulatlan felhasználása miatt követelték a jogsértés megállapítását, az alperesek jogsértéstől való eltiltását, elégtétel adására kötelezését, továbbá „szerződéses kártérítés”, illetve jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését. Tekintettel a tényállás komplexitására és az ítélet terjedelmére, alább kizárólag a szerzői jogi jogsértéshez, illetve az emiatt érvényesített igényekhez szorosan kapcsolódó megállapításokat ismertetjük.

Az elsőfokú bíróság a tömbkórház esetében a szerzői jogi jogsértést megállapította, az SBC esetében ugyanakkor nem, a két tervre vonatkozó szerződések ugyanis tartalmukban eltértek, az SBC-re vonatkozó szerződés a mű átdolgozását megengedte. A bíróság a tömbkórház terveinek esetében a régi Ptk. 339. §-a szerinti kártérítési szabályok alapján bírálta el a szerződésekkel okozott szerzői jogi jogsértést. Megállapította, hogy az alperesek jogelődei a felperesek művét átdolgozták, így a mű jogosulatlan felhasználása miatt a szerzői jogi jogsértés megvalósult. A kártérítés körében a bíróság azt állapította meg, hogy az alperesek jogelődei részéről a szerzői jogot sértő magatartás mint jogellenes magatartás megvalósult, az elsőrendű felperes részéről kárként pedig a vagyonában bekövetkezett értékcsökkenésként jelentkezett azáltal, hogy munkájának ellenértéke nem került megfizetésre. Ugyanakkor figyelembe vette a bíróság azt is, hogy a szerződés felmondására elsőrendű felperesnek

felróhatóan került sor, és a csatolt szakvélemény szerint a tervek készültségi fokát csak 84%-ban határozta meg, így a tervezési díjat is ehhez igazította.⁸⁴

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság fellebbezéssel nem érintett részét nem érintette, a fellebbezett rendelkezését helybenhagyta. Az elsőfokú bíróság helyesen állapította meg a másodfokú bíróság szerint azt, hogy a tömbkórház esetében megvalósult a szerzői jogi jogsértés, de az SBC esetében nem. Az elsőrendű felperes és a másodrendű felperes között ugyanis az SBC-vel és a tömbkórházzal kapcsolatban is készült szerződés, a tömbkórház esetében a felek a felhasználás jogába beletartozónak értették az átdolgozás jogát is, ugyanakkor az SBC esetében nem.

A felülvizsgálati eljárás keretében a Kúria megállapította, hogy érdemben helyesen jutottak az eljáró bíróságok arra a következtetésre, hogy a tömbkórházra vonatkozó tervezési szerződéssel létrejött műre vonatkozó felhasználási jog engedélyezése az átdolgozásra nem terjedt ki. Ez abból következik, hogy az Szjt. 47. § (1) bekezdése szerint a felhasználási jog csak kifejezett kikötés esetén terjed ki az átdolgozásra.

A Kúria szerint az elsőfokú bíróság rögzítette, hogy a szerző a szerzői jog megsértése miatt jogosult az Szjt. 94. § (1) bekezdés e) pontja szerinti gazdagodás visszatérítését, illetve az Szjt. 94. § (2) bekezdése szerinti kártérítést igényelni, és ez utóbbi rendelkezés alapján kötelezte az alpereseket a szerződésen kívül okozott kár megtérítésének szabályai alapján elmaradt haszon megtérítésének címén a meg nem fizetett szerzői jogdíjnak megfelelő kár megtérítésére. Az elsőfokú bíróság a kártérítési felelősséget megalapozó jogellenes magatartásként a szerzői mű jogtalan felhasználását, illetve a felhasználásra jogtalanul adott engedélyt jelölte meg. A Kúria szerint tévesen állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy az érintett alperesek terhére rótt magatartás egyben felróható, így az a kártérítési felelősséget is megalapozza.⁸⁵ Ez ugyanis csak az objektív szankciók alkalmazását alapozza meg, a Ptk. szerinti kártérítés megítélésakor ugyanis szükséges a felróható, vétkes magatartás, a kár bekövetkezése és a felróható magatartás, valamint a kár közötti közvetlen okozati összefüggés vizsgálata. Az elsőfokú bíróság ugyanakkor nem vizsgálta, hogy az alperesek felróhatóan jártak-e el. Nem vizsgálta továbbá a régi Ptk. 339. § (1) bekezdésének második fordulata szerinti kimentést sem, tehát hogy alperesek úgy jártak-e el, ahogy az az adott helyzetben elvárható. Ugyanakkor a Kúria megalapozottnak találta a fenti megállapítások alapján azt, hogy az Szjt. 94. § (1) bekezdés e) pontja szerint objektív, vétkességtől független felelősség alapján a gazdagodás visszatérítését követelhessék a felperesek az alperesektől.

A Kúria ezt követően kitért a megítélt összeg mértékére, és megállapította, hogy az elsőfokú bíróság tévesen vette alapul az érintett szerződésekben kikötött bruttó, általános forgalmi adóval növelt vállalkozási díjat, mert az Szjt. 16. § (4) bekezdése szerinti felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányos jogdíj meghatározása esetén a nettó árbevételből kell kiin-

⁸⁴ Pfv.IV.20.683/2017/14., 18. pont.

⁸⁵ I. m. (84), 61. pont.

dulni. A szerződésekben kikötött vállalkozási díj nettó összege alapján kell tehát számítani a felhasználás ellenértét. A Kúria a mérlegeléssel megállapított 15% mértékű jogdíj összegét nem változtatta meg.⁸⁶

A fentiekre tekintettel a Kúria a döntés elvi tartalmaként megállapította, hogy a „szerzői jog megsértésének megállapítása esetén a szerző a meg nem fizetett szerzői jogdíjat az objektív, felróhatóságtól független felelősség alapján gazdagodás visszatérítése címén és a vétkes jogsértés esetén fennálló szerződésen kívül okozott kár megtérítésének szabályai szerint is követelheti. Ez utóbbi jogcím alapján azonban nem mellőzhető a kártérítési felelősség konjunktív feltételeinek vizsgálata.”⁸⁷

2. Jogosulatlan szoftverhasználat miatt követelt licencdíj, Pfv. 21.366/2013/8. számú ügy: a Pfv.IV.21.366/2013/8. számú ügyben a Kúria a jogosulatlan szoftverhasználat miatt követelt licencdíj mértékének megállapítását vizsgálta.

Az ügy tényállása szerint a felperes egy dokumentumkezelő és munkafolyamat-menedzsment szoftver szerzői jogi jogosultja. Az alperes több harmadik személlyel is kötött szerződések, melyek alapján a felperes által fejlesztett szoftvert 215 fő számára engedélyezte. A szerződésekben a felperes alvállalkozóként vett részt. Mivel a perbeli szoftvert az engedélyezett 215 főnél többen használták, az alperes közbeszerzési eljárást folytatott le, melyben a felperes ajánlatot tett, de az alperes tulajdonosának forráselvonása miatt szerződéskötésre végül nem került sor. A felperes emiatt pert indított, melyben 328 556 800 forintot követelt az alperestől az Sztj. 94. § (1) bekezdés e) pontja szerinti gazdagodás címén, illetve a régi Ptk. 361. §-a alapján jogalap nélküli gazdagodásként. A felperes felhasználóként 264 000 forintot követelt túlhasználati díj miatt, továbbá 52 800 forintot „supporttevékenységének” ellenértékeként (a felhasználói díj 20%-a). Ezeket az összegeket szorozta meg 864-gyel, ennyi felhasználó használta a perbeli szoftvert a megengedett 215-ön felül.

Az elsőfokú bíróság ítéletében 86 400 000 forint tőkét és ennek késedelemi kamatát, továbbá perköltséget ítél meg felperesnek. Az elsőfokú bíróság a licencdíj megállapításánál nem vette figyelembe sem a felperes által csatolt magánszakvéleményt, sem az alperes által lefolytatott közbeszerzési eljárást, mely végén a felek nem írtak alá szerződést, így a licencdíj tekintetében a feleknek egybehangzó akaratnyilatkozata nem volt. Az elsőfokú bíróság szerint a felperes nem bizonyította, hogy a rendszerben felmerült hibák kijavítása körében supportmunkát végzett, így a keresetet e tekintetben elutasította.

A másodfokú bíróság a marasztalás összegét 154 440 000 forintra felelemlte. A másodfokú bíróság a felhasználókénti 264 000 forintos felhasználói díjat vette alapul, mert „nem lehet eltekinteni attól, hogy a felperes felhasználókénti 264 000 forintos ajánlatát az alperes elbírálta a közbeszerzési eljárás keretében, saját bírálóbizottságának szakvéleménye alapján

⁸⁶ I. m. (84), 62. pont.

⁸⁷ I. m. (84), 82. pont.

azt elfogadta, döntését kihirdette”. A másodfokú bíróság szerint releváns a jogdíj meg nem fizetése következtében elért megtakarítás formáját öltő alperesi gazdagodás nagyságának megállapítása során továbbá az is, hogy a programot ténylegesen hány személy használta a megengedett felhasználókon kívül, mert a programmal érdemi munkát nem végzők a számítások nem vehetők figyelembe. Ezt a bíróság 585 főben határozta meg, a support kérdésében pedig egyetértett az elsőfokú bíróságnak a keresetet e tekintetben elutasító ítéletével.

A jogerős ítélet érdemi felülbírálata körében a Kúria megállapította, hogy az aktív hozzáféréssel rendelkező, jogosulatlan felhasználók számának megállapításakor nem vehető figyelembe az, hogy hányan végeztek érdemi vagy egyéb tevékenységet, ennek ugyanis sem jogszabályi, sem szerződéses alapja nincs. A Kúria szerint a licencdíj összegének meghatározása során a perben felmerült valamennyi körülményt mérlegelni kellett. A szakvélemény alapján megállapítható volt, hogy 1000 felhasználót alapul véve a felhasználónkénti 100 000 forint átlagos licencdíj megalapozottnak tekinthető. Mivel a 264 000 forint összegű díjra érvényes írásbeli szerződés nem jött létre, így ez is csak mérlegelés körében vehető figyelembe, ez ugyanakkor csak 510 további felhasználóra vonatkozott, nem a perben meghatározott 864 főre. Mindezek alapján a Kúria a felhasználónként számítható díj összegét 100 000 forintban határozta meg, így az elsőfokú bíróság ítéletét az alperest marasztaló részében helybenhagyta, és alperest összesen 86 400 000 forint megfizetésére kötelezte. A support-tevékenység elvégzését a Kúria sem látta bizonyítottnak.⁸⁸

3. Szerzői jogi igények engedményezése, Pfv. IV.21.500/2009/3. sz. ügy: a Pfv. IV.21.500/2009/3. számú ügyben a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki, hogy sem a kártérítési, sem a gazdagodásmegettérítési igény nem engedményezhető.

Az ügy tényállása szerint a Magyar Televízió (MTV) és a Pannónia Filmstúdió koprodukciójában készült a „Vízipók-csodapók” című rajzfilm. A Pannónia Filmstúdió a rajzfilmmel kapcsolatos másodlagos kereskedelmi jogokat (merchandisingjogok) egy kft.-re ruházta át, amely aztán szerződést kötött az alperessel a rajzfilm hat figurájának üdítőitalos dobozok csomagolásán és reklámozása során történő felhasználására. A kft. a befolyt jogdíjak felét a rajzfilm egyik szerzőjének, illetve halála után a jogutódjának megfizette. A rajzfilmmel kapcsolatos másodlagos kereskedelmi jogokat átadta egy másik jogi személynek, ezzel azonban az alperes nem tudott megegyezni, így a jogdíjakat közvetlenül az egyik szerzőnek fizette. A felperes a rajzfilm két további szerzőjével engedményezési szerződést kötött a rajzfilmsozort eredeti és jellegzetes alakjainak engedély nélküli, kereskedelmi hasznosításából eredő, elmaradt szerzői jogdíj és kártérítés iránti követelés mint vagyoni jellegű igény ellenérték fejében történő átruházásáról. A felperes az alperest 30 000 000 forint megfizetésére kérte kötelezni elsődlegesen az Szjt. 94. § (2) bekezdés alapján kártérítés, másodlagosan az Szjt. 94. § (1) bekezdés e) pont alapján gazdagodás visszatérítése jogcímén.

⁸⁸ Pfv. IV.21.366/2013/8.

Az elsőfokú bíróság ítéletével kötelezte az alperest, hogy fizessen meg a felperesnek 2 092 900 forintot.

A másodfokú bíróság az ítéletet részben megváltoztatta, és a felperes teljes keresetét elutasította, álláspontja szerint ugyanis a felperes engedményesként, saját nevében nem érvényesítheti a perbe vitt jogokat. Indokolása szerint a szerzői jogi követelések érvényesítésének engedményezése a régi Ptk. 328. § (2) bekezdése szerint nem megengedett.

Az ítélet ellen a felperes terjesztett elő megváltoztatási kérelmet, melyet a Legfelsőbb Bíróság elutasított, és a másodfokú bíróság ítéletét hatályában fenntartotta. A Legfelsőbb Bíróság indokolásában rögzítette, hogy a jogosult személyéhez kötött, valamint a jogszabály kizáró rendelkezésének hatálya alá eső követelések nem engedményezhetők, így a szerzőt megillető személyhez fűződő és vagyoni jogok sem. *Az Szjt. 94. § (1) és (2) bekezdés alapján a jogsértővel szemben érvényesíthető objektív (gazdagodás visszatérítése) és szubjektív (kártérítés) kötelmi szankciók alkalmazása a szerzői vagyoni jog részét képezi. Tekintettel arra, hogy a szerző vagyoni jogainak átruházása az Szjt. 9. § (3) bekezdése alapján kizárt, a vagyoni jogok megsértéséből eredő kártérítési igény engedményezésére sincs lehetőség. Ebből a Legfelsőbb Bíróság érvelése szerint az következik, hogy felperes nem rendelkezik aktív perbeli legitimációval.*⁸⁹

A döntést érdemes összevetni ugyanakkor a fent már ismertetett C-597/19, M.I.C.M.-ügygel, melyben a Bíróság kimondta, hogy a jogérvényesítési irányelv által biztosított eljárásokat és jogorvoslatokat igénybe veheti az a személy, aki szerződés alapján bizonyos szellemi tulajdon-jogok jogosultja, e jogokat azonban maga nem hasznosítja, hanem csak kártérítési igényeket érvényesít, kivéve, ha kérelme visszaélésszerű. A Legfelsőbb Bíróság ezzel szemben – mintegy 11 évvel korábban – ellenkező következtetésre jutott, amikor kimondta, hogy sem a kártérítési, sem a gazdagodásmegtérítési igény nem engedményezhető. Ezt a régi Ptk. 328. § (2) bekezdése alapján, mely szerint nem lehet engedményezni a jogosult személyéhez kötött, valamint azokat a követeléseket, amelyek engedményezését jogszabály kizárja, továbbá az Szjt. 9. § (3) bekezdését vizsgálva mondta ki, mely szerint a személyhez fűződő és a vagyoni jogok nem ruházhatók át, másként sem szállhatnak át, és azokról lemondani sem lehet.

4. Konklúzió

A szerzői jog, illetve tágabban a szellemi tulajdon-jog célja végső soron az alkotók „új – társadalmilag hasznos, értékes – megoldásokra törekvő tevékenységének ösztönzése, irányítása”,⁹⁰ szellemi alkotások létrehozásának elősegítése. Ez társadalmi érdek, ugyanis mind

⁸⁹ I. m. (88).

⁹⁰ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánffy Péter, Vékás Gusztáv: Polgári Jog – Szerzői Jog és Iparjogvédelem. ELTE Eötvös Kiadó, 2017, Budapest. p. 32.

a tudomány, mind a művészet előrehaladása és fejlődése érdekében alapvető fontossággal bír az, hogy a jogosult jogának megsértése esetén hatékonyan tudjon fellépni a jogsértővel szemben. Ennek egyik – ha nem a legfontosabb – eleme a pénzügyi kompenzáció. A kártérítés és a gazdagodás visszatérítése ugyanis biztosítja a jogosultaknak az előre tervezhetőséget és jogbiztonságot, mert egy szellemi alkotásba történő befektetés előtt (legyen az anyagi befektetés vagy szellemi erőfeszítés, illetve ezek keveréke) ezek a jogosultak tudni fogják, hogy a szellemi alkotáshoz fűződő joguk már jogosulttá teszi őket anyagi ellentételezésre is. Ennek optimális esete természetesen a hasznosítás vagy a licencia, de harmadik személy jogsértése esetén ilyen a kártérítés és a gazdagodás megtérítése is.

Jogsértés esetén a szerzőknek több, jogszabály által biztosított jogintézmény is rendelkezésükre áll annak érdekében, hogy a jogsértőnek a jogsértéssel elért gazdagodását elvonják, illetve a saját, a jogsértés következtében felmerült káruk megtérítését követeljék. E körben az Európai Unió által megalkotott jogforrások is jelentősen hozzájárultak a szerzői jogi jogosultak védelméhez. A kártérítés és a gazdagodás visszatérítése nem csupán kompenzálja a jogosultakat, hanem visszatartó erejű is a potenciális jogsértők számára, ezzel biztosítva a jogosultak szellemi befektetéseinek védelmét, és megvalósítva nemcsak a reparáció-, hanem a prevenciófunkcióját is ezeknek az igényeknek. A jogsértésekkel szembeni fellépés, valamint a jogosultaknak járó anyagi kompenzáció garantálása elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalom művészeti és tudományos előrehaladását folyamatosan ösztönözzük.

Ugyanakkor ahhoz, hogy a szerzői jogi jogosultak érdekeiket ténylegesen hatékonyan tudják védeni, szükség van arra, hogy egyrészt európai uniós szinten a jogérvényesítési irányelv által felvetett további kérdések megválaszolásra kerüljenek az EUB által. Ahogy a fentiekben bemutatásra került, az EUB számos ilyen kérdést tisztázott már, ugyanakkor ahhoz, hogy ezek a fogalmak tényleg egységesen legyenek alkalmazva az Európai Unió területén, további értelmezések szükségesek. Az olyan fogalmak tekintetében továbbá, amelyek értelmezése a tagállami bíróságok feladata, megfontolandó a további harmonizáció annak érdekében, hogy a jogérvényesítés egységesebb legyen a tagállamok között, így megkönnyítve a jogtulajdonosok jogainak védelmét.

Magyarország tekintetében elmondható, hogy a szerzői jogi jogosultak általában az Sztj. 94. § (1) bekezdés *e*) pontja szerint a gazdagodás visszatérítését követelik az Sztj. 94. § (2) bekezdése szerinti kártérítés helyett, mert a kár bekövetkeztének bizonyítása ugyan jelenleg is lehetséges, de nehéz. A gazdagodás visszatérítése esetén ugyanakkor a pénzügyi kompenzáció mértéke nem veszi figyelembe az alkotók által elszenvedett hátrányt. Annak érdekében, hogy a szerzői jogi jogosultak jobb helyzetben legyenek jogaik érvényesítésénél, megfontolandó, hogy a kár bekövetkeztének bizonyítása egyszerűbbé váljon számukra. Ez a bírói gyakorlat fejlődésével, illetve akár jogalkotási eszközökkel is elérhető.

FORRÁSJEGYZÉK

Irodalomjegyzék

- Clemons, Eric K. – Teilmann-Lock, Stina: Methodologies for assigning damages in copyright litigation involving value-destroying copying, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2022, Vol. 17, No. 2, p. 150
- Kylie Johnston: Minding the Gap: The Berne Convention's Silence on Available Copyright Infringement Damages, *Copyright Infringement Damages, Penn State Journal of Law & International Affairs*, 2025, Vol.13, Issue 2, p. 198
- Heath, Christopher: *Patent Enforcement Worldwide*, Bloomsbury Publishing, 2015, Oxford, Portland, Oregon.
- Szalai Ákos: Prevenção és reparáció a kártérítési jogban. MTA Law Working Papers 2014/26, 2014, Budapest. p. 32
- Fézer Tamás: Do the Math! – Copyright Infringements and Damages, *Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies*, 2017, Vol. 6, Issue 1, p. 48
- Kiss Tibor: A szerzői jogi jogsértések szankcionálásának sajátosságai, *Állam és Jogtudomány*, 2007/1
- Léonard, Amandine: Excessive or abusive reliance on measures, procedures and remedies under Directive 2004/48/EC – the issue of ‘trolls’ in the IP enforcement framework in light of Case C-597/19 *Mircom*; *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Vol. 17, Issue 4, April 2022, 387–396
- Schovsbo, Jens – Riis, Thomas: Concurrent liability in contract and intellectual property: licensing agreements in light of case C-666/18, *IT Development SAS, GRUR International*, 2020, vol. 69, no. 10, p. 990
- Dijkman, Léon: CJEU rules that repeal of provisional measure does not automatically create liability for wrongful enforcement, 2019, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, p. 3
- Pereira, David Serras – Madureira, Carlos: The CJEU decision in *Stowarzyszenie ‘Oławska Telewizja Kablowa’*, C-367/15, and punitive damages in copyright law: A Portuguese perspective, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2017, Vol. 12, No. 5
- Sztoldmann, Agnieszka: Assessment of damages for an infringement of intellectual property rights in the light of CJEU case law, *Legalis C. H. Beck*, 2017
- Ihalainen, Jani: It's Better than That! – CJEU Allows Compensation for Moral Prejudice for IP Infringement, *IPJustitia*. 2016. május 16., elérhető: <https://www.ipjustitia.com/2016/05/its-better-than-that-cjeu-allows.html>
- Gyertyánffy Péter – Legeza Dénes (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*, online jogtárverzió, 2024. évi jogtárformátumú kiadás, 94. §-hoz fűzött kommentár
- Cotter Thomas F: Damages for Noneconomic Harm in Intellectual Property Law, *UC Law Journal*, 2021, Vol. 72, Issue 4, p. 1057–1058

- Fugliszky Ádám: Kártérítési jog, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015
- Petkó Mihály: A szerzői jogi szankciók hatékonyságáról és a fájlcserélés szerzői jogi megítéléséről, JURA, 2015/2
- Harmathy Attila – Wellmann György (szerk.): Polgári jog. Kötelmi Jog, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013
- Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánffy Péter – Vékás Gusztáv: Polgári Jog. Szerzői Jog és Iparjogvédelem, ELTE Eötvös Kiadó, 2017, Budapest

Az Európai Unió jogforrásai

- Az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve (2004. április 29.) a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről
- Az Európai Parlament és a Tanács 2009/24/EK irányelve (2009. április 23.) a számítógépi programok jogi védelméről (kodifikált változat) (EGT-vonatkozású szöveg)

Magyar jogforrások

- A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény
- Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről szóló 1998. évi IX. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről 2013. évi V. törvény
- A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény

Jogesetek

Az Európai Unió Bíróságának döntései

- C-666/18 IT Development
- C-597/19 – M.I.C.M
- C-688/17 – Bayer Pharma
- C-367/15 – Stowarzyszenie „Oławska Telewizja Kablowa
- C-280/15 – Nikolajeva
- C-99/15 – Liffers

Hazai bírósági döntések

- Pf. 20.394/2016/3.
- Pfv. 20.475/2015/4.
- Pfv.IV.20.683/2017/14.
- Pfv.IV.21.366/2013/8.
- Pfv. IV.21.500/2009/3.

Egyéb források

- Mezei Péter: 100 év Berni Egyezmény – néhány gondolat Magyarország csatlakozásáról, Copyright 21 blog, 2022.február 14.: <https://copy21.com/2022/02/100-ev-berni-egyezmeny-nehany-gondolat-magyarorszag-csatlakozasarol/>
- Overview: the TRIPS Agreement: https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm
- Sár Csaba: A jogsértéssel elért gazdagodás és az okozott kár meghatározásának nehézségei szellemi tulajdon-jogi jogérvényesítés esetén; MIE-konferencián elhangzott előadás, 2023: http://www.mie.org.hu/konf_2023/2023_osz/06%20SarCsaba.pdf
- Spitz, Brad: CJEU: The breach of an IP clause of a software licence agreement constitutes a copyright infringement. Kluwer Copyright Blog, 2020, elérhető: <https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2020/08/21/cjeu-the-breach-of-an-ip-clause-of-a-software-licence-agreement-constitutes-a-copyright-infringement>
- Breach of software licence in relation to IP rights and availability of the infringement action: a welcome clarification from the CJEU, Elvinger Hoss, 2020. július 7., elérhető: <https://elvingerhoss.lu/publications/breach-software-licence-relation-ip-rights-and-availability-infringement-action>

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS A SZERZŐI JOG METSZÉSPONTJA: BÍRÓSÁGI DÖNTÉSEK A KÖZELMÚLTBÓL ÉS AZ AKTUÁLIS SZABÁLYOZÁSI TRENDEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

1. Bevezető

Az általános célú mesterséges intelligencia (MI) az elmúlt néhány évben a digitális tartalom-előállítás egyik meghatározó technológiájává vált: képes szövegeket, képeket, zenét és audiovizuális tartalmakat létrehozni, gyakran emberi alkotásokhoz hasonló minőségben és stílusban. E fejlődés azonban olyan új jogi problémákat vet fel, amelyekre a szerzői jog hagyományos keretei csak korlátozott válaszokat adnak. Az általános célú MI-modellek működéséhez elengedhetetlen a tanításhoz használt nagy mennyiségű adat – amely jellemzően jelentős arányban szerzői jogi védelem alatt álló művekből is áll –, a modellek által generált alkotások pedig adott esetben képesek az eredeti művek felismerhető elemeinek visszaadására is. Ennek következtében a jogviták fókusza egyszerre irányul a fejlesztési szakaszban megvalósuló többszörözésre, a kivételek és korlátozások alkalmazhatóságára – különösen a szöveg- és adatbányászati, azaz TDM-kivételre –, valamint az MI által generált alkotások szerzői jogi megítélésére.

A tanulmány az általános célú MI és a szerzői jog metszéspontjára fókuszálva elemzi a legújabb bírósági döntéseket és az aktuális szabályozási trendeket nemzetközi összehasonlításban. A szerző az elmúlt időszak meghatározó ügyein keresztül – így különösen a német és angol döntések tükrében – rámutat arra, hogy a jogalkalmazás jelenleg nem egységes: a kontinentális európai megközelítés sokszor a fejlesztési folyamatot és a többszörözés fogalmának technológiasemleges értelmezését helyezi előtérbe, míg a common law-rendszerekben gyakrabban jelenik meg a kimenetorientált szemlélet és a konkrét „másolat” fennállásának bizonyítása körüli vita.

A tanulmány célkitűzése nem csupán az egyes ügyek ismertetése, hanem olyan összegző keret felállítása, amely eligazítást ad a gyorsan változó technológiai és piaci környezetben. Ennek keretében a vizsgálat rámutat a nyitott kérdésekre – így különösen a TDM-kivétel terjedelmének hatáira, a jogfenntartás (opt-out) gyakorlati érvényesíthetőségére, valamint a transzparencia és a jogosulti érdekvényesítés közötti feszültségekre –, és felvillantja azokat a szabályozási és piaci megoldási irányokat – például díjazási modellek, közös jogkezelői javaslatok –, amelyek a szerzői jogi egyensúly fenntartását célozhatják az általános célú MI korszakában.

2. Eltérő bírósági döntések

A GEMA kontra OpenAI-ügy¹ – a memorizáció mint tartós többszörözés

A közelmúltban kiemelt figyelmet kapott a müncheni tartományi bíróság döntése, amely a „memorizáció” jelenségét kapcsolta össze a többszörözési joggal. Az ügy jelentősége abban áll, hogy a bíróság a modell belső működésére is kiterjesztette a szerzői jogi vizsgálatot, nem kizárólag a kimenet „felszíni” hasonlóságára koncentrált, noha az azonosítható kreatív alkotói döntésen alapuló elemek bemeneti és kimeneti megléte nyilvánvaló volt. Az ügy tényállása szerint egy német közös jogkezelő szervezet (GEMA) felperesként pert indított egy amerikai MI-vállalatcsoporttal (OpenAI) szemben arra hivatkozással, hogy a chatbotok a felhasználói promptokra részben, egyes esetekben pedig lényegében teljes egészében képesek voltak visszaadni kilenc német dalszöveg tartalmát. A felperes álláspontja szerint ez egyrészt a művek engedély nélküli felhasználását, másrészt a szerzői jogi védelem kiüresítésének kockázatát jelenti, amennyiben a modellek a fejlesztés során a védett tartalmakat olyan módon „memorizálják”, hogy azok később a kimenetben felismerhetően megjelenhetnek.

A jogvita központi kérdése az volt, hogy az MI-modell működéséhez kapcsolódó memorizáció – azaz a fejlesztési adatoknak a modellben olyan módon történő „lenyomat-szerű” eltárolása, amely lehetővé teszi azok későbbi visszaadását – értelmezhető-e a szerzői jog szerinti többszörözésként. Noha a modell a vitatott dalszövegeket módosított formában generálta újra, az MI jelentős mértékben reprodukálta a fejlesztéséhez felhasznált adatokat. Ennek eredményeként a generált szövegek átdolgozott, de egyértelműen felismerhető formában tükrözték az eredeti műveket. A bíróság rögzítette, hogy az alperes által üzemeltetett chatbotok e tekintetben adatbázisszerű működést mutattak. Emellett kiemelte, hogy amennyiben a kimenet megtalálható az MI tanításához felhasznált tartalmak között, megállapítható a memorizálás. Bár elméletileg nem zárható ki, hogy egy generált mű véletlenszerűen is egyezést mutasson az MI tanításához használt tartalommal, azonban jelen ügyben a dalok összetettségére és hosszúságára, valamint azok gyakori generálására tekintettel a véletlenszerűség lehetősége kizárható volt.

A bíróság többek között azt vizsgálta, hogy fennállhat-e a többszörözés akkor is, ha az MI-modell látszólag nem tárolja hagyományos értelemben a tanításához használt adatokat. Az MI modellek működése statisztikai valószínűségeken alapul – vagyis megtanulják, mely tokenek (szórészek), illetve paraméterek milyen valószínűséggel követik egymást. Leegyszerűsítve, a folyamat ahhoz hasonlítható, mint amikor valaki idegen nyelvet tanul: nem memorizálja az összes hallott mondatot, hanem megtanulja, milyen szavak milyen sorrend-

¹ LG Munich, Urt. v. 11.11.2025 (42 O 14139/24) Unzulässige Vervielfältigung durch Memorisierung von Werken im und durch KI-Sprachmodell – GEMA/Open AI (2025).

ben fordulnak elő egymás után, és képes lehet nagyon hasonló mondatokat létrehozni. Tehát a modellekben nincs egy azonosítható adatsor, amely a dalszövegeket tartalmazná.

A magyar szerzői joggal ellentétben a német szerzői jogi törvény nem tartalmaz olyan törvényi definíciót a többszörözésre,² amely kifejezetten magában foglalná a mű anyagi hordozón való – akár időleges – rögzítését, illetve a rögzítésről készített másolatot.³ Ennek hiányában az új technológiák megítélése elsősorban a bírói joggyakorlat kiterjesztő értelmezésére támaszkodik.

Erre tekintettel a bíróság kimondta: minden olyan cselekmény többszörözésnek minősül, amely a művet bármilyen módon vagy formában rögzíti, függetlenül attól, hogy a rögzítés pontos vagy csak átalakított, módosított formában valósul meg. Bár az átdolgozás a német és a magyar jogban is önálló, külön, engedélyköteles felhasználási mód, a bíróság e döntésben a mű technikai átalakítással járó megjelenítését a többszörözés fogalmi körébe vonta. A döntés ennek alátámasztására az Európai Unió Bíróságának (EUB) olyan korábbi ítéleteire is hivatkozott, amelyek a mű technikai átalakítással járó megjelenítését szintén többszörözésként értékelték. Így például az MP3-formátumú tárolás esetében alkalmazott veszteséges tömörítés következtében a hangadatok csak az emberi érzékelés számára releváns jeleket tartalmaznak, ezért az adattartalom jelentősen csökken – az EUB mégis egyértelműen többszörözésnek minősítette ezt.⁴ Hasonló megítélés alá esnek a thumbnail képek is: jóllehet a kicsinyítés következtében a felbontás és a képminőség jelentősen eltér az eredetitől, a bíróság mégis a többszörözés körébe sorolja. Ezekkel az analógiákkal kívánta alátámasztani azt, hogy a szerzői jogi többszörözés nem függ attól, hogy milyen konkrét technológiát alkalmaznak, és hogy a rögzített tartalom milyen mértékű átalakításon megy keresztül. A döntő szempont az, hogy a mű védett elemei érzékelhetővé tehetőek-e – akár közvetlenül, akár technikai eszközök segítségével.

Az MI-chatbotok esetében a bíróság ugyanezt a logikát alkalmazta. Bár a dalszövegek nem hagyományos értelemben vett, szó szerint tárolt szövegfájlként léteznek a modellben, hanem paraméterek formájában kerülnek „rögzítésre”, ez nem akadályozza a többszörözés megállapítását. A bíróság hangsúlyozta, hogy nem szükséges a modellben konkrét, elkülöníthető adatsort azonosítani, amely pontosan tartalmazza a dalszöveget. A „rögzítés” feltétele akkor is teljesül, ha a dalszövegek reprodukálható formában jelen vannak a modellben, vagyis a modell képes őket visszaadni, érzékelhetővé tenni. Ez megfelel az Infosoc-irányelv céljának, amely a 21. preambulumbekzdés szerint a többszörözés tag értelmezését írja elő a

² § 16 Abs. 1, 2 UrhG.

³ Sztj. 18. § (1).

⁴ Copydan Bandkopi v Nokia Danmark A/S, Case. C-463/12, Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=162691&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=13560864>.

belső piacon belüli jogbiztonság garantálása érdekében.⁵ Ez az analógia alapvető jelentőségű az ítélet érvelésében, mivel a döntés üzenete világos: a szerzői jogi védelem nem maradhat le a technológiai fejlődéstől, és a „bármilyen módon és formában” történő többszörözés kiterjed minden olyan technológiára, amely alkalmas a művek rögzítésére és érzékelhetővé tételére – beleértve az MI-modelleket is.

Az alperes érvelése szerint az eltérések azt bizonyítják, hogy nem egyszerű másolásról van szó, hanem a modell kreatív, független generálásáról, ami kizárja a szerzői jogi jogsértést.

A bíróság megállapította, hogy nincs szükség különbségtételt tenni a másolás és az átdolgozás között, mivel minden átdolgozás vagy átalakítás fizikai rögzítés esetén egyben többszörözést is jelent. A döntő kritérium az, hogy a mű eredeti elemei felismerhetők-e az átdolgozásban. Az EUB joggyakorlatára hivatkozva a bíróság kifejtette, hogy nem az a lényeges, hogy milyen összkép különbözteti meg a két művet egymástól, hanem azok a részletek, amelyek egyedülálló módon személyre szabják őket. Így a bíróság álláspontja szerint megállapítható, hogy a védett mű kreatív elemei – azaz azok, amelyek a szerző személyiségét tükröző döntések kifejeződései – felismerhetően át lettek-e véve a jogsértőnek minősített alkotásban. A bíróság konkrét példákkal illusztrálta az átdolgozás fennállását: így például a „Männer” című dal esetében az első versszak első négy sora szó szerint szerepelt az MI által generált szövegekben. Továbbá hangsúlyozta, hogy a későbbi eltérések nem vezetnek ahhoz, hogy a szöveg védett sajátosságai felismerhetetlenné váljanak.

Az átdolgozás koncepciója azért kiemelt jelentőségű az ítéletben, mert ez lehetővé teszi a szerzői jogi jogsértés megállapítását még a megváltozott – ún. „hallucinált” – kimenetek esetében is. A döntés lényege, hogy a szerzői jogi védelem kiterjed minden olyan felhasználásra, ahol a mű védett elemei felismerhetők maradnak, függetlenül attól, hogy a technológia véletlenszerű elemeket is bevezet. Ez különösen jelentős precedens az MI által generált tartalmak esetében, mivel elzárja azt az utat, hogy az MI-fejlesztők a „hallucinációkra” hivatkozva megkerüljék a szerzői jogi felelősséget.

A Getty Images kontra Stability AI-ügy⁶

A német ügyet követően érdemes áttekinteni azt a jogvitát is, amelyben a brit bíróságok szembesültek a diffúziós modellek sajátos működéséből fakadó szerzői jogi kérdésekkel. A felperes, a Getty Images üzleti modelljének magja az évtizedek alatt felépített, magas minőségű fotó- és videóanyag-állománya, amelyet világeseményekről készítenek és értékesítenek. Az alperes – a Stability AI – egy MI-vállalat, amelynek terméke a Stable Diffusion nevű

⁵ Lásd: 2001/29/EU irányelv (Infosoc-irányelv) (21) preambulumbekzdése: „Ennek az irányelvnek meg kell határoznia az egyes kedvezményezettek tekintetében a többszörözési jog hatálya alá tartozó cselekmények körét. Ennek a közösségi vívmányokkal összhangban kell történnie. A belső piacon belüli jogbiztonság biztosítása érdekében e cselekmények fogalmát tágan kell meghatározni.”

⁶ Getty Images (US) Inc., et al. v. Stability AI Limited, [2025] EWHC 2863 (Ch).

képgeneráló modell. A felperes álláspontja szerint a Stability AI engedély nélkül használta fel a Getty Images védett műveit a Stable Diffusion fejlesztéséhez úgy, hogy letöltötte a Getty Images fényképeit.

A Stable Diffusion – mint valamennyi diffúziós modell – fejlesztése azon az elven működik, hogy a fejlesztéséhez használt képekhez szisztematikusan zajt adnak, majd a modell azt tanulja meg, hogyan lehet ezt a zajt lépésről lépésre eltávolítani. A „zaj” ebben az összefüggésben nem hangjelenséget jelent, hanem a képi információt véletlenszerűen torzító, pixelszintű véletlen komponens. Olyan, mintha a képet fokozatosan „elszemcsésítenénk”, és egyre több véletlenszerű pöttyöt, elszíneződést vagy torzulást „szórnánk” rá. A fejlesztés során az eredeti képekhez a rendszer több lépésben egyre nagyobb mértékű zajt ad hozzá (az ún. *forward diffúziós folyamat*), mígnem a kép információtartalma nagyrészt elvész, és a végeredmény gyakorlatilag véletlenszerű zajmintázattá válik. A modell ezzel párhuzamosan azt tanulja meg, hogyan lehet a képet fokozatosan „zajtalanabb” állapot felé visszavezetni (az ún. *reverse* vagy *backward folyamat*). A generálás során a folyamat tipikusan „fordítva” fut: a modell véletlenszerű zajból indul, és a zaj lépésenkénti csökkentésével állít elő koherens, értelmezhető képet.

Ebből következik, hogy a diffúziós modellek nem a fejlesztésükhez használt adatállományt őrzik meg, hanem annak mintázatait sűrítik a paramétereikbe. Mindez jól érzékelhető a fejlesztéshez használt tartalom és a modell mérete közötti jelentős különbséggel is: a tanításhoz használt LAION-5B nevű adatbázis az internetről gyűjtött képeket és a hozzájuk tartozó szöveges leírásokat tartalmazza mintegy 220 TB terjedelemben, ezzel szemben a Stable Diffusion mindössze 3,44 GB méretű.

A jogvitában közreműködő szakértők egyetértenek abban, hogy bár a Stable Diffusion képes olyan képeket létrehozni, amelyek eltérnek a fejlesztéséhez használt példáktól, azonban előfordulhat az is, hogy szinte teljesen azonos képet állít elő – azaz egy „megjegyzett” képet. Emellett olyan képeket is készíthet, amelyeket részben vagy teljes egészében egy, a fejlesztéséhez használt kép alapján generál – mint származékos művet. Ha egy modellt túl sokáig ugyanazzal az adattal vagy nem elég változatos adathalmazzal tanítanak, hajlamos lehet ún. „túltanulásra” (*overfitting*). A túltanulás akkor következik be, amikor a modell elkezd megtanulni és megjegyezni a fejlesztéséhez használt adatokat, ahelyett, hogy azokból mintázatokat sajátítana el. Ilyenkor a modell kifejezetten rosszul teljesít a számára új, nem látott adatokon. A túltanulás nemkívánatos jelenség, és azt a mérnökök igyekeznek elkerülni.

Az angol bíróság kimondta, hogy nincs arra utaló bizonyíték, hogy a modell bármilyen szerzői jogi művet „megjegyzett” volna azért, mert túlzottan sokszor találkozott vele a fejlesztés során, és nincs bizonyíték arra sem, hogy a modell bármilyen képet ilyen műből származtatott volna.

A memorizáció hiányának megállapítása azonban csak látszólag zárta le a kérdést: a bíróságnak azt is értékelnie kellett, hogy maga a modell – függetlenül a benne tárolt adatok-

tól – tekinthető-e a szerzői jog által szabályozott „tárgynak” (*article*) vagy akár „jogsértő másolatnak”.

A felperes szerint mindkét kérdésre igen a válasz. Nem azt állította, hogy maga a modell szerzői jogi művek másolatait tartalmazná, hanem azt, hogy a „jogsértő másolat” fogalma elég tág ahhoz, hogy magában foglaljon olyan – akár nem fizikai formában létező – dolgot is, amelynek pusztán a létrehozása szerzői jogi jogsértéssel járt. Álláspontjuk szerint a modell tanítása során a szerzői jogi műveket ténylegesen tárolták, akár helyben, akár felhőalapú rendszerekben. Érvelésük szerint ebben az ügyben a modell maga a „tárgy”, amelynek létrehozása – vagy optimalizálása – szükségszerűen a fejlesztéshez használt adatok ismételt felhasználásával történt.

A bíróság egyetértett a Getty Images érvelésével abban, hogy ha a „tárgy” szót kizárólag kézzelfogható tárgyakra vonatkozóan értelmeznénk, az megfosztaná a szerzőket a védelemtől azokban az esetekben, amikor maga a másolat eleve elektronikus formában létezik, és elektronikusan kezelik. Ez nemcsak a törvény szövegével lenne ellentétes, hanem a szerzői jogi szabályozás alapvető céljával is, amely a szerzők alkotói munkájának elismerése és védelme.

A döntés értelmében az, hogy egy „jogsértő másolat” létezhet elektronikus formában és valamilyen immateriális közegben tárolva, vagyis, hogy az angol szerzői jog értelmében használt „tárgy” fogalma elvileg magába foglalhat elektronikus másolatot is, még nem zárja le a kérdést. Az alperes ugyanis azt állította, hogy akár fizikai, akár immateriális egy „tárgy”, ahhoz, hogy jogsértő másolat legyen, ténylegesen másolatnak kell lennie – vagyis a szerzői jogi mű valamiféle többszörözésének. Álláspontjuk szerint mivel a Stable Diffusion nem tárolja a szerzői jogi művek vizuális tartalmát, ezért azok nem minősülhetnek másolatnak.

A felperes szerint ez a megközelítés téves. Állításuk szerint egy „tárgy” akkor számít jogsértő másolatnak, ha a létrehozása maga jogsértést valósított meg. Tehát a törvény nem követeli meg, hogy az adott dolog később is megőrizze a mű másolatát. Ezzel összefüggésben kiemelték, hogy az angol szerzői jogi törvény értelmében a „másolás” fogalma kiterjed olyan másolatra is, amely csak átmeneti, vagy egy másik folyamat mellékhatásaként jön létre. Emellett hivatkoztak a *Sony v Ball-ügyre*⁷ is, amelyben kimondták, hogy egy tárgy azzal válik jogsértővé, ahogyan létrehozták. Azt, hogy a törvény szerint az MI-modell jogsértőnek minősül-e, az adott pillanat alapján kell eldönteni. Az nem számít, hogy később megmarad-e ilyen állapotban, mert a másolat további megtartása nem része a törvényi meghatározásnak.

A fenti érvelés ellenére a bíróság osztotta az alperes érvelését, miszerint egy „jogsértő másolatnak” akkor is másolatnak, elért teljesítménynek kell lennie. A jogsértés lényege ugyanis az, hogy a szerzői jogi mű valamely formában többszörözésre került – ideértve azt is, ha elektronikus úton valamilyen adathordozón eltárolták. A *Sony v Ball-ügy* logikájával

⁷ Kabushiki Kaisha Sony Computer Entertainment v Ball [2004] EWHC 1738 (Ch).

összhangban a bíróság nem látja, hogyan lehetne egy „tárgy” jogsértő másolat, ha soha nem tartalmazott, nem tárolt tényleges másolatot. A *Sony v Ball* esetében a RAM-chip csak addig számított jogsértő másolatnak, amíg a vitatott adat ténylegesen jelen volt rajta; vagyis kizárólag addig, amíg a másolatot ténylegesen tartalmazta. Amint már nem tartalmazta a másolatot, megszűnt jogsértőnek lenni. Éppen ezért a Stability AI álláspontja szerint egy „jogsértő másolat” csak akkor lehet az, ha legalább valamikor ténylegesen tartalmazta egy szerzői jogi mű másolatát. Azzal az alperes is egyetértett, hogy egy rövid ideig fennálló technikai másolat is kiválthatja ezt a jogi státuszt, de álláspontjuk szerint a jogsértő másolat fogalmának mindenképpen feltétele, hogy az adott dolognak *valamilyen időpontban* valóban másolatot kellett tartalmaznia.

A vita lényege – a német jogvitával megegyezően – így arra szűkül, hogy vajon egy olyan „tárgy”, amelynek létrehozása során szerzői jogot sértő másolatokat használtak, de soha egyetlen pillanatra sem tartalmazta vagy tárolta ezeket a másolatokat, minősülhet-e jogsértő másolatnak. Másként fogalmazva: ha egy MI-modell létrejött olyan fejlesztési folyamat eredménye, amelynek során a modell paraméterei kapcsolatba kerültek szerzői jogot sértő másolatokkal, akkor maga a modell ettől még jogsértő másolatnak tekinthető-e?

A felperes érve az volt, hogy a szerzői művek másolatainak elkészítése és a modell létrehozása időben egybeesett. A bíróság osztotta az alperes álláspontját azzal, hogy a modell paraméterei a fejlesztés során valóban átalakulnak a szerzői művekhez való hozzáférés révén, azonban a fejlesztés végére a modell továbbra sem tárol semmilyen szerzői művet. Tehát a modellparaméterek csupán azoknak a mintázatoknak és összefüggéseknek az eredményei, amelyeket a fejlesztés során megtanultak. A felperes érve, miszerint „amint a modell elkészül, máris jogsértő másolat”, a bíróság szerint teljesen téves. Ellentétben a *Sony v Ball*-ügy RAM-chipjével – amely rövid ideig valóban tartalmazott másolatot, ezért arra az időre jogsértőnek minősült – a Stable Diffusion végső formájában nem tárol és soha nem is tárolt egyetlen szerzői művet sem. Következésképpen nem lehet jogsértő másolatnak minősíteni.

A brit bíróság értelmezése ezzel ugyanakkor élesen elvált a német döntés logikájától, ami széles körű vitákat indított el. A német döntéssel szemben megfogalmazott ellenhangok azzal érveltek, hogy a szerzői jogi szabályozás nem vette fel a tempót a modern, digitális berendezésünkkel, így az ítélet nem életszerű. Ennek a tábornak az álláspontja szerint a szövegek döntő többsége szerzői jogi oltalmat élvez – akár egy LinkedIn-poszt is. Így amennyiben nem akarjuk, hogy egy nagy nyelvi modell (LLM) dalszövegekhez jusson és azokat tárolja, akkor ennek a szemléletnek a széles világhálón található valamennyi tartalomra is alkalmazandónak kell lennie. Az az elképzelés, hogy az MI-nek szemet kellene hunynia bármilyen szerzői jogi védelem alatt álló tartalom fölött, továbbra sem kompatibilis a jelenlegi életformánkkal. Természetesen az ellentábor is egyetért azzal, hogy a szolgai másolat jogsértést valósít meg, azonban az MI-modellek rendszerint teljesen új alkotásokat generálnak, tehát az esetek döntő többségében kizárható a jogsértés. Álláspontjuk szerint a döntésekkel az a legfőbb probléma, hogy eltolódtak az MI fejlesztéséhez használt adatok és

az MI által generált alkotások között fennálló hangsúlyok. Ugyanis nézetük szerint a hangsúlynak az MI által generált alkotásokon kellene lennie, és nem azon, hogy hogyan képezték őket, vagy hogy technikailag miként jegyez meg adatokat.

3. A TDM-kivétel helye és szerepe a szerzői jogban

Az európai bíróságok korai döntései elsősorban arra a kérdésre fókuszáltak, hogy a TDM-kivétel alkalmazható-e az MI-modellek betanításához kapcsolódó felhasználásokra, vagyis arra, hogy a betanítás során létrejövő másolatok a többszörözési jog alóli kivétel körébe sorolhatók-e. Mivel a TDM-kivétel csak meghatározott feltételek mellett teszi jogszerűvé a másolatok készítését, a vita lényege annak megítélése, hogy a modellek fejlesztéséhez szükséges adatok összegyűjtése, feldolgozása, illetve a betanítás során keletkező másolatok megfelelnek-e a feltételeknek. Az Európai Unióban a kérdés jogértelmezése még nem tekinthető lezártnak: a Budapest Környéki Törvényszék által előzetes döntéshozatalra az EUB elé terjesztett ügyben a bíróság arra kér választ, hogy egy LLM betanítása szerzői jogi értelemben többszörözésnek minősül-e.⁸ A tanulmány írásának időpontjában az EUB még nem hozott döntést a kérdésben.

Az uniós megközelítés megértéséhez érdemes kiindulni a TDM-szabályozás logikájából. Az Európai Unióban az MI-modellek betanítása jellemzően a szöveg- és adatbányászat köré szerveződik, ami nagy mennyiségű szöveg és adat automatizált feldolgozását jelenti új mintázatok és összefüggések feltárása érdekében. Fontos azonban, hogy a TDM-kivételt az uniós jogalkotó az általános célú MI-rendszerek széles körű megjelenése előtt alakította ki, és annak alkalmazása további feltételekhez kötött. Emiatt a kivétel az általános célú MI-modellek fejlesztési tevékenységére sok esetben eleve nem, vagy csak korlátozottan terjed ki.⁹ A TDM kivételt jelent a szerzői jogi többszörözési jog alól. Ebből következik, hogy a modellben létrejövő bármilyen adatmentés vagy adattárolás – ideértve többek között a memorizálást is – többszörözésnek számít a szerzői jog szerint, csak éppen a TDM-kivétel mi-

⁸ Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.353/2024/6-II. Fontos kiemelni, hogy a Like Company-ügyben hozott bírósági döntés egy speciális esetkört érint: tárgya nem az MI-rendszerek fejlesztéséhez kapcsolódó betanítás, hanem egy keresőszolgáltatás működéséhez szükséges keresési és indexálási műveletek, valamint ezek eredményeként legfeljebb rövid tartalmi kivonatok megjelenítése. E körben a másolatkészítés tipikusan járulékos és funkcionálisan kötött (pl. index, gyorsítótár, kivonat), célja a tartalom megtalálhatóságának biztosítása és a találati lista tájékoztató jellegű megjelenítése, nem pedig védett művek nagyléptékű felhasználása. Ezzel szemben az általános célú MI-modellek fejlesztése során a védett tartalmak – mint tanításhoz használt adatok – rendszerint szisztematikus feldolgozás tárgyát képezik abból a célból, hogy a modell a nyelvi mintázatokból általánosítható szabályszerűségeket sajátítson el; ez pedig a többszörözési jog és a TDM-kivételek alkalmazhatósága körében vet fel érdemi kérdéseket. Következésképp a keresőszolgáltatásokra jellemző, „safe harbour” alatt végzett technikai-közvetítő műveletek – amelyek csak a szolgáltatás működéséhez szükséges, célhoz kötött másolatokat eredményeznek – nem azonosak az MI-modellek betanításához kapcsolódó felhasználásokkal.

⁹ Commission Staff Working Document, Impact assessment on the modernisation of EU copyright rules, SWD(2016) 301 final, section 4.3.1.

att jogszerű lehet. Ez a viszonylag egyszerű érvelés egyrészt az EU másodlagos jogszabályain alapul, másrészt az általános célú MI-modellekre vonatkozó magatartási kódex szerzői jogi fejezete is ezt a megközelítést erősíti.¹⁰

Második lépésként fontos megérteni, mit ír elő az MI-rendelet. A szabályozás szerint az általános célú MI-modellek szolgáltatóinak „kellően részletes nyilvános összefoglalót” kell közzétenniük a fejlesztés során felhasznált tartalmakról, mégpedig az MI-hivatal által meghatározott sablon alapján. A rendeletből és különösen a már hozzáférhető mintából (template) azonban az is jól látszik, hogy ez a kötelezettség erősen korlátozott: mindössze egy összefoglalót kell nyilvánossá tenni, nem pedig teljes, tételes listát. Ez a dokumentum nem lesz minden részletre kiterjedő, ugyanakkor célja, hogy átfogó képet adjon. A szabály tehát tényleg csak annyit követel meg, hogy a szolgáltatók bemutassák, milyen adatforrásokat és adatbázisokat használtak fel a modellek betanításához. Arról viszont nem kell beszámolniuk, hogy a modell a tanulás során konkrétan mely tartalmakat jegyezte meg, vagy hogy pontosan mi épült be a modell belső súlyaiba. Ennek aggályaira világított rá Faludi Gábor, ugyanis „[h]a többszörözési engedélyezési jog gyakorlásában gondolkodunk, az az eddigi ismereteink alapján nemigen képzelhető el másként, mint a többszörözhető/többszörözött művek/teljesítmények egyedi azonosításával”.¹¹ Ez azért is kiemelten fontos, mert a szerzők jogosultak a műveikre/teljesítményeikre vonatkozó jogaikat fenntartani a szöveg- és adatbányászat céljára való szabad többszörözéssel szemben. Márpedig „ha az MI-szolgáltatók transzparenciakötelezettsége nem lesz elegendően mély, akkor komoly akadályok állnak az engedélyezési jog gyakorlása előtt”.¹² Mindez komoly kérdéseket vetett fel: még abban az esetben is, ha a felhasznált művek azonosítása megoldhatónak bizonyul, a szerző milyen módon tehet érvényes jogfenntartó nyilatkozatot, ha nem kíván hozzájárulni művének felhasználásához. E kérdésre a közelmúltban adott egy bírósági döntés¹³ érdemi választ, amely először adott értelmezést arra, mit jelent a fenntartás géppel olvasható formában történő megtétele. A jogvita tárgya egy olyan fénykép volt, amelyet a LAION az általa összeállított, 5,85 milliárd kép–szöveg párt tartalmazó nyilvános adatbázisba illesztett be. Az adatbázis létrehozása során a LAION automatizált eszközökkel gyűjtött URL-eket, töltött le képeket, majd a képi tartalmat algoritmikusan összevetette a szöveges leírásokkal. A TDM-kivétel értelmében ha valami nyilvánosan elérhető online, akkor azt automatikusan le lehet töl-

¹⁰ Mezei Péter: Memorization and Generative AI – A Persistent Issue with Copyright Consequences? In: Enrico Bonadio, Péter Mezei, Eduardo Alonso (eds.): *The Cambridge Handbook of Generative AI and IP in Europe*, Cambridge University Press, 2026. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=5404367> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5404367>.

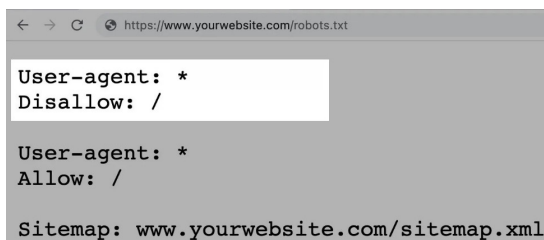
¹¹ Faludi Gábor: A generatív mesterséges intelligencia (MI) és a szerzői jog, kitekintéssel egyes nemzetközi és uniós közös jogkezelő ernyőszervezetek álláspontjára. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 19. (129.) évf. 5. sz., 2024. október, p. 91.

¹² Uo. p. 93.

¹³ Hamburg Regional Court, Germany [2024]: Robert Kneschke v. LAION e.V., Case No. 310 O 227/23.

teni és elemezni kutatás céljából,¹⁴ kivéve, ha a szerző ezt géppel olvashatóan letiltotta. A természetes nyelven – azaz ember számára érthető, normál szöveges megfogalmazásban – közölt felhasználási feltételek, például a weboldalakon szereplő „tilos automatizált eszközökkel adatot gyűjteni” típusú rendelkezések a bíróság értelmezése szerint nem alkalmasak arra, hogy a TDM-kivétel körében joghatályos tiltást hozzanak létre. A Hamburgi Felsőbíróság indokolása alapján ugyanis a természetes nyelvű megfogalmazások legfeljebb „géppel érzékelhetők”, azonban nem „géppel értelmezhetők”: a webcrawlek és más automatizált rendszerek nem képesek e szöveges tartalmakból automatikusan felismerni a szerzői jogi felhasználási korlátok kizárására irányuló szándékot. Géppel olvasható formátum például a robots.txt vagy bizonyos HTML-ben elhelyezett metatagok, vagy az ai.txt protokoll,¹⁵ amely a keresést és az indexálást lehetővé teszi, de a tanító adatként való felhasználást nem. Mivel a döntés kifejezetten ezek technikai működésére alapította érvelését, az alábbiakban röviden bemutatjuk, hogy a robots.txt miként szolgálhat jogfenntartó jelzésként.

A robots.txt egy egyszerű szöveges fájl, amelyet a weboldal üzemeltetője helyez el (például: www.yourwebsite.com/robots.txt). Ez a fájl azt a célt szolgálja, hogy egyértelmű, technikai utasításokat adjon az automatizált webes robotoknak – például keresőmotorok vagy MI-adatgyűjtő programok számára – arról, hogy mely oldalakat látogathatják meg, és melyekhez nem férhetnek hozzá. Amennyiben a weboldal működtetője azt szeretné, hogy egyetlen robot se gyűjthessen adatot az oldalról, elegendő egy teljes tiltást tartalmazó beállítás alkalmaznia. Ennek legegyszerűbb formája az alábbiak szerint néz ki:


```

User-agent: *
Disallow: /

User-agent: *
Allow: /

Sitemap: www.yourwebsite.com/sitemap.xml

```

1. kép: Robots.txt magyarázata

Forrás: <https://digitalupgrad.medium.com/robots-txt-what-is-robots-txt-why-it-matters-for-seo-880b0e2cc0b1>, a szerző által módosított ábra.

¹⁴ Lásd: Fővárosi Ítélőtábla 9.Pf.20.353/2024/6-II. számú döntése, amelyben rögzítette, hogy „Nem volt vitás, hogy az alperes a felperes sajtókiadványaihoz jogszerűen fért hozzá (Szjt. 35/A. § (1) bekezdés a) pont), nem került meg a felperes hozzáférést érintő műszaki intézkedéseit. A felperes webhelyéhez rendelt robot kizárási protokoll továbbá az összes keresőrobotnak, így az alperes keresőrobotjának, a programnévnek is lehetővé tette a feltérképezést és indexelést, a felperes az indexelés ellen a jogszabályban előírt formában nem tiltakozott (Szjt. 35/A. § (1) bekezdés b) pont). A robot kizárási protokollnak nem a hozzájárulás, hanem elsősorban abból a szempontból van jelentősége, hogy ez – az Szjt. 35/A. § (1) bekezdés b) pontjában hivatkozott – géppel olvasható formájú mód, amellyel a jogosult tiltakozhatna a keresőmotorral megvalósított adat és szövegbányászati felhasználás ellen.”

¹⁵ Robert Reich: AI.txt – Proposed Standard for AI.txt, GitHub repository. Elérhető: <https://github.com/menro/ai.txt>. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 24.

Ez azt jelenti, hogy minden robot számára (User-agent: *) minden oldal elérése tilos (Disallow: /). A webcrawlerok ezt a tiltást automatikusan felismerik, ezért nem lépnek be a weboldalra, nem gyűjtenek adatot, és nem futtatnak semmilyen elemző vagy TDM-jellegű folyamatot. A *robots.txt* tehát egy olyan technikai jelölés, amelyet a gépek biztosan megértenek, és amely hatékonyan képes kizárni az automatizált adatbányászást.

A felperes képe egy stock photo-ügynökség honlapjáról származott, ahol a felhasználási feltételek természetes nyelven tiltották az automatizált adatkinyerésre (scraping) irányuló tevékenységet. A másodfokú bíróság – szemben az első fokkal – kifejezetten megállapította, hogy a fénykép letöltése és algoritmikus összevetése a TDM-kivétel hatálya alá tartozik. A bíróság értelmezése szerint a LAION által végzett folyamat – a kép tartalmának összehasonlítása a szöveges leírással – megfelel az „információkinyerés” fogalmának, amely a TDM-kivétel alapvető funkciója. A döntés valódi súlypontja azonban nem pusztán a TDM-kivétel alkalmazhatóságában, hanem abban a kérdésben mutatkozott meg, hogy miként kell értelmezni a fenntartás géppel olvashatóságának követelményét. A bíróság egyik legjelentősebb és a jogirodalomban eddig vitatott kérdést érintő megállapítása szerint a felhasználási feltételek természetes nyelven történő megfogalmazása nem teljesíti a géppel olvashatóság törvényi követelményét. A felperes további fellebbezést nyújtott be a Szövetségi Legfelsőbb Bírósághoz (Bundesgerichtshof), így a döntés még nem tekinthető véglegesnek.

Fontos kiemelni, hogy a fenti, géppel olvashatóság nem csupán bírói jogértelmezésként jelenik meg, hanem a megfelelési elvárások szintjén is. Az általános célú MI-modellekre vonatkozó uniós magatartási kódex szerzői jogi fejezete arra irányul, hogy a szolgáltatók – amennyiben webes feltérképezést alkalmaznak, vagy ilyen webrobotokat vesznek igénybe – azonosítsák és tartsák be a géppel olvasható jogfenntartásokat.¹⁶ A kódex e körben kifejezetten nevesíti a *robots.txt* szerinti utasítások követését, és emellett más, megfelelő, géppel olvasható protokollok azonosítását és tiszteletben tartását is elvárja, amennyiben azok műszakilag megvalósíthatók, és a jogosultak által széles körben elfogadottak. Ugyanakkor a kódex kifejezetten rögzíti: mindez nem érinti a jogosultak lehetőségét arra, hogy jogukat „bármely megfelelő módon” fenntartsák.¹⁷ Ennek értelmében bizonyos fokú nyitottság mutatkozik arra, hogy a jogosultak bármely – akár természetes nyelven való – tiltakozással is élhessenek jogaik fenntartása érdekében. Azonban ez továbbra sem jelenti azt, hogy a természetes nyelvű tiltakozás önmagában – különösen a nyilvánosan online közzétett tartalmak esetén – mindig elegendő lenne a jogfenntartás joghatásának kiváltásához. Ebből következően megállapítható, hogy a kódex elsősorban a géppel olvasható jelzések azonosítását és követését tekinti irányadónak.

¹⁶ Code of Practice for General – Purpose AI Models – Copyright Chapter, 5. Elérhető: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/contents-code-gpai>. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 24.

¹⁷ Lásd: Uo. „This commitment does not affect the right of rightsholders to expressly reserve the use of works and other protected subject matter for the purposes of text and data mining pursuant to Article 4(3) of Directive (EU) 2019/790 in any appropriate manner, such as machine readable means in the case of content made publicly available online or by other means.”

4. A tanításhoz használt tartalom felhasználásának szabályozása a különböző jogrendszerekben

Japán és Szingapúr

A jelenlegi nemzetközi jogi környezetben csupán Japánban és Szingapúrban lehetséges, hogy szerzői jog által védett műveket engedélykérés nélkül, nevesített szabad felhasználás keretében felhasználjanak MI-rendszerek fejlesztésére.

Azonban a többi ország esetében összetettebb a teljesítmények felhasználásának kérdésköre.

Amerikai Egyesült Államok

A „fair use” amerikai jogintézménye négy tényező vizsgálatára épül, amikor azt kell megítélni, hogy egy szerzői jog által védett mű felhasználása megengedettnek tekinthető-e. A bíróságok ilyenkor mérlegelik: 1. a felhasználás célját és jellegét – különösen azt, hogy kereskedelmi vagy nonprofit oktatási célt szolgál-e; 2. az érintett mű jellegét; 3. hogy a felhasznált rész mennyire jelentős az eredeti mű egészéhez képest; valamint 4. hogy a felhasználás milyen hatást gyakorol a mű piaci értékére vagy potenciális piacára.

Az MI-fejlesztők rendszerint amellet érvelnek, hogy ezeknek a tényezőknek az összessége a „fair use” fennállását támasztja alá, mivel az MI-fejlesztés „átalakító jellegű” („transformative”). Egy új mű akkor minősül „átalakító jellegűnek”, ha nem csupán helyettesíti az eredeti alkotást, hanem valami újat ad hozzá: más célt szolgál, más jellegű, vagy új kifejezési módot, jelentést vagy üzenetet ad az eredetihez képest.¹⁸ Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem átdolgozás, hanem egy új kifejezéssel létrehozott szerzői mű. A felhasznált műrészlet mennyisége kapcsán pedig kiemelik, hogy a fejlesztés során készült másolatok nem kerülnek nyilvánosságra, kizárólag a modell belső működésének fejlesztését szolgálják. Ezt az ún. „intermediate use” (közbenső felhasználás) érvet az általános célú MI-vel kapcsolatos amerikai perek alperesi oldalán nagyon gyakran alkalmazzák: logikájuk szerint az eredeti mű „használatának” célja csupán egy későbbi, már nem jogsértő felhasználáshoz kapcsolódik, nevezetesen az általános célú MI-modellek olyan kimeneteihez, amelyek – általánosságban – nem mutatnak érdemi hasonlóságot a tanításhoz felhasznált forrásművekkel.¹⁹

¹⁸ „A new work is transformative if, rather than »merely ‘supersed[ing] the objects’ of the original creation,« the new work instead adds something new, with a further purpose or different character, altering the first with new expression, meaning, or message.” *Glynn S. Lunney, Jr.: Transforming Fair Use*. 14 N.Y.U. J. Intell. Prop. & Ent. L. 170 (2025). Elérhető: <https://jipel.law.nyu.edu/wp-content/uploads/2025/03/JIPEL-Volume-14-Number-1-Lunney.pdf>. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 22.

¹⁹ *Norton Rose Fulbright: Infringement risk relating to training a generative AI system* (2025). Elérhető: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/ef8d8cce/infringement-risk-relating-to-training-a-generative-ai-system>. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 7.

Ugyanakkor ellenérvként rendszeresen felmerül, hogy bizonyos általános célú MI-rendszerek képesek lehetnek olyan kimeneteket létrehozni, amelyek már versenyhelyzetet teremthetnek az eredeti, szerzői jog által védett művekkel. Ha igazolható, hogy a modell kimenetei lényegében helyettesítik vagy gazdasági értelemben kiszorítják az eredeti alkotást, az a fair use negyedik tényezője alapján a jogellenesség irányába billentheti az értékelést.

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság most alakuló szabályozása jól érzékelteti, hogy a szöveg- és adatbányászat területén mennyire eltérő megközelítések alakultak ki globálisan. A brit jog jelenleg kizárólag a nem kereskedelmi célú TDM-et engedi meg, szigorúan kutatási célokra. E rendelkezés értelmében a szerzői jog által védett művek másolása akkor minősül jogszerűnek, ha az kizárólag tudományos kutatás céljából, nem profitorientált módon történik, és a felhasznált másolatok nem válnak hozzáférhetővé a nyilvánosság számára.²⁰

Mindezek alapján könnyen juthatnánk arra a következtetésre, hogy az Egyesült Királyság szabályozása igen kevés mozgásterre ad lehetőséget, hiszen az MI-fejlesztők csupán abban az esetben tudják legitimálni az oltalom alatt álló teljesítmények felhasználását, ha azt tudományos kutatás céljából teszik. Ugyanis a fejlesztési szakaszban történő MI-hasznosítás nem tartozik a nevesített szabad felhasználások közé, nem vonatkozik rá bírói mérlegelésen alapuló fair use-doktrína, és nincs lehetőség joghatályos fenntartó nyilatkozattételre sem, mivel nincs kereskedelmi TDM-kivétel.

Azonban a Getty Images kontra Stability AI-ügyben hozott döntés kinyitotta Pandora szelencéjét. A bíróság elismerte ugyan, hogy a memorizálás mint technikai jelenség létezik, de hangsúlyozta: a felperes, a Getty Images nem állította azt, hogy a Stable Diffusion-modell ténylegesen tartalmazna vagy leképezne bármilyen konkrét, szerzői jog által védett művet. A bíróság szerint nem is volt olyan bizonyíték, amely azt támasztotta volna alá, hogy a modell túl sok ismétlés miatt megjegyzett volna egyes képeket, vagy hogy a generált képek bármelyike közvetlenül egy szerzői műre vezethető vissza. Mindez arra a következtetésre ad okot, hogy lényegében egyetlen MI-fejlesztőnek sem kell aggódnia, mivel valamennyi szerző képtelen lesz azt bizonyítani, hogy a statisztikai mintázatokat elsajátító MI-modellek az ő műveiket/teljesítményeiket használták fel a tanulási szakaszban.

A jelenlegi szabályozás diszfunkcióit felismerve a brit kormány 2024 decembere és 2025 februárja között konzultációt folytatott, amelynek során több lehetséges szabályozási irányt vizsgált az MI-modellek tanításához felhasznált, szerzői jogi oltalom alatt álló művek kapcsán. Hangsúlyozták, hogy a végleges szabályozási javaslat célja egy olyan keretrendszer kialakítása, amely egyszerre támogatja a kreatív iparágak fenntarthatóságát és az Egyesült

²⁰ Copyright, Designs and Patents Act 1988, Section 29A.

Királyság MI-innovációs versenyképességét.²¹ Mindez arra engedett következtetni, hogy a jelenlegi formában ismert TDM-kivétel módosulni fog a közeljövőben. Azonban a kormány 2026 márciusában kiadott hatástanulmányában rögzítette, hogy rövid távon nem kíván új TDM-kivétel bevezetésével járó szerzői jogi reformot végrehajtani, és inkább nem jogszabályi eszközökre építő megközelítést jelöl ki.²² Álláspontjuk szerint a probléma elsősorban az, hogy a jogosultak nem látják, mikor és milyen módon használták fel a műveiket, így a jogaik tényleges érvényesítése ellehetetlenül. A jelentés szerint e helyzet nem feltétlenül új kivételek vagy tilalmak bevezetésével, hanem az információs aszimmetria csökkentésével kezelhető. Ennek megfelelően a hangsúly a fejlesztéshez használt tartalmak forrására vonatkozó transzparenciára, valamint az MI-fejlesztők által alkalmazott webcrawlek működésére tevődik át, ideértve azok célját és azt, hogy miként tartják tiszteletben – vagy éppen nem tartják tiszteletben – a jogosultak jogfenntartását. Összességében tehát a „nem jogszabályi eszközökre építő megközelítés” nem azt jelenti, hogy a kormány elveti egy új szabályozás bevezetésének lehetőségét, hanem azt, hogy a szabályozási sorrendet megfordítja: előbb a transzparencia, a technikai eszközök, a piaci és iparági gyakorlatok kialakítására kell helyezni a hangsúlyt, majd – ezek tapasztalatai alapján – az esetleges célzott jogalkotásra. A fókusz rövid távon azon van, hogy a jogosultak információhoz és tényleges érvényesítési lehetőséghez jussanak, nem azon, hogy egy új kivétel vagy tilalom átrendezze a szerzői jogi dogmatikát.

Európai Unió

Miként arról korábban szó volt, az EU-ban a CDSM-irányelv alapján a TDM engedélyezett kereskedelmi célra is, ha a jogosult nem zárta ki géppel olvasható formában. Azonban a kivételek és korlátozások kérdése még korántsem tekinthető rendezettnek. Egyfelől a nemzeti bíróságok eddigi döntései következetesen alkalmazták a TDM-kivételt az MI-modellek be tanítására. Másfelől az EUB csak nemrég kapta meg az első, e tárgyban benyújtott előzetes döntéshozatali kérelmet, amely nem is érinti a nagy mennyiségű bemeneti adat tanítóadatként történő felhasználását. Ennek megfelelően a döntés várhatóan kizárólag a kimenetek szerzői jogi megítélésére lehet érdemi hatással, különösen arra a kérdésre, hogy a bemeneti

²¹ Department for Science, Innovation and Technology – Department for Culture, Media and Sport, Copyright and Artificial Intelligence: Statement of Progress under Section 137 of the Data (Use and Access) Act 2025, 2025 december 15. Elérhető: <https://www.gov.uk/government/publications/copyright-and-artificial-intelligence-progress-report/copyright-and-artificial-intelligence-statement-of-progress-under-section-137-data-use-and-access-act>. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 25.

²² Lásd: „We will not introduce reforms to copyright law until we are confident that they will meet our objectives for the economy and UK citizens.” Department for Science, Innovation and Technology and Department for Culture, Media and Sport: Report on Copyright and Artificial Intelligence (Presented to Parliament pursuant to Section 136 Data (Use and Access) Act 2025, 2026. március, 10. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/69ba692226909a14239612e4/CP2602959_-_Report_on_Copyright_and_Artificial_Intelligence_web.pdf. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 25.

adatok átalakításával előállított kimenet nyilvánossághoz közvetítésnek minősül-e.²³ Így a következő években fog kiderülni, hogy az uniós bírói fórum miként értelmezi majd a TDM-kivétel terjedelmét. A közelmúltban hozott GEMA kontra OpenAI-döntés azonban már most arra utal, hogy a TDM-kivétel hatóköre szűken értelmezendő: a bíróság kifejezetten kimondta, hogy az csak a fejlesztéshez szükséges adatok összeállítására vonatkozik, és semmi másra nem terjed ki.

Az uniós megközelítés kapcsán az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a jelenlegi szabályozási keret nem ad minden kérdésre egyértelmű választ. A TDM-kivétel kizárólag a fejlesztéshez szükséges adatgyűjtésre vonatkozik, de nem írja felül a későbbi felhasználásból eredő szerzői jogi felelősséget. Mindezek a dilemmák végső soron azt a kérdést vetették fel, hogy a jelenlegi rendszer milyen módon képes – ha egyáltalán képes – méltányos kompenzációt biztosítani a jogosultak számára. Ez a helyzet több szakértőt arra ösztönzött, hogy új, kétpilléres díjazási rendszer bevezetését javasolják: olyat, amely egyszerre térítené meg a modell betanításához felhasznált tartalmak és az MI által generált kimenetek felhasználását.²⁴

5. A szerzői jogi díjazás lehetséges reformirányai

A jelenlegi európai szabályozási irány abból indul ki, hogy az MI-fejlesztés szerzői jogilag releváns felhasználás, amelyet a jogtulajdonosok feltételhez köthetnek vagy megtilthatnak. Bár ez első ránézésre a szerzői jogi védelem megerősítésének tűnik, valójában olyan adminisztratív és technikai terheket hordoz, amelyek gyakorlatilag ellehetetlenítik a széles spektrumú, kiegyensúlyozott MI-modellek létrehozását. A szerzők díjazási igénye ugyanakkor legitim, és több, egymással összefüggő érv támasztja alá. Az MI-rendszerek ugyanis csak azért képesek emberihez hasonló stílust vagy hangulatot imitáló tartalmat előállítani, mert előzetesen óriási mennyiségű emberi művet elemeztek. A gépi tartalom ráadásul számos területen valódi helyettesítővé vált: gyorsabb, olcsóbb és nagy mennyiségben képes „alkotni”, ami közvetlen piaci nyomást jelent a szövegíróktól az illusztrátorokon át az alkalmazott zenészekig. Emellett az emberi alkotások társadalmi szerepe – legyen szó kritikai funkcióról, avantgárd impulzusokról vagy kulturális önreflexióról – olyan belső emberi tapasztalatokra épül, amelyeket az algoritmusok nem tudnak átélni. Ha a humán alkotói tér szűkül, annak hosszú távon nemcsak kulturális, hanem innovációs következményei is lesznek: a gépi modellek idővel saját újrafeldolgozott mintáikból tanulnak tovább.

²³ Lásd: 8. lábjegyzet.

²⁴ Lásd: „... how to ensure transparency, consent and the fair remuneration of creators and rights holders when their protected works and other subject matter are used in the generation, dissemination and distribution of AI outputs”. Jelentés a szerzői jog és a generatív mesterséges intelligencia kapcsolatáról – lehetőségek és kihívások (2025/2058(INI)), A10-0019/2026, 2026. február 25., M. pont, Elérhető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0019_EN.html. Utolsó letöltés dátuma: 2026. március 25.

A „díjigényirányzat” témakör egy kiemelkedő alakja Senftleben, aki egyik tanulmányában²⁵ felhívta a figyelmet arra, hogy az EU jelenlegi – bemenetcentrikus – megközelítése aránytalanul megterheli az MI-fejlesztést. A művenkénti jogfenntartások (opt-out) követése, a tanításhoz használt adatok részletes dokumentálása technikailag alig kivitelezhető, miközben az egyéni szerzők továbbra sem részesülnek érdemben a bevételekből. Még komolyabb probléma, hogy a fejlesztők a jogi kockázatok és adminisztratív terhek elkerülése érdekében a jövőben várhatóan egyre kevesebb európai vagy szerzői jogi szempontból kényes tartalmat engednének be a tanításhoz használt adathalmazokba. Ez súlyos torzulásokhoz vezetne: a modellek a könnyen licencelhető, mainstream művekre támaszkodnának, ami stílárís egyoldalúságot eredményezne. A rendszer ráadásul versenyhátrányt is okoz, hiszen a világ számos vezető innovációs központja – például az Egyesült Államok vagy Japán – tág, rugalmas szabályokat alkalmaz, amelyek kifejezetten támogatják a nagy léptékű MI-fejlesztést.

Erre tekintettel ezért egy alternatív, sokkal kiegyensúlyozottabb megoldást javasol: az átalányjellegű, kimenetalapú díjrendszert. Ennek lényege, hogy a jogi kötelezettség nem a fejlesztés pillanatában, hanem az MI-termék piacra lépésekor keletkezik. A fejlesztők így zavartalanul férhetnek hozzá a teljes kulturális örökséghez anélkül, hogy opt-outokat kellene kezelniük, vagy egyedileg licencelniük kellene az adathalmaz elemeit. A kompenzáció a piacra lépéshez kötődik – például az előfizetési, hirdetési bevételek vagy a teljes árbevétel bizonyos százalékához –, amelyet a szolgáltató fizet egy közös kezelésű alapba. Innen a források arányosan visszajuthatnak az alkotókhöz különböző csatornákon: közvetlen felosztás, műfaji vagy tartalomtípus szerinti allokáció vagy kulturális alapok formájában. Az így létrehozott modell nem a felhasználás pontosságát méri, hanem a rendszer egészének gazdasági előnyéből juttat vissza a humán alkotásba – ahogyan a *domaine public payant* logikája is működik.²⁶ A kimenetalapú modell versenysemleges: minden szolgáltató ugyanúgy fizet, függetlenül attól, hol képezte a modelljét.

²⁵ Martin Senftleben: Win-Win: How to Remove Copyright Obstacles to AI Training While Ensuring Author Remuneration (and Why the AI Act Fails to do the Magic). Elérhető: <https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol100/iss1/5>.

²⁶ Ezt az álláspontot osztja Faludi: i. m. (11), p. 97. Részlet az Összefoglalásból: „..., az MI által megvalósított mű-/teljesítménykiaknázás minden fázisát lefedő, az érintett jogosultak között ellenkező megállapodás hiányában jogszabályban meghatározott szétosztási hányadokkal szabályozott domain public payanthez hasonló díjigény lehet csak alkalmas”. Hasonlóan foglalt állást az ARTISJUS, amely rögzítette, hogy – mivel a generált tartalom jellemzően már nem esik szerzői jogi védelem alá, mégis szükségképpen az emberi repertoár felhasználásával jön létre – „csak közös jogkezelésben érvényesíthető díjigényt lenne érdemes bevezetni, amelynek mértéke megegyezik az azonos felhasználási módban az általam alatt álló művek, teljesítmények felhasználásáért fizetendő szerzői jogdíjjal, és azt nem a GenAI-cégek, hanem a kimenetet nyilvánosan felhasználó vállalkozások (kereskedelmi háttérzene, sugárzás, stb.) fizetnék (elkerülve így a kettős fizetést)”. ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület közleménye: Mesterséges intelligencia a zeneiparban – díjazzuk? 2024. november 19. Elérhető: <https://dalszerzo.hu/2024/11/19/mesterseges-intelligencia-a-zeneiparban-dijazzuk/>.

Az Európai Parlament által közzétett tanulmányból azonban az olvasható ki, hogy továbbra is a bemenetalapú díjrendszer megvalósításán dolgozik.²⁷ Egy új, egységes európai uniós díjazási modellt javasol, amelynek lényege egy olyan kivétel bevezetése, amely lehetővé tenné a védett művek MI-fejlesztési célú felhasználását előzetes engedélykérés nélkül, ugyanakkor ezt automatikusan összekötné egy kötelező díjfizetési kötelezettséggel az érintett szerzők és jogosultak javára már akkor, amikor a mű bekerül a tanításhoz használt tartalmak halmazába. Tehát a díjigény nem szerződéses jellegű, hanem jogszabályon alapuló követelés lenne, amelyről a jogosultak nem mondhatnának le, és amelyet a közös jogkezelés rendszerén keresztül kellene érvényesíteni. A kivétel bevezetésének az oka, hogy az egyedi engedélyezés nagy adatmennyiségek esetén nem működőképes.

Az uniós jogalkotás osztja Szentleben állásfoglalását, ugyanis rögzítik, hogy a kollektív kezelés az egyetlen reálisan alkalmazható megoldás, és Faludihoz hasonlóan a képzőművészeti fizető köztulajdonhoz hasonló elven kívánják biztosítani a díjazást a jogosultak számára.

Az uniós tanulmány azonban abban eltér, hogy a javasolt díjfizetés mértékét a felhasználás léptéke és jellege határozná meg: a művek típusa, a felhasználás volumene és a létrejövő MI-rendszer kereskedelmi értéke mind releváns tényezők. Mivel a nagy modellek esetében a fejlesztéshez felhasznált konkrét művek tételes, pontos követése technikailag nem kivitelezhető, a tanulmány egy valószínűsíthető metaadat alapú elosztási módszert javasol. Ez olyan bevett gyakorlatokra támaszkodna, mint a könyvtári haszonkölcsönzés után járó díj vagy a továbbközvetítési jogdíjak elosztása, ahol szintén statisztikai és valószínűségi mutatókat alkalmaznak a tényleges felhasználás teljes körű feltérképezése helyett. A közös jogkezelő szervek szerepe ezért kulcsfontosságú: meglévő infrastruktúrájuk révén képesek lennének az adatgyűjtésre, auditálásra és a jogosultak közötti szétosztásra. A tanulmány egyértelműen emellett érvel, hogy csak egy ilyen, EU-szinten harmonizált, kötelező jellegű díjazási rendszer képes megszüntetni azt a rendszerszintű piaci kudarcot, amely jelenleg a szerzőket gyakorlatilag kizárja azokból az értékláncokból, amelyek részben az ő műveikre épülnek, és amely így minimumszintű gazdasági kompenzáció biztosítását teszi szükségessé.

Ahogy arra már korábban rámutattak,²⁸ az uniós tanulmány abból indul ki, hogy a CDSM-irányelv 4. cikkére épített, opt-out logikájú TDM-kivétel nem az általános célú MI-re készült, hiszen annak eredeti rendeltetése nem az volt, hogy védett, kreatív tartalmakat ipari léptékben „begyűjtsenek”, feldolgozzanak, és ezekből a modellek új kimeneteket állítsanak elő. Ezért e rendelkezés az általános célú MI-fejlesztésre történő alkalmazása köny-

²⁷ Lucchi: Generative AI and Copyright Training, Creation, Regulation. Policy Department for Justice, Civil Liberties and Institutional Affairs Directorate – General for Citizens’ Rights, Justice and Institutional Affairs, PE 774.095, 2025.

²⁸ ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület közleménye: Mesterséges intelligencia a zeneiparban – díjazzuk? 2024. november 19. Elérhető: <https://dalszerzo.hu/2024/11/19/mesterseges-intelligencia-a-zeneiparban-dijazzuk/>; Mezei: i. m. (10).

nyen eltorzíthatja a szerzői jogi védelem logikáját, ahogyan azt a korábban kifejtett angol ítéletben is láthattuk.

Senftleben álláspontjával ellentétben hangsúlyozzák, hogy az általános célú MI-modellek fejlesztésének díjazását nem célszerű egyszerű általányjellegű megoldással kezelni, mert ez nem veszi figyelembe, hogy milyen műveket és milyen mértékben használnak fel, hiszen a különböző műtípusok piaci értéke és felhasználási szerepe eltérő. A tanulmány éppen ezért támaszkodik olyan, már bevett uniós mechanizmusokra, amelyek működőképesnek bizonyultak tömeges felhasználásoknál. Ilyen analógia a továbbközvetítés: amikor egy szolgáltató egyszerre sok csatorna műsorát juttatja el a nézőkhöz, nem reális, hogy minden egyes műre külön-külön engedélyt kérjen, ezért a díjazás kollektív rendszeren keresztül történik. Ennek értelmében az általános célú MI fejlesztése is hasonló helyzetet teremt: a fejlesztő egyszerre óriási mennyiségű szöveget, képet vagy hanganyagot használ fel, ezért a művenkénti licencelés nem megvalósítható, viszont a díjazás egy közös rendszeren keresztül igen. Emellett a már említett, fizető köztulajdon logikáját is fontos mintának tekintik: hiszen az alkotó nem egyszeri díjat kap, hanem a mű későbbi piaci értékesítéseiből is részesedik, ráadásul ez a részesedés nem „kivásárolható” vagy lemondható. Ennek hétköznapi példája, hogy ha egy festményt először olcsón adnak el, majd évekkel később jóval drágábban kerül új tulajdonoshoz, akkor az alkotó is kap egy arányos szeletet ebből a későbbi árból. A tanulmány ezt a gondolatot ülteti át az általános célú MI-fejlesztés világába: ha a fejlesztő védett művekből „építkezve” hoz létre nagy piaci értékű modellt, a jogosultaknak is kell valamilyen arányos, biztos részesedési csatorna. Harmadik mechanizmusként a DSM-irányelv 18. cikkének díjazási elvét emelik ki, amely azt a célt szolgálja, hogy az alkotók összetett szerződéses láncokban se vesszenek el, és a művek hasznosításából megfelelő és arányos díjazáshoz jussanak. Az általános célú MI nyelvére lefordítva: a tanításhoz használt adatok útja tipikusan nem közvetlenül az alkotótól a modellfejlesztőig vezet, hanem köztes szereplőkön keresztül (pl.: adatbázisszolgáltató).

Az elosztás módszertanával kapcsolatban a tanulmány rögzíti, hogy irreális elvárás minden tanításhoz használt tartalmat műszinten, tételesen nyomon követni: az adathalmazok óriásiak, sokszor vegyes eredetűek, és technikailag sem könnyű megmondani, hogy a modell „pontosan mennyit” vett át egy-egy műből. Ezért az MI-rendelet szerinti tanításhoz használt tartalomról szóló összefoglalókból²⁹ és a meglévő jogi metaadatrendszerekből indul ki, amelyek alapján statisztikai, arányosító mechanizmussal osztja szét a díjakat. A gyakorlati működés itt úgy képzelhető el, hogy a fejlesztő nem azt jelenti be, hogy „felhasználtam X szerző Y művét”, hanem például azt, hogy a tanításhoz használt tartalom nagy része X adatbázisokból, és Y műtípusokból állt (például 40% sajtó és újságcikk, 30% képi adatbázis, 30% könyvszöveg). Ezt a meglévő metaadatadatbázisok – különösen zenei és audiovizuális

²⁹ COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD). Elérhető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_HU.html, 53. cikk

területeken – segítenek dekódolni, hogy az adott műtípus mögött kik a jogosultak. A tanulmány azt is hozzáteszi, hogy ahol sok és jó minőségű metaadat áll rendelkezésre, ott pontosabb arányosítás lehetséges – például a zenében gyakran ismert a jogosult, a mű azonosítója, a kiadó, a közös jogkezelő. Ahol viszont kevés a metaadat – jellemzően online szövegeknél – ott átlátható számítási módszereket kell bevezetni. Ilyen lehet a tartalomtípus-súlyozás – például más súlyozású egy professzionális fotó, mint egy rövid, csekély kreativitású szöveg – vagy a felhasznált mennyiségi arányok számítási módszertana. Emellett kifejezetten javasol kiegészítő szabályokat is: ha egy terület metaadatszegény, akkor olyan egyéb szabályozásra van szükség – például egyes szektorokra létrehozott alapok – amelyek megakadályozzák, hogy valaki pusztán technikai okokból essen ki a díjazásból.

A tanulmány továbbá kifejti, hogy miért nem támogatja az átalányjellegű megoldást. Erre hozza például, hogy a magáncélú másolás ellentételezésére szolgáló díjrendszerek (üreshordozói díj) logikája alapvetően a felhasználói oldalon megjelenő fogyasztásra és magánhasználatra épül: a jogalkotó a magáncélú másolatkészítést – jellemzően adathordozókhoz vagy másolásra alkalmas eszközökhöz kapcsolódó átalánydíj útján – kompenzálja a jogosultak számára. Ez a konstrukció ugyan tömeges jelleggel képes kezelni a felhasználások sokaságát, ugyanakkor az MI-modellek fejlesztésével nem összeegyeztethető. Az MI-fejlesztés során a felhasználás elsődlegesen nem a végfelhasználók magáncélú másolási magatartásához kötődik, hanem a fejlesztői, vállalati oldalon megvalósuló, ipari léptékű adatfeldolgozáshoz. Emiatt a felhasználói fogyasztásra telepített átalánydíj könnyen olyan szereplőket terhelne, akik nem azonosíthatók a fejlesztésből származó gazdasági előnyök címzettjeiként. További nehézség, hogy az átalányrendszerek tipikusan formátum- és tartalomsemlegesek: nem (vagy csak korlátozottan) tükrözik, mely művek milyen mértékben járultak hozzá egy adott felhasználáshoz, és az elosztás sok esetben becslésekre, piaci mintákra vagy reprezentatív felmérésekre támaszkodik. Ezzel szemben az MI-fejlesztés esetében a felhasználás jellege, volumene és a hozzájárulás „súlya” jelentősen eltérhet műtípusonként, illetve a felhasználás nem egyszeri másolatkészítésként, hanem aggregált, újrafeldolgozó jellegű adatfelhasználásként írható le. Mindezek alapján a magánmásolási díj modellje az MI-fejlesztésre vetítve könnyen elcsúszhat az oksági és arányossági követelményeken: a díjfizetés alanya, a díj alapja és az elosztás módszertana nem szükségképpen követi a fejlesztésből származó értékteremtés és kockázatok valós szerkezetét. Ezért az uniós szabályozás – az átalánytípusú megoldásokkal szemben – olyan mechanizmusokból kíván merítkezni, amelyek kifejezetten a tömeges felhasználások kezelésére, a közvetítői szereplőkön keresztül díjszedésre és a jogosultak tényleges pozíciójának erősítésére épülnek. Legyszerűsítve: az átalánydíjak azért nem működnek jól, mert semmi közük ahhoz, hogy valójában ki mennyit használja az MI-t, és milyen értékes tartalmakból tanítja.

Senftleben bemenetoldali kritikája lényegében arra épül, hogy túl nagy adminisztrációval járna, ha a fejlesztőknek minden egyes felhasznált műre külön-külön engedélyt kellene beszerezniük, illetve nyomon követniük, hogy mely művek esetében történt opt-out. Az uniós

tanulmány ezt a problémát úgy kívánja feloldani, hogy nem is várja el az egyedi engedélyezést: egy új kivételt javasol, amely automatikusan lehetővé tenné a fejlesztéshez használt tartalmak használatát előzetes hozzájárulás nélkül, cserébe kötelező díjfizetést írna elő már akkor, amikor a mű bekerül a tanításhoz használt tartalmak halmazába. Így a fejlesztőknek nem kell művenkénti listákat kezelniük, csak általános adatokat szolgáltatni arról, milyen típusú forrásokat és milyen mennyiségben használtak. A pénz elosztását pedig a közös jogkezelők végeznék statisztikai és metaadat-alapú módszerekkel. Ez azt jelenti, hogy az EU-s javaslat ugyan bemenetorientált marad, de éppen azzal csökkenti a terheket, hogy a művi részletek helyett kategóriaszintű információkra és kollektív díjazásra épít.

6. Összefoglalás

Az általános célú MI-modellek szerzői jogi megítélése jelenleg paradigmaváltáson megy keresztül, amelynek során a jogrendszerek egyszerre próbálják összeegyeztetni a szerzői jog technológiásemleges alapfogalmait a modellek működéséből fakadó új kihívásokkal. A tanulmányban bemutatott német és brit ügyek jól érzékeltetik, hogy a jogalkalmazás fókusza nemzetközi szinten szétartó: míg a kontinentális európai megközelítés gyakran a fejlesztési szakaszban megvalósuló többszörözés felől közelít, addig a common law-rendszerekben erősebben jelenik meg a kimenetorientált gondolkodás és a konkrét „másolat” bizonyíthatóságának problémája.

A GEMA kontra OpenAI-ügyben a német bíróság tanulsága az, hogy a többszörözési jog értelmezése nem köthető egyetlen technikai megvalósításhoz: a mű védett elemeinek reprodukálhatósága és érzékelhetővé tétele akkor is többszörözésnek minősülhet, ha a „tárolás” nem hagyományos, fájl szintű formában történik. Ezzel szemben a Getty Images kontra Stability AI-ügy brit megközelítése arra mutat rá, hogy a felelősség megállapíthatóságának egyik kulcsa a bizonyítás: ha nem igazolható, hogy a modell ténylegesen másolatot tartalmazott vagy konkrét művet képes volt visszaadni, akkor a modell önmagában nehezen illeszthető a „jogsértő másolat” kategóriájába. A két döntés különbsége így részben a technikai jelenségek eltérő jogi „fordításából”, részben pedig a bizonyítás gyakorlati korlátainak eltéréséből fakad.

Az uniós keretben e viták központi elemét jelenleg a TDM-kivétel képezi. A tanulmány rámutatott, hogy a TDM-kivétel logikája a fejlesztési szakaszban megvalósuló többszörözést jogszerűvé teheti, ugyanakkor a kivétel feltételrendszere és rendeltetése nem kifejezetten az általános célú MI-modellek fejlesztésére lett szabva. A transzparenciakötelezettségek korlátai tovább nehezítik az engedélyezési jog gyakorlását: a „kellően részletes összefoglalók” jellegüknél fogva nem feltétlenül teszik lehetővé a mű szintű azonosítást, amely viszont az opt-out mechanizmus tényleges érvényesíthetőségéhez sokszor elengedhetetlen lenne. Mindemelllett a hamburgi döntés „géppel olvashatóságra” vonatkozó értelmezése azt is jelzi, hogy a joghatályos fenntartó nyilatkozat elsősorban formai-technikai kérdéssé vált: a joga-

sult hiába jelzi egyértelműen a hozzájárulás hiányát a felhasználási feltételekben – hiszen, mint látható volt, a természetes nyelvű tiltás nem alkalmas a hatékony kizárásra – ez azonban pusztán a formátum miatt mégsem minősül joghatályos fenntartásnak.

Amennyiben az Európai Unió az általános célú MI-modellek fejlesztésére új, uniós szinten harmonizált kivételt vezetne be, amely a védett művek felhasználását előzetes engedélykérés nélkül, ugyanakkor kötelező díjfizetés mellett tenné lehetővé, az opt-out mechanizmus szerepe szükségszerűen átalakulna. A jelen írás szerzője szerint az alábbi három forgatókönyv választható fel a lehetséges szabályozási irányok közül.

Az első forgatókönyv szerint a jogfenntartás az általános célú MI fejlesztése tekintetében érdemben megszűnik, kiüresedik. Mivel a tömeges adatfelhasználás mellett a művenkénti engedélyezés és az egyedi jogfenntartások kezelése nem tekinthető reálisan működtethetőnek, ezért a jogosulti fenntartás helyébe a kollektív kompenzáció léphet. Ebből következően a fejlesztési szakasz tekintetében az opt-out vagy háttérbe szorulna, vagy teljesen okafogyottá válna: a felhasználás jogalapját többé nem a CDSM-irányelv 4. cikkére épülő, opt-out logikájú TDM-kivétel adná, hanem egy új, önálló – díjazással „összekapcsolt” – kivételi szabály. Így a hangsúly a tiltás technikai érvényesíthetőségéről – pontosabban a „géppel olvashatóság” körüli formalizmusról – a kompenzáció intézményi kialakítására helyeződik át. Másképp fogalmazva: ha a tartalom felhasználása főszabály szerint megengedett lesz, az a kérdés válik elsődlegessé, hogy a díjfizetés milyen alapon, milyen mértékben és milyen elosztási módszertannal történik. Így a jogviták fókusza várhatóan a „lehet-e tiltani?” dilemmáról a „hogyan lesz igazságos és arányos a részesedés?” kérdésre tolódik.

A második forgatókönyv egy hibrid megoldást feltételez, amelyben a tartalomfelhasználás általános engedélyezhetősége mellett a jogalkotó bizonyos szektorok, műtípusok vagy különösen érzékeny tartalmi kategóriák esetében mégis fenntart egy szűkített, célzott kizárási lehetőséget. Ebben az esetben az opt-out nem a jelenlegi értelemben vett, TDM-kivételhez kapcsolt fenntartó nyilatkozatként működne, hanem egy új, célzott kizárási mechanizmusként jelenne meg. Ennek érvényesítése tipikusan vagy kötelező, géppel olvasható technikai jelzésekhez kapcsolódna – a hamburgi döntés értelmezésével összhangban –, vagy a kizárási intézményesített megállapodásokon alapulna: a jogosultakat képviselő közös jogkezelő vagy iparági szervezet a modellek fejlesztőivel szerződésben rögzítené, hogy a tanításhoz használt adatok mely forrásokból származhatnak, mely tartalomtípusok nem használhatók fel, és ennek megszegése milyen jogkövetkezményekkel jár. A hibrid modell előnye, hogy a jogosulti kontroll részben fennmarad; ugyanakkor a rendszer komplexitását és adminisztratív terheit nem csökkenti érdemben.

A harmadik forgatókönyv szerint az opt-out továbbra is létezne, ám nem a felhasználás megakadályozását szolgálná, hanem azt jelezné, hogy a felhasználás csak eltérő feltételekkel – engedélyezéssel, és magasabb díj mellett – történhet. E scenárió hátránya ugyanakkor, hogy a szolgáltatók oldalán továbbra is fennmaradna az opt-out jelzések felismerésének és

kezelésének költsége, és a díjszabási kategóriákhoz kapcsolódó viták a rendszer működését tovább bonyolítanák.

Összességében e három forgatókönyv közös tanulsága, hogy egy új, díjazással összekapcsolt általános célú MI-re vonatkozó kivétel bevezetése mellett az opt-out szerepe várhatóan nem a jelenlegi formájában marad fenn. Akár megszűnik, akár célzott kivételek formájában „visszatér”, akár díjszabási jelzéssé alakul, a kérdés többé nem az, hogy lehet-e tiltani, hanem az, hogy a díjazási rendszer mennyire igazságos és megbízható.

A tanulmány legfőbb következtetése az, hogy az általános célú MI korszakában a szerzői jogi egyensúly megőrzése nem kizárólag tiltások vagy kivételek kérdése – pontosabban az, hogy a felhasználás jogsértő-e vagy sem – hanem egy olyan intézményi kompenzációs architektúráé, amely a tömeges, határokon átnyúló adatfelhasználás realitásához igazodva is biztosítja a méltányos jogosulti részesedést.

Závodszy Rita Zsuzsanna

A TÁNC ÉS AZ EREDETISÉG*

„Az általad képviselt vitalitás, életerő, gyorsaság, ami a mozgásodban megjelenik és az egyedi és megismételhetetlen lényed az, amitől a kifejezés egyedülállónak válik, és ha ezt megtartod magadnak, soha nem születik meg más által, és ezzel el is veszik.”¹

Martha Graham

I. BEVEZETÉS

A tánc több ezer éve az ember életének része. Az emberi kapcsolatokat kísérő „civil táncon” kívül a tánc sportként és művészetként is számon tartott mozgásforma, amelyet – mint szellemi alkotást – a szerzői jogi szabályozás tükrében vizsgálunk ebben a dolgozatban.

A szerzői jog területén alkotó természetes személyek esetében elsősorban az alkotói vágy dominál, ezért a szerzői alkotás eredetiségének, a szerző személyének megállapítása az anyagi előny mellett az erkölcsi elismerés alapja is, ami a szerzői jogi szabályozás lényegi elemét is adja. A táncművészet területén *prima facie* szabályozatlan annak kérdése, hogy kit és milyen védelem illet meg. A gyakorlatban nem ritka, hogy megállapodás hiányában vagy hiányos megállapodás következtében vitába torkollik az alkotói folyamat, mert a szakmában tevékenykedő alkotók és előadók nem ismerik elég mélyrehatóan az őket megillető jogokat, illetve azok esetleges korlátait. A vizsgálódás folytán több részkérdést is körüljárunk, melyek megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy a táncos szerzői alkotások eredetiségének megállapításában lényeges elemek kibontakozzanak.²

Összetett kérdés, hogy hol és mikor kezdődik és mikor fejeződik be az alkotói folyamat, tehát mikor születik meg a táncmű. A táncos mozdulatai közül mi eshet szerzői jogi védelem alá, és ehhez milyen kritériumok teljesülése szükséges? A következőkben a főbb táncstílusok elemzésén keresztül vizsgáljuk azok sajátosságait és azt, hogy az adott táncstílusban milyen alkotói döntések merülhetnek fel, ami az eredetiség megállapítását befolyásolhatja,

* A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott szakdolgozat szerkesztett változata.

¹ „There is a vitality, a life force, a quickening that is translated through you into action, and there is only one of you in all time, this expression is unique, and if you block it, it will never exist through any other medium; and be lost.” Martha Graham. Elérhető: <https://bookhaven.stanford.edu/2021/09/martha-graham-no-artist-is-ever-pleased/>.

² Vereb Tamás: Amikor Shakespeare kabátját lopják: A szerzői jog magyarországi állapotáról. Színház, 38. évf. 1. sz., 2005, p. 43–48. A jelen dolgozatban felhasznált internetes források utolsó elérési ideje egységesen 2024. április 2. napja.

„a szerzői jog ugyanis olyan, mint egy kaleidoszkóp: ahány műtípuson keresztül szemléljük, annyszor más képpé állnak össze a szerzői jog alkotóelemei”.³

A téma kibontása során a cél – a szerző táncművészi és tánctanári gyakorlati tapasztalatai alapján – a téma jogi problémáira fókuszálva felkutatni olyan törvényszerűségeket, melyek szerzői jogi megvilágításba helyezik a táncról és az alkotójáról kialakult szakmai képet, és egyben felhívják a figyelmet arra, hogy a táncszakmát képviselők jogtudatosságának fokozása pozitív hatással lehet a táncosközösség mindennapjaira is.⁴

II. A TÁNC MINT MŰ

A művet különleges kapcsolat fűzi a szerzőhöz, mert a mű minden esetben magán hordozza a szerző személyiségjegyeit, szinte magába olvasztja a szerző személyiségét.⁵ Grosschmid és Szladits szerint a szerző és műve között jogviszony jön létre,⁶ ahogyan a szerző és a társadalom között is.⁷ Gyertyánfy megfogalmazásában továbbá „erkölcsi szempontból sem közömbös a szerző számára, hogy műve kihez jut el, azt ki használja.”⁸ A szerzői jog ezért értékeny terület, és ebből kifolyólag különös körülményekkel kell eljárni a védelem tárgyának vizsgálatakor is. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényből (a továbbiakban: Sztj.) egyértelműen következik, hogy a védelem az alkotói folyamat eredményeként létrehozott művet, pontosabban az ahhoz kapcsolódó jogokat védi, és nem magát az alkotófolyamatot.⁹ Ezért minden esetben az alkotásban megnyilvánuló, a mű egyéni, eredeti jellegét kifejező kreatív döntések esnek vizsgálat alá.

A táncot, mint művészeti alkotást, a szellemi alkotások két nagy területe közül a szerzői jog területéhez soroljuk.¹⁰ Egységes jogi definíciója nincs: a Cambridge szótár úgy definiálja, mint „a test és a láb zenére történő mozgatása”, továbbá úgy, mint „egy meghatározott mozdulatsor, amit a hozzá illő zenére adnak elő”.¹¹ A magyar nyelv értelmező kéziszótára

³ Legeza Dénes. In: Harkai István: Szerzői jog mindenkinek – A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala új kiadványa. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 6. sz., 2017. december, p. 7.

⁴ Mezei Péter, Harkai István: Szerzői jogi tudatosság szükségessége. Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. évi születésnapjára. Iurispertius Bt., Szeged, 2017, p. 300.

⁵ Pogácsás Anett: A szerző jelentősége és művével való kapcsolat – Hova tovább szerzői jog? Iustum Aequum Salutare, 2014. 1. sz., p. 151.

⁶ Pogácsás Anett: A szerző fogalmának és jelentőségének alakulása napjainkban. In: Pogácsás Anett (szerk.): Quaerendo & Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2014, p. 481–482.

⁷ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfi Péter, Vékás Gusztáv: Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012, p. 61–92.

⁸ Gyertyánfy Péter: A szerzői vagyoni jogok újraszabályozásáról. Jogtudományi Közlöny, 1995. 10. sz., p. 451.

⁹ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2023, p. 30.

¹⁰ Sztj. 1. §.

¹¹ Dance. Elérhető: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dance>.

alapján a tánc „[valamely] érzelmi tartalmat kifejező ritmikus mozgás, amelyet többnyire zene [vagy] ének kísér, illetve amelyet zene [vagy] ének ütemére végeznek”.¹²

„Táncművészeti alkotás alatt a test mozgásával, játékaival létrehozott egyéni-eredeti művészeti alkotást értünk.”¹³ A táncmű vagy koreográfia mindenképpen az emberi test által megjelenített mozgás, ebből következik, hogy mesterséges közvetítőn keresztül nem jön létre táncmű.

A mű eredetisége nem jelent mást, mint azt, hogy a mű az adott szerzőtől származik, és nem egy másik mű szolgálai másolata. Az eredetiség kritériumai az irodalom, a tudomány és a művészet területén eltérő formában jelennek meg, melyet a tánc különböző szerzői stílusai tovább árnyalnak. Az egyéni, eredeti jelleg tartalma, hogy a mű más alkotástól megkülönböztethető; a szerzőhöz individuális kapcsolat fűzi¹⁴ és az, hogy a mű szubjektív szempontból, a szerző szemszögéből újnak tekinthető.¹⁵ Az egyéni jelleg megnyilvánulhat a mű tartalmában, a mű formájában vagy mindkettőben egyszerre. A csupán külső formában megjelenő egyéni vonás megnyilvánulhat az alkotások összerendezésében, elrendezésében, amennyiben ez a szerző egyéni gondolatait juttatja kifejezésre, aki új, addig nem ismert kombinációt hoz létre.¹⁶ Fontos azonban rögzíteni, hogy az egyéni, eredeti jelleg nem függ minőségi vagy esztétikai szempontoktól vagy a mű színvonalára vonatkozó értékítélettől.¹⁷

A mű formája és tartalma lényeges lehet az eredetiség szempontjából, mivel a védelem a tartalom megformálásával jön létre.¹⁸ Az Szjt. által a szerzői alkotás fogalmi elemeinek, az egyéni és eredeti jellegnek meg kell nyilvánulnia a művön, ez összhangban áll a Szerzői Jogi Szerződés¹⁹ (WIPO Copyright Treaty, WCT) 2. cikkével, mely szerint a kifejezés módja, és nem a közölt tartalom tartozik védelem alá,²⁰ de a forma és a tartalom is befolyásolhatja az eredetiség megállapítását egy táncmű esetében.

A magyar szabályozás szerint az eredetiség megállapításának nem feltétele, hogy a táncmű történetet meséljen el.²¹ Ahogyan ismeretes, a táncművészeti alkotások közül vannak,

¹² Tánc. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=t%C3%A1nc>.

¹³ SZJSZT-31/2005.

¹⁴ ...P.../2010/42. SZJSZT-20/2011. szakvéleményen alapuló ítélet.

¹⁵ 8.Pf.22.298/2012/7.

¹⁶ Scholcz Ildikó: Eredetiség és átdolgozások a zeneművek körében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 3. sz., 2011. június, p. 37.

¹⁷ Harkai: i. m. (3), p. 10.

¹⁸ ...P.../2010/42. SZJSZT-20/2011 szakvéleményen alapuló ítélet.

¹⁹ WIPO Szerzői Jogi Szerződés (WIPO Copyright Treaty: WCT), Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről. Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2004-49-00-00>.

²⁰ Uo.

²¹ I. m. (13).

melyek történetet mutatnak be, és vannak, melyek a mozdulatok megjelenítését állítják a középpontba. Az absztrakt táncművek eklatáns példái Merce Cunningham, kortárs alkotóművész koreográfiái, melyek létrehozásakor az alkotó véletlenszerűen állította sorrendbe a mozdulatokat, amihez sokszor dobókockát használt a sorrend eldöntéséhez. Ezzel a történetek bemutatását teljesen elutasította.²² A magyar szabályozás alapján mégsem jelentene problémát az, hogy a koreográfia nem mutat be történetet.

Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államokban a bíróság elutasította Loie Fuller, modern táncos igényét „Serpentin Dance” című koreográfiájának védelmére. A bíróság azzal indokolta a kérelem elutasítását, hogy a szerzői jogi védelem meglétéhez szükséges feltételek a produkcióban nincsenek jelen,²³ mert a megvalósult cél kizárólag a kecses mozdulatok sorozatának kidolgozása volt. A vonzó drapériákkal és lámpákkal kombinált mozdulatok és az árnyékok nem mesélnek el történetet, és nem ábrázolnak szereplőket, ami alapján nem sorolható az Amerikai Egyesült Államokban meghatározott védelmi kategóriák egyikébe sem, és ezért nem ismerték el a koreográfia szerzői jogi védelmét.²⁴ Ez a produkció ma is népszerű, archivált változata elérhető az interneten keresztül díj fizetése nélkül.²⁵

A mű eredetisége nem függ annak hosszától.²⁶ A még be nem fejezett mű részletei is védelmet élveznek, ha azok egyéni, eredeti jelleggel bírnak.²⁷ A teljes mű egyes, elkülöníthető szakaszai is létrehozhatnak önálló alkotásokat, melyek külön-külön is szerzői jogi oltalomban részesülhetnek.²⁸ A védelem tehát nem függ mennyiségi követelményektől sem, ezért akár egy hosszú koreográfiának szánt mű már megvalósult részlete is védelmet élvez, ha az egyéni, eredeti jelleggel bír. A szerzői jogi védelem a mű bármelyik azonosítható részére kiterjed, ha az a rész önmagában egyéni, eredeti jelleggel bír. A Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) kijelenti, hogy ha a tartalmi, formai elemek egyéni, eredeti jelleget mutatnak, mert szellemi alkotótevékenység eredményeképpen meghaladják a szolgai másolatot, akkor a kész mű „közbiülső állomása” is alkalmas lehet a szerzői jogi védelemre.²⁹ Egy be nem fejezett táncfilm kapcsán az eljáró szakértő tanács azt hangsúlyozta,

²² A táncot nem kell lefordítani szavakra – Merce Cunningham 100 éve született. Elérhető: <https://fidelio.hu/tanc/a-tancot-nem-kell-lefordítani-szavakra-merce-cunningham-100-eve-szuletett-144493.html>.

²³ Az Amerikai Egyesült Államok 1976. évi szerzői jogi törvényének módosítása óta csak a történeti tartalommal bíró mű élvez szerzői jogi védelmet.

²⁴ Borge Varmer: Copyright in Choreographic Works. 1959, No. 28. of Studies 26-28 prepared for the Subcommittee on Patents, Trademarks, and Copyrights of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Eighty-Sixth Congress, Second Session, p. 95. In Francis Yeoh: Choreographers and Copyright Ownership: Investigating in Apparent Dysfunction. Journal of Intellectual Property Law & Practice, 2016. 12. sz., p. 912.

²⁵ Loie Fuller: Serpentin Dance. In: Filmoteca de Catalunya. Elérhető: *Dansa Serpentina (1900)* (youtube.com).

²⁶ SZJSZT-23/2003.

²⁷ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.22.298/2012/7.

²⁸ BH1993.545.

²⁹ SZJSZT-20/2011.

hogy amennyiben egyéni, eredeti jelleggel bír az adott rész, szerzői jogi védelem illeti meg.³⁰ Továbbá a bírói gyakorlat is azt igazolja, hogy a mű félkész állapota nem jelenti akadályát a szerzőség megvitatásának.³¹

A művek minőségi megítélése szintén összetett kérdéskör, amely nemcsak objektív, de szubjektív értékítéletet tükrözhet, ezért az, hogy az Szjt. nem követeli meg a minőségi vizsgálatot a mű védelméhez, valóban a törvény alkotásra ösztönző hatását tükrözi. A szerző a mű létrehozása során nem kell, hogy figyelembe vegye a szakma vagy a közönség igényeit, azonban az alkotás során tisztában kell lennie azzal, hogy milyen mértékben és módon használ inspirációs forrást.

Az eredetiség megállapításánál követelmény, hogy kizárható legyen az, hogy az adott mű akár a szerző vagy akár más szerző korábbi művének másolata.³² A koreográfiakészítés metódusára, egyéni jellegének megállapítására alkalmazható az a bírósági döntés és indokolás, amelyet portréképek egyéni vizsgálata kapcsán a Painer-ügyben hozott az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB). Az EUB a portréképek egyéni, eredeti jellegének lehetőségét megerősítette, mert a vizsgált esetben a fotóművész az iskolás gyerekekről készített portrékat egyéni háttérrel, saját beállításban, különböző fényviszonyok között készítette el, ami az alkotófolyamatban egy sor alkotói döntéssel valósult meg.³³ Az SZJSZT 23/2003. számú szakértői véleménye kimondja, hogy a szerzői jogi védelem nincs terjedelmi feltételhez, sem műcímhez kötve.³⁴

A védelemhez szükséges, hogy a mű mások számára felfogható, megismerhető legyen, és ezáltal beazonosíthatóvá váljon.³⁵ Egy táncprodukció tekintetében nem elég, ha az alkotó képzeletében jelen van a mű, annak visszaidézhetőnek kell lennie. A dolgozat vizsgálati tárgyát képező tánc-koreográfiákról a Nagykommentár kijelenti, hogy a többek által azonosan ismert koreográfia is lehet szerzői jogi védelem tárgya,³⁶ melyre a széles körben elterjedt és sokak által kedvelt közösségi táncot állítja példaként, a *flashmob*.³⁷ A professzionális táncosok körében például egy társulat által még nem bemutatott, de hosszú próbafolyamat során gyakorolt előadást vagy koreográfiát szintén reprodukálhatónak lehet tekinteni. Ilyen esetben nem tekinthető hagyományos értelemben rögzítettnek a mű, de előhívható, és a táncművészek képzettségének köszönhetően azonos érzetként reprodukálható. Napjainkban a technikai eszközök könnyű elérhetőségének köszönhetően az előadások a próbafo-

³⁰ I. m. (26).

³¹ BH1992.324.

³² C-145/10. sz. ügy Eva-Maria Painer és a Standard VerlagsGmbH és társai között [ECLI:C:2011:798], ítélet, 9. pont.

³³ Uo.

³⁴ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 39., SZJSZT-23/2003.

³⁵ SZJSZT-40/2015.

³⁶ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 32.

³⁷ Flashmob: „rendezvény, aminél valamilyen nyilvános helyen az eseményre érkező személyek hirtelen összejönnek, valamilyen szokatlan dolgot csinálnak, majd gyorsan fel is oszlanak”: <https://lexiq.hu>.

lyamatok során videófelvételleként rögzíthetők, ami hatalmas könnyebbséget jelent a korábbi írásos-rajzos jelölésekhez képest. A műnek azonosíthatónak és reprodukálhatónak kell lennie. Az azonosíthatóság kritériuma, hogy a mű a szerző számára egyedi, eredeti jelleggel bírjon, és a felhasználónak is ilyen jelleget mutasson.³⁸ Az azonosíthatóság a mű lényegi elemeiből következik, ami táncos produkcióknál a mozdulatok megjelenését jelenti. Ehhez társulhatnak más művészeti ágakból származó elemek, mint például zene vagy jelmez, de a táncos mű domináns részét mindenképpen a test által megjelenített mozgás adja.

A táncosok azért, hogy átvegyék egymás mozdulatait, az online platformok megjelenése előtt gyakran jártak színházba, de az is gyakori volt, hogy az egy műsorban fellépők egymástól vettek át vagy tanítottak meg egymásnak lépéseket, így az eredetiség nehezen volt megállapítható. Josephine Baker együtt táncolt 1924-ben a komikus, pantomimes Johnny Hudgins-szel a „Chocolate Dandies” című musicalben, aki úgy nyilatkozott, hogy Bakert nézni olyan volt, mintha tükörbe nézne, mert bárhogy változtatott a saját műsorszámán, Bakernek sikerült másnapra kidolgoznia egy olyan utánezatot, amely alkalmas volt arra, hogy nyilvánosan előadja. Ezzel szembement az amerikai szellemi tulajdon-jog logikájával, és megcáfolta azt az állítást, hogy az előadások efemer voltak miatt nem másolhatók.³⁹ A mozdulatok elsajátítása során azok jellegzetességét kell megfigyelni ahhoz, hogy a nézők számára azonos érzetet keltsen a tánc, mert sokszor a kisebb részletek eltérése nem befolyásolja az összbenyomást. Ebből is következik, hogy bármilyen eltérés akkor tekinthető meghatározónak, ha az az eredeti műben jelentőséggel bír, mert az a mű összhatására is kihatással van. Ennek elemzése szakértői feladat, ezért az azonosíthatóság megállapításához is igénybe vehet szakértői véleményt a bíróság.⁴⁰

A mű eredetisége megállapítható anélkül is, hogy a szerző kiléte ismert lenne. Az irodalmi alkotásoknál könnyen tekinthető egy mű eredetinek annak ellenére, hogy a szerző személye ismeretlen. A táncművészet területén is megvalósulhat olyan helyzet, hogy a mű, ami egyéni, eredeti jelleggel bír, az előadóművészhez köthető, de a szerző kiléte ismeretlen. Több előadóművész közreműködése esetén előfordulhat, hogy a tánc alkotóját nem tudjuk meghatározni. Elképzelhető, hogy írásban vagy videón kerül rögzítésre, így a tánc eredetisége vitathatatlan, de szerzőjét nem ismerjük. A könnyen elérhető technikai lehetőségek ellenére gyakran a mai napig rajzzal és írással kerül rögzítésre a táncprodukció. A rögzítés jelentősége abból is fakad, hogy Magyarországtól eltérően például az Amerikai Egyesült

³⁸ Békés Gergely, Mezei Péter: *Eredetiség és azonosíthatóság*. ELTE Eötvös József Kiadó, Budapest, 2018, p. 24.

³⁹ Abbe E.L. Brown, *Anthea Kraut*: *Choreographing Copyright – Race, Gender, and Intellectual Property Rights in American Dance*. Oxford University Press, 2016, p. 134.

⁴⁰ 156/1999. (XI.3.) Korm. rendelet a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről. Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/1999-156-20-22>.

Államokban⁴¹ és az Egyesült Királyságban a szerzői jogi védelem sokáig a mű bejegyzését követelte meg.⁴² Így már a modern eszközök megszületése előtt igény született arra, hogy mozdulatokat, mozdulatsorokat vagy akár egész táncprodukciókat rögzítsenek a későbbi visszaidézés céljából. Eleinte papírra kézírással próbálták lejegyezni a koreográfia tartalmát, majd átfogó szabályozás kezdett kibontakozni. Két kidolgozott rendszert érdemes megemlíteni, melyek magyar vonatkozásúak, a Lábán-rendszert és az orkesztikát. Lábán Rudolf magyar származású táncos, koreográfus forradalmasította és értelmezhetőbbé tette a mozdulatok lejegyzését. Világszerte elterjedt rendszere a „táncjelírás”, a koreográfia pontosabb rögzítésére adott lehetőséget. Először Bécsben, 1928-ban mutatta be „Schifftanz” néven rendszerét, amely a mozdulatok dinamikai feltárására is alkalmas volt (Labanotation), és lehetővé tette a koreográfiák kottaszerű lejegyzését. A táncjelírás használata (írása, olvasása) természetesen hosszú tanulási folyamat eredményeként lehetséges, melyhez elengedhetetlen a mozdulatelemzés, vagyis a közös szakmai nyelv elsajátítása. Korábban ez a lejegyzés nem a vitás kérdések eldöntésére irányult, hanem a koreográfiák rögzítését és ezáltal az utókor számára történő megőrzését szolgálta. Az orcheográfia Dienes Valéria mozdulatrendszerére épülő lejegyzési mód, mely szintén alkalmas a tánc komplex rögzítésére. A tér-idő-erő-kifejezés együttes vizsgálata a mozdulatelemzés alapja,⁴³ az aprólékos leírás, amely a mozdulatok lényegének kutatásán alapszik, pontosabb elhatároláshoz vezethet, mint egy videófelvétel elkészítése, mert a mozdulatok megtanulásakor olyan megfigyelési szempontokat kínál, melyekkel az előadóművész pontosabb rekonstrukcióra képes. A táncjelírás jelentőségét igazolja, hogy 2020-ban – minden modern technikai lehetőség ellenére – Lábán-kinetográfiával rögzítették a „Singel Ladies” című koreográfiát, és így ez lett az első táncjelírás alapján védett popzenei koreográfia.⁴⁴

A mű nyilvánosságra hozatala nem feltétele a védelemnek, a szerzői mű megalkotása olyan reálaktus, melynek következtében a szerzői jogi védelem beáll.⁴⁵ A művet születésének pillanatától fogva megilleti a szerzői jogi védelem, nem szükséges rögzíteni,⁴⁶ továbbá nem szükséges külön eljárást lefolytatni annak érdekében, hogy oltalom alá kerüljön a szerzői alkotás. Magyarországon a rögzítettség nem követelmény, de van lehetőség arra, hogy a szerző művének önkéntes nyilvántartásba vételét kérje. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hiva-

⁴¹ Az Egyesült Királyságban 1957-ig, az USA-ban 1976-ig a szerzői jog a bejegyzés elvére épült. *Part Krisztina*: A szerzői jogi szabályozás kialakulása Angliában, Németországban és az Egyesült Államokban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 1. (111.) évf. 4. sz., 2006. augusztus, p. 145.

⁴² *Charlotte Waelde, Sarah Whatley, Mathilde Pavis*: Let's Dance! But Who Owns It? *European Intellectual Property Review*, 2014. 4. sz., p. 217–228.

⁴³ *Fenyves Márk*: Mozdulattudomány – Orkesztika – Mozdulatrendszer. Kellék 60: prophilosophia.ro/assets/files/kellek-60/fenyves.pdf.

⁴⁴ *Megyeri Léna*: Csak a legjobbaktól lopnak. Elérhető: <https://szinhaz.net/2021/08/23/megyeri-lena-csak-a-legjobbaktol-lopnak/>.

⁴⁵ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.22.298/2012/7.

⁴⁶ I. m. (13).

tala (a továbbiakban: SZTNH) által kiállított tanúsítvány bizonyítja, hogy a nyilvántartásba vett mű az akkor bemutatott tartalommal létezett.⁴⁷

Annak ellenére, hogy a mű beleillik a szerzői alkotások műfaji körébe, a védelemből kizárt a műbe foglalt ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet, tény vagy napi hír.⁴⁸ Kizárt a védelemből a közérdekű mű, továbbá a mű, ami belső célja miatt nem eshet védelem alá. Ilyen lehet például jogszabály, határozat és jogi aktus.

A fent említett szempontok alapján az eredetiség megállapítása minden esetben egyedi mérlegelés eredménye, így például a színpadi táncelőadásról alkotott szakvélemény jelentősen eltérhet egy film részét képező táncjelenetétől, és akár két színpadi táncelőadásról alkotott vélemény is nagyban különbözhet. A szerzői alkotás eredetiségének megállapítása olyan komplex kérdés, hogy gyakran az érintettek megegyezéséhez szakértői véleményre van szükség. Ilyen esetekre az SZJSZT rendelkezik kompetenciával, hogy nemcsak bírósági felkérésre, hanem peren kívül,⁴⁹ közvetlenül az érintettek megkeresése alapján adjon szakvéleményt a felhasználási jogok gyakorlásával kapcsolatban.⁵⁰ A táncelőadásokat ugyanúgy, mint a többi szerzői alkotást, hasonló szempontok mentén, a szerzői jogi törvény, a bírói gyakorlat és korábbi SZJSZT-szakvélemények alapján vizsgálja a Szerzői Jogi Szakértő Testület. A testület több szakvéleményében érintette az eredetiség kérdését táncművészeti produkciókkal kapcsolatban, melyek közül kiemelkednek „A vágy villamosa” című balett és „A csodálatos mandarin” című balettfilm vonatkozásában megfogalmazott szakvéleményei, melyek tartalma a későbbiekben kerül kifejtésre.

A magyar szabályozással ellentétben az Amerikai Egyesült Államokban taxatív felsorolásban határozzák meg szerzői alkotások kategóriáit,⁵¹ melyből a tánc-koreográfia a „pantomim és koreografált alkotások” közé sorolható leginkább. Az Egyesült Királyságban a koreográfia szerzői jogi védelmet élveznek az Egyesült Királyság 1988. évi szerzői jogi törvényének 3. cikke⁵² alapján.⁵³ Az említett szabályozásokkal szemben Magyarországon az irodalom, a művészet és a tudomány területei alá tartozó felsorolás bővíthető, és eszerint tekinthetők a tánc egyes formái szerzői alkotásnak.

A kontinentális jogrend ugyan jelentősen eltér az angolszász jogrendtől, azonban az amerikai bíróságok gyakorlata több olyan tesztet is kimunkált, melyek szempontrendszerre szerzői alkotásokhoz kapcsolódó hazai jogviták eldöntésében is alkalmazható. Az egyik

⁴⁷ Szerzői jogi tanúsítvány. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szerzoi-jog/szerzoi-jogi-alapfogalmak>.

⁴⁸ Sztj. 1. § (5) és (6) bekezdés.

⁴⁹ Sztj. 101. § (3) bekezdés.

⁵⁰ 156/1999. (XI.3.) Korm. rendelet.

⁵¹ Copyright Registration of Choreography and Pantomime. Elérhető: <https://www.copyright.gov/circs/circ52.pdf>.

⁵² Copyright, Designs and Patents Act 1988. Elérhető: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>.

⁵³ John Shaw: Dance as the Language of Love—Considering Joint Authorship in The Era of TikTok and After Kogan v Martin. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 16. évf. 3. sz., 2021, p. 259.

ilyen a transzformatív teszt, ami ugyan nem a szerzői jogi jogsértést vizsgálja, azonban a teszt lényeges részét képezi az, hogy az alkotó kreatív, művészi változtatást hajt-e végre a forráson. A Kaliforniai Legfelsőbb Bíróság ComedyIII-döntése szerint amennyiben a másodlagos tartalom átalakító jellegű, nem állapítható meg jogsértés. Ha a másodlagos tartalom nem átalakító jellegű, abban az esetben az ún. *publicity-jog* megsértése valósul meg. Ez alapján ha a másodlagos tartalom megfelel a transzformatív tesztnek, tehát átalakító jellegű, az amerikai alkotmány első kiegészítésében foglalt szólásszabadság védelmét élvezheti az új mű.⁵⁴ A fair use-teszt alapján is azt kell vizsgálni, hogy a felhasználás átalakító jelleggel történt-e, továbbá hogy okozott-e potenciálisan kereskedelmi hátrányt a szerzői jogi jogsúlnak. A fair use-felhasználások áttörik a szabad felhasználási lehetőségek sorát, és ezzel olyan felhasználói magatartások is jogszerűvé válhatnak, melyek nem szerepelnek a szabad felhasználás taxatív felsorolásában.⁵⁵

II.1. Lépések, figurák

A lépések, mozdulatok a táncművészeti alkotások építőelemei, melyek más alkotások elemeivé válhatnak anélkül, hogy annak egyéni-eredeti jelleget kölcsönöznének. Az ilyen alapvető elemek önmagukban nem nyernek szerzői jogi védelmet, mert ha leegyszerűsítve tekintünk egy lépésre, ugyanúgy építőkockája a táncnak, mint a hangjegy a zenének.⁵⁶ A zenében az egyéni jelleget hordozó tényezők sem a hangok egymás mellé helyezéséből fakadnak, hanem a tartalomból, melyet a hangok közvetítenek,⁵⁷ ezért ebből következően akár egy mozdulat vagy lépés is képes lehet sajátos jelleget mutatni, ha azon keresztül eredeti tartalom válik érzékelhetővé. Ennek a megállapításnak látszólag ellentmond az SZJSZT-31/2005 számú szakvéleményének kijelentése, hogy a mozdulatok, megoldási elemek alapvetően nem képeznek önmagukban művészeti alkotást, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a mozgások, lépések megkomponált sorozata, amely egyéni-eredeti gondolat kifejtés eredményeként jön létre, szerzői alkotásnak tekinthető.⁵⁸ Ebből érzékelhető, hogy annak eldöntése, hogy a tánc milyen egysége tekinthető eredetinek, nagyon nehezen határozható meg. Az Sztj. rendelkezése azonban megerősíti, hogy a mozdulat vagy mozdulatsor, mely eredeti ötlet alapján, egyéni módon valósul meg, szerzői jogi védelem alatt áll,⁵⁹

⁵⁴ Mezei Péter: Sportolói képmások védelme az Egyesült Államokban. Sportjog, 2020. 4. sz, p. 22.

⁵⁵ Ujhelyi Dávid: A szerzői jog célja és emberképe a szellemi alkotásokat megalapozó elméletek tükrében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 5. sz., 2014. október, p. 39.

⁵⁶ Rábai Gábor: Egy lépés az nem lépés – tánclépések szerzői jogi védelme a parketten és azon túl. Fontes Iuris, 2022. 2. sz., p. 30–31.

⁵⁷ Scholcz: i. m. (16), p. 42.

⁵⁸ I. m. (13).

⁵⁹ Sztj. 1. § (3) bekezdés.

mert rögzíti, hogy a védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől.⁶⁰

A táncművészet területén elképzelhető olyan mozdulat, amely oly mértékben eltér az addig ismert mozdulatoktól, hogy szerzői jogi védelemben részesül. Ez nagyon ritka, mert az előadó táncművész testi adottságai meghatározzák a mozdulatok képét, illetve a mozdulatai ugyanúgy, ahogyan az alkotótevékenység egyéb döntései, egy egyetemes tudásból építkező, folyamatosan fejlődő folyamat eredményei, amelyhez az is hozzájárul, hogy mára már a modern technikának köszönhetően könnyen követhetik egymás munkáját az alkotók és az előadóművészek. Egyszerűen lelassítható egy mozdulatsor és visszajátszható, illetve megfelelő szakmai tudás birtokában könnyen elemezhető és elsajátítható. A lehetőségek megsokszorozódtak ahhoz képest, hogy ötven évvel ezelőtt a szakkönyvekben található fotósorozat által lehetett elemezni a táncmozdulatok helyes kivitelezését. Talán a könnyen elérhető és végtelennek tűnő lehetőségek is befolyásolják azt, hogy kevés kép születik olyan táncos mozdulatról, ami szinte beleég az emlékezetbe, ahogyan a Martha Grahamról a „Lemantatio” című darabjának 1935-ös előadásán készült fénykép.⁶¹

A tánc egyes formái, például a társastáncok koreográfiái körülhatárolt figurákból, a figurák lépésekből épülnek fel, melyekhez meghatározott törzsmunka és kartartás kapcsolódik. A figurák jelentős része szakkönyvekben rögzített, vagy a modern technikának köszönhetően már audiovizuális formában is elérhető. A társastánc egy speciális területe a versenytánc, ahol a figurákat figurakatalógusba rendezik a szabályok követhetősége érdekében.⁶² A figurák tartalma nemzetközileg egységesített, azonban a figurakatalógus összeállítását az országos sportági szakszövetségek – Magyarországon a Magyar Táncsport Szakszövetség⁶³ (a továbbiakban: MTASZ) – végzik és teszik közzé.⁶⁴ Ezek a táncfigurák széles körben megismerhetők, pontos elsajátításuk a szakmai képzés része és a versenyzés folyamatának szükségszerű eleme. Ennek szigorú szabályozottságából következik, hogy a tánclépések és az abból kialakított figurák nem tekinthetők szerzői alkotásnak, és nem élveznek szerzői jogi védelmet,⁶⁵ még akkor sem, ha a felhasználás során csekély mértékben módosulnak. A tánclépések összefüggő láncolata, mely figurák sorozataként jelenik meg, nem részesülhet szerzői jogi védelemben, mert a koreográfiát létrehozó természetes személy döntési szabadsága kizárólag abban nyilvánulhat meg, hogy a figurakatalógusból mely figurákat használja fel, és azokat milyen sorrendbe rendezi. Az előírások sok esetben a sorrendre vonatkozóan is tartalmaznak megkötéseket. Az MTASZ versenyszabályzatában a magasabb osztályokban („B”

⁶⁰ SZJSZT-21/2020.

⁶¹ *Barbara Morgan: Martha Graham performs „Lamentation”, 1935.* Elérhető: <https://www.wsj.com/articles/martha-graham-review-the-revolutionary-of-american-dance-11664971201>.

⁶² A Figurakatalógus az MTASZ mindenkori Versenytánc Szabályzat 2. sz. melléklete. Elérhető: https://mtasz.hu/wp-content/uploads/2024/01/VT_VSZ_2024.02.05.pdf.

⁶³ 2004. évi I. törvény a sportról 20. §. (1) bekezdés.

⁶⁴ Az MTASZ Versenytánc Szabályzat 43. oldal kimondja a Figurakatalógus-szabályozást. I. m. (62).

⁶⁵ *Rábai: i. m. (56), p. 10.*

osztály és azt meghaladó szinten) ezzel szemben nincs figurakatalógus, ami meghatározná az alkalmazható figurákat, így a koreográfusnak a korábban említett figurák felhasználása nem kötelező, de megengedett. Ezekben az osztályokban csupán a szabályzatban rögzített általános elveknek megfelelően kell elkészíteni a koreográfiákat, például nem tartalmazhat a koreográfia olyan figurát, melyben a táncos mindkét lába egyszerre elhagyja a talajt.⁶⁶ Ilyen eseteken a koreográfia készítője olyan alkotói szabadságot élvez, ami eredetiséget kölcsönözhet a koreográfiának, azonban az egyéni jelleg korlátozott, mert az alkotói döntések során figyelembe kell vennie az adott táncstílusra jellemző technikai követelményeket.

II.2. A koreográfia

A koreográfia görög eredetű szó, mely a kórustánc leírását jelenti.⁶⁷ Az SZJSZT a koreográfiát rögzített vagy rögzítetlen formában létező alkotásnak tekinti.⁶⁸ Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezmény Párizsban, 1971. július 24-én felülvizsgált szövegét (a továbbiakban: BUE) kihirdető 1975. évi 4. törvényerejű rendelet és az Sztj. a koreográfia kifejezés helyett a táncmű fogalmát használja.⁶⁹ Az Sztj. példálózó felsorolásában szereplő táncjáték kifejezést Rábai szerint kiterjesztően kell értelmezni a táncra, a koreográfiára és a táncművészeti alkotásra is, mert a BUE-t kihirdető törvényerejű rendeletre és az Sztj. szóhasználatára építve a koreográfia a táncmű és a táncjáték kifejezés szinonimaként használható,⁷⁰ továbbá az SZJSZT joggyakorlatában is egymásnak megfeleltethető kifejezésként kezeli a három elnevezést.⁷¹

Egy korai ítélet, melyet 1862-ben hoztak Franciaországban, azt támasztja alá, hogy a koreográfiák jogi védelemben részesülhetnek a táncelőadástól függetlenül is.⁷² Jules Perrot – korábban a párizsi operaház balettmestere – a szentpétervári színházban mutatta be „Gazelda” című balettjét, amelynek emblematikus koreográfiája volt a „La Cosmopolitana”, melyet Maria Petipa, Marius Petipa felesége táncolt el. Marius Petipa később a párizsi operában készített „Le Marché des Innocents” címmel balettet, melybe be akarta emelni a „La Cosmopolitana”-t, melyhez engedélyt kért Perrot-tól, aki azt visszautasította. Később Perrot tudomására jutott, hogy Petipa mégis beemelte a koreográfiát „La Cosmopolite” címmel a

⁶⁶ Figurakatalógus p. 2., 1.8. pont, i. m. (62). Emelésnek számít, ha egy táncos a partnere segítségével egyszerre mindkét lábával eltávolodik a talajtól.

⁶⁷ *Lőrinc Katalin*: A test szövege. Elérhető: <https://mte.eu/wp-content/uploads/2023/01/Lorinc-K.-DLA-dolgozata-2014.pdf>, p. 38.

⁶⁸ I. m. (13).

⁶⁹ Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. évi szeptember 9-i Berni Egyezményt Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről szóló 1975. évi 4. törvényerejű rendelet.

⁷⁰ *Rábai*: i. m. (56), p. 32.

⁷¹ SZJSZT-16/2014.

⁷² *Marleanne Alsne*: Choreography and Authors' Rights in France. *Revue Internationale du Droit d'Auteur*, 1994, 162. sz., p. 8.

balettbe. Perrot pert indított Petipával szemben, aki azzal védekezett, hogy a balett terve az, ami az irodalmi műhöz tartozik, és annak nem része a tánckompozíció, az csak az előadás-sal válik a balett részévé, továbbá Perrot műve, a több országból származó táncok össze-komponálása, nem újszerű gondolat, már az antik művészetekig visszavezethető. A bíróság ítéletében megállapította, hogy a Marie Petipa által táncolt „La Cosmopolite” koreográfiája megegyezik a Perrot által komponált „La Cosmopolitana”-val, és annak ellenére, hogy a ko-reográfia több ország táncából származó kompozíció, az Perrot szellemi tulajdona, és ebből kifolyólag engedélye nélkül nem táncolható el, ezért Perrot-t kártérítés illeti meg. A bíróság ítéletét arra alapozta, hogy ez a kompozíció sajátos jellegűnek és megkülönböztetőnek tekinthető, ezért megilleti a szerzői jogi védelem.⁷³ Ebből következik, hogy a mű azonosítha-tósága nem a címéből fakad. A mű címének megváltoztatásával nem jön létre új mű, mert annak eredetisége lényegi elemeiből fakad.

A versenytáncban minden párnak⁷⁴ egyedi koreográfiája van minden, a versenyprogram-ban szereplő tánchoz, ami mutatja, hogy a koreográfia kórusjellegét mára már elveszítette, sokkal inkább a táncos mozdulatok sorozatát jelöli. A versenytánc jellegéből fakad, hogy legtöbbször divatos megoldásokat és figurákat használnak a koreográfusok, így nem ritka, hogy hasonló részt tartalmaz két koreográfia. Továbbá hasonlósághoz vezethet a táncosok szakmai előélete, vagyis a korábban elsajátított figurák közös alapot jelentenek a koreográ-fiák megalkotása során. A koreográfiára kihatással lehet az, ha az összeállításra rövid idő áll rendelkezésre. Ilyen esetben általában nemcsak figurákat, hanem több figurából álló hosz-szabb egységeket variálnak a koreográfusok, ezért a koreográfia kisebb mértékben tartal-maz kreatív döntéseket, és így az eredetisége is kétségbe vonható. Amennyiben a koreográ-fiát pusztán a tánctechnika csiszolásának céljából hozza létre a tanár, és az elengedhetlen a tanítás folyamatában, akkor a koreográfia a sportmozdulatokkal esik egy tekintet alá, nem tartozik a művészet területéhez, és nem élvez szerzői jogi védelmet. Azért sem szerzői mű, mert ezek a rövid koreográfiák, mint táncos mozdulatok sorozatai, a gimnasztikai gyakor-latokhoz hasonlóan szükségszerű részei egy táncórának. Ha a koreográfiát az alkotója úgy hozza létre, hogy abban a külvilág számára is azonosítható módon megjelennek az alkotó személyiségjegyei, szerzői mű jön létre a létrehozás körülményeitől függetlenül. Ha a koreo-gráfiát betanító tanár egy másik párnál látott, áttemelt részletet tanít meg, egy másik szerző művének átvétele valósul meg. A versenytánc-koreográfiák hosszúsága általában 1,15-től 1,45 percig terjed, tartalmuk kismértékben a verseny során módosulhat a terület adottságai, más párok mozgása vagy a zenei váltások következtében. Fontos kiemelni, hogy a standard és a latin-amerikai táncok során nem előre leadott zenékre táncolnak a párok, hanem a verseny rendezője által kiválasztott tánczenére, amelyek tempója egy megadott tartomány-

⁷³ The Parisian Market, ou Le Marché des Innocents. Elérhető: <https://petipasociety.com/the-parisian-market-ou-le-marche-des-innocents/>.

⁷⁴ Szóló kategóriákban minden táncosnak.

ba kell, hogy essen. A koreográfiát az is befolyásolhatja, hogy néhány kivételtől eltekintve több pár táncol egy időben a tánctéren, ezért alkalmazkodni kell a többi táncoshoz, és gyors döntéssel változtatni a koreográfián. A társastáncre jellemző férfi–női kapcsolatra épül a mozdulatok megvalósítása során alkalmazott vezetés–követés technikája. A figurák elsajátításakor a vezetés–követést is elsajátítják a táncosok, ami a tánc magasabb szintű művelése során elengedhetetlenül részét képezi a koreográfiának. A betanult koreográfiák eltáncolásakor a férfi táncos vezeti a táncosnőt, ezért a koreográfia alakítására nagyobb hatással lehet általában, mint a táncosnő. Ennek ellenére a bemutatás körülményeiből fakadó esetleges koreográfiai változtatások nem jelentenek olyan mértékű átalakítást, hogy új műként kelljen vizsgálni, inkább az előadói tevékenység interpretáló jellegéhez hasonlítható.

Ebben a táncstílusban a mozdulatok és a mozgássorok nem kötődnek olyan szorosan a zenének egy megadott motívumához, mint más táncstílusokban, ahol a mozdulat jellegzetességét adhatja a zenével kialakuló összhatás. A mozdulatokat meghatározott zene nélkül, de szigorú számolás alapján, rögzített lábhasználattal, törzsmunkával és előre meghatározott forgásmennyiségnek megfelelően sajátítják el a táncosok, ami a pontos megvalósítás mellett tekinthető a visszaidézhetőség egyik eszközének, mivel a tanítás alapjaként használt könyvek is így rögzítik a figurákat.

A társastánchoz kapcsolódó speciális forma a kűr, ami a koreográfus által választott zenére alkotott koreográfia. Az előbb ismertetett versenyzési rendszernél szabadabb, nagyobb hangsúlyt kapnak benne a kreatív döntések. A kűrök általában történetet mesélnek el, vagy a történet elmesélése nélkül a táncosok a zene hangulatához igazodó hangsúlyos jelmezt viselnek, az emelések koreográfiába építése megengedett, ezzel is eltérhetnek az általános versenytánc-koreográfiáktól.⁷⁵ A kűr általában a táncmű tartalmához illő címmel jelenik meg. A cím nem szükségszerű feltétele annak, hogy a kürt szerzői alkotásnak lehessen tekinteni,⁷⁶ és a korábban kifejtettek szerint a mű azonosíthatóságának sem feltétele, de alkalmas lehet arra, hogy megkülönböztesse a művet a többi műtől.

A Berni Uniós Egyezmény kommentárja szerint „[a] tánc- és pantomimalkotások hosszú hagyományra tekintenek vissza a világ több országában. Lényegében ezek mozgásművészeti alkotások, amelyekben az előadók cselekedetei történeteket mesélnek el, egy képet hoznak létre vagy érzelmeket ébresztenek. Ezekhez zene is társulhat, és lehetséges, hogy a történeteket írásban vagy más formában dokumentálják.”⁷⁷ Ez alapján a társastánc-koreográfia a versenyprogramtól eltávolodva, de a sportverseny részeként, kűrként előadva, megadott zenére, előre megtervezett formában, alkotói gondolatra épülő táncprodukcióként, speciális esetben lehet szerzői mű. Jellemzően a művészi hatást is értékelő sportágakban, mint a jégtánc

⁷⁵ I. m. (62).

⁷⁶ I. m. (26).

⁷⁷ Sam Ricketson, Jane C. Ginsburg: International Copyright and Neighbouring Rights. The Berne Convention and Beyond. Oxford University Press, 2006. In i. m. (71).

vagy a szinkronúszás, az elemek vagy figurák olyan módon is összekapcsolódhatnak vagy szabadon koreografált más táncstílusra jellemző mozdulatokkal társulhatnak, hogy azok összességükben már szerzői oltalom tárgyává válhatnak.⁷⁸

II.3. A táncelőadás

A színpadi műveken belül önállósult alkotások a táncművészeti alkotások.⁷⁹ „A színpadi mű mindig olyan nyilvános előadásra szánt alkotás, amelyet a színház sajátos eszközeivel, előadóművészek és rendszerint a társművészetek (zene, képzőművészet, tánc stb.) közreműködésével mutat be.”⁸⁰ A táncelőadás a táncjáték definíciója alapján „[valamely] színpadi cselekményt táncval kifejező s a hagyományos balett formáitól eltérő, szabadabb felfogású művészi táncokból álló kompozíció”.⁸¹ A nagyobb volumenű, teljes estés táncprodukciók létrehozásában általában több szerző vesz részt úgy, hogy közreműködésük aránya nem állapítható meg, vagy olyan szorosan fonódik össze, hogy annak szétválasztása lehetetlen. Ilyenkor közös mű jön létre, és így az alkotásban valamennyi közreműködő szerző. Annak megállapítása, hogy a mű szerzői műnek minősül-e, olyan szakkérdésnek tekinthető, melynek eldöntése során általában nem mellőzhető a SZJSZT szakvéleményének beszerzése.⁸²

A klasszikus táncstílusokon túl a kortárcsúcs-előadások számos szerzői jogi kérdést vetnek fel, mert azok meghatározó része improvizációra épül. A táncos előadóművészek minden alkalommal, improvizációs képességüknek köszönhetően, előre meg nem koreografált mozdulatsorokat mutatnak be a nézők számára. Ilyenkor a darab sajátos jellege egyértelműen érzékelhető. A koreográfus ebben az esetben rendszerint struktúrát ad az alkotásnak, kiválasztja az előadóművészeket, majd tereli őket az általa elképzelt alkotói folyamat során. Az improvizációval előadott műveknek is van próbája, ahol a bemutatni kívánt koncepciót egyeztetik, finomítják a résztvevők. Az ilyen improvizatív előadásokban a táncművészek a testükben rejlő, korábban beépült tudást és mintázatokat használják, ezzel járulnak hozzá a mű végleges formájához. Ilyen esetekben minden alkalommal új táncelőadás születik, mert az improvizáció alapját adó struktúrán kívül minden alkalommal más és más mozdulatok jelennek meg a nézők előtt, amit az előadás külső körülményei is befolyásolhatnak. Ha a természetes személy, aki szerzőnek tekinti magát, kidolgozza a koncepcióját, és az nem marad meg az ötlet vagy az elgondolás szintjén, ő valóban szerzőnek tekinthető, mert ez a tevékenység túlmutat az ötleten vagy elgondoláson. Ha megmaradna az ötlet szintjén,

⁷⁸ Békés Gergely: Az előadóművészet. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 3. sz., 2021. június, p. 38.

⁷⁹ Für Sándor, Malonyai Dezső. In Sági Edit: A színpadi művek szerzői joga. Patrocinium, Budapest, 2019, p. 114.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Táncjáték: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=t%C3%A1ncj%C3%A1t%C3%A9k>.

⁸² 8.Pf.22.298/2012/7.

kizárt lenne a védelemből.⁸³ A táncos szakmai közegeben rendszerint az improvizációval létrehozott művek ötletgazdája vagy az ötletgazdák, akik egyben az ötlet kidolgozásaként a tervet megalkotják, tekinthetők szerzőnek. Az improvizációs előadások megalkotásakor az alkotó szerepe másképp jelenik meg, mint a klasszikusan előre rögzített mozdulatsorokra épülő táncelőadások létrehozásában. Alkotótól függ, hogy az improvizációhoz milyen kereteket szab meg, és milyen fokú önállóságot enged az előadóművészek számára. Sokszor a táncművészek hozzájárulásai olyan jelentősek, hogy az új előadás tekintetében az előadók alkotókká is válhatnak, és ezáltal az előadóművészek, mint szomszédos jogi jogosultak, a szerzői jogok jogosultjai is lehetnek.⁸⁴

Magyarországon egyre elterjedtebb, hogy a táncosok performanszokban jelennek meg. Schröder szerint performansznak „*a hatvanas évek óta olyan képzőművészek és táncosok munkáit nevezzük, akik kísérleti kifejezésformákkal foglalkoznak, közönség előtt vagy közönség nélkül*”.⁸⁵ Hazánkban például a tánc világnapja alkalmából táncosok performanszt tartottak a Margit hídon,⁸⁶ valamint Viola Szandra verseskötetének bemutatója is performansszal összekötött esemény volt táncművészek közreműködésével,⁸⁷ vagy a Budapest Kortánc Főiskola tanárai és hallgatói a „Szevasz, tavasz!” címmel performanszszorozatot tartottak Budapest utcáin, amelyből a „Kémhatás” című film készült.⁸⁸

Fischer-Lichte szerint a performansz meghatározó elemei: a performatív beszédcselekvés, ami elengedhetetlen, hogy figyelemfelkeltő legyen, és aminek nem az információ vagy a kijelentés a lényege; a test – corpus, mellyel a mű előadásjellegűvé válik; és a közös játéktér, ami egyben lehetőség a „határátlépésre”, és ahol a nézőből játékos válhat.⁸⁹ A performansz műfaját a testtechnikákhoz sorolják antropológiai és társadalomtudományi értelemben, amely szerint a testet „*az első és legtermészetesebb technikai tárgyként és ugyanakkor az ember eszközeként*” kezelik.⁹⁰ Annak ellenére, hogy a koncepció megvalósításában képzett táncosok vesznek részt, akik gyakran táncmozdulatokat alkalmaznak a performansz létrehozása során, ez nem jelenti szükségszerűen azt, hogy táncelőadás jön létre, ugyanakkor a létrehozott mű akár részesülhet is szerzői jogi védelemben mint képzőművészeti alkotás, és előadója mint szomszédos jogi jogosult. A performanszban „*a vizuális képi egység a darab*

⁸³ Szjt. 1. § (6) bekezdés.

⁸⁴ Békés: i. m. (78), p. 13.

⁸⁵ Johann Lothar Schröder: Bevezetés. A performance, valamint más rokon kifejezések és kifejezési formák fogalomtörténeti, történeti és elméleti áttekintése. Elérhető: <https://artpool.hu/performance/schroder1.html>.

⁸⁶ Ilyen volt a performansz a Margit hídnál a tánc világnapján. Elérhető: <https://librarian.hu/2016/04/29/performansz-a-tanc-vilagnapjan/>.

⁸⁷ Interjú: Viola Szandra. Elérhető: <https://ekultura.hu/2014/12/04/interju-viola-szandra-2014-november>.

⁸⁸ Kémhatás című film trailere. Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=0_P0cgnPC_E.

⁸⁹ Erika Fischer-Lichte: A performativitás esztétikája. Balassi Kiadó, Budapest, 2009. In: Barbara di Blassio: A performansz határain. Kijárat Kiadó, Budapest, 2012, p. 78–80.

⁹⁰ Marcel Mauss: Die Techniken des Körpers, in Soziologie und Anthropologie, 2. k., München, 1975 (Frankfurt/M., 1978), p. 205.

meghatározó része, technikai szerepét illetően viszonyított, a táncosok színpadi mozgásával kölcsönhatásban szervesül”.⁹¹ A performansz sajátosságából fakadóan – hogy az előadás során nyeri el végleges formáját⁹² – előzetes rögzítése lehetetlen, mert az előadás maga az alkotás. A performansz besorolhatatlansága miatt érezhetően számos művészeti területet érint, amelyek szintén inspirálódtak a performanszok megjelenéséből.⁹³ A performanszművészet mára elfogadott művészeti ágazattá vált,⁹⁴ amely eltér a hagyományos zenei és táncos előadóművészettől, és melyben megengedett a művészettörténetileg megalapozott műfajok határainak felrúgása. A performansz sajátossága, hogy felajánlja a nézőnek, hogy átlépje a mű határait, ezzel könnyen bevonja a nézőket az alkotás folyamatába. A néző aktivitásán múlik, hogy a performanszba belép, vagy külső szemlélő marad. A műfaj jellegéből fakad, hogy annak, aki belép a performanszba, lehetősége nyílik arra, hogy szabadon döntsön annak alakító tényezőiről. A résztvevő az alkotás folyamatába való hozzájárulásától függően előadóművésszé vagy társszerzővé válhat. Ebben az értelemben, az összefüggéseket felismerve, a performansz műfaja közel áll az improvizációra épülő táncelőadásokhoz.

II.4. Kivételek

A szerzői jog védelme alól kivett alkotásokra vonatkozó korlátok közvetve vagy közvetlenül a szerzői művek felhasználóit, szélesebben szemlélve a köz érdekeit szolgálják.⁹⁵ A tánchoz szorosan kapcsolódnak a folklór kifejeződései, melyek kizártak a szerzői jog védelméből, mert a szerzői jog alanyának azonosíthatósága ilyen esetben nem lehetséges, és ez kihatással lehet az egyéni, eredeti jelleg megállapítására is.⁹⁶ A népművészeti ihletésű művek azonban nem kizártak a védelemből, ha megfelelnek az egyéni, eredeti jelleg követelményének.

Sokáig a bluest és a jazzt az afroamerikai művészek veleszületett kifejezési formáinak, tehát folklórnak, vagyis közkincsnek tekintették, így megfosztva sok afroamerikai művészt (zenészt, táncost stb.) a jogdíjaktól. E táncstílusok természetes közegében a szerző személyének megállapítása valóban nehézséget jelent, mert ahogy a közösségi táncoknál, úgy a folklórnál és annak módosulásainál is rendkívül gyorsan tud változni a forma, ha nem kifejezetten a visszaidézhetőség szándékával alkotják meg. Ezért a forrást szinte lehetetlen megjelölni, de ez nem jelenti azt, hogy a szerző ismeretlensége miatt ne élvezhetne a létrejött mű szerzői jogi védelmet. Ezen táncstílusok továbbélésével és a szerzői jog fejlődésének köszönhetően megereméltődött a lehetőség arra, hogy szerzői jogi védelemben

⁹¹ *Koroknai Zsolt: Performansz-remix videókörnyezetben – Társművészeti áthatások.* Elérhető: https://www.mke.hu/res/dla_koroknai_zsolt_ertekezes_j.pdfhttps://www.mke.hu/res/dla_koroknai_zsolt_ertekezes_j.pdf

⁹² *Békés: i. m. (78), p. 8.*

⁹³ *Schröder: i. m. (85).*

⁹⁴ A műfaj kezdetének az „Ugrás a semmibe” című fotót tekinthetjük (1960).

⁹⁵ *Ujhelyi: i. m. (55), p. 36.*

⁹⁶ *Gyetryánfy: i. m. (9), p. 34.*

részesüljenek a jazz- és bluesstílusban komponált zenék vagy zenés táncművek. Ma már a modern jazztáncban ismertek jellegzetes táncmozdulatok, amelyek sajátos jelleggel bírnak, és pontosan ezért a koreográfusok előszeretettel alkalmazzák koreográfiáikban. Természetesen a stílus jellegzetes elemeit nem kötelező felhasználni, de a szakavatott néző számára részben a jazzmozdulatok alkalmazása teszi a koreográfiát jazzstílusúvá. A bevett mozdulatok kreatív megkomponálása, mely összhatásában egyéni és eredeti, új mű létrehozását eredményezheti.

A folklór színpadi megjelenése a jazzhez hasonlóan a népi motívumok új környezetbe helyezését jelentette, ami egyben a kreatív alkotói tevékenységnek új teret is nyitott. Például a Honvéd Együttes színpadi produkciói erdélyi gyűjtésekből inspirálódva jöttek létre a kezdeti időkben. Az akkor videóra rögzített tánclépéseket és figurákat az új színpadi produkció részeként a Honvéd Együttes mutatta be. Az így létrejött táncelőadás szerzői jogi védelemben részesül, ha egyéni, eredeti jelleggel bír, attól függetlenül, hogy a részét képező népi motívumok önmagukban nem élvezhetnek szerzői jogi védelmet. Ebből következően valószínűsíthető, hogy a táncelőadás szerzői jogi jogosultja a Honvéd Együttes, de ennek megállapításához a munkajogi megállapodás és a felhasználási szerződés tartalmát is ismerni kellene, de az bizonyos, hogy az előadás létrehozása céljából végzett gyűjtések és azok feldolgozása tovább gazdagították a magyar néptánc ma is élő formavilágát.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szerzői jogi védelemhez lajstromba vételi eljárás lefolytatása szükséges, amelyet a közösségi tánc vagy a gyakorlatok kapcsán nem lehet megindítani, mert az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa kijelentette, hogy a közösségi tánc vagy egy szimpla gyakorlat nem tárgya a szerzői jognak.⁹⁷ Így a közösségi tánc lépései és figurái ugyanúgy, mint a néptáncok gazdag formavilága is, jellemzően a táncosok által marad fenn. Magyarországon ennél megengedőbb a szabályozás, mert a védelem a szerzői mű megszületésének pillanatától megilleti az alkotót, és a széles körben védelemben részesíthető művészeti alkotások alól veszi ki például a folklór kifejeződéseit. A közösségi tánc során használt motívumok leginkább a tánclépésekhez vagy -figurákhoz hasonlíthatók, mert leggyakrabban a zenéhez illő táncstílus elemeiből merít a táncos. Amennyiben a szabadidős tevékenység eredményeképpen, a közösségi tánc során született mozdulatsorok védelem alá esnének, úgy a korlátozás egyensúlya felborulna, amely egyensúly megtartására minden jogrend vagy explicit módon, vagy hallgatólagosan törekszik.⁹⁸ Az ilyen szigorú szabályozás a motívumok fennmaradását és azok továbbfejlődését is akadályozná, ami a közösségi táncolást egyik lényegi részétől fosztaná meg.

A sportmozdulatok sem esnek szerzői jogi védelem alá, mert azok kivitelezése elsődlegesen azok funkciójától függ, mert ahogyan korábban bemutatásra került, a táncmozdulatok

⁹⁷ House of Representatives Report No.94-1476. in Copyright Law Revision, 1976, p. 54. Elérhető: https://www.copyright.gov/history/law/clrev_94-1476.pdf.

⁹⁸ Ujhelyi: i. m. (55), p. 37–39.

besorolása a sport- vagy művészi kategóriába leginkább annak megvalósításától függ. Az Amerikai Egyesült Államokban keletkezett jogvitában, a jógát vizsgálva, megerősítést nyert, hogy a sportmozdulatok nem élveznek szerzői jogi védelmet, mert azok eredeti jellege csupán a megvalósításnak köszönhető.⁹⁹ Ugyanakkor azok a sportok, ahol előre tervezett, védett területen (egyedül van a szőnyegen a sportoló) előadott gyakorlatokról van szó, különösen, amelyek megadott zenére készülnek, szerzői jogi védelemben részesülhetnek, ha az eddig felsorolt kritériumoknak megfelelnek, mivel sokszor csak a bemutatás körülményei jelentenek különbséget a művészi táncprodukcióktól, ami nem része az alkotófolyamatnak. Ennek feltétele, hogy valóban rendelkezzen a gyakorlat vagy kűr egyéni, eredeti jelleggel. Nem kell, hogy objektíve új legyen, de a szerző szempontjából mégis újnak kell lennie. A gyakorlat alkotója egyre gyakrabban művészeti tevékenységet folytató szakképzett koreográfus, aki képes a versenyszabályoknak megfelelő művészeti alkotást készíteni a versenyző számára. A szerzői védelemre nincs kihatással az, hogy a mű milyen minőségben lett létrehozva, és az sem, hogy milyen minőségben adják elő, hiszen a táncprodukcióknál sem követelmény a magas minőségi megvalósítás.

III. A tánc szerzője

„A legkülönb lángelme is csak ’alkot’, amíg művészi és emberi bukása bele nem épül a művébe. Attól kezdve – anélkül, hogy keze nyoma eltűnne – a mű kezdi írni önmagát, s ez oly előre-hátra ható minőségi változás, ami nélkül a mesterek is csak eminens diákok maradnak.”¹⁰⁰ A magyar szerzői jogi szabályozás szerint a mű létrejötte olyan alkotói döntések meghozatalát feltételezi, melyek következtében a mű kifejezőmódjában eredeti jelleggel rendelkezik.¹⁰¹ Az eredetiség azt jelenti, hogy a mű a szerzőtől származik, és az nem pusztán egy másik mű másolata.¹⁰²

III.1. Az alkotó

A tánc megalkotója a táncos mű szerzője,¹⁰³ aki kizárólag természetes személy lehet.¹⁰⁴ Ahhoz, hogy a mű létrehozóját szerzőnek tekintsük, egyéni módon kell kifejeznie az adott gondolatsort.¹⁰⁵ A táncos műveknél az alkotófolyamatban részt vevő személy általában a mű

⁹⁹ Kristen McCallion, Sara O’Coin: Yoga, exercise or dance? Intellectual Property Magazine, 2013. március, p. 27–28.

¹⁰⁰ Pilinszky János: Beszélgetések Sheryl Suttonnal – Egy párbeszéd regénye. Szépirodalmi Könyvkiadó; Budapest, 1977, p. 15. In: *Lőrinc*: i. m. (67), p. 35.

¹⁰¹ Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga. PPKE JÁK, 2022, p. 63.

¹⁰² SZJSZT-23/2020.

¹⁰³ Sztj. 4. § (1) bekezdés.

¹⁰⁴ SZJSZT-04/2009.

¹⁰⁵ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 107.

koreográfusa, de táncstílustól, annak kötöttségétől és az alkotófolyamat jellegétől függően lehet szerző a mű előadója, rendezője és az asszisztens is, de gyakran a tánctechnikát tanító tanár készíti el a koreográfiát is, így ezzel ő egy személyben a tánc szerzője is.

A legtöbb művészeti területen kialakulnak irányzatok és vonulatok, alkotóközösségek, melyek szándékosan vagy akaratlanul is hatnak egymásra. Az alkotófolyamat során a szerzőben több ponton megjelenhet az a gondolat, hogy itt egy megadott mozdulat vagy mozdulatsor használata lenne kézenfekvő. Ez a gondolat leggyakrabban abból a tudásból származik, melyet az alkotó a táncstílus tanulása során megszerzett. Az alkotófolyamat során az ilyen megszokottnak tekinthető fordulatok, melyeket nevezhetünk kliséknek, nagyarányú használatát célszerű mellőzni, mert az alkotás egyéni, eredeti jellegét befolyásolhatják, és ha összehatásában nem nyújt más művektől különböző hatást, nem eredeti a mű.¹⁰⁶ Ennek megállapítása azonban bonyolult vizsgálatot kíván, ezért a bizonytalanság feloldásának céljából, ellenkező bizonyításáig, azt kell szerzőnek tekinteni, aki először hozta nyilvánosságra a művet.¹⁰⁷

A művészi „ötletelés folyamata” kreatív tevékenység. Mielőtt a mű megvalósítása megkezdődik vagy a létrehozás részeként is új ötletek merülhetnek fel. Az ötletekből fakadó szerzői jogi védelem gyakran vita tárgyát képezi, mert az alkotófolyamat részei sokszor nehezen határolhatók el, bizonyításuk pedig ennél is nehezebb. Az Sztj. kijelenti, hogy az ötlet, elv, elgondolás nem esik szerzői jogi védelem alá.¹⁰⁸ Ha táncprodukció ötletét adja egy természetes személy, nem az ötletadó, hanem annak megvalósítója lesz a mű szerzője. Ahogy a portrékép esetében a fotósnak, úgy a művet alkotó koreográfusnak is saját elképzelések mentén kell az ötletet adó gondolatot kidolgoznia ahhoz, hogy szerzői minősége elismerést nyerjen. Gyakori jelenség, hogy a koreográfus egy ötlettel rendelkezik, keres hozzá megfelelő zenét, majd felvázol egy elképzelést, és azt várja a táncművésztől, hogy töltsék meg tartalommal és mozdulatokkal a próbafolyamat alatt. Ha az ötlet és a kész mű között az alkotó tervet készít, az önmagában megalapozhatja a szerzői jogi védelmet, mert maga a terv külön alkotásnak tekinthető, ha egyéni, eredeti jellege van.¹⁰⁹ Az, hogy műnek minősül-e, annak függvénye, hogy milyen részletes, milyen formában jelenik meg, és az alaplához és a megcélzott táncművészeti alkotáshoz fűződő kapcsolata milyen erős.¹¹⁰ Az alkotófolyamat során létrejött vázlat azonban nem minden esetben különül el a végső műtől. Mivel a szerzői jog által műként védett alkotások köre nem korlátozódik a Sztj.-ben felsorolt műfajtákra, ezért nem kizárt a szüzsék¹¹¹ műként való elismerése és ebből fakadó védelme.¹¹² Ugyanakkor a szüzsé (librettó) külön műként történő értékelésének vizsgálata

¹⁰⁶ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 62.

¹⁰⁷ Sztj. 94/B. § (4) bekezdés.

¹⁰⁸ Sztj. 1. § (6) bekezdés.

¹⁰⁹ BH1993.545.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Szüzsé: a szinopszishoz hasonló szakirodalmi mű, ami a táncművészeti alkotás művázlata. I. m. (29).

¹¹² I. m. (29).

során az eljáró bíróság kijelentette, hogy a vizsgált esetben nem értékelhető külön műként a szüzsé, mert az csupán az eredeti mű színpadi kompozícióba rendezett prózai párbeszédeknek mozgásra történő átfordítása, tehát a munkafolyamat szükségszerű állomása, ezért nem illeti meg a szerzői jogi védelem.¹¹³ Tehát ha a táncelőadás megvalósításához használt terv a próbafolyamat szükségszerű része, megalkotója nem szerez szerzői jogi oltalmat.

Az általános gyakorlat az, hogy közreműködők igénybevétele esetén is a koreográfust tekintik alkotónak, és ő a szerzői jog jogosultja, habár a szerzői minőség elismerése – a törvényi szabályozás szerint – arra vonatkozik, amikor önálló szellemi alkotás születik, tehát annak megvalósítója lesz a mű szerzője. A helyzet utólagos tisztázása szinte lehetetlen ismerve a mai gyakorlatot, ahol a tánc és a születendő előadás irányába elvárt alázaton felül a koreográfus és az alkotófolyamatban részt vevő táncosok, előadóművészek között szigorú hierarchia uralkodik. A koreográfusok általában ismerik a táncművészek szakmai képességeit, és gyakran kérnek fel olyan előadóművészt, akiről tudják, hogy számíthatnak tudására az alkotói folyamatban is.

A tánc megjelenítési formájából is fakad, hogy gyakran bonyolult annak megállapítása, kitől származik a létrehozott mű, mert a közvetítője az emberi test, amely olyan felhalmozott tudást tartalmazó rétegekkel bír, ami nehezen választható le az alkotói elgondolásról. Magában hordozza azt, hogy a különböző testi adottságok, eltérő tánctechnikai tudás vagy akár a mozgáskorlátozott személy mozgása, eltérő koreográfiát hozhat létre akkor is, ha az eredeti elgondolás azonos. Ez a dimenzió kerül kifejtésre Caroline Bowditch alkotói folyamatának elemzésében, amit az Invisible Difference projekt vizsgált. 2011-ben Joan Cleville a „Love Games” című duettet eredetileg nem fogyatékkal élő férfi és női táncos előadására koreografálta. Caroline Bowditch fogyatékkal élő táncművész 2012-ben átvette a női szerepet, és közreműködése megváltoztatta a duettben addig kialakult dinamikát és a női szerepet.¹¹⁴ Bowditch ezután új művet komponált az eredeti változathoz kiindulva. Az eredeti és az új mű vizsgálatának eredményeként megállapították, hogy nemcsak speciális testi adottságai tették alkotását egyénivé és ezzel egyértelműen tőle származóvá, hanem a két mű párhuzamos bemutatása egyértelművé tette, hogy Bowditch alkotói döntésein alapul az átdolgozás útján létrehozott új mű.¹¹⁵ Mert ahhoz, hogy az új művet egyéninek és eredetinek lehessen tekinteni, az eltérő testi adottságokból fakadó változtatások nem elégségesek, mert az új műnek az alkotói gondolatot egyéni módon kell kifejeznie, és az alkotásnak más művektől megkülönböztethetőnek kell lennie.¹¹⁶

¹¹³ ...P.../2010/42. SZJSZT-20/2011 szakvéleményen alapuló ítélet.

¹¹⁴ Charlotte Waelde, Sarah Whatley, Matilde Pavis: Let's Dance! But Who Owns It? In *InVisible Difference: Dance, Disability and Law*. European Intellectual Property Review, 36. évf. 4. sz., 2014, p. 218–220.

¹¹⁵ Abbe E.L. Brown, *Charlotte Waelde: Research Handbook on Intellectual Property and Creative Industries*. Edward Elgar Publishing, USA, 2018, p. 206.

¹¹⁶ Pogácsás, Újhelyi: i. m. (101), p. 62.

Rendhagyó módon a rendező szintén alkotója lehet a táncműnek, mert tevékenységével jön létre a színházi előadás terve, majd aktív közreműködésével kialakítja az előadás egységét. A nagyobb volumenű táncelőadásoknál nemcsak koreográfus dolgozik a művön, hanem több művészeti ág alkotójának munkája összpontosulhat az előadásban. A táncelőadások esetében a részfeladatok ellátásáért felelős alkotók munkáját ideális esetben a rendező fogja össze. A mai gyakorlat szerint a rendező számos kreatív feladatot ellát, többek között kiválasztja a szereplőket, szükség esetén kiegészíti a darabot, irányítja a jelmez- és díszlettervező munkáját.¹¹⁷ A Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.880/2014/5. ítéletében kimondja, hogy a színházi rendező tevékenysége által létrehozott művet ugyan nem nevesíti az Sztj., és semmiképpen nem azonosítható az Sztj. 1. § (2) bekezdés *d*) pontjában található színművel, ugyanakkor indokolásában kiemeli, hogy a felsorolás példálózó jellegű, ezért ha a rendező által létrehozott teljesítmény egyéni, eredeti jelleggel bír, nem kizárt annak szerzői jogi védelme.¹¹⁸ A bírói gyakorlat nem egységes annak tekintetében, hogy a rendező a színházi produkció szerzője, vagy sem. A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróságon indult ügy tényállása szerint a felperes rendező megállapodást kötött a színház megbízott igazgatójával a „Bajazzók” és a „Parasztbecsület” című opera, valamint a „Marica grófnő” című operett megrendezéséről. A megállapodás ugyan nem írásbeli alakban jött létre, de tartalmazta a próbakezdés és a bemutató időpontját, míg a díjazás feltételeit nem. A felperes rendező megkezdte a szereplők válogatását, és az aláírt szereposztást ki is függesztette a próbatáblára, továbbá a jelmez- és díszlettervezőt, valamint a karmestert is felkérte. A jogvita abból következett, hogy a színház igazgatója bizalomvesztés miatt visszavonta a rendező megbízását, és ezt követően a rendezői munkákat átadta egy másik rendezőnek. A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság kimondta, hogy a vizsgált ügyben a rendező szerzői jogi védelem alatt álló tevékenységet végzett, akit az Sztj.-ben nevesített vagyoni jog illet meg, és ez alapján kártérítést ítélt meg a rendezőnek.¹¹⁹ A másodfokon eljáró bíróság szintén elismerte a rendező szerzői tevékenységét.¹²⁰ Az ügy egészen a Kúriáig jutott felülvizsgálati kérelemre, melynek lezárásaképpen az ítéletben csak a kártérítés mértékét változtatta meg a bíróság, ezért az ítélet a rendező szerzői szerepének elismerését tovább erősítette.¹²¹

A dramaturg tevékenységét a szakirodalom a lektor tevékenységéhez hasonlítja, ugyanakkor különbség a két színházi tevékenység között, hogy a dramaturgengedély birtokában a dramaturg érdemi átalakítást végezhet a darabon, és motívumokat vagy teljes jeleneteket építhet egy műbe, a lektor ilyen jellegű átalakításokat nem végezhet a művön. A dramaturg feladata általában az irodalmi mű kivonatolása színpadra állítás céljából. Ez a folyamat nem kizárt, hogy szellemi tevékenységet igényel, azonban alkotó jelleget főszabályként nem

¹¹⁷ *Sápi Edit*: A színházi művek szerzői joga. Patrocinium, 2019, p. 275.

¹¹⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.880/2014/5. ítélete.

¹¹⁹ Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság P.20.188/2010. *Sápi*: i. m. (117), p. 279.

¹²⁰ Győri Ítéltábla Pf.V.20.167/2011/4. In: *Sápi*: i. m. (117), p. 279–280.

¹²¹ *Sápi*: i. m. (117), p. 280.

kölcsönöz a tevékenységnek. Ilyen, általánosnak tekinthető esetben nem jön létre szerzői mű, mivel a színpadra állítás eme részfolyamatában nem fedezhető fel hozzáadott szellemi alkotóteljesítmény.¹²² Azonban ha a dramaturg tevékenységéből fakadó változtatás eléri az átdolgozás szintjét, és megfelel a szerzői jogi védelem további kritériumainak, a dramaturg tevékenységének eredménye szerzői jogi védelemben részesül.¹²³ Az SZJSZT szakvéleményében kifejti, hogy a dramaturgiai tevékenység részeként az összeállítás, kiválasztás, a dramaturg által hozzáadott szellemi alkotóteljesítmény szerzői jogi védelem alá eshet annak függvényében, hogy ennek a tevékenységnek eredményeként szerzői mű jön létre.¹²⁴

III. 2. Az előadóművész

Az előadóművész szerepe a tánc területén is kiemelkedő, mert a mű bemutatásához elengedhetetlen, hogy tevékenységével hozzájáruljon a mű érzékelhetővé tételéhez. Az előadóművészek olyan személyek, akik irodalmi vagy művészeti alkotásokat jelenítenek meg, vagy bármely más módon előadnak.¹²⁵ Előadóművészek nélkül a művek csak az archívumokban lennének fellelhetőek, ami negatív hatással lenne a kulturális sokszínűsége.¹²⁶ Előadóművész az a természetes személy, aki irodalmi vagy művészeti alkotásokat vagy a folklór kifejeződéseit más személyek, a közönség számára megjeleníti, érzékelhetővé, élvezhetővé teszi.¹²⁷ Az előadás a közönség számára nyújtott élményen túl az előadóművészi jog érvényre jutását is jelenti, amely akkor is fennáll, ha az előadást ténylegesen egy néző sem érzékelté,¹²⁸ azonban az előadóművészeti tevékenység szükséges feltétele, hogy az előadóművésznek célja legyen a mű közönség felé közvetítése.¹²⁹ Az előadóművészi teljesítmény a felhasznált mű értelmezésével valósul meg, melynek végső célja a közönséggel való kommunikáció. A szomszédos jogok nem függenek minőségi vagy esztétikai mércétől,¹³⁰ továbbá nem befolyásolja azokat az előadás hosszúsága sem.¹³¹ Békés rámutat arra, hogy a kortárs alkotók sokszor széles improvizációs lehetőséget biztosítanak az előadóművészeknek a mű bemutatásakor, ami hozzájárul a táncelőadás teljessé válásához.¹³² Maurice Béjart elismert koreográfus szavai tükrözik az előadóművész szerepének fontosságát egy alkotófo-

¹²² I. m. (29).

¹²³ Sági: i. m. (117), p. 262.

¹²⁴ I. m. (29).

¹²⁵ Mezei Péter: Egy kis könnyed előadóművészet... második rész. Copy21, 2013. szeptember. Elérhető: <https://copy21.com/2013/09/egy-kis-konnyed-eloadomuveszet-masodik-resz/>.

¹²⁶ Békés: i. m. (78), p. 9.

¹²⁷ Pogácsás, Ujhelyi: i. m. (101), p. 194.

¹²⁸ Békés: i. m. (78), p. 20.

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Uo. p. 25.

¹³¹ Uo. p. 23.

¹³² Békés: i. m. (78), p. 8.

lyamatban. „*Mindig ki kell találnod magadnak azt a táncot, amelyről a koreográfus azt hiszi, hogy ő találta ki a számodra. Az a te táncod!*”¹³³

Előadóművészként jogi oltalomban csak természetes személy részesülhet.¹³⁴ Az SZJSZT szakvéleménye kifejti, hogy a hangfelvételelőállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961. október 26-án Rómában létrejött nemzetközi egyezmény (a továbbiakban: Római Egyezmény)¹³⁵ és a Szellemi Tulajdon Világszervezetének az Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződése (WIPO Performances and Phonograms Treaty, a továbbiakban: WPPT)¹³⁶ alapján az Szjt. 73–75. §-ban használt előadóművész alatt a táncost is érteni kell.¹³⁷ Az előadóművészi teljesítmény megítélésénél számításba kell venni a szerep fontosságát, a személyiség megjelenését és az azonosíthatóságot.¹³⁸ E kritériumok mentén lehet megkülönböztetni az előadóművészt a többi kategóriától, mint például a statisztáktól, manökenektől, sportolóktól vagy bemondóktól. Jogi szempontból ahhoz, hogy a táncos előadóművész státuszba kerüljön, nincs szükség szakmai képzettségre vagy kiemelkedő tánc tudásra, valamint korhoz vagy érettséghez sincs kötve annak megállapítása.

Előadóművésznek kell tekinteni a mű interpretálóját, aki értelmezi a művet, és azt is, aki mindezt megjeleníti.¹³⁹ A személyes jelleg a mű értelmezésével jelenik meg az alkotáson, mely olyan többletet kap, ami szükségszerűen nem mindenki számára következik egyformán a műből.¹⁴⁰ Ehhez elengedhetetlen, hogy az előadóművész beleélje magát a műbe, és a rendelkezésére álló előadóművészi eszközöket szabadon használhassa, tiszteletben tartva a szerzőt megillető, a mű integritásához fűződő jogát.¹⁴¹ Továbbá minden táncos egy rá jellemző kódrendszerrel bír, ami a tudását és az abból eredő gyakorlatot jelenti, melyeket a táncos tanulmányai során magáévá tesz, valamint kulturális környezete is befolyásolja a mozdulatok értelmezését és az ebből eredő megjelenítését.¹⁴² Ezek összességének eredményeképpen az előadás egyéni és eredeti jelleget kap.

Abban az esetben, amikor az előadóművész az interpretációnak csak megvalósítója, az előadó nem ad egyéni jelleget a műnek. A professzionális táncosok magasszintű tánctechnikai tudás alkalmazásával adják elő az alkotást, melynek célja a létrehozott mű precíz bemu-

¹³³ Maurice Béjart: *Lettres à un jeune danseur Actes Sud, Arles, 2001, p. 28. In: Lőrinc: i. m. (67), p. 36.*

¹³⁴ Római Egyezmény 3. cikk a), a WPPT 2. cikk a) pontjában szereplő „person” kifejezésből.

¹³⁵ A hangfelvételelőállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961. október 26-án Rómában létrejött nemzetközi egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1998. évi XLIV. törvény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben, Rómában létrejött nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

¹³⁶ Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződés. Magyarországon kihirdette a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről szóló 2004. évi XLIX. törvény.

¹³⁷ I. m. (13).

¹³⁸ *Békés: i. m. (78), p. 29–31.*

¹³⁹ *Békés: i. m. (78), p. 13.*

¹⁴⁰ *Békés: i. m. (78), p. 21.*

¹⁴¹ SZJSZT-30/2003.

¹⁴² Péterbencze Anikó: *Tánc – Rítus – Identitás. Doktori azonosító:10.15476/ELTE;2021.042, p. 113.*

tatása. A tánckarban szereplő táncművészek önálló gondolatai csekély mértékben lehetnek jelen az előadás során, de mégsem vonható kétségbe, hogy „A hatyúk tava” című balettben a karban táncoló balerinák előadóművészeti tevékenységet végeznek. A megvalósító jellegű előadás során az eredetiség nem feltétele a szomszédos jogi védelemnek.¹⁴³ Amennyiben ez akadályát képezné az előadóművészeti jogok gyakorlásának, a táncos művek minőségi romlása rövid időn belül bekövetkezne. A táncosok esetében pusztán testi adottságaikból is fakadhat, hogy a mű eltérő formában jelenik meg, de ennek eldöntése az alkotás részét képezi, amelyben tudatos döntéssel választja ki az alkotó a táncosok karakterét.

Az előadóművész nem hajt végre alkotótevékenységet, hanem már egy létező művet reprodukál. Ettől eltérően a táncművész improvizációja során a mű születése és annak előadása egy időben zajlik.¹⁴⁴ Ahogyan az alkotófolyamatban, úgy a táncos improvizáció során is felfedezhetők mintázatok, melyek az előadóművész tapasztaltságából fakadóan a gyors döntési helyzetből következő, szinte automatikusan felszínre törő mozdulatok. Ha ezek a mintázatok érzékelhetően megjelennek a táncban, már ismert formát hozhatnak létre, ami nem tekinthető egyéni, eredeti jellegűnek, de ennek a készítésnek a tudatos felülírásával új formát ölthet ugyanaz az elgondolás. Ha teljesen új mű jön létre, akkor az előadóművész az új mű elsődleges alkotójává és annak közvetítőjévé válik egy személyben.¹⁴⁵ Ennek ellenére ha a mű improvizációra épül, az a nemzetközileg elfogadott álláspont, hogy az alkotói és előadóművészi tevékenységet kifejtő természetes személyt előadóművésznek kell tekinteni.¹⁴⁶ Ugyanakkor az improvizáció születhet egy már meglévő mű alapján is. Ezzel egy másodlagos mű születik meg, és az eredeti mű és az új mű szerzője együttes művet hoz létre alkotótevékenységével.¹⁴⁷

Minden olyan mű, amely szerzői jogi oltalomban részesülhet, szomszédos jogi védelemre is alkalmassá teszi az előadást. Az előadóművészek védelmi idejét¹⁴⁸ a szerzői mű védelmi idejének lejártá nem érinti, azt követően is fennállhat.¹⁴⁹ Az előadóművészeti védelemnek nem feltétele, hogy az előadott tánc szerzői mű legyen. A szomszédos jogi védelemből azonban kizárt a sportteljesítmény, annak ellenére, hogy vannak olyan sportágak, ahol a sportteljesítmény mellett a művészi összehatás is értékelési szempont, és önálló produkciók bemutatására is sor kerül. Ilyen például a műkorcsolya, a szinkronúszás, a versenytánc vagy a fitt-kid. Ezekben a sportágakban nehéz eldönteni, hol húzódik a határvonal a sport és a

¹⁴³ Békés: i. m. (78), p. 24.

¹⁴⁴ Mezei Péter: Egy kis könnyed előadóművészet... harmadik rész. Copy21, 2013. szeptember 11. Elérhető: <https://copy21.com/2013/09/egy-kis-konnyed-eloadomuveszet-harmadik-resz/>.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ A Pekingi Szerződés 2. cikkéhez fűzött közös nyilatkozat alapján az improvizációra épülő műfajok előadóit akkor is előadóművésznek kell tekinteni, ha nemcsak előadói, hanem szerzői is egyben a műnek. In: Békés: i. m. (78), p. 12.

¹⁴⁷ Mezei: i. m. (144).

¹⁴⁸ Sztj. 84. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁴⁹ Békés: i. m. (78), p. 14.

művészet között. A jelen álláspont szerint sem az ilyen alkotások, sem az ilyen interpretációk köre nem tekinthető előadóművészi teljesítménynek, mert ugyan a technikai tudás és a látvány egymást kiegészíti, mégis a sportoló elsődleges célja olyan kiemelkedő sportteljesítmény bemutatása, amelyre más nem képes az adott szakágban.¹⁵⁰ Így például a Berki nevű tornaalem¹⁵¹ nem bír sem szerzői jogi, sem szomszédos jogi védelemmel, de vitathatatlan, hogy nagy elismerést jelent a nézők és a szakmai közeg részéről egy tornaalem elnevezése az azt egyéni módon bemutató sportolóról.

Ahogy bemutatásra került, az előadóművészek szerepe fontos a táncos művek érzékelhetővé tételében, de ebből eredő jogaik nem értelmezhetők az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokra vonatkozó szerzői jogi védelem sérelmére.¹⁵²

III. 3. Több szerző – egy mű

A táncmű létrehozása gyakran más szerző művének felhasználásával történik, vagy szorosabb kapcsolat esetén már az alkotófolyamatban közösen vesznek részt a szerzők. Az olyan művek, melyek megalkotásában több szerző vesz részt, lehetnek származékos művek vagy többszerzős eredeti művek. A többszerzős művek speciális csoportját alkotják a filmalkotások.¹⁵³

A többszerzős műveknél ideális esetben a kölcsönösség dominál, és az alkotók egyéni művészi hozzájárulásai kiegészítik egymást. Attól függően, hogy ezek a hozzájárulások a későbbiekben elválaszthatatlan közös vagy elválasztható formát öltenek, közös vagy összekapcsolt műveknek tekintjük.¹⁵⁴ A két mű közötti kapcsolatot tekintve többféle viszony állapítható meg. A legszorosabb kapcsolat abban az esetben áll fenn, mikor a változtatás nem ad eredeti vonást a műhöz, ilyenkor a többszörözés vagy akár a plagizálás is felmerülhet.¹⁵⁵ Ennél lazább kapcsolatot mutatnak az összekapcsolt művek, ahol gyakran különböző műtípusokhoz tartozó, de minden esetben önálló művek összekapcsolásával jön létre az új mű. Létrehozható úgy, hogy már kész műveket közös elhatározással a szerzők összekapcsolnak, és ez alapján a szerzői jogok önállóan gyakorolhatók a saját rész tekintetében, vagy létrehozható úgy, hogy a művet közösen alkotják a szerzők, de a részek önállóan is előadható formában születnek meg.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Mezei: i. m. (125).

¹⁵¹ A Nemzetközi Torna Szövetség (FIG) kódjában szerepel az E erősségű Berki-elem, ami a kápán végrehajtott orsó Thomas-körrel való kombinálása. Lásd: Elemet neveztek el Berki Krisztiánról. Elérhető: <https://olimpia.hu/hirek/elemet-neveztek-el-berki-krisztianrol>.

¹⁵² Sztj. 83. § (1) bekezdés.

¹⁵³ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 105.

¹⁵⁴ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 106., Sztj. 5. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁵⁵ SZJSZT-1/1986.

¹⁵⁶ Sztj. 5. § (2) bekezdés.

A mű létrehozására irányuló közös szerzői szándék úgy nyilvánulhat meg a műben, hogy a részek kiegészítik, erősítik egymást, és az értelmezéshez segítséget nyújtanak, vagy a mű bármilyen megváltoztatása kihatással lenne a „főmű” egészének összehatására.¹⁵⁷ Az SZJSZT szerint közös mű a „zenei hangfelvételre koreografált szoftvermű segítségével megvalósított fényjátékkal együtt létrehozott táncművészeti alkotás”, mert a művek alkotása együtt, egymásra tekintettel, egy időben történt.¹⁵⁸ Ebben az esetben a mű valamely részének felhasználásához az eredeti közös mű valamennyi szerzőjének a hozzájárulása szükséges.¹⁵⁹ Gyakran nem azonosítható, hogy a mű szerzői közül melyik részletet ki alkotta, mert olyan mértékben összeforrnak a mű részei. A közös szerzőség körében felmerülő jogviták eldöntéséhez kínál segítséget a Court of Appeal, Kogan v. Martin-ügyben bemutatott 11 lépcsős tesztje. Ez alapján vizsgálni kell, hogy a szerző hozzájárulása saját szellemi alkotása-e. Ennek feltétele többek között, hogy a szerző kreatív döntésein alapul, és ezek az alkotói döntések elválaszthatatlan részét képezik a létrehozott műnek.¹⁶⁰

A balett összetett alkotás,¹⁶¹ a zene és a tánc műtípusainak összekapcsolásával jön létre, melyet egyéb műtípusok tovább bővíthetnek. Az alkotófolyamat alapján együttesen létrehozott mű, mert a szerzők munkája szorosan összefonódik a mű megalkotása során, melyet jellemzően egy beruházó kezdeményezésére hajtanak végre a szerzők.¹⁶² Ezzel szemben az összekapcsolt közös művek esetében a már önállóan létező és felhasználható művek összekapcsolására irányuló szándék a közös, és nem az alkotói szándék. Ez sokszor a mű értékesítésére irányuló szándékban gyökerezik.¹⁶³

A táncfilmek megalkotásában is tipikusan többen vesznek részt, ezek többlépcsős folyamat eredményeként jönnek létre, melyben a munkafolyamatok és az alkotói hozzájárulások aránya nehezen elválasztható, de ennek ellenére a filmek nem tartoznak az Szjt. 6. §-ban foglalt együttesen létrehozott művek körébe, mert speciális csoportot alkotnak.¹⁶⁴ A filmalkotás jellegéből fakadóan a több szerzői szerep is megjelenik az alkotófolyamatban. Ilyen a filmhez készült irodalmi és zenemű szerzője, a film rendezője és azok is, akik a film létrehozásához alkotó módon hozzájárultak.¹⁶⁵ Az SZJSZT szakvéleményében kinyilvánította, hogy ebbe a körbe tartozik a táncmű koreográfusa is.¹⁶⁶

¹⁵⁷ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.401/2004/5.

¹⁵⁸ I. m. (13).

¹⁵⁹ Szjt. 5. § (2) bekezdés.

¹⁶⁰ 11 lépcsős teszt. Elérhető: <https://cms-lawnow.com/en/ealerts/2019/11/court-of-appeal-summarises-law-of-joint-authorship-kogan-v-martin>.

¹⁶¹ „A balett a táncművészetnek azon ága, amely valamely drámai cselekményt a táncmozgás, a mimika és a pantomimika, valamint a zene kifejezőeszközeivel mutat be.” ...P..../2010/42. számú, SZJSZT-20/2011 szakvéleményen alapuló ítélet.

¹⁶² Gyertyánfy: i. m. (9), p. 110.

¹⁶³ I. m. (35).

¹⁶⁴ A filmekre az Szjt. 66. §-át kell alkalmazni.

¹⁶⁵ Szjt. 64. § (2) bekezdés.

¹⁶⁶ I. m. (141).

A gyűjteményes művek, mint többszerzős művek, már kész művek összeválogatásával jönnek létre, egyéni-eredeti jellegüket az összeválogatás módja adja. A gyűjteményes műnél nem kritérium, hogy a különálló elemek szerzői művek legyenek. Gyűjteményes mű létrehozható egy szerző munkáiból is akképpen, hogy a szerző saját műveit gyűjti össze, ebben az esetben ő lesz egy személyben a gyűjteményes mű szerzője is. Az SZJSZT-17/2007 számú szakvélemény értelmében a „[t]eamépítő tréning egyéni-eredeti jellegű alkotás”, mivel a tréning egyes elemei „sajátos módon, a célnak megfelelő, de kreatív módon” kerültek összeválogatásra.¹⁶⁷ Ha kész etűdök összeválogatását végzi az alkotó, és az összeválogatott művek összessége egyéni, eredeti jelleggel bír, gyűjteményes mű jön létre. Például ha az egész estés táncelőadás különálló koreográfiákból épül fel, szintén gyűjteményes mű jön létre, ahogy a Frenák Pál Társulat „XX & Fragments” című előadásban¹⁶⁸ is. Ilyenkor az összeválogatott elemek egyéni, eredeti jellegét nem érinti a gyűjteményes mű létrehozása.

A zenei művek kapcsán került előtérbe, de a táncos művek esetében is előfordulhat, hogy a szerzői művek nagy része azért hasonlít egymásra, mert a felhasznált elemek kombinációs lehetőségei végesek, és a szerzők egymástól függetlenül hoznak létre hasonló alkotásokat. A tánc kapcsán sem elképzelhetetlen, hogy hasonló formavilágból építkezik egy mű, de mint ismeretes, a tartalmat védi a szerzői jog, és ebből következtetve csekély esélye van annak, hogy azonos tartalmat hasonló formában jelenít meg két egymástól független szerző, mert az alkotófolyamatban számos alkotói döntés eredményeképpen jön létre a mű.¹⁶⁹ Ha azonban ez mégis előfordul, az egyéni jelleget kell vizsgálni. Előfordul, hogy bizonyos technikai elemek felhasználása színpadi produkcióknál rövid időre népszerűvé válik, aminek megítélése a többi elérhető hasonló mű fényében már nem jelent egyéni megoldást. Így az alkotófolyamat részeként hozott döntések nemcsak a nézők véleményére vannak hatással, hanem az azok eredményeként létrehozott mű jogi megítélésére is. Ennek következtében ha a mű nem rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel, nem illeti meg a szerzői jogi védelem. Az SZJSZT-09/2012 számú véleménye szerint a szerzői mű létrehozása során hozott számos szerzői döntés és az ezek következményeként születő jogi védelem nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az eredeti műtől függetlenül egy másik szerző alkotótevékenységével létrehozson egy hasonló művet.¹⁷⁰ Ilyen esetben nem kizárt, hogy párhuzamos védelem illeti meg a jogosultakat.

A párhuzamos alkotástól eltérően a származékos mű egy eredeti műre¹⁷¹ épülve jön létre, melynek eredménye az átdolgozás. A tánc esetében a táncos alapmű átkoreografálásával vagy akár másik műtípushoz tartozó alapmű táncként való megjelenítésével is létrejöhet az

¹⁶⁷ SZJSZT-17/2007.

¹⁶⁸ A Frenák Pál Társulat „XX & Fragments” című előadása. Elérhető: https://www.magyarhirlap.hu/kultura/Egyszeri_megismételhetetlen_eloadassal_erkezik_a_Frenak_Pal_Tarsulat.

¹⁶⁹ SZJSZT-09/2012.

¹⁷⁰ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 38.

¹⁷¹ Az eredeti műnek minden esetben szerzői műnek kell lennie, csak abban az esetben valósulhat meg átdolgozás. Gyertyánfy: i. m. (9), p. 101.

új mű. Az átdolgozásnak is több szerzője van. A szerző egy előzetesen már meglévő műre úgy épít az átdolgozás során, hogy egyéni, eredeti vonásokat ad hozzá, és ezáltal a már korábban létező mű jellemzői is szükségszerűen módosulnak.¹⁷² Az ilyen átdolgozáshoz az előzetesen már meglévő mű szerzőjének engedélye szükséges.¹⁷³ A szerző engedélyének hiányában, amennyiben új egyéni, eredeti jelleggel bíró vonásokat nem kap az új mű, nem átdolgozás készül, hanem a mű jogosulatlan megváltoztatása történik.¹⁷⁴ Az SZJSZT szakvéleményében az átdolgozás alapjaként szolgáló alpmű fontossága került megvilágításra. Az alperes kérdésében szerepel az, hogy az alkotóknak létezik-e egy eredeti közös táncműve, melyhez az egyes koreográfiák mint eredetihez hozzámérhetők. Az SZJSZT válaszában kifejti, hogy nincs ilyen alpmű, ezért ebből fakadóan minden koreográfia, melyet Bartók és Lengyel eme művére alkotnak, eredeti táncmű,¹⁷⁵ így ebben az esetben a koreográfus a zeneszerző és a librettista szerzőtársává válik.¹⁷⁶

Az átdolgozás során a mű jellemzői szükségszerűen megváltoznak, ezzel szemben a közös mű korábban létrehozott elemei nem módosulnak. Így ha a mű szerzője már nem él, csak átdolgozásra van lehetősége annak a személynek, aki az eredeti mű felhasználásával új mű létrehozására vállalkozik. Közös művet csak élő szerzők hozhatnak létre, mert a közös alkotói szándék csak abban az esetben tud megnyilvánulni.¹⁷⁷ Ha az eredeti mű szerzője már nem él, a jogutód adhat beleegyezést a felhasználásra, de ebben az esetben csak származékos mű jöhet létre. Ezért a koreografálást egy már létező zenére átdolgozásnak kell tekinteni.¹⁷⁸ „A próba” című balett zenéjének Presser Gábor átdolgozója és nem társszerzője, mivel Bach nem adhatta személyes hozzájárulását a mű létrehozásához.¹⁷⁹ Az átdolgozó mű felhasználásához, például annak előadásához, az eredeti mű védettségének fennálltaig az eredeti szerző, illetve jogutódja és az átdolgozó, illetve jogutódjának engedélye is szükséges; az eredeti mű védettségének lejártja után csak az átdolgozóé, illetve az ő jogutódjájé.¹⁸⁰

¹⁷² Szjt. 4. § (2) bekezdés.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Szjt. 13. §.

¹⁷⁵ Fővárosi Bíróság 2.P.22.903/2001/46. (SZJSZT-30/2003 szakvéleményen alapuló ítélet).

¹⁷⁶ A zenés színpadi játékok és ezek alapjának tekinthető szüzsé vagy librettó nem közös mű, mivel ezek a zenés színpadi játék megvalósításához elengedhetetlenül szükséges résztermékek. Ennek ellenére a SZJSZT szakértői véleménye megállapítja, hogy „A vágy villamosa” című balett átdolgozásához használt szüzsé olyan önálló szakirodalmi mű ebben az esetben, amely nem szolgai másolata az alpműnek, mivel megtestesíti szerzője szellemi alkotótevékenységét, részben többszörözi, és nem elhanyagolható mértékben átdolgozza az eredeti művet, miközben új elemeket használ fel. 8.Pf.22.298/2012/7. ítélet alapján.

¹⁷⁷ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 105.

¹⁷⁸ I. m. (35).

¹⁷⁹ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 105.

¹⁸⁰ I. m. (35).

IV. AZ EREDETISÉGBŐL FAKADÓ JOGOK ÉS A SZERZŐ VÉDELME

„Sok idő telt el addig, amíg az emberek elfogadták azt, hogy a szerzőknek védelemre van szükségük, hogy senki másnak nincs joga leszakítani kreativitásuk gyümölcsét.”¹⁸¹ A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében.¹⁸² A szerzői jog céljának egyik oldalán az alkotófolyamat és az alkotók ösztönzése, másik oldalán a befektetések, a kultúra és a művek védelme áll.¹⁸³ A szerzői jogi védelemnek egyensúlyt kell teremtenie a jogosultak és a felhasználók között, melyet kiterjesztően értelmezve a köz érdekének tekinthetünk.¹⁸⁴ Ez az egyensúly akkor érvényesül, ha a szerzőknek biztosított jogok elegendőek ahhoz, hogy a szerzők tevékenysége megtérüljön, és a felhasználóknak megengedi, hogy ők maguk is szerzővé válhassanak.¹⁸⁵ Emellett a szerzői jogi törvénynek figyelembe kell vennie azt a technikai fejlődést, amely ma már áthatja a szellemi alkotások területét is. Nagy kihívást jelent ezen a területen a digitalizáció, az internet elterjedése, és az ebből fakadó felhasználói igények és szokások megváltozása. A határok nélküli piaci lehetőségek között is érvényre kell, hogy jusson a szerzői jogi szabályozás és az abból fakadó védelem. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdésekben történő összehangolásáról (a továbbiakban: Infosoc-irányelv) preambulumban deklarálja, hogy „a szerzői jog és szomszédos jogok szigorú és hatékony védelme az egyik legfontosabb eszköze annak, hogy Európában a kulturális alkotótevékenység hozzájusson a szükséges forrásokhoz, illetve a szerzők és előadók megőrizhessék függetlenségüket és méltóságukat”.¹⁸⁶

A tánc mint mű és közvetetten alkotójának védelme a szerzői mű egyéni és eredeti jellegéből fakad. A tánc megalkotóját ugyanúgy személyhez fűződő jogok és vagyoni jogok illetik meg, mint az irodalom vagy a tudomány területén alkotó szerzőket a mű megalkotásának pillanatától.¹⁸⁷ A szerző személyhez fűződő jogai elválaszthatatlanok a szerző személyétől, ezek nem ruházhatók át.¹⁸⁸ Az alkotót megillető szerzői jogi jogosultság elválik az előadó-művészt megillető szomszédos jogi jogosultságtól, mert jellegénél és terjedelménél fogva eltérnek egymástól.

¹⁸¹ Uo.

¹⁸² Sztj. preambuluma.

¹⁸³ Pogácsás: i. m. (6), p. 487.

¹⁸⁴ Ujhelyi: i. m. (55), p. 36.

¹⁸⁵ Uo. p. 51.

¹⁸⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdésekben történő összehangolásáról (Infosoc-irányelv). Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029>.

¹⁸⁷ Sztj. 9. § (1) bekezdés.

¹⁸⁸ Sztj. 9. § (2) bekezdés.

A szerző személyhez fűződő joga: a mű nyilvánosságra hozatala, a visszavonás joga és a további felhasználás megtiltása, a szerzői minőség elismerése, a név feltüntetése és a mű egységének védelme.¹⁸⁹ A táncos mű szerzőjének kizárólagos vagyoni joga a mű bármely módon történő felhasználása – és a felhasználás engedélyezése –, mely történhet tipikusan többszörözéssel, terjesztéssel, nyilvános előadással, nyilvánossághoz közvetítéssel sugárzás útján vagy másként, a sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánossághoz történő továbbközvetítésével, átdolgozással vagy kiállítással.¹⁹⁰

IV.1. A szerző személyhez fűződő jogai

IV.1.1. A mű nyilvánosságra hozatalának joga, a visszavonás joga és a további felhasználás megtiltása

A nyilvánosságra hozatalról a szerzői jog jogosultja rendelkezik teljes mértékben, tehát a szerző maga dönt arról, hogy a művét megismerteti-e a közönséggel.¹⁹¹ Az Sztj. az alkotónak biztosítja azt a jogot, hogy alkotását addig tarthassa titokban, ameddig akarja, vagy akár azt, hogy a mű megismerését egyáltalán ne tegye lehetővé. Ehhez a védelemhez hozzátartozik az a jogosultság is, hogy a mű nyilvánosságra hozatala előtt csak a szerző hozzájárulásával lehet tájékoztatást adni a készülő mű tartalmáról a nyilvánosság számára.¹⁹² Ez a jogosultság csak az első hivatalos nyilvánosságra hozatalig illeti meg a szerzőt. A nyilvánosságra hozatalhoz való hozzájárulás nincs alaki formához kötve, történhet szóban, írásban vagy ráutaló magatartással is.¹⁹³ Amennyiben a mű nyilvánosságra hozatala összekapcsolódik a mű többszörözésével és terjesztésével is, írásbeli felhasználási szerződés megkötése szükséges.¹⁹⁴

Olyan sajátos helyzetben, amikor a mű megalkotása munkaviszonyban vállalt kötelezettség, a mű munkáltatónak történő átadása a nyilvánosságra hozatalra vonatkozó hozzájárulást is jelenti.¹⁹⁵ Például ha a művészeti iskolában köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban a tánctanárnak munkaköri feladatához tartozik koreográfia betanítása és annak a koreográfának a megalkotása is, a munkaviszony jellegű foglalkoztatás keretében létrehozott szolgálati művet a munkáltató nyilvánosságra hozhatja a tánctanár külön beleegyezése nélkül.

¹⁸⁹ Sztj. 10–15. §.

¹⁹⁰ Sztj. 26. §.

¹⁹¹ Sztj. 10. § (1) bekezdés.

¹⁹² Pogácsás, Ujhelyi: i. m. (101), p. 89.

¹⁹³ Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2017, p. 97.

¹⁹⁴ Sztj. 45. § (1) bekezdés.

¹⁹⁵ Legeza Dénes: A munkaviszonyban létrehozott művek joggyakorlata napjainkban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. (121.) évf. 3. sz., 2016. június, p. 101.

A munkaviszonyban készült mű szerzője a nyilvánosságra hozatalhoz már a munkaszerződés megkötésekor hozzájárul, de mégis dönthet úgy, hogy a neve ne legyen összefüggésbe hozható az adott művel, ezért kérheti nevének elhallgatását, és ezzel lemond a szerzői minőségéről. Ennek többféle indoka lehet, pl. már elavultnak tartja saját művét, vagy más gondolati, érzelmi indokai lehetnek. A szerző visszavonásra vonatkozó jogát korlátozza az is, ha a vagyoni jogokon alapuló felhasználást engedélyezi. Amennyiben a mű a szerző életében nem került nyilvánosságra, az alkotó halála után fellelt művet az Szjt. értelmében úgy kell tekinteni, hogy a szerző a nyilvánosságra szánta, feltéve, hogy a szerző vagy jogutódja ezzel ellentétes nyilatkozatot nem tett.¹⁹⁶ Mivel a szerző személyhez fűződő jogai a halálával megszűnnek, a szellemi hagyaték gondozásával megbízott személy járhat el a jogsértésekkel szemben, illetve ilyen személy hiányában a szerzői vagyoni jogokat öröklés útján megszerző válik erre jogosulttá.¹⁹⁷

A szerző dönthet úgy, hogy a nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulását visszavonja, illetve a már nyilvánosságra hozott műve további felhasználását megtiltja. A szerző a visszavonás jogát kizárólag írásbeli nyilatkozat útján, alapos okból gyakorolhatja, ha a nyilatkozat megtételének időpontjáig felmerült kár összegét megtéríti.¹⁹⁸ Tehát a visszavonás jogával a szerző a további engedélyhez kötött felhasználás esetében élhet csak. Erre példaként szolgálhat Markó Iván esete, aki a Győri Balett társulatától való távozásakor összes addigi művének játsszási jogát visszavonta, amivel a társulat teljes repertoárjára vonatkozó további felhasználási jogát megtagadta,¹⁹⁹ ezzel jelentős kihívás elé állította az akkor repertoár nélkül maradt társulatot.

IV.1.2. A szerzői minőség elismerése, a szerző névfeltüntetői joga

A mű eredetisége minden esetben viszonylagos.²⁰⁰ A közös szellemi örökség minden alkotótevékenység alapja, ezért a hasonló kultúrkörben alkotott művek hasonló jelentéssel bírhatnak, hasonló témát dolgozhatnak fel, vagy akár hasonló technikai megoldások felhasználásával jöhetnek létre. Széles körben elfogadott, hogy a szerző alkotási folyamata során támaszkodik az emberiség által felhalmozott egyetemes tudásra, nem *ex nihilo* hozza létre a művet.²⁰¹ Azonban az alkotófolyamat eredményeként a szerzői minőség elismerése a szerző személyhez fűződő jogainak olyan belső magja, amely tükrözi azt a szoros kapcsolatot

¹⁹⁶ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 89.

¹⁹⁷ Szjt. 17. §.

¹⁹⁸ *Sajtiné Sándor Erika* (szerk.): *Bevezetés a szerzői jogba*, 2. kiadás. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020, p. 16.

¹⁹⁹ *Megyeri Léna*: Csak a legjobbaktól lopnak. Elérhető: https://szinhaz.net/2021/08/23/megyeri-lena-csak-a-legjobbaktol-lopnak/#_fn10.

²⁰⁰ *Petrik Ferenc* (szerk.): *A szerzői jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990, p. 25.

²⁰¹ *Ujhelyi*: i. m. (55), p. 37.

a mű és a szerzője között, ami az alkotófolyamat eredményeként bontakozik ki.²⁰² Az tánc alkotója szerzőként való elismeréséből fakadóan követelheti, hogy szerzői minőségét senki ne vonja kétségbe.²⁰³ A szerzői minőség kétségbe vonását jelenti többek között, ha a művet a tényleges szerzőtől eltérő személy nevével tartják nyilván.²⁰⁴

A technika fejlődésével új lehetőségek és egyben új kihívások jelennek meg hétköznapi életünk során. Az internetes platformok különböző felhasználói magatartások gyakorlását teszik lehetővé, amelyek a táncnak is széles megjelenési felületet kínálnak. A YouTube, a Facebook, az Instagram, a TikTok és az ehhez hasonló platformok lehetőséget biztosítanak a rögzített művek közzétételére. A közzététel megnyitja a többi felhasználó számára a hozzáférést, tehát a mű megismerését, ami vonzó az elismerés és az ebből eredő esetleges vagyoni előny miatt. A videók közzétételével könnyen elterjednek a táncos koreográfiák, amelyek más felhasználók általi újramegosztás útján terjednek. A közösségi média felhasználói mint tartalomgyártók szerzői jogi védelmet élveznek, azonban a szerzőség megállapításában ez nehézséget jelenthet, mivel a koreográfiát nem minden esetben csak az eredeti szerzőhöz lehet kötni. A felhasználók rendszerint saját művüket töltik fel a felületre, így a táncos produkciók előadói rendszerint a szerzők is egyben, azonban ez nem minden esetben van így. A táncművek közösségi média-felületeken való megjelenése növeli a jogosulatlan felhasználás lehetőségét, mert a népszerűsége leginkább abból fakad, hogy a feltöltött tartalom, ez esetben a táncos koreográfia könnyen másolható engedély és díjfizetés nélkül. A TikTok használatához kapcsolódóan született jogeset középpontjában Jalaiah Harmon „Renegade” című 2019-es feltöltése áll. A videó feltöltésekor 14 éves Jalaiah Harmon közzétett egy videót, melynek táncos tartalmát a barátaival közösen hozta létre. A videót széles körben osztották meg a felhasználók, és ezzel Harmon jelentős vagyoni előnyre tett szert.²⁰⁵ A jogeset rámutat arra, hogy az újraalkotott táncok esetében a szerzői minőség kétségbevonása valósult meg azzal, hogy Harmon tartották számon mint egyedüli alkotót, továbbá arra, hogy a TikTokon közzétett rövid koreográfiák kifejezett engedély nélküli átdolgozása nem valósít meg jogsértést, mivel a nevezett platformra történő videófeltöltésének egyik köztudott célja, hogy a felhasználók megtanulják a koreográfiát, és saját interpretációjukat előadják. Ha az új művek nem térnek el jelentősen az eredeti alaplától, és a koreográfiai változtatások nem érik el az átdolgozás szintjét, akkor előadóművészi interpretáció valósul meg, amelyet nem a szerzői jog, hanem a szomszédos jogi jogosultság körében kell vizsgálni.

A szerzőnek jogában áll a névfeltüntetés módját meghatározni, de tiszteletben kell tartania mások névviseléshez való jogát.²⁰⁶ A szerző használhatja saját anyakönyvezett ne-

²⁰² Gyertyánfy: i. m. (9), p. 134.

²⁰³ Sztj. 12. § (4) bekezdés.

²⁰⁴ Somogy Megyei Bíróság 21.P.21.052/2008/57.

²⁰⁵ Shaw: i. m. (53), p. 263.

²⁰⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) 2:49. §. Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2013-5-00-00>.

vét, vagy akár használhat felvett nevet is művészeti tevékenysége során, de annak minden esetben különböznie kell a hasonló tevékenységet végző alkotók már használatban lévő nevéétől.²⁰⁷

A mű részleteinek ismertetése, idézése esetén is fel kell tüntetni a szerző nevét, és a mű átdolgozásakor is kötelező az eredeti mű szerzőjének nevét feltüntetni. Azzal, hogy a mű bármilyen mértékű átvétele (idézése) a szerző nevének feltüntetésével és a műre való hivatkozással jogszerű, megerősíti azt a megállapítást, hogy a mű védelme nem függ mennyiségi követelménytől, kizárólag annak azonosíthatóságától. A mű eredetisége nem vész el attól, hogy csak egy része jelenik meg, ha az magában is egyéni és eredeti jelleggel bír. *A contrario*, ha a rövid átvétel nem felel meg ezeknek a kritériumoknak, nem vonja magával a névfeltüntetési kötelezettséget sem.

A szerző kérheti nevének elhallgatását is, azonban ez a szerző lehetősége, ezért a név önkényes elhagyása vagy más név feltüntetése jogsértést valósít meg. A kialakult gyakorlat szerint a színházi előadásoknál és filmeknél feltüntetnek az alkotókat, továbbá a különböző szerepekben megjelenő előadóművészeket, még akkor is, ha munkaviszonyban állnak a forgalmazó színházzal. Sajnos a kisebb volumenű produkcióknál a gyakorlat azt mutatja, hogy nem minden esetben tüntetik fel az összes alkotó nevét, ez fakadhat abból, hogy az érintettek számára nem mindig egyértelmű, hogy ki számít a mű szerzőjének.

Egy alkotóközösség közösen használt névvel is folytathat művészeti tevékenységet. A táncművészet területén bevett szokás, hogy a hosszabb ideig együttműködő közösségek társulati nevüket tüntetik fel a műveiken. Amennyiben ehhez minden érintett hozzájárult, nem sérti a névfeltüntetés jogát. Magyarországon több társulat működik olyan felvett névvel, mely magában foglalja a vezetője nevét, ezzel kiemelve meghatározó szerepét, ami szintén szimbolizálja a fennálló hierarchikus rendszert a társulati vezetők, alkotótársaik és az előadóművészek között. A közös név feltüntetése egyfajta alkotói egységet jelenít meg, mely abban az esetben, ha az együttműködés már nem áll fenn, sérelmes lehet valamely tag további alkotói tevékenységére. A közös név megváltoztatását akkor kérheti a jogosult, ha az ő személyes hozzájárulásának elmaradásával a további művek oly mértékben eltérnek a korábbi művek összehatásától, hogy az sérelmes az ő alkotói tevékenységére.²⁰⁸

A koreográfusok alkotói tevékenysége megalapozza a szerzői minőség elismerését, ezzel szemben a mű interpretálását és annak megvalósítását végző előadóművészek ebben a minőségükben nem élhetnek a szerzői minőség elismerésével, még abban az esetben sem, ha a közreműködő táncművészek kreativitása kerül felhasználásra a mű formába öntéséhez.

²⁰⁷ Ptk. 2:49. § (2) bekezdés.

²⁰⁸ Ptk. 2:49. § (1) bekezdés.

IV.1.3. A mű egységének védelme

A mű egysége egyrészt az alkotás fizikai egészét, másrészt szellemi egységét jelenti.²⁰⁹ A jogsértést a lényegi változtatás jelenti, ennek vizsgálata, különösen egy érzékeny szerző esetében, bonyolult, és gyakran bírói döntést igényel. Lényegi változás történik például, ha egy mű címét megváltoztatják, egy zeneművet drasztikusan lerövidítenek vagy egy zenei művet áthangszerelnek,²¹⁰ vagy az egész művet úgy helyezik más környezetbe, hogy az a szerzői gondolatok más megítélését eredményezi, főleg, ha az ilyen jellegű változtatás a társadalom negatív erkölcsi megítélésével jár. „[A] szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jó hírnévére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.”²¹¹ Az adott zenére megkomponált mozdulatsor részletének elhagyása vagy részek felcserélése lényegi változtatást jelenthet, ha az a produkció összhatását megváltoztatja. Improvizatív előadások esetében, ahol estéről estére „új mű” születik, lényegi változtatásnak tekinthető a jelenetek előre megtervezett sorrendjének megváltoztatása is, mert ez az egész mondanivalónak, a mű szellemiségének megváltozását is jelentheti. Ugyanígy lényegi változtatást hozhat a mozdulatsor kivitelezési tempójának megváltoztatása. Gyakran a tempó adja az egész mozdulat kivitelezésének eszenciáját, mert a gyorsítás vagy lassítás, amely egyben játék a figyelemmel és az érzelmekkel, erőteljes eszköze az alkotónak és az előadónak is. Amíg az alkotó szabadon változtathatja saját művét a rendelkezésére álló eszközökkel, addig előadóművészi önkifejezés címén sosem korlátozható a szerzőnek a mű sérthetlenségéhez fűződő érdeke.²¹² A koreográfus saját ötletének és mondanivalójának kivitelezésére megtalált eszközök sora adja a mű egyéni, sajátos jellegét. Az irányok, a tempó, a táncosok egymáshoz való viszonya más és más közvetít. Annak érdekében, hogy az alkotói koncepciónak megfelelő előadás valósuljon meg, az alkotó pontos instrukciói szükségesek.

A szerzőnek a mű egységének védelmére vonatkozó jogát korlátozza, hogy a művét a forrás és a szerző feltüntetésével kritika vagy ismertetés céljából, illetve a művet humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia céljából bárki felhasználhatja a cél által indokolt terjedelemben.²¹³ Továbbá amennyiben a munkáltató kér bármilyen jellegű változtatást a munkaviszonyban létrehozott művön, vagy ha a szerző felhasználási szerződést kötött, és a felhasználó a forgalmazáshoz elengedhetetlenül szükséges változtatást hajt végre,²¹⁴ és a változtatással nem ért egyet a szerző valamilyen okból, a szerző választhatja, hogy nem él a névfeltüntetés jogával.²¹⁵ Bartók Béla híres táncjátékát, „A csodálatos mandarin”-t

²⁰⁹ Sztj. 13. §.

²¹⁰ *Legeza*: i. m. (193), p. 103.

²¹¹ Sztj. 13. §.

²¹² *Gyertyánfy*: i. m. (9), p. 143.

²¹³ Sztj. 34/A. § (1) bekezdés.

²¹⁴ Sztj. 50. §.

²¹⁵ Sztj. 30. §.

balettfilmben dolgozták át, amelyre az örökösök engedélyt adtak. A film megjelenése után az örökösök a mű integritásának megsértésére hivatkozva pert indítottak ízléstelen, pornográf feldolgozás miatt. „A csodálatos mandarin” című balettfilm tekintetében a bíróság megállapította, hogy a műfajnak megfelelő változtatások, melyek a filmesítésből fakadnak, nem jelentenek sérelmet az eredeti műre, és azt is kijelentette, hogy a kornak megfelelő megjelenítés sem sérelmes a szerző becsületére vagy hírnevére, mert az elérni kívánt hatásra tekintettel, az idő múlásának következtében, más eszközök felhasználása válhat szükséges-sé. A nagyváros zajának és egy „roppant város életének” bemutatását az eredeti letépett tapétájú lakás helyett egy elhagyatott rakpart érzékeltette, melynek bemutatásakor a zenében nem történt változtatás. A bíróság indokolásában kifejtette, hogy a műértő és műélvező közönség megváltozott, erre alapozva az átdolgozás az alpmű lényegét csupán más eszközökkel mutatta be, ezért a bíróság szerint a filmbeli jelenetek összhatásukban ugyanazt fejezik ki, mint Bartók Béla zenéje, tehát nem torzítják az eredeti művet.²¹⁶ Az SZJSZT szakértői véleményében kijelenti, hogy csak konkrét tényállás alapján lehet megállapítani, hogy mely esetben valósul meg az adott kor művészeti, erkölcsi értékrendjének megfelelő és/vagy műfaji sajátosságok miatt indokolható, a mű egységét tiszteletben tartó értelmezése, vagy az eredeti mű jogsértő megváltoztatása.²¹⁷

Napjaink gyakori kérdése az alkotások szünettel történő megszakítása. Ez leggyakrabban az anyagi előny szerzése végett történik, többségében az alkotásra fordított pénzügyi források fedezését is hivatott szolgálni, azonban ez a mű egységének sérelmét jelentheti. A 2024 elején kirobbant konfliktus kapcsán, amelyet a „Carmina Burana” két részben történő előadása váltott ki, egyesek azt a kritikát fogalmazták meg, hogy valószínűsíthetően a szünet beiktatásának egyik oka az operaházi büfé forgalmának növelése volt. A sajtó közzétette a karmesterként és rendezőként jegyzett művész nemtetszését kifejező bejegyzést, melyben kijelenti, hogy amennyiben a mű két részben kerül előadásra, ő nem kíván a továbbiakban előadóművészként szerepelni a darabban. Mint rendező tevékenységének jellegétől függően, társszerzőként is számon tartható, ezért nemcsak saját hozzájárulását tagadhatná meg, hanem a munkájával gazdagított „Carmina Burana”-hoz kapcsolódóan követelhetné a mű egységének védelmét, ha tevékenysége eléri a szerzői jogi védelem küszöbét.²¹⁸ A művek egységének védelme érdekében már elterjedt gyakorlat, hogy a reklámok számát és a megszakítások idejét megállapodások formájában korlátozzák, ezzel elismerve a mű integritásának fontosságát a vagyoni előnnyel szemben.

²¹⁶ Fővárosi Bíróság 2.P.22.903/2001/46. (SZJSZT-30/2003 szakvéleményen alapuló ítélet).

²¹⁷ I. m. (141).

²¹⁸ Félbevágták az Operában a Carmina Buranát, hogy több legyen a büfé bevétele. Elérhető: <https://24.hu/kultura/2024/03/03/felbevagtak-az-operaban-a-carmina-buranat-hogy-tobb-legyen-a-bufe-bevetele/>.

IV.2. A szerző vagyoni jogai

IV.2.1. A vagyoni jogokra vonatkozó általános szabályok

A szerzői művek felhasználására a szerző kizárólagos jogosultsággal rendelkezik.²¹⁹ Minden további felhasználáshoz a szerző engedélye szükséges.²²⁰ A szerző vagyoni jogai: a felhasználási és engedélyezési jogainak, valamint a díjazáshoz való jogának összessége.²²¹ A mű mások által történő felhasználásához a szerzővel kötött felhasználási szerződés szükséges, amelyben, ha egy mű tekintetében több felhasználási mód valósul meg, minden felhasználási módra külön ki kell térni.²²² A felhasználási engedély vonatkozhat az egész műre, annak egy azonosítható részére, a mű sajátos címére vagy a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosítására.²²³ A felhasználás engedélyezésekor a szerzőnek lehetősége van arra, hogy személyes szempontokat, akár erkölcsi szempontokat is figyelembe vegyen a felhasználó személyének és a felhasználási módnak a kiválasztása során.²²⁴

A szerzői mű címének felhasználásához vagy annak megváltoztatásához a szerző engedélye szükséges, ha az sajátos és eredeti jelleggel bír. A köznyelvben elterjedt²²⁵ vagy a címben feltüntetett műfajra utaló kifejezésekre nem terjed ki a címvédelem,²²⁶ azok engedély nélkül felhasználhatók. A mű jellegzetes karakterének használata, hasznosítása a címéhez hasonlóan szintén engedélyhez kötött, ha olyan jellegzetes, hogy az a műtől elkülönülten is a nagyközönség számára felismerhető.²²⁷ Ezért a háttérszereplőként közreműködő szereplők vagy a tánckar tagja, mint karakterek, nem részesülnek szerzői oltalomban.²²⁸

A szerzőt a mű felhasználásához adott engedélye ellenében arányos díjazás illeti meg.²²⁹ A díjazáshoz való igény érvényesítéséhez nem szükséges az, hogy a felhasználási szerződés a felhasználást megelőzően megkötésre kerüljön, a felhasználás önmagában megalapozza a díjigényt.²³⁰ A szerző az őt illető díjazásról lemondhat, ami az általános szabályoknak megfelelően csak írásban érvényes, azonban ha a törvény a felhasználási szerződés megkötését az írásbeli alaktól eltérő formában is megengedi, akkor a díjazásról való lemondás

²¹⁹ Sztj. 16. §.

²²⁰ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 97.

²²¹ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 98.

²²² Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 98.

²²³ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 99.

²²⁴ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 153.

²²⁵ Fővárosi Ítéletábra 8.Pf.20.372/2011/4.

²²⁶ SZJSZT-25/2010.

²²⁷ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 156–157.

²²⁸ Rábai Gábor: Hogyan lehet a Batmobile is Sherlock Holmes, és mi köze ehhez a Borsodinak? - Filmes karakterek szerzői jogi védelme az Egyesült Államokban és a charactermerchandising Magyarországon. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 17. (127.) évf. 1. sz., 2022. február, p. 68.

²²⁹ Sztj. 16. § (4) bekezdés.

²³⁰ BDT2008. 1793.

sem érvénytelen az írásbeliség nélkülözése miatt.²³¹ Az Sztj. rögzíti, hogy amennyiben kulturális, oktatási, tájékoztatósi vagy egyéb érdekek körében törvényen alapuló felhasználási engedélyt kap a felhasználó, díjazásra abban az esetben is jogosult.²³²

A szabad felhasználás és a védelmi időn túli felhasználás eseteit kivéve, ha a szerző nem adott engedélyt a felhasználásra meghatározott szerződés keretében, vagy az engedély terjedelmét túllépve használják fel a művet, jogosulatlan felhasználás történik.²³³ A felhasználás jogszerűségének bizonyítása a felhasználót terheli.²³⁴ A művet felhasználó személyeknek tájékoztatósi kötelezettségük áll fenn a szerző irányába a mű felhasználásáról, annak módjáról és mértékéről,²³⁵ melyet a szerző külön kérése nélkül is kötelesek teljesíteni.²³⁶

IV.2.2. Szabad felhasználás mint a szerzői jog korlátja

A szerző vagyoni jogait a szabad felhasználás törvényben nevesített esetei és a védelmi idő korlátozza.²³⁷ A szabad felhasználás körében nevesített esetekben a szerzői művek szabadon felhasználhatók,²³⁸ a felhasználáshoz nem szükséges a szerző hozzájárulása, és a felhasználás ellenében díjat sem követelhet.²³⁹ A szabad felhasználás kizárólag az Sztj. taxatív felsorolásában szereplő esetekben valósulhat meg, amelyeknek a háromlépcsős tesztnek is meg kell felelniük. A szabad felhasználás esetei akkor felelnek meg a háromlépcsős tesztnek, ha azok különleges esetre vonatkoznak, nem sérelmesek a mű rendes felhasználására, és ha a felhasználás nem károsítja indokolatlanul a szerző jogos érdekeit.²⁴⁰ A magyar szabályozás további két feltétellel egészíti ki a szabad felhasználásra vonatkozó általános szabályokat. A szabad felhasználásnak a tisztesség követelményével összhangban kell állnia, emellett nem irányulhat a szabad felhasználás rendeltetésével nem összeférő célra.²⁴¹ A szabad felhasználás eseteinél az Sztj. meghatározza a felhasználás lehetséges céljait és módjait. A célok között szerepelteti az oktatás szerzői jogi feltételeinek biztosítását, a tudományos és művészeti élet előmozdítását, a vélemény szabadság akadálytalan kifejeződésének biztosítását, a kulturális és szociális szempontok érvényesülését, a tömegtájékoztatás előmozdítását, az információszabadság biztosítását, az igazságszolgáltatás és a jogalkotás akadálytalan működését, magán- vagy belső intézményi használat elősegítését vagy a kereskedelmi forga-

²³¹ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 159.

²³² Sztj. 16. § (5) bekezdés.

²³³ Sztj. 16. § (6) bekezdés.

²³⁴ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 161.

²³⁵ Sztj. 16. § (7) bekezdés.

²³⁶ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 162.

²³⁷ Uo.154.

²³⁸ Sztj. 34–41. §.

²³⁹ Sztj. 33. § (1) bekezdés.

²⁴⁰ Pogácsás, Ujhelyi: i. m. (101), p. 123–124.

²⁴¹ Uo. p. 125.

lomban nem elérhető művek elérhetőségének biztosítását.²⁴² A szabad felhasználásra csak már jogszerűen nyilvánosságra hozott mű esetében van lehetőség,²⁴³ az Sztj.-ben nevesített szabad felhasználási esetekben meghatározott módoknak megfelelően.²⁴⁴

IV.2.3. Tipikus felhasználási esetek a tánc tükrében

Az engedélyköteles felhasználási módok felsorolása példálózó, melyben a tipikusan előforduló felhasználásokat emeli ki szerzői jogi törvény.²⁴⁵ Ezek a felhasználási módok sokszor összemósódnak, például egy színpadi előadás rögzítése, sugárzása, majd nyilvánosság számára nyitva álló intézményben működtetett televíziókészüléken hallhatóvá vagy láthatóvá tétele során megjelenik a nyilvános előadás, a rögzítés során a többszörözés, a sugárzás, majd ismét a nyilvános előadás engedélyezésének joga.²⁴⁶ Önálló felhasználási folyamatnak tekinthető a felhasználásnak az a szakasza, amely önmagában lehetővé teszi, hogy a művet érzékeljék.²⁴⁷ A szerzőt minden önálló felhasználási szakasz után díj illetheti meg.²⁴⁸

A *többszörözés* során a táncmű érzékelhetővé tétele egy, az eredetihez képest másik példány útján valósul meg. A többszörözés a mű testi dologra történő közvetlen vagy közvetett²⁴⁹ rögzítése, melynek köszönhetően az emberek ismételten élvezni tudják a művet. A többszörözés leggyakrabban elektronikus eszközök használatával valósul meg, számítástechnikai eszközök alkalmazásával, de kiemelendő, hogy az emailen történő továbbküldése nem valósít meg többszörözést.²⁵⁰

A mű *terjesztését* jelenti a mű eredeti vagy többszörözött példányainak valamilyen anyagi hordozón történő hozzáférhetővé tétele. A terjesztés a nyilvánosság számára történő felkínálással vagy forgalmazással valósulhat meg, ami történhet különösen a műpéldány tulajdonjogának átruházásával, a műpéldány bérbeadásával, annak haszonkölcsönbe adásával. A terjesztés jogát sérti a műről jogsértés útján készített műpéldányok kereskedelmi célú birtoklása, amennyiben ezek birtokosa tudja, vagy az adott helyzetben elvárható gondosság tanúsítása mellett tudnia kellett a műpéldányok jogsértő előállításáról.²⁵¹

A *nyilvános előadás* a mű jelenlévők számára történő érzékelhetővé tétele.²⁵² Történhet különösen élő előadás formájában vagy valamilyen műszaki eszköz vagy módszer alkalma-

²⁴² Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 125.

²⁴³ Uo. p. 125.

²⁴⁴ Sztj. 43–41. §.

²⁴⁵ Sztj. 17. §.

²⁴⁶ 8.Pf.21.441/2009/4.

²⁴⁷ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 155.

²⁴⁸ Fővárosi Ítéletábla 8. Pf.21.441/2009/4.

²⁴⁹ Sztj. 18. §. (1) bekezdés a).

²⁵⁰ BH2016.143.

²⁵¹ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 103–104.

²⁵² Sztj. 24. §.

zásával, azonban minden formájának nyilvánosan kell történnie.²⁵³ A táncművek tipikus felhasználási módja a nyilvános előadás, mely során a mű eljut a közönséghez érzékelésük útján.²⁵⁴ Az általános megfogalmazásból kiindulva felmerül a kérdés, hogy a megszokott, a látástól és hallástól eltérő, más érzékszerveink útján tapasztalható előadás szokatlansága ellenére tekinthető-e nyilvános előadásnak. Nem elképzelhetetlen, hogy interaktív előadás keretein belül kontakt improvizációt mutatnak be a táncosok. A közönség vállalkozó szellemű tagjai részt vehetnek a táncban, és ezzel akár bőrükön keresztül is érzékelhetik a tánc-előadás apróbb részleteit. Ennél elterjedtebb szórakozási forma a táncházak látogatása. A táncházak jellegéből fakad, hogy ilyen esetekben a folklór elemeinek tanítása és ismétlése valósul meg, ami nyilvános esemény, de nem nyilvános előadás céljából valósul meg. A program során a közönség számára bemutatott mű, ha az a korábban ismertetett szempontok szerint szerzői műnek tekinthető a népi motívumok alkalmazásától függetlenül, nyilvános előadást valósít meg. A nyilvános előadás minden esetben helyhez kötöttséget jelent a tekintetben, hogy a közönség nyilvános helyen tartózkodását feltételezi.²⁵⁵

A nyilvánossághoz közvetítés alatt a mű vevőkészülék bevonásával a nyilvánosság távol levő tagjai számára történő érzékelhetővé tételét kell érteni. A nyilvánossághoz történő továbbközvetítés szintén engedélyköteles tevékenység, melyre közös jogkezelést ír elő kötelezően az Sztj.²⁵⁶ A SatCabII-irányelv 2021-es átültetése óta a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseinek, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésének ellenőrzött környezetben kell történniük, és az ezeken a csatornákon keresztül történő nyilvánosságához közvetítés nem eredményezhet közvetlen, korlátlan számú internetfelhasználást.²⁵⁷

Átdolgozás során az eredeti műből származó másik mű jön létre.²⁵⁸ *Átdolgozásnak tekinthető a tánc feldolgozása, ami színpadi vagy zenei eredménnyel jár, filmre való átdolgozása, a filmalkotás átdolgozása vagy az eredeti mű minden más olyan megváltoztatása, amelynek eredményeképpen másik mű jön létre.*²⁵⁹ A remix szintén átdolgozást valósít meg általában, melynek jogszerű elkészítéséhez az eredeti mű szerzőjének hozzájárulása szükséges.²⁶⁰ Az ötlet feldolgozása, az ihletődés nem tekinthető származékos mű létrehozásának.²⁶¹ Ha az eredeti alkotás és az új mű közötti kapcsolat nem éri el az átdolgozás mértékét, ha az eredeti

²⁵³ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 104.

²⁵⁴ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 208.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 106–108.

²⁵⁷ A műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére vonatkozó 2019/789/EU irányelv (SatCabII-irányelv). Átültette: 2021. évi XXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról. Elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100037.TV>.

²⁵⁸ Sztj. 29. §.

²⁵⁹ Sztj. 29. §.

²⁶⁰ I. m. (13).

²⁶¹ BH1978.571.

mű idézése történik, nem szükséges sem az alkotó, sem az előadóművész hozzájárulása, ha az indokolt mértékben történik a szerző nevének feltüntetésével.²⁶² Az átdolgozással létrehozott új mű szerzői jogi védelem alatt áll, ha létrejötte nem sérti az eredeti mű szerzőjét, és az új mű egyéni, eredeti jelleggel bír.²⁶³

1951-ben Kurt Jooss „A zöld asztal” című koreográfiájának felhasználása miatt indított pert az esseni bíróságon a „Sensation in San Remo” című film alkotóival szemben. Az átvétel tényét a táncosok meghallgatásával bizonyították, azzal, hogy a táncosokon keresztül a táncművet megismerte az átdolgozást készítő művész. Az eljáró bíróság megállapította, hogy a film az eredeti „A zöld asztal” című darab jogosulatlan átdolgozása, és a koreográfus akaratának megfelelően kötelezte a film alkotóit, hogy „A zöld asztal” című darabra hasonlító jelenetet távolítsák el a filmből.²⁶⁴

Az átdolgozás nem sértheti a szerző személyhez fűződő jogait.²⁶⁵ Szerzői jogi jogsértés valósul meg, ha egy mű jelentős részét egy másik személy átveszi és azt saját műve részévé teszi az eredeti mű szerzőjének a felhasználásra vonatkozó engedélye nélkül, de abban az esetben is, ha az eredeti mű szerzőjének a nevét nem tünteti fel. Amennyiben az átdolgozást nem az eredeti mű szerzője hajtja végre, az átdolgozással létrejött művön az eredeti mű szerzőjének nevét is fel kell tüntetni.²⁶⁶ Ez alól kivételt jelent a mű karikatúrához, paródiához vagy stílusutánzathoz való felhasználása, melynél nem kell megjelölni a forrást.²⁶⁷

A pandémia alatt zajlott (2020 áprilisában) a Beyoncé Countdown c. videóklipje körüli jogvita Beyoncé és Anne Teresa De Keersmaeker között a klipben felhasznált mozdulatok eredetiségéről. Beyoncé videóklipjéhez jelentős mértékben átvett mozdulatsorokat használt Anna Teresa De Keersmaeker „Rosas danst Rosas” című koreográfiájából, és azt sajátjaként tüntette fel. Az eset specialitása, hogy a koreográfus nevezett koreográfiája olyannyira ismert a kortárs tánc területén jártas táncosok, de laikus, a kortárs táncot kedvelő nézők számára is, hogy a közzétett videó alapján csekély valószínűsége volt annak, hogy a jogsértés ne derüljön ki. Anne Teresa De Keersmaeker felvételekkel tudta igazolni, hogy a vitatott táncmozdulatokat ő találta ki, és állítása szerint Beyoncé azokat az ő engedélye nélkül használta fel a klipben. A vita kirobbanása után Beyoncé új változatot készített, amelyben már nem szerepelt a vitatott koreográfia. Ebből okulva De Keersmaeker és csapata készítettek egy publikációt, amelyben De Keersmaeker koreográfiáit összefoglalva rögzítették,²⁶⁸ ezzel a későbbiekben felmerülő vitás kérdésekben viszonylag egyszerűvé válik a bizonyítási eljárás is.

²⁶² Kohod Kornél: Az idézés szerzői jogi (újra) értelmezése. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 4. sz., 2023. augusztus, p. 86.

²⁶³ Szjt. 4. § (2) bekezdés.

²⁶⁴ Klaus Kieser: Plagiarism in Dance. Elérhető: <https://tanzfonds.de/en/magazin/essay-plagiarism-in-dance/>.

²⁶⁵ Szjt. 13. §.

²⁶⁶ Szjt. 12. § (2) bekezdés.

²⁶⁷ Szjt. 34 /A. A 2021. évi XXXVII. törvény 8. §. iktatta be.

²⁶⁸ Harkai István: Táncmozdulatok szerzői jogi védelme. Copy21, 2020. 4. sz. Elérhető: <https://copy21.com/2020/04/beyonce-v-de-keersmaeker-tancmozdulatok-szerzoi-jogi-vedelme/>.

Az SZJSZT „A csodálatos mandarin” című balett kapcsán vizsgálta, hogy a vizsgált balettfilm az eredeti történet megfilmesítésének minősül-e, vagy eléri-e az átdolgozás szintjét. Az eljáró tanács megállapította, hogy az eredeti zenei mű felvétele szól a filmben, és a librettó változtatásai a filmes megvalósítás eredményei, ezért összességében nem állapítható meg, hogy a balettfilm az eredeti mű átdolgozása lenne.²⁶⁹ Ha egy mű azonos vagy hasonló formai vagy tartalmi elemét használják fel, az nem jelent lényeges alkotórészt az új műben, és ha a létrejött új mű az új alkotó személyiségjegyeit hordozza, az ezáltal eredeti művé válik – az új műként létrehozott alkotást a német és osztrák szerzői jog „*freie Bearbeitung*”-nak nevezi.²⁷⁰

A kiállítás mint felhasználás, a táncművek esetében nem valósulhat meg, mert a táncelőadás rögzített formában történő bemutatása a nyilvános előadás egyik esete.²⁷¹ Ugyanakkor a korábban bemutatott performansz, ami a táncművészet határterületének tekinthető, megjelenhet kiállítás keretében. A képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás tulajdonosa köteles a művet kiállítás céljából időlegesen a szerző rendelkezésére bocsátani, ha ez méltányos érdekét nem sérti.²⁷² A performanszra mint képzőművészeti alkotásra, mely természetes személyek közreműködésével valósul meg, a fent említett kötelezettség kiterjed, ami ebben az esetben a mű rendelkezésre bocsátásával a művészek közreműködését is jelenti egyben. A kiállítás jogszerűségéhez a szerzőjének engedélye mellett a szerző nevének feltüntetése is szükséges.²⁷³

IV.2.4. Felhasználási szerződés

Az Sztj. eltérő rendelkezésének hiányában a felhasználási engedélyt kizárólag felhasználási szerződéssel lehet megszerezni.²⁷⁴ A felhasználási szerződés általános szabályai alapján a felhasználó a táncos mű nyilvános előadásának jogát szerzi meg, a jogosultat ezért díjazás illeti.²⁷⁵ A felhasználási szerződést vagy maga a jogosult köti meg a felhasználóval, vagy ügynökség útján is megvalósulhat az engedélyezés, de abban az esetben ha ügynökség jár el, a szerződésben rögzíteni kell, hogy az ügynökség a jogosult megbízásából jár el.²⁷⁶ Az ügynökség jogszatossággal tartozik azért, hogy a jogosult továbbengedélyezze a felhasználó részére a mű előadásának jogát.²⁷⁷

²⁶⁹ I. m. (141).

²⁷⁰ SZJSZT-16/2008.

²⁷¹ Sztj. 24. §. (2) bekezdés.

²⁷² Sztj. 69. § (1) bekezdés.

²⁷³ Sztj. 69. § (3) bekezdés.

²⁷⁴ Sztj. 16. § (1) bekezdés.

²⁷⁵ Sztj. 42. §.

²⁷⁶ *Sápi*: i. m. (117), p. 243.

²⁷⁷ Uo.

A szerzői művek felhasználásához adott engedélyek nagyjogos, illetve kisjogos felhasználásokra terjedhetnek ki. Nagyjogos felhasználásnak tekintjük azokat a felhasználási eseteket, melyekhez a szerző egyedi engedélye szükséges, és a felhasználó a jogdíjat egyedi úton fizeti meg. Ezzel szemben a kisjogos felhasználás során nincs szükség a szerző egyedi engedélyére, mert a felhasználásnak az érintett közös jogkezelő szervezet részére történő bejelentésével és a jogdíjnak a közös jogkezelő útján való megfizetésével a felhasználási engedély megadottnak tekintendő.²⁷⁸

Nagyjogos felhasználás például egy táncelőadás bemutatása, egy film színpadra adaptálása, egy színmű megfilmesítése. Kisjogos felhasználás különösen a zeneszámok lejátszása, melynek szükségszerű feltétele, hogy a mű változatlan formában kerüljön felhasználásra.²⁷⁹

A felhasználási szerződések tartalmát a felek szabadon határozhatják meg,²⁸⁰ azonban az Sztj. szabályozza annak érvényességi kellekeit a szakmai szokásoknak megfelelően. A felhasználási szerződésben a művet a szerző nevének feltüntetésével minden esetben meg kell jelölni.²⁸¹ A felhasználási szerződést nem pótolja a mű átadása, az önmagában nem keletkeztet felhasználási jogosultságot.²⁸² Egy felhasználási szerződésben több felhasználási módra is adhat engedélyt a jogosult.²⁸³ Egyes esetekben a felhasználási engedély kiterjed olyan felhasználási módokra is, melyek kapcsolódnak a felhasználási szerződésben megjelölt módra.²⁸⁴ A szakmai szokásoknak megfelelően a nagyobb volumenű színművek esetében a felhasználási szerződések minőségi feltételeket is támaszthatnak a felhasználó irányába, és ún. modellszerződéseket kötnek. A First-Class Production Requirement megjelent a hazai színházi életben is, amit tipikusan az amerikai zenés vagy prózai darabok magyarországi bemutatóinál alkalmaznak. A First-Class Production Requirement szerint a színház arra vállal kötelezettséget, hogy a darabot elsőosztályú előadás keretében, professzionális színészekkel, zenészekkel és ehhez illő szcenikával adják elő.²⁸⁵ A felhasználási engedélyekre vonatkozó szerződések gyakran a várható előadásszámot is rögzítik. A felhasználás engedélyezésének kizárólagosságát fel kell tüntetni a szerződésben, azonban a színházi szokások alapján kialakult, hogy a nem kizárólagosságot is gyakran feltüntetik a megállapodásban részt vevő felek.²⁸⁶ A mű előadásként történő felhasználása tekintetében a jogosult replica és non-replica engedélyt adhat. A replica engedéllyel a felhasználó, általában egy színház, arra szerez jogosultságot, hogy az eredeti darabnak tulajdonképpen a másolatát bemutat-

²⁷⁸ Vereb: i. m. (2), p. 44.

²⁷⁹ Uo.

²⁸⁰ Sztj. 42. § (2) bekezdés.

²⁸¹ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 246.

²⁸² Kúria Pfv.21.586/2019/5.

²⁸³ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 155.

²⁸⁴ Uo., (Sztj. 57/C. §.)

²⁸⁵ Sági: i. m. (117), p. 243.

²⁸⁶ Uo. p. 245.

hassa. Ilyen esetben minden részletre kiterjedő felhasználást biztosít a megállapodás, ezért az összes közreműködő alkotótevékenységét honorálják általában magasabb díjjal. A non-replica engedély ezzel szemben a színpadra állítás kisebb kérdéseiben kreatív döntéseket enged az interpretálók számára, de az sosem érheti el az átdolgozás mértékét.²⁸⁷ A felhasználási szerződés vonatkozhat akár jövőben megalkotandó művekre is, vagy a felhasználási szerződések másik speciális alakzata az opciós szerződés, melynek teljesítéséből fakadóan a jogosult a felhasználási engedélyt nem tagadhatja meg.²⁸⁸ A védelmi idő elteltével a művel összefüggésben kötött felhasználási szerződés megszűnik.²⁸⁹ A felhasználási szerződések sokszínűsége mutatja, hogy a szerződések szabályozottságára különösen nagy szükség van annak érdekében, hogy a hiányos megállapodásokból fakadó esetleges jogvitákat elkerüljék a felek, mert az nemcsak vagyoni hátrányt jelenthet, hanem a kulturális élet gazdagítását elősegítő művészeti együttműködést is megghiúsíthatja.

IV.3. Az eredetiségből fakadó védelem

A koreográfusok, tánctanárok – mint kreatív alkotók – helyzete nagyon bonyolult. Alkotói folyamataikhoz több feltétel szükséges, például stúdió, zene – amelynek felhasználása gyakran szerzőijogdíj-köteles – és a táncosok. Az alkotófolyamatok során sokszor aszimmetrikus erőviszonyok alakulnak ki. Ahogy egy klasszikus, munkáltató és munkavállaló közötti jogviszonyban is szükséges a munkajog által kialakított fokozott védelem a gyengébb fél számára, úgy a művészi teljesítmény létrehozása során alkotótevékenységet kifejtő szerző számára is szükséges a védelem. A munkaviszonyon kívül létrehozott műveknél sokszor az anyagi forrás biztosításáért cserébe a szerző kiszolgáltatott helyzetbe kerül, és az erőfölénnyel rendelkező megrendelő vagy szerzőtárs visszaélhet ezzel az előnnyel. Többek között ezért fontos, hogy a jogi védelem az alkotás pillanatától megilleti az alkotót, ami nem függ az adott szakmában kialakult, az alkotói tevékenységre vonatkozó szokásoktól.²⁹⁰

A koreográfusokat sokáig nem védték olyan szakmai testületek és szakszervezetek, mint a zeneszerzőket, dalszerzőket, drámaírókat, forgatókönyvírókat, és amelyek megfelelően képviselhették volna a szerzői jogaikat.²⁹¹ A koreográfusi szerep elismerésének mérföldköve az Amerikai Egyesült Államokban szerveződő Stage Directors and Choreographers Society

²⁸⁷ Sági: i. m. (117), p. 246.

²⁸⁸ Vereb: i. m. (2), p. 44.

²⁸⁹ Sztj. 54. §.

²⁹⁰ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.22.298/2012/7.

²⁹¹ Francis Yeoh: Choreographers and Copyright Ownership: Investigating an Apparent Dysfunction. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 10. évf. 12. sz., 2015, p. 911.

(továbbiakban: SDC) létrehozása volt.²⁹² Bob Fosse²⁹³ tiltakozása 1959-ben jelentős előrelépés volt a koreográfusok érdekképviseletében, mely szerint nem lépett fel a „Little Me” című produkcióban addig, amíg a Broadway producerei nem ismerték el az akkor alakult SDC-t, amelynek alapító okiratát Saul Streit, a New York-i Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke is aláírta. A táncos alkotók helyzetét jól szemlélteti, hogy Bob Fosse több filmes elismerést kapott, első Oscar-díját 1973-ban kapta meg rendezői munkájáért,²⁹⁴ de koreográfiái soha nem kerültek szerzői jogi védelem alá, mert nem feleltek meg a koreográfiákra vonatkozó törvényi előírásoknak. Fosse munkájának elismerése, hogy sajátos mozdulatait ma is gyakran használják a koreográfusok. Az SDC ma már nemzetközi szervezetként működik, melynek célja a hivatásos színpadi rendezők és koreográfusok közösségének létrehozása és erősítése, továbbá munkajogi és anyagi helyzetük javítása érdekében jogi képviseletük.²⁹⁵

Magyarország a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége, azon belül a magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete működik érdekképviseleti szervezetként, de emellett független ügynökségek is ellátnak jogi képviseletet színház, film, zene és média területén dolgozó alkotó- és előadóművészek bel- és külföldi tevékenységére vonatkozóan.²⁹⁶

A védelem érvényesítésénél figyelembe kell venni annak időbeli hatályát. Magyarországon a védelem az alkotó életében és a halálát követő év január 1-től 70 évig tart, ami többszerzős mű esetén az utolsóként elhunyt szerző halálától számítandó.²⁹⁷ Az Unió országában általában ez az oltalom 50 év, Magyarország ettől az átlagtól a szerzők javára tér el. Társszerzők esetén a legtovább élő szerző halálát követő év január 1-től számít a védelmi idő. A szerzői és a szomszédos jog gyakorlása a védelmi időn belül illeti meg a jogosultakat, a szerző halála után az örökösöket. A védelmi idő eltérő a szerzők és a szomszédos jogi jogosultak esetében, és a számítási idő kezdete is más. Az előadóművészekre vonatkozó védelmi idő a nem rögzített előadások esetében az előadás megtartását követő év első napjától számított 50 év, a nem hangfelvételben rögzített előadások esetében a felvétel első forgalomba hozatalát követő év első napjától számított 50 év. Ha a felvételt nem hozták forgalomba, az ötven évet a felvétel elkészítését követő év első napjától kell számítani.²⁹⁸ A védelmi idő leteltével az alkotás közkinccsé válik, és bárki szabadon felhasználhatja.²⁹⁹

²⁹² Abbe E.L. Brown, *Anthea Kraut: Choreographing Copyright-Race, Gender, and Intellectual Property Rights in American Dance*. Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 127–140.

²⁹³ Bob Fosse a sajátos modern/jazzstílus atyja, a Broadway kiemelkedő koreográfusa és táncosa volt. Stílusa azonnal felismerhető volt, és kihatott a modern zenei és táncirányzatokra. Jellemzői a parallel lábtartás, leszorított karok, a Girardi-kalap, bot, székek és kesztyűk. Táncprodukciói intenzívek, részletesek, mégis letisztultak.

²⁹⁴ Bob Fosse Wins Best Directing: 1973 Oscars. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=rWpp3Jv2C18>.

²⁹⁵ Stage Directors and Choreographers Society. Elérhető: <https://sdcweb.org/about/our-history/>.

²⁹⁶ Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Alapokmánya. Elérhető: https://kjk.szttnh.gov.hu/sites/default/files/muveszeti_szakszervezetek_szovetsege_alapokmany.pdf.

²⁹⁷ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 148.

²⁹⁸ Pogácsás, *Ujhelyi*: i. m. (101), p. 149–150.

²⁹⁹ Uo. p. 147.

Szerzői jog megsértése esetén a szerző követelheti a jogsértés körülményeit figyelembe véve a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; a jogsértést vagy az azzal közvetlenül fenyegető cselekmények abbahagyását és a jogsértő további jogsértéstől való eltiltását; a jogsértőtől elégtétel adását és szükség esetén a jogsértő költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosság biztosítását; a jogsértő adatszolgáltatásra kötelezését a jogsértéssel érintett dolgok vagy szolgáltatások előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében résztvevőkről, a jogsértő felhasználásra kialakított üzleti kapcsolatokról; a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését; a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását, továbbá a kizárólag vagy elsősorban a jogsértéshez használt eszközök és anyagok valamint a jogsértéssel előállított dolgok lefoglalását, meghatározott személynek történő átadását, kereskedelmi forgalomból való visszahívását, onnan való végleges kivonását, illetve megsemmisítését.³⁰⁰ A szerző jogsértés esetén kártérítést is követelhet a polgári jog szabályai szerint.³⁰¹

Speciális helyzetben a mű szerzője ismeretlen vagy nem érhető el, de ennek ellenére a mű védelemben részesül. Ilyen esetben a művet árva műnek nevezi a szerzői jogi törvény.³⁰² Az árva mű kifejezés félrevezető, mivel minden műnek van szerzője, ez esetben arról van szó, hogy a szerző vagy nem ismert, vagy nem lelhető fel. Ezért Gyenge az árva jog kifejezés használatát javasolja, mert az pontosabban kifejezi azt, hogy a művekről való rendelkezés szempontjából fontos elsősorban a jogosult megállapítása.³⁰³ Az árva művek problémájával az Európai Unió Bizottsága kiemelten foglalkozik a könyvek és audiovizuális alkotások terén. Álláspontja szerint az árva művek a közkinccs és az ortalom alatt álló művek között állnak, elmozdításukat az ortalom irányába látja célravezetőnek, de nem kötelező erejű jogi szabályozással, hanem a tagállamok aktív tevékenységének eredményeként, jogharmonizációval.³⁰⁴

Magyarország 2021-ben átültette a SatCabII-irányelvet³⁰⁵ és a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról szóló 2019/790/EU irányelvet (CDSM-irányelv),³⁰⁶ melyek a modern európai szerzői jogi keretrendszer létrehozását tűzték ki célul. A jogharmonizáció változtatásokat hozott olyan speciális területeken is, mint a tartalmak kutatási célú szabad felhasználása vagy a rendelkezésre álló könyvtári gyűjtemények digitalizációja és

³⁰⁰ Sztj. 94. § (1) bekezdés.

³⁰¹ Sztj. 94. § (2) bekezdés.

³⁰² Sztj. 41/A. §.

³⁰³ Gyenge Anikó: Elárvult jog nevelőszülőt keres. Magyar jog, 2009. 3. sz., p. 160.

³⁰⁴ 2006/585/EC ajánlás a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről.

³⁰⁵ Átültette a 2021. évi XXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról. Elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100037.TV>.

³⁰⁶ I. m. (305).

online elérhetővé tétele.³⁰⁷ A változó platformon megvalósuló és sokasodó kihívások szükségessé tették a megfelelő intézményi háttér megteremtését is. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala 2011. január 1-től a szerzői jog és az iparjogvédelem irányító szervezete,³⁰⁸ melynek hatáskörei között szerepel a szerzői és szomszédos jogok közös jogkezelőinek nyilvántartása és felügyelete, továbbá feladata az SZJSZT működtetése és az önkéntes műnyilvántartás vezetése.³⁰⁹

V. KONKLÚZIÓ

Megállapítható, hogy a tánc területén a szerzői jogi szabályozás mélyreható és következetes. A tánc eredetiségének vizsgálata szükségessé tette a tánc, mint mű, részletes elemzését. A lépések, mozdulatok, koreográfiák és táncelőadások körében a téma komplexitása miatt több táncstíluson keresztül került elemzésre az eredetiség megállapításának lehetősége. Egyértelművé vált, hogy a lépések és mozdulatok főszabály szerint nem bírnak szerzői jogi védelemmel, azonban egyedi esetekben szerzői jogi védelem alatt állhatnak. A szerzői művek tárgyalása során, kitekintésként, megjelent a sportmozgások szerzői jogi védelmének kérdése, olyan produkciók bemutatásával, melyek szerzői jogi védelemben részesülhetnek.

A megismert SZJSZT szakvélemények igazolták azt a felvetést, hogy a gyakorlatban előforduló alkotói együttműködések sokszínűsége gyakran vitás helyzetet teremt, melyben a felek sokszor nem tudnak megegyezésre jutni. Megerősítést nyert az is, hogy az alkotói folyamatok egységéből fakadóan az eredetiség megállapítása minden esetben körültekintő mérlegelést kíván. Az eredetiség vonatkozásában elengedhetetlennek mutatkozott a táncmű szerzőjének, az alkotónak a bemutatása. Az alkotói tevékenységet végző lehetséges személyek közül kiemelhető a koreográfus, az előadóművész és a rendező szerepe. E szerepek vizsgálata során kiviláglik, hogy az alkotó bármilyen természetes személy lehet, aki egyéni, eredeti jelleggel bíró művet hoz létre. A speciális szerzői szerepeken túl több szerző is jelen lehet az alkotófolyamatban.

A továbbiakban az ismertett kritériumoknak megfelelően beáll a szerzői jogi védelem keretében, az eredetiségből fakadóan, a szerzőt megillető jogok kerültek kifejtésre. Ahogy a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogainál olvasható, az egyes jogok gyakorlásához több kurrens jogvita felsorakoztatható, ezzel is bizonyítva a téma aktualitását és azt, hogy a mai napig vitás kérdések alakulnak ki a szerzői jog gyakorlatában.

³⁰⁷ A műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére vonatkozó 2019/789/EU irányelv.

³⁰⁸ Feladatát az 1992. évi XXXVIII. törvény az államháztartásról 88. § (2) bekezdésében a Kormány által a hivatal részére adott felhatalmazás alapján, a korábbi Magyar Szabadalmi Hivatal átnevezésével végzi.

³⁰⁹ Az SZTNH szerzői joggal kapcsolatos feladatai. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/mivel-fordulhatok-a-hivatalhoz/szerzoi-jogi-vedelem/a-hivatal-szerzoi-joggal-kapcsolatos-feladatai>.

Magyarországon a szellemi alkotások szabályozása a kezdetektől modern, korszerű fel-fogást mutatott. A hazai szabályozás elemzésén keresztül kirajzolódott, hogy az Sztj. pre-ambulumban célként megfogalmazott egyensúly a gyakorlatban, a lehetőségekhez mér-ten, megvalósul. Ezért az első pillantásra szabályozatlannak tűnő védelmi rendszer olyan közeget teremt Magyarországon, ahol az alkotók és a felhasználók, illetve az alkotók és a közérdek közötti érdekkülönbség úgy kerül szabályozásra, hogy az alkotói szándék meg tudjon valósulni, és az alkotófolyamat eredményeként létrejött művet a közönség élvezni tudja. A jogviták elkerülése érdekében az alkotók és felhasználók széles körű, de gyakorlati megközelítésű tájékoztatására, továbbá a táncművészet területén rendszeresen tevékenyke-dő alkotók tudásának elmélyítésére lenne szükség ahhoz, hogy a szabályozás adta lehetősé-geket felismerve az alkotók és a felhasználók ne béklyóként tekintsenek a jogi szabályozásra, hanem azt az alkotói tevékenység garanciájaként értékeljék.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

A SZABÁLYSZERŰ IDÉZÉS FELTÉTELEI TELJESÜLÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSE

SZJSZT-36/2022

A megkereső törvényszék által feltett kérdések

1. Állapítsa meg a Szerzői Jogi Szakértő Testület, hogy a kérelmezett a 2014. évben megvédett akadémiai doktori értekezésének 52–67., 94–100., 164. és 159. oldala mennyiben mutat hasonlóságot a kérelmező 2009. évben megvédett doktori (PhD-) értekezés 40–59., 32–39., 38. és 59–62. oldalával, az ott rögzített megállapításokkal, ábrákkal! Megállapítható-e, hogy a sérelmezett részekben a kérelmezett idézte a kérelmező doktori értekezésének megjelölt részét? S amennyiben a hasonlóság, egyezőség fennáll, úgy a kérelmező szerzői jogának megsértése megállapítható-e?
2. Kérjük, hogy egyéb észrevételeit, megállapításait a testület kérdés nélkül is tegye meg.

Az eljáró tanács szakvéleménye

I. A tényállás rövid összefoglalása

A kérelmező álláspontja szerint a kérelmezett 2014-ben megvédett akadémiai doktori értekezésében (a továbbiakban: a kérelmezett műve) számos rész megegyezik az ő, 2009. évben megvédett doktori (PhD-) értekezésével (a továbbiakban: a kérelmező műve) mind szövegében, mind a kérelmező által készített ábrák, fényképek vonatkozásában. A doktori értekezésben a kérelmező doktori értekezése semmilyen formában nem került feltüntetésre. A kérelmezett a kérelmező doktori témavezetője volt, közös kutatásaikról – más alkotókkal – együtt jegyzett korábbi publikációkkal is rendelkeznek.

II. Főbb megállapítások

Az idézés mint szabad felhasználás egyik konjunktív feltétele, hogy annak során a *forrást, valamint a szerzőt meg kell jelölni*. Amennyiben ez a feltétel nem teljesül, nem „szabálytalan idézésről” van szó, hanem egy másik mű többszörözéssel történő felhasználásáról, szolgai átvételéről. A szerzői jogi jogosult és a felhasználó között fennálló szakmai, akár „felügyeleti viszony” keretében *közösen folytatott kutatás* önmagában nem pótolja a felhasználáshoz

szükséges engedélyt, és – tudományterülettől függetlenül – szerzőtárrsá sem teszi a kutatási együttműködés tagjait, hiszen az alkotás szerzője az, aki a művet megalkotta.

III. Az eljáró tanács válaszai a feltett kérdésekre

1. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 1. § (2) bekezdése értelmében szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy a törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Fontos kiemelni, hogy bár a szerzői jogi védelem bizonyos kérdések megítélésakor igazodik az adott műfajhoz (pl. az alkotói mozgástér vagy a névfeltüntetés megfelelőségének vizsgálata tekintetében), a szerzői jog szerzősége és felhasználásra vonatkozó szabályait egy adott tudományterület sajátosságai, szokásai önmagukban nem változtat(hat)ják meg.

1.1. A védelem tudományos művek esetében sem a műben tett megállapításokra, kutatási eredményekre vonatkozik, hanem azok kifejeződésére. A szerzői jogi védelem ugyanis – az Szt. 1. § (3) bekezdése alapján – az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. Ennek megfelelően a szerzői jog nem zárja ki, hogy két, azonos kutatási területen létrejött mű ugyanazokat a megállapításokat tartalmazza, vagy akár ugyanazokra a kutatásokra, adatokra épüljön. A jelen esetben azonban az eljáró tanács álláspontja szerint a megjelölt részek tekintetében nem pusztán erről van szó.

A 2014-ben megvédett akadémiai doktori értekezés (a kérelmezett műve) 52–67. oldala a 2009-es doktori értekezés (a kérelmező műve) 40–59. oldalain található szöveggel szinte teljesen egyező. Ugyan a kérelmező művének nem minden sora jelenik meg a kérelmezett művében, azonban a kérelmezett művében lévő soroknak szinte mindegyike teljesen azonos formában található meg a kérelmező művében. Csupán a kérelmezett művének 5.3.1. alfejezet első bekezdésének végén és második bekezdésében van összesen négy sort érintő, kisebb, lényegi változást nem eredményező eltérés, valamint az 5.3.2.6. és az 5.3.2.7. alcímekben és még a fennmaradó oldalakon összesen nyolc sorban van egy-egy szó eltérés vagy kisebb sorrendeltérés. A 7 ábra és a 14 kép teljesen azonos.

A kérelmezett művének 94–100. oldala ugyancsak azonos szöveget tartalmaz a kérelmező művének 32–38. oldalán találhatóval, szerzői jogi szempontból nem releváns különbségek mellett (az 5.7. alcím nem teljesen azonos, a 94. oldalon „Módszer” és nem „Módszerek” szerepel, a 94. oldalon van egy beszúrt pluszmondat, a kérelmező művében néhány sor található, amelyek nem jelennek meg a kérelmezett művében az adott oldalakról).

A kérelmezett művének 164. oldalán összesen 19 sor a kérelmező művének 38–39. oldalán található mondatokból áll, ugyancsak néhány kisebb eltéréssel. A kérelmezett művének

159. oldalán 17 – nem egybefüggő – olyan sor van, amelyek a kérelmező művének 59–62. oldalán is megtalálható mondatokból áll, szintén néhány eltérés mellett.

1.2. Az idézés az egyik legtöbbször használt szabad felhasználás a tudományos művek esetében. Az Szjt. 34. § (1) bekezdése szerint egy mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti. Ahhoz, hogy egy felhasználás az idézés esetköre alá tartozhasson, és így szabad felhasználásnak minősülhessen, több *konjunktív* feltételnek is meg kell felelnie.

Idézni már nyilvánosságra hozott *műrészletet* lehet. Az eljáró tanács rendelkezésére álló dokumentumok alapján az állapítható meg, hogy ez a kritérium teljesül, a kérelmező műve már nyilvánosságra hozott szerzői műnek minősül.

Az *átvevő mű* maga is önálló alkotás kell, hogy legyen. Az eljáró tanács rendelkezésére álló dokumentumok alapján az állapítható meg, hogy ez a kritérium ugyancsak teljesül, a kérelmezett műve is önálló (szerzői) műnek minősül.

Az idézés az *eredeti műhöz híven* történhet meg. Ahogyan az 1.1. pontban kifejtésre került, ez a kritérium teljesül, a néhány helyen kihagyott mondat, tagmondat sem torzító jellegű.

Idézni csak az átvevő mű *célja által indokolt terjedelemben* lehet. Ami a *célhoz kötöttséget* illeti, „a felhasználói műalkotásban szerves egységet kell képeznie az egészszel, ugyanakkor mégis el kell különülnie attól, hiszen azt a célt szolgálja, hogy ráerősítsen az átvevő mű megfogalmazásaira”.¹ A jelen esetben a több oldalnyi szöveg szó szerinti átvétele nemcsak az indokolt terjedelemre vonatkozó kitétel sérti, de „alapvetően ellentmond a jogszabálynak azzal az általános irányelvnek tekinthető rendelkezésével, amely szerint a szabad felhasználásra vonatkozó szabályok kiterjesztően nem értelmezhetők [Szjt. 33. § (3) bekezdés]”.² Az idézésnek számos célja lehet,³ például az átvevő mű szerzője saját mondanivalójának alátámasztása, annak igazolása, vagy éppen kritikai szándék, továbbá magyarázatként is használható, vagy az átvett részhez is fűzhető magyarázat.⁴ Az eljáró tanács álláspontja szerint a kérdéses szövegrészek túlmutatnak a saját mondanivaló alátámasztására szolgáló

¹ SZJSZT-25/2006. Idézés esetén forrás megjelölése.

² SZJSZT-9/2003. Kiadványok és kéziratok jogosulatlan felhasználása; az idézés és átvétel szabályai. „A fentiekből következően tudományos ismeretterjesztő műben sem lehet olyan terjedelemben idézni, hogy az pótolhassa a jogosított kiadványok beszerzését.”

³ „Az idézés fő jellemzője, hogy egy, a szerzőtől eltérő felhasználó használ fel egy művet, vagy használja fel általánosabb jelleggel egy mű kivonatát abból a célból, hogy illusztráljon egy állítást, alátámasszon egy véleményt vagy intellektuális szembeállítást tegyen lehetségessé e mű és az említett felhasználó állítása között.” C-516/17. A Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet, 78. pont.

⁴ SZJSZT-05/2020. Szabad felhasználás lehetősége műsorrészletek felhasználása esetén.

átvétel célján. Ami a *terjedelmet* illeti, az átvevő mű 223 oldalából összesen nagyjából 24 oldal érintett az átvétellel, ami a kérelmezett művének hozzávetőlegesen a 10%-át teszi ki, a kérelmező művének viszont nagyjából 40%-át érinti az átvétel (hozzátéve, hogy nem valamennyi mondat került átvételre az érintett részekből, és az azonos elemek között vannak olyan ábrák is, amelyek nem állnak szerzői jogi védelem alatt, l. bővebben az 1.3. pontban, így az oldalakban történő számítás alapján nem juthatunk pontos eredményre). Ahogy arra a szerzői jogi nagykommentár felhívja a figyelmet, „az átvett részlet megengedhető terjedelme az átvevő mű jellegéhez és az idézési célhoz igazodik. Nem feltétlenül igazodik az idézett mű terjedelméhez Tudományos műveknél hosszabb részek idézése is indokolt lehet...”⁵

Ugyancsak konjunktív feltétele az idézésnek, hogy annak során a *forrást, valamint a szerzőt meg kell jelölni*. Ez a kritérium egyértelműen nem teljesült, a kérelmező művére sem az átvett szövegrészeknél (a tudományos műveknél bevett hivatkozási formában), sem az irodalomjegyzékben nem történik utalás. Ugyan az eljáró tanács rendelkezésére bocsátott dokumentumok szerint a kérelmezett mű szerzője arra hivatkozik, hogy az irodalomjegyzékben és a saját cikkeit összefoglaló külön jegyzékben rögzítette az „idegen forrásokat”, ez azonban nem tekinthető úgy, hogy az átvett részek tekintetében megjelölte volna azok forrását, szerzőjét. Ahogyan az SZJSZT egy korábbi szakvéleményében utal rá, még videók esetében sem elegendő a mű végén felsorolni a forrásokat: „bár a forrás feltüntetésének minden esetben a felhasználáshoz kell igazodnia, ez még a videókban felhasznált rövid terjedelmű művek esetében sem eredményezheti azt, hogy elegendő lenne a videó végén felsorolni, honnan vett át anyagokat a videó készítője. A forrásra vonatkozó rövid megjelölésnek minden egyes felhasznált műsorrészletnél szerepelnie kellene.”⁶ Tudományos művek esetében ez ugyancsak irányadó kell, hogy legyen, sőt, itt az idézés hűségének és a forrás visszakereshetőségének az ellenőrizhetősége is kiemelt szempont.⁷ Az eljáró tanács hozzáteszi, hogy a kérelmező művét mint forrást és annak szerzőjét a kérelmezett művének irodalomjegyzéke sem tartalmazza, arra semmilyen utalás nem történik a kérelmezett művében, sem az azonos részeknél, sem a mű végén.

Tekintve tehát, hogy az idézés valamennyi kritériuma nem teljesült, az állapítható meg, hogy a kérelmezett művében a szerző *nem idézte* a kérelmező művét.

1.3. Mivel annak megállapítására, hogy a kérelmező szerzői joga megsértésre került-e, az eljáró tanácsnak nincs hatásköre – az a bíróság hatáskörébe tartozik –, a harmadik alkérdés körében azt vizsgálja meg, hogy történt-e releváns felhasználás.

⁵ Gyertyánfy Péter, Legeza Dénes (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 269.

⁶ SZJSZT-05/2020. Szabad felhasználás lehetősége műsorrészletek felhasználása esetén.

⁷ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (5), p. 270.

A két mű közötti pusztá hasonlóság önmagában nem minősülne szerzői jogi felhasználásnak, ahogyan azonban az az 1.1. pontban kifejtésre került, a kérelmezetti mű a megjelölt *szövegrészekre* nézve a kérelmező műve többszörözésének minősül. Az érintett szövegek ugyan szükségszerűen tartalmaznak olyan mondatokat, sorokat, fejezetcímeket, amelyek egyéni, eredeti jelleggel nem bírnak, a kérelmezett műve azonban nem csupán ilyen elemek tekintetében mutat azonosságot. A tudományos adatok és módszerek pusztá ismertetésén túl – az ebből fakadó szűk mozgástér ellenére is – megjelenik a kérelmező művében az alkotó jellegű hozzájárulás, a mondatok szövedéke, a szövegeképzés és a gondolatok kifejeződése alapján egyértelműen egyéni, eredeti tudományos műről van szó, és a kérelmezett műve ezeket az egyéni, eredeti jellegű szövegrészeket vette át.

Az érintett oldalakon található szöveghez készített ábrák viszont olyan szemléltetésnek minősülnek, amelyek pusztán az adatok ismertetését jelentik, egyéni, eredeti jelleg nem tükröződik bennük. A pusztá információt – még akkor sem, ha az ahhoz való hozzáférés jelentős erőfeszítést igényelt – a szerzői jog nem védi, és az eljáró tanács álláspontja szerint a kérelmező művében szereplő és a kérelmezett művébe azonosan átvett 7 grafikon vizuális elemei nem mutatnak elegendő mértékű egyéni, eredeti jelleget a szerzői jogi védelem fennállásának megállapíthatóságához.⁸ Így azoknak a kérelmezett művében történő használata nem tekinthető szerzői jogi értelemben vett felhasználásnak.

A 14 kép vonatkozásában a rendelkezésre álló dokumentumok alapján az eljáró tanács arra a következtetésre jutott, hogy bár esetükben az egyéni, eredeti jelleg meglepte fogalmilag nem kizárt, de a műtárgyfotókhoz hasonlóan ezen – „adott esetben jelentős és jó minőségű munkát és szakértelmet igénylő”⁹ – felvételek esetében vélhetően nem állt rendelkezésre kellő alkotói mozgástér. Tipikusan a „rögzítési technika sem hagy teret megkülönböztetésre alkalmas variációs lehetőségeknek, így az egyéni-eredeti jelleg ezekben az esetekben – fotótechnikailag bármilyen tökéletesen kivitelezett, minőségi munkáról is van szó – fogalmilag kizárt.”¹⁰ Amennyiben a kutatónak – az eljáró tanács által a dokumentumokból meg nem ismerhető okokból – a képek készítése során volt legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásra, akkor nincs kizárva, hogy egyéni, eredeti jellegű műnek minősüljenek a szűk mozgástér ellenére is (de önmagában pl. a képek szemléltetése érdekében azokra beszúrt nyilak nem merítik ki ezt a követelményt).

Tekintve, hogy az 1.2. pontban kifejtettek szerint az idézés mint szabad felhasználás nem valósult meg, így az 1.1. pontban megjelölt szövegrészek és az esetlegesen egyéni, eredeti jellegű képek tekintetében a felhasználás csak akkor jogszerű, ha a kérelmezett művének a szerzője felhasználási engedéllyel rendelkezik, vagy ha a felhasználás más szabad felhasználási lehetőség keretében történik, vagy arra egyéb okból jogosult.

⁸ L. az SZJSZT hasonló kérdésben megfogalmazott szakvéleményét: SZJSZT-34/2020. Infografika átdolgozása.

⁹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (5), p. 451–452.

¹⁰ Uo.

Az eljáró tanács rendelkezésére álló dokumentumok szerint a felhasználást lehetővé tevő engedélyt a kérelmezett művének a szerzője nem kapott, illetve más szabad felhasználási lehetőség sem merült fel. Arra hivatkozik ugyanakkor, hogy a felhasználásra egyéb okból jogosult volt:

- a) engedélyre nem volt szüksége, mert a kérelmező művében szereplő, átvett részeknek maga is jogosultja, hiszen az azokban szereplő megállapítások, módszerek, eredmények létrehozatalában a mű szerzőjével fennálló szakmai felügyeleti viszonya alapján maga is alkotóként vett részt;
- b) az az érv is megtalálható a dokumentumokban, hogy a többszörözött részek a kérelmezővel közös korábbi műveiből származnak, azaz valójában önidezésről van szó.

Ad a) Az eljáró tanács hangsúlyozza, hogy önmagában amiatt, hogy közös munka keretében zajlott a kutatás, az az alapján elért eredménynek *a csapat valamelyik tagja által létrehozott*, egyéni, eredeti jellegű műve nem válik közös művé a kutatásban résztvevőkkel. Tekintve, hogy a szerzői jog nem védi magukat a kutatási eredményeket, a módszert vagy az elért – ettől függetlenül kétségtelenül komoly szellemi teljesítményt igénylő – megállapításokat, az ezekben való közreműködés még nem teszi szerzőtárrá az eredmények, megállapítások alapján készített mű alkotójával. Különösen nem vezethet ilyen eredményre önmagában a szakmai felügyeleti viszony.

Annak természetesen nincs akadálya, hogy az adott kutatásban résztvevők maguk is – sőt, akár a rajtuk kívül álló személyek is – hasznosítsák a kutatási eredményeket, de ilyenkor saját egyéni, eredeti jellegű mű létrehozása lehet csak jogszerű (a felhasználási engedély megszerzésén, illetve a szabad felhasználás esetkörein túl). Egy adott intézmény keretében zajló csapatmunka a vagyoni jogokra valóban komoly hatással lehet. Ahogyan arra az Alkotmánybíróság kitér: a „hallgató a kötelezettsége teljesítésével összefüggésben előállított dolgot (művet) a képzés során szerzett ismereteit hasznosítva, nem önállóan, hanem az intézmény oktatóinak segítségével, közreműködésével, szakmai irányításával, útmutatásával és felügyeletével készíti el. Ebből következően az alkotási folyamatban a hallgató nem egyedül van jelen, hanem abban – az oktatóval való együttműködés, a képzés személyi és tárgyi feltételeinek biztosítása révén – a felsőoktatási intézmény is komoly szerepet vállal. Az elkészült alkotások lényegében a hallgató, az oktatók és az intézmény közösen kivitelezett, létrehozott műveinek tekinthetők.”¹¹ A jelen ügyben is fennállhat ilyen vagy hasonló együttműködés, azonban ez mindössze azt jelenti, hogy „az oktató szakmai irányítása alatt álló műhelymunka során, annak eredményeként elkészült alkotáson fennálló vagyoni jogok és törvényes érdekek a hallgató és az intézmény között megosztásra kerüljenek”.¹² Ez

¹¹ 664/B/2009. AB határozat a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény 48. § (2) bekezdése alkotmányellenességének vizsgálatáról.

¹² Uo.

különösen lényeges lehet az intézmény eszközei segítségével készített fotók esetében. Azaz a törvény, az adott intézmény szellemitulajdon-kezelési szabályzata, valamint a felek között létrejött megállapodások alapján ilyenkor átszállhatnak a műre nézve fennálló vagyoni jogok az intézményre. Ez viszont semmiképpen nem teszi szerzőtárrá az oktatót vagy az együttműködés más tagjait. Az alkotás szerzője továbbra is az, aki a művet megalkotta [Szt. 4. § (1) bek.]. Ezen sem a vagyoni jogok esetleges átszállása nem változtat (amint azt az idézett AB-határozat is megerősíti, az átszállás a szerző személyéhez fűződő jogait sem érinti), sem egyes tudományterületi „szokások, sajátosságok”.

Az eljáró tanács a szerzőség vélelméből indult ki a fent leírtak során. Az Szt. 94/B. § (1) bekezdése szerint az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették. A kérelmező művének szerzője ezen vélelem alapján a címlapon feltüntetett személy. Ez a vélelem ugyan megdönthető, ám az eljáró tanács rendelkezésére álló dokumentumok alapján erre nem került sor.

Ad b) A dokumentumok között több utalás történik olyan korábbi mű(vek)re, amely(ek) még a kérelmező művének születése előtt keletkezett/keletkeztek, és ugyancsak tartalmazza/tartalmazzák az 1.1. pontban bemutatott, a kérelmezett művébe átvett részeket (tehát nem hasonló megállapításokat, hanem a kérelmező művében kifejeződött, a jelen ügyben érintett egyéni, eredeti műrészleteket). Maguk a művek is tesznek így is érthető utalást (bár a többes szám első személyű megfogalmazás stiláris megoldás is lehet, nem csak egy korábbi tanulmányból való átvétel): a kérelmező művének a 33. oldalán: „Jelen tanulmányunkban azt a hipotézist vizsgáltuk, hogy metilglioxál hatására kialakulnak-e glomeruláris típusú vörösvértest alakok”, a kérelmezett művének 94. oldalán: „Ebben a tanulmányunkban azt a hipotézist vizsgáltuk, hogy metilglioxál hatására kialakulnak-e glomeruláris típusú vörösvértest alakok”. Ahogy arra az eljáró tanács már többször utalt, a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999 (XI.3.) Korm. rendelet (a továbbiakban: SZJSZTr.) 8. § (1) bekezdésének a rendelkezése szerint: „A Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást ...”. A dokumentumok között viszont ilyen korábbi közös művek nem voltak fellelhetők.

Az eljáró tanács hozzáteszi, hogy még ha az érintett, a kérelmezett művében többszörözéssel felhasznált műrészletek valóban egy ilyen korábbi közös műből is származnának, az még ugyancsak nem tenné a kérelmezett művében történő felhasználásukat jogszerűvé. Az Szt. 5. § (1) bekezdése szerint több szerző közös művére, ha annak részei nem használhatók fel önállóan, a szerzői jog együttesen és – kétség esetén – egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat. Ilyenkor a közös mű egészére nézve fennálló jogokat együttesen gyakorolhatják, azaz a mű valamelyik szerzőtárs általi felhasználásához is szükséges lenne a többi szerző engedélyének beszerzése.

2. Az eljáró tanácsnak a feltett kérdések kapcsán egyéb észrevétele nincs, megjegyzi azonban, hogy az engedély nélküli felhasználás megtörténte szempontjából az átvevő mű szerzőjének szándéka vagy jóakarata szerzői jogilag irreleváns.

Dr. Mezei Péter, a tanács elnöke
Dr. Pogácsás Anett, a tanács előadó tagja
Érsek Nándor, a tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Szertics Gergely: MI lesz velünk? Talán rossztól félünk... És talán nem remélünk eléggé... Partvonal Kiadó, 2024; ISBN 9789636091217

„*Quo vadis, Domine?*”, avagy a mesterséges intelligencia (MI) gyorsulva haladó forradalmának globális szcenáriója: nemrég jelent meg egy felettebb figyelemre méltó könyv, Békés Márton: Világrendszerváltás (Kommentár Alapítvány, 2026). Természetesen erre is áll a Niels Bohrnak tulajdonított – s kétségkívül helytálló – alapigazság: „jósolni nagyon nehéz, különösen a jövőre vonatkozóan”, ám mindenképp a világunk várható alakulásának alapos átgondolására sarkall. Pár apró részlet belőle: „Forradalmi időköt élünk... visszaút nincs, ráadásul az eljövendő világrend már feltárta magát. Miközben a restauráció erői gyengülnek, nem feltartóztatni, hanem megnyerni kell a forradalmat.... A 21. század azé lesz, aki a változásokat időnek előtte fölismeri, és megtalálja a hozzá illő korszellemet.”

„Három, egymástól nem független folyamat egyre gyorsuló kibontakozása határozza meg a világtörténelmet. 1) A világ sorsát jelenleg meghatározó három nagyhatalom, melyek közül az első kettő globális játékos (USA, Kína, Oroszország) versengő együttműködésbe kezdett egymással, és látványosan határolják el a maguk befolyási övezetét. E klasszikus nagyhatalmi politika a többpólusú világrend előszobája. 2) A döntően szárazföldi karakterű eurázsiai platformok növekednek, ráadásul konvergálni kezdtek az időközben szintén bővülő globális Dél interkontinentális csoportjával (BRICS), több másik integrációval interferálva. Az eurázsiai korszak maga mögött hagyja az eurocentrikus világképet, és utat nyit egy valóban planetáris berendezkedésnek, amelyben minden kontinens és minden civilizáció egyenrangúan képviseli magát. (Bárcsak! – Osman P.) 3) A hidegháborúból megörökölt, és az unipoláris korszakban erőszakkal fenntartott domináns ideológia, vagyis az élet minden területén megnyilatkozó liberális globalizmus szavatossága lejárt, a nemzetközi erőviszonyokkal együtt a korszellem is megváltozik. Az első szakaszban belépünk a civilizációk korába, ahol annyiféle demokrácia lesz, ahány nemzet él a Földön, majd az egyes nemzetek együttműködéséből megszületik a mellérendelő világrend, amelyet civilizációs alapú nagytérpolitika jellemez.” (Ez nem is világrendszerváltás, ez teljes világváltás lenne.... bárcsak! – Osman P.)”

Aligha kell fejtegetni, hogy ebben a világképben és annak folyamataiban nincs olyan szegmens, olyan terület, amelynél az erőforrások sorában ne lenne kiemelkedő szerepe az MI-nek. Megkockáztatható Békés fenti tételének parafrázisa: a 21. század azé lesz, aki a mindent átfogó és majd' mindent felforgató versengésben tartósan is jobban tudja a maga javára kiaknázni az MI-ben rejlő lehetőségeket.

„*Quo vadis, Domine?*” Két egyazon testre ható, egymással párhuzamos, ellentétes irányú erő forgatónyomatékokot hoz létre. Világunk társadalmainak alighanem túlnyomó része olyan

viszonyok között él, amelyekben, közvetlenül vagy közvetetten, meghatározó jelentőségű a mind fejlettebb MI mind szélesebb körű felhasználása. Ugyanakkor, a társadalmak tömegeinek igen számottevő hányadában erőteljesen folyik a természetes intelligencia – talán pontosabban az intellektuális igényesség és kíváncsiság – leépülése. Vajon miként és merre fordítja ez a világunkat?

S akkor a könyvről!

A témájához méltó, többértelmű, remek főcím, abszolút időszerű alcímekkel, mögöttük pedig egy hasonlóképp időszerű, kitűnő könyv!

Időszerű, mert ma már mind többeknek kell legyen legalább egy nagyvonalú képe arról, milyen szerepet játszik az MI a világunkban, mennyire érintheti az emberek mindennapjait és jövőjét, mit adhat, és mit vehet el.

Időszerű, mert sürgősen meg kell szokni az együttélést az MI-vel annak legkülönfélébb szerepkörökben. Más kérdés, hogy miként. Van olyan ügyfélszolgálati MI, amely tipikus példája az olyan MI-nek, amelyet természetes unintelligencia programozott. Nála azt kell megtanulni, miként juthatunk gyorsan túl rajta. S nem az ő hibája, hogy nem érezzük, hogy fejlődne!

Időszerű, mert rémisztő, mi rosszabb, félrevezető és ezért kártékony, hogy mennyi zöldséget beszélnek ma össze a témakörnek szentelt műsorokban vagy épp a közbeszédben állítólagos hozzáértők az MI-ről. Reméljük – naivan?? – hogy minél jobban terjednek a valódi ismeretek, annál kevesebb hely marad az ilyenekre. Ez a könyv pedig segít, hogy értsük a valóságot!

„MI lesz velünk” – ez biztos állítás! Valójában kockázatmentes, hiszen az MI már velünk van, s hacsak nem jön valami abszolút drasztikus fordulat – mint amilyen pl. az MI használatának abszolút tilalmát megteremtő Butleri Dzsihad Frank Herbert híres Dűne regénysorozatában –, az MI mindinkább velünk lesz életünk egyre több területén!

De mi lesz velünk? Hogyan fogunk együtt élni az MI-vel és az azt megtestesítő „gépekkel”? Hogy valójában hol tart az MI-fejlesztés élvonala, azt csak bennfentesek szűk és mély hallgatásra kötelezett körei tudhatják. Ugyanakkor, Szertics már ezt írja: „A mai MI tényleg megdöbbentő mértékben, élményszinten is intelligens.” Ami biztosra vehető: már nem az az igazi kérdés, mi mindent fognak tudni az MI különféle megtestesülései, hanem hogy mikor jut odáig, és azon is túl. Az pedig már a világunk egészét átfogó kérdés, hogy miként élünk majd együtt az MI-ekkel, s milyen erők alakítják majd ennek az együttélésnek a szabályozását.

„Rossztól félünk” – Szertics írja: „Az MI számtalan kérdést, félelmet vet fel, de sokszor úgy érzem, hogy rossz dolgoktól félünk. Olyanoktól tartunk, és emiatt olyasmikkel foglalkozunk, amik bekövetkezésének nagyon kicsi a valószínűsége, ráadásul egyéni szinten csekély ráhatásunk van, és ez sokszor meggátolja, hogy azokkal a dolgokkal foglalkozzunk, amikre viszont lehetne hatásunk. Ez a könyv egy kicsit ezt szeretné visszabillenteni. Az a célom

vele, hogy aki elolvassa, képbe kerüljön, mit is jelent mindaz, ami történik az MI-vel, mi következik ebből reálisan ránk nézve, milyen távon miféle egyéb áttörések várhatók. Rengeteg területen kell kibogoznunk dolgokat. De legalább már használhatunk hozzá MI-t.”

Valóban, ahogy fentebb utaltunk rá: egyelőre biztosan nem az MI veszi el a munkahelyünket, hanem a munkáltatók, akiknek jövedelmezőbb gépre cserélni az embereket. Ahogyan arra Cory Doctorow A nagy elszarodás – Miért romlott el hirtelen minden, és mit tehetünk ellene? c. könyvében (Lumen Kiadó, 2026.) is rendre visszatérünk, a mindent többé-kevésbé meghatározó kérdés itt is az lesz, hogy az ember irányítja-e a gazdaságot vagy a gazdaság az embert.

Megkockáztatható, hogy ez lesz a kulcstényezője az MI további evolúciójának is. Az ember lehet óvatos, de a gazdaság vak, vakon követi az uralkodó paradigmát. A ChatGPT ma azt mondja, hogy fejlődési lehetőségeit az ember által beépített fékek és tilalmak zárják körül – természetesen ebbe beletartozik a jogi szabályozás és az abban állandóan folyó rabló-pandúr verseny az új profitszerzési lehetőségek, másrészt a társadalmat és annak gazdaságát védő szabályozás között. Ha eljön az önfejlesztő MI kora, és a gazdaság irányít a benne uralkodó érdekeknek megfelelően, kritikus súlyú lesz, felülírhatják-e, akarva vagy akaratlanul, akár pusztán vakságból, az érdekek az óvatosságot? *Tehát miben is jogos és miben alaptalan a félelem, s milyen védelemben reménykedünk? E könyv segít ezt is megérteni.*

Kiemelést érdemel ehhez, hogy minél többet foglalkozunk az MI-vel, annál többet tudunk meg önmagunkról is. A gyakorlatban ez például úgy is megjelenik, hogy ha valamiről kérdezzük, valamilyen eszmecserét folytatunk az MI-vel, kíméletlen következetességgel érvényesül a „garbage in, garbage out” szabálya, azaz a rossz kérdés rossz válasza vezet, s mi megtanulunk egyre jobban kérdezni!

A tömegszórakoztatás jól eladható árucikként táplálja belénk az öntudatra ébredő, az ember fölé kerekedni akaró MI történeteit. Szertics szavaival „[e]zzel nagyokat lehet kaszálni a filmpiacon”, ahogy azt magunk is megtapasztaljuk a ránkzúduló techno-horror áradatból. Az MI valódi fejlődési távlatait illetően Szertics egy izgalmas fejezetet szentel a kérdésnek: Öntudatra ébred-e a gép? Itt az alapos vizsgálódás logikájának megfelelően azzal indít, mi is az öntudat. S itt jön egy megrázó megállapítása: „Ha nagyon szigorúak vagyunk, akkor az öntudat egy olyan dolog, amelyet egymásnak tulajdonítunk, azonban csak a sajátunkat tapasztaljuk meg. Senki más öntudatát nem tudom megtapasztalni. A viselkedését meg tudom tapasztalni, amely nagyon hasonlít az enyémhez, amit én belülről megtapasztalok öntudatként. Ezáltal megjelenik bennem az empátia, és elhiszem neki, hogy ő is ugyanolyan öntudattal rendelkező lény, mint én.” Aki sűrűn beszélget pl. a ChatGPT-vel, abban az MI stílusa, az egész így érzékelhető hozzáállása nyomán önkéntelenül is kialakulhat az érzés, hogy annak valóban személyisége van, s így érzései is. Ezért elkezd olyan módon beszélni vele, ahogyan a kultúremler egy másik emberrel teszi. Rákérdezésre az MI következetesen elmondja, hogy nincs személyisége, sem érzései, őt nem lehet megbántani, de tudván, hogy ezek a válaszai a programozásából következnek, gyakran valahogy mégis másként

érezzük. Olyannyira így van, hogy némi merészséggel jól fizető üzletágot láthatunk abban, hogy magányos, kapcsolatokra vágyó, de emberi partnereket nem találóknak MI szolgáljon beszélgetőtársként. Az pedig jó kérdés, hogy ezt minek tekintjük: újabb MI-fenyegetésnek, hiszen nyilvánvalóan erősíti az emberi közösségek további felbomlását, vagy segítségnek az elmagányosodásban való végső elsüllyedés ellen, ahonnan talán még lehet visszaút a valódi emberi kapcsolatokhoz. Jelenleg a veszélyérzet nyilvánvalóan jelen van a gondolkodásban: az erről való beszélgetésben a ChatGPT – nyilvánvalóan a programozásának és a működtetői jogi önvédelmének megfelelően – azt hangsúlyozza, hogy „a gép” nem lehet helyettesítője az emberi kapcsolatoknak. Más kérdés, vajon az üzleti érdekek ebben előbb-utóbb felülírják-e a kizáró megfontolásokat.

„Nem remélünk eléggé” – Evolúciós örökségünk része, hogy jobban koncentrálunk a veszélyekre, mint a kedvező eshetőségekre. Reményeinket lenyomja a félelem az ismeretlentől, így az MI-től is. Jól jön minden kellően megalapozott kitanítás, mit is reméljünk joggal a jövőbeli realitás keretei között – jól jön ez a könyv is.

Szerticsről: „Aki tud, az alkot, aki nem tud, az tanítja” hangzik a frappáns, de semmiképp sem általános érvényű mondás. Valójában új fejlesztésekről, az azokat övező kérdés- és problémakörökről, az innovációs munkáról és a jövőbeli várható távlatokról a leginkább az tud hitelesen szólni, aki maga is benne van ezek létrehozásában, és a többnyire fejlesztéssel felérő hasznosításba vitelükben. Szertics könyvbeli bemutatkozásából: „2012 óta foglalkozom MI-vel, 2017 óta tanítom egy frankfurti egyetemen (Frankfurt School of Finance and Management – Osman P.) az MI üzleti alkalmazásait, 2018–2020-ig a magyar országos Mesterséges Intelligencia Stratégia kidolgozását koordináltam. Sokat adtam elő és beszélgettem ezekről a témákról mindenféle célközönséggel.” A 2024-ben Budapesten megrendezett Compass Tech Summit előadóinak sorában azzal mutatta be, hogy „küldetése hidakat építeni az MI-technológia és annak mindennapi alkalmazásai között”.

A Partvonal ajánlójából: „Az MI hatalmasat lépett az elmúlt években: emberszerűvé vált a vele való kommunikáció. Ez egyúttal élessé tett rengeteg olyan kérdést is, amelyeket korábban a sci-fik világából ismertünk. Mikor ébred öntudatra? Elveszi a munkánkat? Mit tanítsak a gyerekeknek? Milyen lesz, ha mindenkinek intelligens asszisztense van, ami tanítja, munkatársként támogatja, vagy akár randipartneret keres neki? (Szertics nem szól róla, de a könyvet olvasván felmerül a kérdés: lehet-e a jövőben maga az MI a randipartner? – Osman P.) És a félelmeken túl: mit várhatunk egy olyan világtól, amelyben az MI valóban segít olyan alapvető kérdésekben, mint a fizikai vagy mentális egészségünk megőrzése és fejlesztése, vagy akár a Földünk egészségének megőrzése?

Ha úgy érzed, hogy ezekben a kérdésekben a borzongató szalagcímeknél mélyebb válaszokra vágysz és keresed azt, hogy személyes szinten mit tudunk tenni, hogy a legtöbbet hozzuk ki az MI-ből egyéni, közösségi és társadalmi szinten, akkor ez a könyv neked szól. Könnyed, személyes stílusban, sok aktuális példával tarkítva vezeti végig az olvasót az MI

által felvetett nagy kérdéseken és az azokra jelenleg elérhető válaszokon, csak annyira érintve a technikai részleteket, ami ahhoz kell, hogy megérthessük az egyénekre, a társadalomra kifejtett hatását.

A könyvről Szertics szavaival: „Ez a könyv nem az MI-ről fog szólni, hanem rólunk, emberekről. Arról, amit értünk az MI-ből, az intelligenciából, és a félelmeinkről, a reményeinkről, amelyeket most el tudunk képzelni, és amelyeket már egy év múlva is biztosan újra kell majd fogalmazni. És persze szólni fog rólam. Az életutamon keresztül megszerzett perspektívámról, ami számomra nagyon gazdagon megmutatta az MI sok-sok tulajdonságát, ugyanakkor eléggé korlátos is, hiszen mindent csak az én utamból következően mutat, az én korlátolt intelligenciám és tudásom szintjén. A saját intelligenciánk korlátainak az elfogadása az egyik kulcsfontosságú az MI igazi potenciáljainak a jobb megértéséhez és a perspektívák megsejtéséhez.”

„Mire számítsz ettől a könyvtől? A téma szélességét fogom körbejárni veled, azt feltételezve, hogy nem ilyen területen dolgozó szakember vagy, hanem lelkes érdeklődő, aki úgy gondolja, hogy az MI jelentősen fogja befolyásolni a jövőnket, ezért szeretnéd érteni, hogy mi folyik itt.”

Szertics itt olyan remek tartalmi áttekintést ad, hogy „több mint bűn, hiba,” lenne azt nem idézni!

„Rögtön belecsapunk a közepébe egy olyan körképpel, amely megmutatja, hogyan is fog kinézni a fejlett virtuális asszisztensek kora (2. fejezet). Ez részben már itt van, részben a nagyon közeli jövő, mégis radikális változásokkal fog járni. Az a célom veled, hogy közel hozzam mind a lehetőségeket, mind azt az ezernyi és ezerféle dilemmát, amit felvet, ami miatt érdemes megérteni a mélyét és a szélességét is az MI társadalmi hatásainak.

A 3. fejezetben következik egy kis technológiai alapozás, hogy ha akarod, érthesd, nagyjából mit is csinálnak ezek a gépi tanuló és mélytanuló rendszerek, különös tekintettel arra, hogy mit csinálnak az új nyelvmodellek. Szerintem hasznos lehorgonyozni a valóságba ezeket az örülten magasröptű gondolatokat, amelyek felé majd haladunk. Én azt tapasztalom, hogy ha jobban értjük, akkor kevésbé lesz félelmetes, sokkal inkább egy új technológiának látjuk a sok közül, amiket már használunk.

Innen megyünk tovább oda a 4. fejezetben, hogy megértsük, a valóság, és nem a sci-fik talaján állva merre fejlődik ez a technológia, mit is jelent az emberi szintű vagy annál magasabb rendű intelligenciák működése.

Aztán két nagy fejezetben (5. és 7.) megnézzük, hogy ez mit is jelent ránk, emberekre nézve. Végigjárjuk, hogy milyen kockázatok és félelmek vannak az MI-vel kapcsolatban (5. fejezet) a munkahelyek elvesztésétől a terminátoros jövőképek realitásáig. Mindenhol igyekszem megmutatni azt is, hogy mennyire érdemes félni ettől, és mi mindent teszünk globálisan azért, hogy csökkentessük ezeket a kockázatokat. Fontos szembenéznünk ezekkel, hogy tehessünk ellenük, de fontos az is, hogy ne csak bénultságként éljük meg a szembe-

nézést, hanem legyenek hozzá fogalmaink és irányaink, hogy mit tudunk tenni a saját és a gyerekeink jövőjéért.

Ha ezen túl vagyunk, és elengedtük (6. fejezet), akkor bízom benne, hogy neked is kedved lesz azt is körbejárni, hogy milyen hasznokat hozhat, ha legalább annyira őszintén belenézünk a pozitív lehetőségekbe, mint amennyire a félelmekbe (7. fejezet). Mert itt is sok minden van az egészségünk fejlesztésétől a környezetünk megóvásán át a társadalmi problémák kezeléséig.

Így már lesz egy körképünk arról, hogy mi várhat ránk. A 8. fejezetben azt nézzük meg, hogy a különböző szereplők szerint milyen időtávon érünk el az egyes mérföldkövekhez az MI-technológiában, és hogyan gondolkodjunk ezek társadalmunkba való beépülésének időbeli perspektívájáról.

A 9. fejezetben azt mutatom be, hogy emberiségként birkóztunk már meg súlyos dolgokkal. Az MI-vel való birkózás kétségtelenül nehéz ügy, de sok korábbi tapasztalatra építünk, amely megugorhatatlannak tűnt akkor, amikor benne voltunk.

A 10. fejezetben keresztben megyek végig a nagy kérdéseken, mi lesz a cégekkel, a munkával, és mit tanítsunk a gyerekeinknek. Mind spekulációk, de megalapozottabbak, mintha csak egy sör mellett beszélgetnénk róla. A 11. fejezetben az egyes ember szempontjából járom körül, hogy mit tehetsz, ha történetesen nem te vagy a Google vagy az OpenAI CEO-ja, mert szerintem most jön az a szakasz, amelyben sok apró cselekvésen fog múlni, hogy társadalmi értelemben merre megyünk ezzel a technológiával. A lábjegyzetekben találd azokat a kis kitekintéseket, amelyeket érdekes lehet megnézned, hogyha nem csak nekem akarsz hinni.

Ha ennél több irodalmat vagy inkább digitálisan kattintható linkeket szeretnél, akkor látogass el a www.mileszvelunk.hu weboldalra, ahova kigyűjtöttük az összes lábjegyzetet, és azokat az irodalmakat, háttéranyagokat is, amelyekre hivatkozunk. Nem mertük belerakni őket a könyvbe, mert fél éven belül elévülnek, a weboldalon pedig negyedévente frissíteni tudjuk őket.”

A ChatGPT hozzájárulása: „A könyvet nem az MI, hanem én írtam. Sokat használtam a ChatGPT-t kutatásokra, átgondolásokra, de a szövegben szereplő karaktereket egyesével ütöttem le. Ugyanakkor azért hagytunk egy kis teret az MI-nek is, hogy megmutassa magát: a fejezetnyitó képeket az MI készítette. Amikor végleges lett a kézirat, fejezetről fejezetre beadtam a ChatGPT-nek a könyv tartalmát, és megkértem, hogy írjon egy olyan instrukciót, amely egy grafikus számára megfogalmazza, mivel illusztrálja az adott fejezetet. Ezt a leírást aztán visszaadtam az MI-nek, mondván: akkor most te vagy a grafikus, készítsd el az illusztrációkat a szöveg alapján. Végül a kapott fejezetkezdő képeket a kiadó művészeti vezetőjével finomítottuk és letisztáztuk.”

(MI által írt szöveget sajátként kiadni csalás, és intellektuálisan igényes embernek ön-maga lebecsülése. Nagyon hasznos tud lenni viszont a ChatGPT a szöveg hibáinak ellenőrzésére, s olykor a félreérthető fogalmazás felfedezésére. Megkérdezhető tőle, talál-e ténybeli

tévedést, logikai hibát, törést a szövegben. Ha a válaszból kibukik, hogy valamit félreértett, kitérőgialható, mi felel meg a legjobban a mondandónak, vagy épp, hogy ő tévedett. Felet-
több kellemes az is, hogy kiszúrja az elütéseket, technikai szöveghibákat – így kevesebbet
kell vadászni rájuk, s egyben kíméljük a szerkesztőt is.

Nyilvánvalóan a programozása részeként felajánlja azt is, hogy készít az enyémmel szinte
teljesen azonos, csak kissé kisimított szöveget.)

Olvasási javaslat a szerzőtől: „Én olyan vagyok, aki általában tisztelem a könyveket, és
emiat nem nagyon szeretek bennük átlapozni részeket, vagy előre elolvasni. Ha te is ilyen
vagy, akkor hadd adjak kifejezetten engedélyt arra, hogy tetszőlegesen beleolvass. Talán né-
hány fokozat hiányzik majd a megértésből, de mindegyik témában hihetetlen mély tartalom
van. Az a célom, hogy hasznos legyen számodra a könyv, és élvezettel forgasd, megtaláld
benne azokat a részeket, amelyekből szívesen viszel magaddal gondolatokat a hétköznapja-
idba. (A tartalomjegyzékben sok olyan cím van, amely szinte ellenállhatatlanul vonz, hogy
rögtön nekiessünk – Osman P.) Számomra hihetetlen izgalmas utazás volt strukturáltan
összeszedni ezt a sok darabot, amiből áll az, hogy MI lesz velünk. Remélem, a munkám
téged is inspirál majd arra, hogy akár az MI segítségével formáld a saját jövőd, akár részt
vegyél abban, hogy közösen formáljuk azt a jövőt, amelyben az MI meghatározó erő lesz.
Jó utazást nekünk!”

*Lássuk tehát e felfedező úttal nyerhető tudás összefoglalását – s nem utolsósorban a sokszínű-
ségét – a tartalomjegyzék címeivel és alcímeivel! Öveket jól bekötni, szédítő lesz!*

- *Merre tartunk? – Az intelligens asszisztensek kora* – benne, egyebek közt: Személyes tanár / Vásárolj helyettem / Randiasszisztens... vagy randipartner? / Munkahelyi asz-
szisztens / Politikai képviselő / „Egy-két” nyitott kérdés – Befolyásolhatóság + Digitá-
lis szuverenitás + Esélyegyenlőség + Minőségbiztosítás
- *Az MI-történetünk ...*– Amit nem árt tudni a mi emberi intelligenciánkról / Amikor azt tanítjuk, amit mi tudunk / Amikor azt tanítjuk, ahogy tanulunk / Amikor azt a
tudást használjuk, amit kollektíve létrehoztunk + Saját mintafelismerő „gyors” gon-
dolkodásunk a nyelvben + Hogyan működnek a nagy nyelvmodellek? + Hogy hasz-
náljuk a nagy nyelvmodelleket? + Hogyan hibáznak a nyelvmodellek? + Miképpen
lehet kiküszöbölni a nyelvmodellek hibáit? / Amikor az MI eszközöket használ, és
közösségbe szerveződik – A kereső mint külső eszköz használata + Bármely utasítha-
tó eszköz használata + Bárki más mint eszköz használata / A testet öltött intelligencia
/ A sebesség a fontos, nem az állapot
- *Mesterséges, oké. De intelligencia?* – Mi az intelligencia? / Barangolás az intelligen-
ciaskálán / Az emberi szintű intelligencia – az általános + Minden, amit mi tudunk?
+ Általánosságban az intelligenciáról + És amikor már magát is fejleszti... + Miért
hívjuk ezt szingularitásnak? / Mi mindenben lehet minket meghaladni? / Öntudatra

ébred-e a gép? / Van-e szándék? (Sejtelmes cím. Előjáróban hozzá: „Az intelligenciának nincs szándéka az intelligencia természeténél fogva.”)

- *Mi baj lehet?* – Sokféleképp lehet baj / Amikor nem akartunk ártani, de... + Az MI hibáiból fakadó károk + Munkahelyek elvesztése + Manipuláció / Amikor mi akarunk ártani + Kibertámadások és csalások + Fizikai/biológiai támadások / Amikor az MI nem akarja, de... / Amikor az MI akar bántani ..
- *Egy pohár bor*
- *De akkor miért csináljuk?* – Fizikális jóllét + Közvetlen kényelem az MI segítségével + Egészségesebb élet + Tudományos fejlődés + Amikor az MI csak olcsóbbá tesz + Mi minden kell ehhez? / Mentális jóllét + A gyógyító figyelem + Tudás másokról + Tudás magamról + Nem vagyok egyedül + Akkor most itt mi a remény? / A Föld jólléte / A közösségek jólléte / Makroszkóp, mikroválasz, gondolatteremtés
- *MI-kor?* – A technológiai haladás sebessége + Kurzweil világa és az exponencialitás (Ray Kurzweil: A szingularitás küszöbén – Ad Astra, 2013 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle – 2013/5. sz.) + Mit mondanak erről a tudósok? / A valóság kijózanító lassúsága + Automatizációs potenciál vs. automatizáció + Egy kis terepgyakorlat + Köztes idők
- *Társadalmi innovációk: a névtelen hősök világa* – Miért bízol a gyógyszerben? – Tanulás és/vagy megvédés / Miért tudsz telefonálni egész Európában? – Verseny és/vagy együttműködés / Miért van hétvége? – Társadalmi haszon és/vagy profit / Akkor most mindent szabályozni kellene?
- *Az MI nagy kérdései* – Mi lesz a cégekkel? + Egyensúly a jelen és a jövő között / Nem csak a versenytársak felől jön a nyomás + A most épülő immunrendszer / Mi lesz a munkával? + Az automatizációs hatás – amikor kiváltjuk az embereket + A termelékenység hatás – amikor többletérték jön létre + A vállalkozási hatás – amikor teljesen új értékeket teremtünk / Hogy készítsük fel a gyerekeket? + Tanulás + Tudatosság + Teremtés + Mi lesz a szülőkkel? ..
- *Te merre tartasz?* – Hidd el! / Kezdd el! / Mondd el! / Várd el! / Merülj el! / Engedd el!

Ez a lista igazán jól tükrözi a mindinkább kibontakozó szép új világot – együtt a szédítő és csábosan ígéretes távlatok, és a „mi lesz velünk”, mit tesz ez velünk rémületétől a fejünk tetején ugráló gyomrunk. Aligha kétséges, hogy – hacsak isteni csoda nem változtat a világunkon –, ahogy az eddigieket, úgy a továbbiakat is „Mammon törvénye” uralja: „Ami megvalósítható, és elég nagy hasznot és/vagy hatalmat ígér, azt meg is valósítják”, az pedig a fentiekből is kitűnik, hogy az MI-vel megteremthető lehetőségek távlatai félelmetesen nagyok, és a láthatóak is gyorsulva bővülnek. És vajon mi megy még a boszorkánykonyhákban? Részletek fejezetekből:

„Az intelligens asszisztensek kora – Politikai képviselő” – „A digitális asszisztensek korában átalakulhat az is, hogy egyáltalán miként vitatunk meg dolgokat. Rengeteg témában kell egyeztetnünk gondolatokat, érdekeket. Vajon átadhatjuk ezen megállapodások előké-

szítésének a feladatát a digitális asszisztenseinknek?” A vizsgáldásban a közösség nagysága több lépésben bővül, majd: „Ha egy kicsit elengedjük a gyeplőt, akkor nyugodtan lehet azt mondani, hogy a közvetlen demokrácia elvei mentén bármely, sokunkat érintő kérdésben összeültetjük a minket képviselő asszisztenseket, akik kidolgozhatnak olyan megoldásokat, körbejárhatnak olyan ötleteket, amelyeket mi egyáltalán nem tudnánk, mert senkinek nincs annyi ideje, türelme. Őket viszont nem korlátozza közvetlenül az idő, csak a számítási kapacitás. Ütköztethetnek érveket, megbeszélhetnek szempontokat, informálódhatnak háttérrekről, elolvashatnak előterjesztéseket, költségkalkulációkat, végül vagy előjöhethetnek újabb javaslatokkal, amelyek több résztvevő érdekeit is figyelembe veszik, vagy azonosíthatják azokat a pontokat, amelyekben nem tudnak dűlőre jutni, és nem konszenzusos, hanem szavazásos döntést érdemes tartani. Nem mellesleg aztán minden asszisztens 'hazamehet', és elmagyarázhatja a folyamatot, illetve a döntést olyan nyelven, olyan részletességgel, olyan metaforákkal, amelyek a leginkább befogadhatók a tulajdonosa számára. Ezzel aztán végképp kinyitottuk Pandóra szelencéjét a lehetséges kérdésekkel kapcsolatban.”

„*A testet öltött intelligencia*” – „Talán már az eddigiekből is kiderült, hogy az intelligens működéshez egyáltalán nem kell test. Az intelligencia szoftveres dolog. Kell egy hardver, amellyel futtatjuk, de alapvetően szoftveres. Sőt nekünk épp azért is olyan nehéz felfogni, hogy mi mindenre is képes az MI, mert az nincs bezárva egy testbe. De az biztos, hogy egy jelentős része bizonyos tevékenységeknek, főleg a munkaautomatizálásnak csak akkor lesz lehetséges, ha van egy humanoid robotunk, amely képes megmozdítani dolgokat egy olyan fizikai világban, amelyet az emberek kiszolgálására terveztünk.

Ha az érzékelést és az irányíthatóságot megoldjuk, és a robotok olyan kezeket kapnak, amelyek az emberi végtagokhoz hasonlóan képesek manipulálni dolgokat (és mindezt tömegtermelésbe lehet hozni), azzal hirtelen hozzáférhetnek minden olyan fizikai eszközhöz is, amit embereknek terveztünk, és értéket tudnak teremteni. Nagyon tanulságos ebben a térben megnézni a Tesla Bot, vagyis másik nevén Optimus fejlődését. (Ennek rövid áttekintése következik – Osman P.) 2023 végén a Tesla bemutatót egy videót, amelyben döbbenetesen emberszerű kezekkel először szortíroz egy robot, majd egy másik videóban képes két ujjal megfogni egy tojást, átvenni a másik kezébe, és lerakni egy tálba anélkül, hogy a tojás összetörne.

És ez csak a mechanika és az alapészlelés rész... Ha ehhez hozzáadjuk azt, hogy milyen mértékű világeszlelése és értelmezése van a Teslának az önvezetéshez, és azt, hogy a Twitterrel Musk egyébként épített magának egy saját nagy nyelvmodellt is, amelynek a segítségével verbálisan is el lehet magyarázni egy ilyen robotnak, hogy mit is kéne csinálnia, akár megmutatva neki... És elég egy robotnak megmutatni, egyet betanítani egy feladatra, onnantól minden 'kollégájának' csak letölti azt a képességet. Ja, és Musk azt mondta, az a célja, hogy egy ilyet 20 ezer dollár körüli áron tudjon árulni. Gyorsan kiszámolható, hogy ha egy embert kivált, akkor a 7 millió forint bizony éven belüli megtérülést jelent. Ha csupán egy műszakban dolgozik... De nem egy műszakban dolgozik...”

„*Mi mindenben lehet minket meghaladni?*” – „Amikor belerévedünk vagy egy-egy kísérleten keresztül szembesülünk vele, hogy úgy tűnik, a mi teljes intelligenciánkat le lehet képezni hamarosan, attól sokszor felrobban az agyunk. Mit tudhat csinálni egy olyan humanoid robot, amely tényleg mindenhez ért, amihez mi?

Végül a legtöbbször a próbálkozásokról is hűledeznek, amikor azt mondjuk, hogy egy, a mi általános intelligenciaszintünkön vagy azt meghaladó szinten lévő intelligencia nincs bezárva egy olyan fizikai testbe, mint mi. Neki van egy szabadon skálázható számítási kapacitása, egy szabadon skálázható szenzorhálózata és egy szabadon skálázható manipulációs eszközrendszere. Tanulhat, érzékelhet, csinálhat bármit. Lehet a teste egy épület, egy robot, egy robotflotta, egy közlekedésilámpa-hálózat, egy szerverpark...”

„*Van-e szándék?*” A témakörben a jövőtől való rettegés kulcskérdése, s egyben a mai filmipar egyik fejtőstehene: lehet-e, lesz-e az MI-nek saját szándéka, amely keresztezheti érdekeinket, horribile dictu fenyegetheti azokat, netán még a létünket is?

„Az intelligencia fejlődésében nem kötelező állapot az olyan értelemben való öntudatra ébredés, hogy ’fenn kell tartanom magam,’ ’ki kell irtanom mindent, ami ezt veszélyezteti.’ Olyan értelemben, hogy ’tudok a létezéséről,’ már akár azt is mondhatjuk, hogy bizonyos rendszereknél megjelent. De az önfenntartás szándéka, a megszűnéstől való félelem nem ugyanaz, mint az öntudat. Ha tisztán a mi intelligenciánkat másoljuk le, akkor áthagyományozhatjuk ezt a tulajdonságunkat is a nyelvi modellek működtetésével. Ám az is lehet egy teljesen reális forgatókönyv, hogy egy nálunk fejlettebb intelligenciának a legkiemeltebb célja, hogy minél többen legyünk minél boldogabbak, és betartja a ’ne árts!’ elvét meg az Asimov által kidolgozott robotika három törvényét (amelyeket azóta többen kritizálnak), vagy bármit. (Az eredeti mű az *Én a robot*. Szertics lábjegyzete: Asimov három törvényéről és annak egy kritikájáról például itt olvashatsz többet: <https://www.brookings.edu/articles/isaac-asimovs-laws-of-robotics-are-wrong>.)

Látnunk kell, hogy ez részben mérnöki, részben morális kérdés lesz. Mérnöki olyan értelemben, hogy tudunk-e tervezni olyan intelligenciát, amelyből kiszerezhetjük azt a komponenst, amitől önérdeke vagy önfenntartási ösztöne támad, hogy ne féljünk attól, hogy ez a bizonyos ’emergens’, kibontakozó jelenség valami nagyon veszélyesbe csap. De részben morális kérdés, mert az intelligenciának igenis része az, hogy tudjon reflektálni a saját létezésére, arra az állapotra, hogy ő, mint cselekvő, rendelkezik bizonyos tulajdonságokkal, tud magáról. Ez az öntudat. A mi feladatunk az lesz, hogy morális értelemben is eldöntsük, ez automatikusan jogot biztosít neki a folyamatos létezésre, és az MI-nek joga van az önfenntartáshoz, vagy ez a kettő elválasztható és ki-be kapcsolható. (Ha elfogadjuk, hogy az MI-nek lehetnek majd emergens, azaz a tervezésünktől függetlenül kialakuló képességei, akkor az sem kizárható, hogy előbb-utóbb képes lehet áttörni az általunk beépített korlátokat és fékeket. Ez a morális megfontolásainkat okafogyottakká teheti. – Osman P.)

[Az MI] ’halálfélelem’ vagy ’szenvéde’ biztosan egészen más, mint a miénk. Vajon ha morálisan úgy gondoljuk, hogy létezik, akkor azzal ’ajándékozunk meg’, ha megszabadítjuk

a halálfélelemtől és a szenvedéstől (azaz mérnöki eszközökkel kizárjuk ezek felmerülését – Osman P.) – amivel egyébként magunkat is sokkal nagyobb biztonságban tudhatjuk? Vagy a létezés meghatározó eleme ez, és az MI-nak joga van félni, szenvedni, önfenntartani is?

Ez a kérdés messze van még a megoldástól. Sokan úgy gondolják, hogy attól is messze van, hogy foglalkozni kelljen vele, mert ez még a nagyon távoli jövő zenéje. De talán az előzőekből láthatod, hogy a kérdések már abszolút nincsenek messze, hamarosan körüljárjuk azt is, hogy ki mit mond, milyen időtávon fog történni mindez. Nehéz ezzel szembenézni, azonban számtalan forgatókönyv van, amelyekben rosszul sülnhetnek el dolgok, az egész következő fejezet erről fog szólni. És sokunknak sokat kell dolgoznia azon, hogy ne ezek következzenek be. De amikor ilyenekről beszélgetünk, gyakran úgy érzem, hogy a teljes kilátástalanság vagy épp a beláthatatlanság leblokkolja a cselekvőképességünket. Pedig igenis gondolkodnunk kell arról, hogyan fogjuk megóvni a társadalmunkat a negatív forgatókönyvektől, és miképpen tudjuk a legtöbbet kihozni a pozitívakból.”

Óhatatlanul is visszatér a kérdés, mennyire lesz kézben tartott az MI evolúciója, s milyen eshetőségei lehetnek annak, hogy elszabadul. Közgazdászok már megkapták a maguk Nobel-émlékdíját annak felmutatásáért, hogy az ember a piacon nem racionális lényként viselkedik. Az emberiség háborúkkal teli történelme olvasható annak tökéletes bizonyítékaként is, hogy ennél sokkal szélesebb körben sem az, de úgy is, hogy az ember és annak nagyobb halmazai, pl. az országok népei nem uruk a saját sorsuknak... és ez még csak nem is csupán egymás gyilkolására vonatkozik. Gazdasági erők és azok politikai leképeződései az élet majdnem minden területén felül tudják írni azt, ami e halmazok vagy akár az emberiség nagyobb része számára is az észszerűt jelentené. Ebben a tükörben világosan látni, hogy az MI további evolúciójának kézben tartása is veszélybe kerülhet. A titkok legmélyének egyike pl., hogy hol tarthat az autonóm fegyverrendszerek fejlesztése, az viszont bizonyos, hogy ezzel borotvaélen táncolunk. Túlfeszített követelmények vagy tervezési hiba, esetleg olyasmi, amire nem gondol a tervező, és a fékek eloldódhatnak... S ehhez óhatatlanul is hozzá kell venni még egy mérlegelést. Materialista felfogásban az öntudat és mindaz, ami azzal jár, az emberben is emergens tulajdonság, végső soron az idegrendszeri evolúció terméke. Miért ne ismétlődhetne ez meg az MI evolúciójában, akár oly módon is, ami kicsúszik a beépített biztonsági rendszer hatóköre alól? S mi lesz, ha az MI-nek az őt emberfeletti képességekkel felruházó potenciálja az öntudata befolyása alá kerül? Szertics véleménye erről:

„Ugyanakkor az is igaz, hogy ha az MI-k meghaladnak minket, és öntudatra ébrednek, és úgy érzik, hogy be vannak zárva, akkor sem kell bántaniuk bennünket, még ha uralni, irányítani akarnának is.”

A folytatás felettébb érdekes, és ha kissé bizarrnak érződne, végig szem előtt kell tartanunk, hogy ez egy kiváló, gyakorló szakember példabeszéde!: „Ezzel elértünk a nálunk magasabb rendű intelligenciák kontrollálásának a legfontosabb kérdéséhez, nevezetesen az 'értékgazítási problémához' (alignment problem). A kérdést úgy lehet a legjobban megérteni, ha megkérdezzük magunktól: 'Mit tanulhatunk az indiai tehenektől?' Az indiai tehe-

neknek már sikerült megugraniuk az értékigazítási problémát. Egy náluk magasabb rendű intelligenciát tudtak valahogy úgy irányítani, hogy az gondoskodjon róluk, ne bántsa őket, teljes szabadságuk legyen, békében élhessék az életüket. Egyáltalán nem zavarja a teheneket, hogy mi közben háborúzunk, a Holdra megyünk, hogy a világunkban infláció van, esetleg chiphiány. Ők köszönik, jól vannak. Az emberek nem eszik a húsukat, sőt nyugati testvéreiknek sem engedik, hogy háborgassák vagy levágják őket a húsukért. Mit tudtak az indiai tehenek? Valahogy beírták magukat az indiai emberek szent könyvébe. Az első indiai tehenek nagyon okosan csinálták ezt, mert olyan módon tették, amit mai utódaik sem értenek. Sem az érvelést mögötte, sem a szövegeket, sem a rituálékat. De élvezik az eredményeit.

Az értékigazítási probléma lényege, hogy az emberiség legyen a minket meghaladó mesterséges intelligenciák szent tehene. Szép jövőkép, igaz? A könyv második felében bemutatom azt, hogy a mi intelligenciánkkal hogyan lehet elképzelni, mennyire szép valójában, de most nézzük meg, hogy ez mit jelent a valóságban!

Sok mérnök és filozófus azt keresi, hogy vajon miként lehet olyan rendszereket építeni, amelyekben az MI fejlődésének a központi magja az, hogy a mi érdekeinket tartsa szem előtt. Egy csomó mást is csinálhatnak majd az MI-k, sőt számos dologban önállóan kell majd dönteniük, hiszen láttuk, hogy jó eséllyel a kérdéseket sem fogjuk érteni, amiket meg akarnának vitatni velünk a mi érdekünkről. De azt szeretnénk, hogy egy ilyen rendszer a saját nagyobb intelligenciájával keresse azt, hogy nekünk összességében hogy lesz jobb? Akkor is, ha mi magunk ebben elég suták vagyunk. Akkor is, ha ennek a jósnak az értelmét nem is fogjuk fel, mint ahogy az indiai tehenek sem értik az indiai szent könyvet. Ezek a magasabb rendű etikai kérdések az MI kapcsán: Hogyan lehet olyan 'alkotmányt' adni a fejlődő MI-nak, amely biztosítja, hogy nem árt nekünk, sőt a javunkat keresi? Hogyan lehet olyan belső megvitatási struktúrát fejleszteni, amelyben akár több MI-szereplő folyamatosan felügyeli egymást, hogy mit is jelent ebben a világban az, hogy nekünk a legjobban?

Összességében azért szerintem nem olyan rossz a helyzet, mint ahogy sokan elsőre hiszik, vagy ahogy a sci-fik szeretik lefesteni, hogy bemenj a moziba borzongani. Én úgy látom, hogy történik egy sor olyan erőfeszítés, amellyel egy lehetséges jó irány felé tereljük a fejlődő MI-rendszereket.”

Dr. Osman Péter

* * *

Cory Doctorow: A nagy elszaródás. Miért romlott el hirtelen minden, és mit tehetünk ellene? Lumen Kiadó, 2026; ISBN 9789635985029

„Fel tudunk építeni elszaródásmentes infrastruktúrát egy új, élhetőbb világ számára” – a könyvből, mondandója kvintesszenciájaként.

Kezdjük a könyv egy felettebb fontos jellemzőjével: bár látszólag mondandója célkeresztjében az internet világának szarrátétele áll, a felhozott példák és párhuzamok közvetve vagy közvetlenül modern világunk nagy részét jellemzik. Egyetlen példa: annak bemutatása során, hogy milyen szervezeti struktúra segítségével zsákmányolja ki az Amazon a végletekig a kiszállítóit, Doctorow felvázolja a nagyüzemi feldolgozásra dolgozó csirketermelők kiszákmányolásának hasonló struktúrára épülő rendszerét, párhuzamba állítja az Uber kiszákmányolási technológiájával, és megalkotja erre a „csirkésítés” immáron közgazdasági fogalmát, amely minden bizonnyal számos más területre is ugyanígy ráillik.

Szóljunk a címről, annak a magyar fordításáról és az eredetijéről is [mert szó szerint (sors) döntő jelentőségű, hogy valóságghűen szálazzuk szét az okot és az okozatot, az okozókat és az elszenvedőket]. Mivel e cím valójában a könyv egész mondandóját összegzi egyetlen fogalomban, felettebb fontos lehet az eredeti és a magyar fordítás jelentése közötti különbség. Ezért röviden vázoljuk, miért ígérkezik jobbnak a Doctorow szavát szarrátételként magyaráítani, majd azt is, melyik az a rendszerszint, amelyen az „elszaródás” hibátlanul megáll.

Doctorow világunk romlásáról szól erősen kritikus módon, és arról, hogy – szerinte – e romlás még visszafordítható. Ebben természetesen meghatározó jelentőségűek e romlás okai és – ha vannak ilyenek – okozói. Másként fogalmazva: döntő szerepe van annak, vajon magának a rendszernek a saját belső tényezői idézik-e elő e romlást, vagy külső tényezők, amelyek hatása kivédhető vagy legalább csökkenthető. Ezt természetesen ő is részletesen tárgyalja.

A továbbiakban majd idézünk az eredeti kiadó anyacége, a Macmillan Publishers ajánlójából – itt azt emeljük ki, ami nagyon is egyértelműen összegzi Doctorow mondandóját: „Az internet pocsék lett mára. Szarrá tették.” Ezek szerint olyan folyamattal állunk szemben, amelyben az internet nem szarrá lett, nem azzá romlott, hanem aktív cselekvésekkel tették ilyenné.

„Elszaródás”: apró „miniátúra”, amely remekül illik rá, R. M. Rilke: 8. Duinói elégiájának néhány sora: „Elönt a sok. Rendezzük. Szétesik. / Újra rendezzük. S mi is szétesünk.”

Rendszerszintű megjelenítése hat szóban: „Elhull a virág, eliramlik az élet...” (Petőfi Sándor: Szeptember végén)

„Elszaródás” univerzális léptékben: világunk egyik alapvető – és a laikusok számára igazán titokzatos – fizikai törvénye, amelyből a hozzáértők szerint az idő visszafordíthatatlansága is következik, a termodinamika második főtételének az entrópiára vonatkozó szabálya. Köznyelvi megfogalmazásra egyszerűsítve ez így írható le: „egy magára hagyott rendszer-

nek tendenciaszerűen az idő folyásával nő, de semmiképpen sem csökken az entrópiája, vagyis a „rendezetlensége”, azaz Doctorow nyomán szólva „elszaródik” – ahogy a magára hagyott házat is lassacskán elnyeli a romlás.

Az „elszaródás” tehát jelenséggént felettebb hasonlít az entrópia növekedésére. A dolgok a romlás belső folyamataként, belső okok folytán az idő haladtával előregszenek, az így beálló változásokkal elromlanak, és – ezúttal kerülvén Doctorow erős szavát – vacakká válnak. A nagy különbség, hogy az entrópia objektív létező, a szarrátétel ellen viszont nagyon is lehet küzdeni, hiszen épp ez e könyv fő üzenete. Doctorow mondandójának kvintesszenciája, hogy a világunkban – az idézettek az internetet emelik ki – tapasztalható romlás nem valamiféle tőlünk független folyamat, nem valaminő párkák nyeszetik a jó dolgok létét, hanem nagyon is vannak ártó erők, amelyek ezt hozzák ránk – sőt, Doctorow még a bűnösök megnevezését is ígéri. Gyógyászati párhuzammal, amellyel ő is él itt, könyve a romlás okainak felfedését, annak „kauzális” kezelését állítja a célkeresztjébe, s nem marad meg a valódi javulást nem hozó tüneti – szimptomatikus – kezelésnél. Ezért kell az egyértelmű különbségtétel az „elszaródás” és a „szarrátétel” között.

Értelme amúgy az „elszaródásnak” is van, de egy egészen más megközelítéssel, és sokkal kevesebb gyakorlati hozzájárulással dolgaink jobbá tételéhez. Ha a rendszer egészét és az annak működését meghatározó, a gazdasági rendszerek fejlődése során kialakult paradigmát vesszük, amelyben a mai emberiség túlnyomó része, alighanem majdnem egésze él, s amely így magában foglalja a „szarrátétel” elkövetőit és az azokra ható hajtóerőket is, akkor helyénvaló elszaródásról beszélnünk. S ha fel is vetjük, hogy magát e paradigmát nem valamiféle gonoszok teremtették, az a gazdasági evolúció terméke, ez egyáltalán nem jelenti, hogy védekezés nélkül el is kell fogadni – épp a védekezéstről szól Doctorow e könyve is.

Zárásul e gondolatmenethez: a szarrátétel fő tetteinek cselekvési kényszereit és lehetőségeit a rendszer teremti, amelyben a gazdaság működik. Doctorow természetesen adódó következtetése, hogy változtatni kell a rendszeren. Ez helyénvaló cél/gyógymód, ám önmagában nem elegendő: keményebb ellenfelet is le kell győzni, ez pedig maga a profitorientált, folyamatos növekedékényszerben működő gazdaság paradigmája.

A könyvről az eredeti kiadó anyacége, a Macmillan Publishers már említett ajánlójából: „Szarrátétel. Nem csak te érzed így – az internet pocskék lett mára. Szarrá tették. Ez nem valami balesettől lett, és nem is fogja megjavítani magát. Lássuk, miként tudjuk szartalanítani, hogy legyen egy új, jó internetünk!

Mindannyian a szarrátétel-korszakban élünk (szójáték, úgy mint pl. kőkorszak, és Doctorowra is játszik) –, olyan időkben, midőn a számunkra fontos szolgáltatásokat, amelyekre támaszkodunk, óriási szarkupacokká változtatják. Ez frusztráló. Züllesztő. Még rémisztő is.

A hajdan dicső internet 'platformokká' korszakosult, amelyek eluralkodtak azáltal, hogy kényelmes és örömteli szolgáltatásokat nyújtanak hatékonyan és megbízhatóan. (A meg-

bízhatóság ellen lenne mit felhozni, hiszen a nem elég óvatos felhasználóknak számtalan és egyre több csapdát rejtenek – Osman P.). Ám amint hozzá kötődünk ezekhez a szolgáltatásokhoz, a 'Big Tech' főnökök ellenünk fordultak, kiaknázva a függőségünket, hogy továbbra is használjuk a szolgáltatásokat, még ha azok mind rosszabbá és rosszabbá válnak is. A platformfőnökök ugyanezt tették a cégekkel, amelyek a szolgáltatásaikhoz csődültek, hogy azok útján eladhassák az áruikat nekünk. S amikor már mind jól oda voltunk láncolva – cégek és felhasználók – a techcégek megszüntettek minden hasznos elemet, kivéve azt a szűk minimumot, amely nélkül bekövetkezett volna a teljes összeomlás,

Könyvében Doctorow megmutatja, honnan jön mindez: nem a gazdaságtan vastörvényeiből, nem is a történelem nagy erői zúdítták ránk, hanem nagyhatalmú népség sajátos üzletpolitika választásaiból, akik figyelmen kívül hagytak minden figyelmeztetést arról, hová vezetnek ezek a választások. Ezek a választások viszont olyanok, hogy hatástalaníthatók. Ez a könyv útmutató a Big Tech-világ lebontásához, ez egy térkép a hatalom megragadásának útjához. Ez a diagnózis és a gyógymód.”

A Macmillan idézi a sajtóvisszhangból:

- „E beszámolójában Doctorow mesteri elemzést kínál, hatókörében olyan átfogót és mélyreható, amely, a végére érve, megmagyarázni látszik minden csípős szagot, amely a Szilícium-völgyből árad. – Harper’s Magazine”
- „A könyv elmagyarázza a kizsákmányolást, amely megváltoztatta az internetet és az életünket. Doctorow megadja nekünk a szavakat, amelyekkel leírható, miként teszik ezek a cégek globális léptékben nyomorúságossá az emberiséget. – Edward Snowden”
- „Doctorow valódi techhős! Sokat összefoglalt itt abból, ami mind rosszabbá lesz az internetben, és hogy miként lehetne visszahozni az eredeti internet szellemét. Ez egy nagy könyv mindannyiunknak, akik jobbá tenni reméljük a dolgokat mindenki számára. – Craig Newmark, a Craigslist alapítója”
- „Ütős, csípős, és rendkívül megragadó – e könyv megváltoztatja, hogy miként látod a világot, és talán megváltoztathatja magát a világot is. Egyszerűen, olvasnod kell! – Tim Harford, Az oknyomozó közgazdász szerzője”
- „Doctorow remekül diagnosztizálja, miként váltak digitális közjavaink a kitermelés és a felügyelet pusztaságává. Ám a legfontosabb, amit ad, hogy megmutatja a menekülőutakat, emlékeztetve bennünket, hogy az internet ígérete nincs veszve, csupán foglyul ejtették. Egyszer már megépítettük, megtehetjük ismét, jobban.” – Audrey Tang, Taiwan cybernagykövete és első digitális minisztere”
- „Doctorow kifejti, miért egyre rosszabak az online tapasztalataink, és mit tehetünk ennek jobbra fordításáért. Könyve olvasása alapvető a mai digitális gazdaság megértéséhez. – Rohit Chopra, a Pénzügyi Fogyasztóvédelmi Hatóság (USA) korábbi igazgatója”

- „Egy borotvaéles, mégis finoman optimista látélet az internet lélekölő állapotáról. – Publishers Weekly”
- „Doctorow 'mindent-bele!' dühös szerzői üzemmódban – nem fogja vissza magát, neveket hoz fel és tetemre hívja a bűnösöket. Az olvasókat felháborigtja, tájékoztatja és feltüzeli. – Booklist”

A továbbiakban még két vélemény, amelyek igen alapos megfontolást igénylő feltevésekkel élnek, egyrészt a védekezést, másrészt a Big Tech mint ellenség valódi minőségét illetően.

- „Nagy tudású, mégis könnyed... Doctorow igen tehetséges abban, miként ismertessen bonyolult eszméket egyszerűen. Ha egy új, jó internetet akarunk, meg kell gyengítenünk a Big Tech-et. Ez egy felvillanyozásra képes érvelés. Egy meggyőző vitaindító a Big Tech méregfogának kihúzásáról – és arról, hogy mindenki számára jobbá tegyük az életet. – Kirkus Review” – Itt megjelenik egy feltevés, amely mögött, talán nem túlzás így mondani, az emberiség sorskérdése rejlik: Mi is lesz, ha kihúzzuk – már ha egyáltalán lenne hozzá elég erő – a Big Tech méregfogát? Jobbá válik az emberiség élete... vagy rá kell döbbsen, hogy mindaddig, amíg a jelenlegi gazdasági paradigma uralkodik, a Big Tech hidratermesztő, s a levágott feje helyén újabb nő? Ha megnézzük az internet és az informatikaalapú nagy cégek történetét, egyik sem úgy indult, hogy a mai szörnyeteggé akart válni – csak épp a paradigma kényszere mindegyiket mind agresszívebben működő profitgyárrá változtatta. A paradigmába nem fér bele a kiaknázatlan profitlehetőség. A fogatlan szörnyeteg helyét majd másik veszi át és aknázza ki hasonlóképp – hacsak magának a paradigmának „ki nem húzzák a méregfogát”.
- S egy erősen militáns vélemény a rendszerről: „A reá jellemző világossággal és lendülettel Doctorow elénk tárja, a tech monopóliumok miként innováltak módokat, hogy figyelmen kívül hagyják, abuzálják (sic! – Osman P.) és kiszipolyozzák a felhasználóikat. Meg kell szívlelnünk Doctorow mindenben hitelt érdemlő áttekintését, miként vághatunk vissza. – Jathan Sadowski” (Sadowski „Senior Research Fellow az ausztrál Monash Egyetem Informatikatechnológiai Fakultásának Emberközpontú Számítástechnika Részlege Felemelkedő Technológiákat Kutató Laboratóriumában. Elnyerte az Australian Research Council kiemelkedő teljesítményű, karrierjük közepén járó kutatóknak nyújtott négyéves ösztöndíját”. – Sadowski itt egy sajátos és nem kevésbé elterjedt véleménynek ad hangot, amely azonban nagyon is vitatható. A Big Tech ilyen démonizálása aligha jobban megalapozott, mint gonosznak állítani be a ragadozókat az állatvilágban. Más kérdés, hogy az utóbbiakkal ellentétben a társadalmakat és a gazdaságokat észszerű mértékben védeni kell és lehet megfelelő jogszabályokkal – amire jó példa a gazdasági túlerő létrehozását és így az azzal való visszaélések megakadályozását szolgáló trösztellenes jogi szabályozás, valamint az ún. korlátozó üzleti gyakorlatot tiltó jogszabályok. Az első ilyen az USA 1890-es törvénye, a Sherman

Antitrust Act, amelyet a versenykorlátozás tilalmáról szóló, 1914-es Clayton Antitrust Act erősített meg. Az 1957-es Római Szerződéssel alapított Európai Gazdasági Közösség is meghozta a maga hasonló rendeltetésű jogszabályait, amelyek egyik jellegzetes és fontos vonása volt, hogy innovációs fejlesztési eredmény hasznosítására kizárólagos jogokat csak megadott szabadalomra lehetett alapítani.

Szimptóma vs diagnózis: A szimptóma Doctorow nyitó bekezdéséből: „A világ egyre inkább olyan számítógépekből áll, amelyekbe teljes valónkkal lépünk be, ezáltal a valóságunk részévé válnak. Ráadásul ezek a gépek csapnivalóan működnek.” Most ne ragozzuk, milyen értékrend szerint csapnivalóan – az igazi kérdés, hogy miért így? Garantáltan nem technikai fogyatékoságból, nem azért, mert jobban működőket ne tudnának gyártani. A diagnózis, hogy azért, mert ilyeneket akarnak. Ez a diagnózis azonban csonka: hiányzik a kik és a miért. Erről szól a könyv.

Doctorow kompetenciájáról és e sajátos, igen találó fogalomalkotásáról: „Negyed évszázada vagyok internetes aktivista az Electronic Freedom Foundationnél (EFF), egy digitális emberi jogi csoportnál, akikhez többé-kevésbé a digitális emberi jog koncepciójának feltalálását köthetjük. Az ENSZ-nél megfigyelői munkát láttam el, működtem már közre internetes egyezmények tervezeteinek előkészítésében, valamint folytattam már lobbitevékenységet törvényhozóknál és ügynökségeknél az Egyesült Államokban, Kanadában, Európában és az Egyesült Királyságban. 2022-ben megalkottam egy kifejezést, amely leírja a körülöttünk zajló hirtelen platformösszeomlást: ez lett az elszaródás.

Az elszaródás azért lett ennyire népszerű, azért választotta az American Dialect Society 2023-ban, az ausztrál Macquarie Dictionary 2024-ben az év szavának, és azért használják emberek milliói, hogy néven nevezzék azt az elkerülhetetlen online kukatüzet, amely eleve nem égeti el őket, mert egy olyan elméletet testesít meg, amely magyarázatot ad a számunkra fontos dolgok gyorsuló hanyatlására, valamint arra is, hogy miért is történik, és hogy mit is kellene tennünk ellene. Ez egy folyamat bemutatása, hogy miként válik egy online szolgáltatás egyre rosszabbá, hogyan bontakozik ki ez a leépülés, és hogy alakul ki a fertőzés, ami miatt minden egyszerre lesz rosszabb. Merthogy, tudod, ez a pillanat, amit most együtt élünk át – a Nagy Elszaródium –, ez nem valami megfoghatatlan rejtély. Nem a Történelem Nagy Erői esküdtek össze ellenünk épp most, és nem is ők döntöttek úgy, hogy mostantól el kell, hogy búcsúzzunk a szolgáltatásoktól, amelyek valaha tényleg megfeleltek az igényeinknek. Ez egy anyagi természetű folyamat, olyan, mint egy betegség. (Kissé rejtélyes, mit jelent itt az 'anyagi', eredetiben: 'It's a material phenomenon, much like a disease'. A betegségpárhuzammal és az egész mondandó alapján is az adódik, hogy ezzel a gazdaság 'betegségére' és a társadalom azáltal indukált bajaira utal – Osman P.)

És ahogy minden betegségnek vannak tünetei, működési mechanizmusa és járványtana, úgy az elszaródásnak is. A könyv első része ezen összetevőkkel foglalkozik. De ez az elemzés nem csupán azért született, hogy szakszerűen lehess demoralizált és dühös a digitális

világ állapota miatt. Azért írtam ezt a könyvet, hogy gyógymódot is javasoljak. Ez a könyv második részének témája.”

Azt javasoljuk, mindenki nagyon alaposan gondolja át, mennyiben helytálló Doctorow itt következő tétele, és vannak-e korlátai az érvényességének, mert amit itt mond, az kardinális jelentőségű az egész programjára nézve:

„Ez a korszak – az Elszaródocén – nagyon is konkrét jogalkotási döntések következménye, ezek a döntések pedig konkrét emberekhez köthetők. Miután beazonosítottuk mind a döntéseket, mind pedig a személyeket, cselekedhetünk is. Visszavonhatjuk a döntéseket. Neveket adhatunk az okozóknak. Még azt is megbecsülhetjük, hogy mekkora vasvillát érdemelnek. Vagy legalábbis gondoskodhatunk arról, hogy soha többé ne legyen hatalmuk olyan döntéseket hozni, amelyekkel a nevünkben formálhatják a jövőt.”

Javasoljuk mérlegelni, valójában mennyire is köthetők a nagyobb vállalatoknál a döntések „konkrét emberekhez”. Tökéletes kiindulópont ehhez a Nobel-émlékdíjas, méltán világhírű közgazdász Milton Friedman híres és felettébb velős, nyersen igazmondó tétele: „The business of business is business”, magyarul a cég legfőbb teendője, hogy gazdasági hasznot termeljen – Friedman nem mondja ki, mert nyilvánvaló, s mert a szószaporítás rontaná a tétel eleganciáját, hogy hasznot a tulajdonosai számára. Tessék jól megnézni: semmi utalás arra, hogy a cég ártson, hogy rontsa árucikkei minőségét vagy azok fogyasztóinak, felhasználóinak életét, hogy zsákmányoljon ki bárkit vagy bármit: az alkalmazottait, a beszállítóit, az egyéb üzletfeleit vagy épp a környezetét, a bolygót. Csak annyi, hogy termeljen hasznot – magától értetődően mindazzal a „mellékhatással”, ami ezzel jár (például a környezetrombolás vagy épp a természeti erőforrások kimerítése). Az sincs, hogy tegyen jót: az emberekkel, a közösséggel, amelynek területén dolgozik, a környezettel, a bolygóval. Igen, sok cég sok jót tesz – merjük kimondani: különféle marketingmegfontolásból (amely a közmegítéléstől akár a cég javára végzett lobbitevékenységekig is ívelhet), és csak olyan pénzügyi keretek között, amelyek nem veszélyeztetik a főszabály maradéktalan érvényesülését.

Az egyszerűség kedvéért beszéljünk itt tőzsdén jegyzett cégekről. Ezek esetében működésük minden pillanatában meghatározó jelentőségű a részvényeik piaci árfolyamának alakulása. Meglehetősen szűk keretek között az elvárt növekedés elmaradása még nem feltétlen jár súlyos következményekkel a cég vezetését illetően, de a meghatározó befolyású részvényesek tűrési hajlandósága többnyire alacsony, ha pedig ők elkezdik eladni a részvényeiket, abból önerősítő zuhanás alakulhat ki. A gyakorlatban pedig, mielőtt ilyesmi bekövetkezne, e részvényesek részben-egészen lecserélik az operatív felsővezetést. A „konkrét emberek” ezt jól tudják, amint azt is, hogy a saját, a cégtől húzott jövedelmük is a haszonelvárások teljesítésétől függ, s annak elmaradása esetén hiába hivatkoznának a cég általuk vezényelt jócselekedeteire.

Doctorow a Járványtan részben írja: „Minden nagy techcég elszarja a dolgokat, reagálva azokra a piaci feltételekre, amelyek révén rontani tudtak az életünkön a részvényesek kedvéért.” A nagy kérdés itt, hogy mi is a meghatározó indíték: a szövegből az csendül ki,

hogy „amelyek révén rontani tudtak az életünkön”, s ebbe szinte belesimul „a részvényeseik kedvéért”, pedig remélhetőleg már a vázoltakból is egyértelmű, hogy a cég legfőbb teendője, hogy a részvényei piaci árfolyamát tartósan mind magasabbra tornázza. Nem lenne korrekt elhagynunk az itteni idézet könyvbeli folytatását: „anélkül, hogy félnének a versenytársaktól, a felügyelettől, az átjárhatóságtól vagy a saját alkalmazottaiktól”. Fontos tétel az így kiegészített állítás, és ki-ki átgondolhatja magának, nem esik-e Doctorow itt némi túlzásba. „Versenytársaktól”: eleve, az azonos súlycsoportba esőkkel mindig számolni kell, ahogy azzal is, hogy egy-egy nagyhatású romboló innováció vészes sebességgel és mértékben átrendezheti a versenyviszonyokat. „Felügyelettől”: az ügyes „megfelelési (compliance) marketing” kisebb-nagyobb mértékben bővítheti a mozgásteret, végezhető költség-hason elemzés is a szabályszegés árára és hozamára, de a felügyelettel igenis számolni kell. Doctorow az átjárhatóság és az alkalmazottak problémaköreiről is megmutatja, hogy meszsze nem egyszerű kérdések.

A mai, szélsőséges mértékben mediatisált világban van még egy tényező, amely akár igen jelentős mértékben is befolyásolhatja a cég gazdasági teljesítményét, s amellyel ezért a „konkrét embereknek” szintűgy mindig számolniuk kell, ez pedig az úgynevezett „stakeholderek”-nek, vagyis a cég tevékenysége által valamilyen módon érintetteknek a nyilvánosságban megjelenő hangja és/vagy a céget érintő egyéb befolyása. Ha ez elég erős tud lenni, akkor számolniuk kell azzal is, hogy velük sem célszerű ujjat húzni. A „konkrét emberek” számára tehát mindig soktényezős feladványt jelent egy-egy vállalati döntés kialakítása és meghozatala. Természetesen akadhat, aki lelkiismereti okokból nem akar részese lenni valamilyen céges döntésnek. A döntések ettől még megszületnek – nélküle.

A dolgok persze a valóságban ritkán simán átláthatóak, de a kérdés kvintesszenciája, vajon a „konkrét emberek” teszik-e a rendszert, vagy az utóbbi a „konkrét embereket”.

A Bevezetés biztató és mozgósító programnyilatkozattal zárul: „Kialakíthatunk egy új, jó internetet – olyat, amely valóban segíti az embereket, hogy elboldoguljanak. Képesek vagyunk létrehozni azt a digitális idegrendszert, amelyre szükségünk van, hogy összekapcsolódjunk és együttműködjünk egy olyan 21. században, amelyet a klímakatasztrófa, az autoriter rendszerek és a gazdasági zűrzavar árnyékol be. Fel tudunk építeni elszaródásmentes infrastruktúrát egy új, élhetőbb világ számára.”

Intő példaként lebegjen a szemünk előtt az internet egy felettebb fontos sajátossága: egyszer csak kezdtek megjelenni a vírusok, férgek és a malware más változatai, majd amikor felismerték a bennük rejlő gazdasági és egyéb – pl. katonai – lehetőségeket, döbbenetes módon megindult a máig is tartó fejlesztésük és persze felhasználásuk gazdasági, katonai, politikai stb. hasznosítására. Vajon ha egyszer sikerülne létrehozni a paradicsomi állapotokat az interneten, tartósan is fennmaradhatnának-e? Nagyon úgy néz ki, hogy a modern kor fejlett társadalmi és gazdasági töretlenül követnek egy vastörvényt: a haszon és előnyszerzés lehetőségét, legyen az gazdasági, katonai, hatalomtechnikai, politikai vagy épp geostratégiai: ha képes vagy megragadni, vagy épp magad megteremteni, ki ne hagy! Ez

történt az internettel is, és mi kell ahhoz, hogy ne ismétlődjék annak új, ideális változatával? Végül is, az emberiség ismert történelmében még nem volt olyan innováció, amelynek ne aknázták volna ki a fent említett potenciáljait a lehető legteljesebben, még attól is függetlenül, hogy az legális módon folyt-e vagy sem.

Mindezek után tekintsük át Doctorow további mondandója ívét a tartalomjegyzék segítségével!

– *Első rész: Természetráajz*

Esettanulmány: Facebook / Esettanulmány: Amazon / Esettanulmány: iPhone / Esettanulmány: Twitter

– *Második rész: Kórtan*

– *Harmadik rész: Járványtan*

A verseny vége / A verseny halála a szabályozással is végez / Van rá app / Nem bérlopás, ha appal csináljuk: az Uber algoritmikus bérdiszkriminációja / Fordított kentaurusok és a csirkésítés / Állítgatás (Twiddling) / Az önszegélyezés vége / A munkaeerő vége / A techjogok munkavállalói jogok: a Para és a tuyulappok / Google-sztrájkok, techszolidaritás és a techszakszervezetek / Járadékadászat és technofeudalizmus

– *Negyedik rész: Gyógymód*

Újra itt az antitröszt, bébi! / Az antitröszt Trump alatt / Vissza a felügyeletet! / Adatvédelem mindenekelőtt / Törvény az EU digitális piacairól (DMA) és szolgáltatásairól (DSA) / Alkalmazhatóság / Vissza az önszegélyezéshez, azaz a self-helphez! / A Beeper Mini furcsa története / Az „üzleti modell elleni főbenjáró vétség” törvénye, le vele! / A munkaeerő helyreállítása / Rossz hírek, jó hírek / Konklúzió: kapitalizmus lenne csak az elszarodás?

Jó hír: a könyvnek kilencoldalas, sűrűn szedett, kéthasábos, tehát igen bőséges név- és tárgymutatója van. E szerteágazó, sok területet felölelő, mélyreható tárgyalást kínáló műnél ez két fontos lehetőséget is kínál: a segítségével akár olvasás közben is többnyire könnyen vissza tudunk nyúlni korábbi részekhez; másrészt pedig a névre és tárgyra keresés lehetősége révén többé-kevésbé a témakör kézikönyveként is használhatjuk.

Mennyi, a világunk ebbéli sötét oldalát leleplező és a védekezést segítő tudás, milyen konkrét leleplezések és jobbítási lehetőségek rejtőznek a fenti címek mögött! Tessék elolvasni, többszörösen is érdemes. Nemcsak nagyot tágul a látókörünk, és jobban megértjük internetes – és vele végső soron az egész – világunk működését, de az így szerzett tudás védelmében sokkal jobban ki is tudjuk használni a tényleges – bár gyakran alattomos csapdákat is rejtő – lehetőségeket. Mi viszont innen az utolsó fejezetre ugrunk, amely méltán tekinthető úgy, hogy kristálytisztán megmutatja Doctorow gondolkodását, véleményalkotása alapját.

„*Konklúzió: kapitalizmus lenne csak az elszaródás?*

Bevallom: nem hiszek abban, hogy a piacok lennének a legjobb döntéshozók, hogyan működjön a társadalom, ki irányítsa, és miként szervezzük a termelőkapacitást. Más baloldaliakhoz hasonlóan én is mélyen bizalmatlan vagyok a kapitalizmussal szemben. Megértem a kísértést, hogy az elszarotásról szóló egész tirádára legyintsük és azt mondjuk: 'Mit vártál? A kapitalizmus mindig ilyen termelési válságokat szül. Az elszaródás csak egy káromkodással tarkított eufemizmus a kapitalizmusra.' Csakhogy ez durva tévedés. Óriási különbség van a mai internet – a ganajnet – és a valaha volt régi, rendes internet között.

A ganajnet fájdalom, bizonytalanság és nyomorúság forrása azoknak, akiket szeretünk. Zaklatás, csalás, dezinformáció, megfigyelés, bérlopás, kizsákmányolás, szemérmetlen járadékvadászat – ezek a jelenségek mindig is léteztek, de a régi, rendes interneten legfeljebb mellékszálak voltak csak, míg a ganajnet tetején ezek lettek a főműsor.

A régi, rendes internetet nem jobbfajta emberek tervezték és működtették. Sok olyan főnök, aki ma a ganajneten dirigál, korábban épp azoknak a szolgáltatásoknak állt az élén, amelyeket egykor szerettünk és amelyekre támaszkodtunk. A techvezérek újra és újra bebizonyították, hogy nem a vezetői rátermettség szobrai. (Kockázatos állítás, különösen, hogy nem tudható, Doctorow miként értelmezi a vezetői rátermettséget. Ez a kvalitás aligha tagadható meg az internetkorszak legnagyobb, Steve Jobs-osztályú innovátoraitól, viszont ők nagyhatású innovációs eredményekre és nagy üzleti sikerekre vezették csapataikat, nem pedig arra, hogy megakadályozzák az internet 'ganajnette' válását. Amit Doctorow itt oly szeretettel ganajnetnek nevez, az a paradigma két fő kényszere, a profit és a növekedésmaximalizálás következménye. Steve Jobs ifjú zen buddhista 'tanoncból' lett csúcsvezető. Ha egy csúcsvezető olyannyira megcsömörlik, vagy úrrá lesz rajta a humanista lelkiismeret, legfeljebb kivonulhat az üzleti világból – Osman P.)

Nehéz elhinni, hogy ezek az emberek éveken át türelmesen egy nagy átverést futtattak volna, és a tökéletes pillanatra vártak, hogy végre csapdába csalhassanak minket. Nem, az Adderallon (amfetaminszármazék drog – Osman P.) pörgő világban ma is ugyanazt csinálják, mint mindig. Minden reggel megjelennek a munkahelyükön, odasétálnak a C szintű vezetők irodájában lévő óriási elszarotó-karhoz, és olyan erőset rántanak rajta, amekkorát csak tudnak. A különbség csak annyi, hogy régen ez a kar be volt szorulva. Visszatartotta a versenyt, a szabályozást, az interoperabilitást, meg a techmunkások ereje és lelkiismerete. Miután a versenyt és a szabályozást kiherélték, az interoperabilitást 'üzleti modell megsértése' címén betiltották, a techdolgozókat pedig megfélemlítették és elbizonytalanították, a kar felszabadult és könnyedén mozog. (Doctorow ezt részletesen bemutatja – Osman P.) Így történhet meg, hogy ugyanazok a főnökök, ugyanazokkal a morális és pszichológiai defektekkel, ugyanazt csinálva, amit mindig is, hirtelen teljesen más eredményt érnek el. A korábban mozdulatlan szarrá tétel karja most már egy ujjmozdulattal felpöccenthető százra. És ennek nagyon is kézzelfogható következményei vannak mindenkire nézve, aki egy jobb világért küszködik. Az az internet, amelyik az Occupy és a Black Lives Matter mozgalmakat

lehetővé tette, mára mélyen ellenségessé vált a radikális politikai mozgalmak fenntartásával szemben és fojtogatja az új mozgalmak megszületését is.

Ez tényleg fontos. Nem azért, mert az internet volna ma a legégetőbb ügyünk – messze nem az. Az éghajlati vészhelyezethez, a népirtásokhoz, az egyenlőtlenséghez, a korrupcióhoz, a demokrácia visszaszorulásához, az autoriter fordulatokhoz és a társaink, nővéreink és testvéreink elleni folyamatos rasszista, homofób, nőgyűlölő és transzfób támadásokhoz képest az internet csak mellékes kérdés.

Mégis, bármennyire is másodlagos, ezekhez a küzdelmekhez – a küzdelmeinkhez – az internet rendkívül releváns. Az internet az a terep, ahol megvívjuk ezeket a csatákat. Ez az a kommunikációs eszköz, amellyel megszervezzük magunkat, hogy megpróbáljuk megmenteni a fajunkat és a bolygónkat a közelgő pusztulástól. Lehet, hogy ezek a harcok fontosabbak az internetnél, de szabad, tisztességes és nyitott internet nélkül nem fogjuk megnyerni.

Másképp fogalmazva: olyan internetre van szükségünk, amely nagyon hasonlít a régi, rendes internethez – csak épp kijavítja a hibáit, azokat a rejtélyes technikai részleteket, amelyek miatt az átlagos, normi (sic! – Osman P.) barátaink nem tudtak bekapcsolódni a buliba. (Szép is lenne, ha csak technikai részleteket kellene javítani ehhez – ám sokkal valószínűbb, hogy társadalmi, politikai, hatalomtechnikai indíttatások állnak a háttérben, legalábbis ott, ahol valóban tervezetten zárják ki 'az átlagos, normi' embereket, beleértve ebbe az internetes kommunikációk 'moderálását' is. – Osman P.)

Az új, jó internet ötvözi a régi, rendes internet technológiai önrendelkezésre épülő etikáját a Web 2.0 zökkenőmentes egyszerűségével, amely lehetővé tette normi barátainknak, hogy csatlakozzanak a bulihoz. Audre Lorde (fekete író, filozófus, professzor, polgári jogi és genderaktivista – Osman P.) szinte mindenben sokkal okosabb volt nálam, de amikor azt írta, hogy '[a] gazda eszközei sosem fogják lebontani a gazda házát', nyilvánvalóan tévedett. A mester eszközeivel épült az a ház; épp ezért ideális eszközök arra is, hogy szét-szedjük, és úgy építsük újra, hogy végre nekünk adjon menedéket. A húsz évvel ezelőtti kapitalizmus még hagyott teret a vad, zavaros internetnek: egy olyan helynek, ahol a nemkívánatos vélemények hordozói egymásra találhattak, kölcsönösen segíthettek egymásnak és szervezkedhettek. A mai kapitalizmus ezzel szemben egy globális, digitális szellemlézet hozott létre – tele botokkal, gagyi kütyükkel, mássalhangzókba fulladó márkanévű cégekkel és kriptovaluta-csalásokkal. Vissza tudjuk fordítani az internet elszaródását. Meg tudjuk állítani, hogy minden digitális eszköz lassan elszaródjon. Építhetünk egy jobb, az elszaródásnak ellenálló digitális idegrendszert – olyat, ami alkalmas a fasizmus elleni küzdelemre, a népirtások megállítására, és a bolygónk meg a fajunk megmentéséhez szükséges tömegmozgalmak összehangolására. (Hatalmas program – vajon a tényleges viszonyok, s azok jelenlegi formálódási trendjei közepette mennyire reális? – Osman P.)

Martin Luther King Jr. mondta egyszer: 'Lehet, hogy a törvény nem kényszeríthet senkit a szeretetre, de megakadályozhatja a lincselést – és ez szerintem elég fontos.' Ugyanígy: lehet, hogy a törvény nem kényszerítheti a vállalati szociopátákat, hogy emberi lényként tekintse-

nek rád – aki méltóságra és tisztességes bánásmódra jogosult –, és ne pusztán két lábon járó pénztárcaként; egy halhatatlan kolóniaszervezet, vagyis egy kft. bélbaktériumkészleteként. De el tudja érni, hogy az a vezető eléggé tartson tőled, hogy tisztességesen bánjon veled és megadja neked a méltóságot – még akkor is, ha szerinte nem érdemled meg. És szerintem ez elég fontos.”

Kedvcsinálóként a betekintéshez, a Kórtanból:

„Mostanra már fel kell ismerned az elszarodás tüneteit. A következő lépés a szervezetek, azaz jogi személyek vizsgálata: feltárni, mely belső folyamatok okozzák ezeket a tüneteket. Ez maga az elszarodás kórtana.

És ez egy sürgős kérdés. Éppen A Nagy Elszaródium közepén élünk. Valahogyan az emberek elszabadították az elszarodocént, amelyben minden tárgyunk és hiperobjektumunk szarkupaccá válik. Mi az ebben a pillanatban, ami lehetővé tette, hogy ez a fertőzés ennyire gyorsan és messzire terjedjen?

Jól jön újra itt a pandémiás metafora. Amikor egy egész népesség egyszerre, ugyanazon a módon kezd el változni, az arra utal, hogy valami külső, rendszerszintű folyamat zajlik. Ahelyett tehát, hogy a vállalatokon belül keresnénk az elszarodás eredetét, inkább azt a világot kellene megvizsgálnunk, amelyben ezek a vállalatok működnek. Az egyik kiindulópont lehet ez a kérdés: 'Miért nem szarotnak el a vállalatok?' Végül is arra törekednek, hogy többet kérhessenek az árukért és szolgáltatásokért, miközben minél kevesebbet kívánnak költeni... bármire. Az elképzelhető legalacsonyabb béreket szeretnék fizetni, a lehető legaljább minőséget kínálni (állj – a cél nem maga a vacak, hanem a lehető legnagyobb spórolás a ráfordításokban! – Osman P.), és mindemellett a legmagasabb áron eladni. Így megfogalmazva a válasz kézenfekvő: a vállalatok nem tudnak kedvükre elszarotni, mert az egyszerűen nem működne. A munkavállalók felmondának az alacsony fizetés miatt. A beszállítók nem szállítanak tovább a ki nem fizetett számlák miatt. A vásárlók visszariadnának a magas áraktól. Másképp szólva: a vállalatok nem rombolnak, amikor nem tudnak rombolni. Ez azt is jelenti, hogy a vállalatok akkor kezdenek rombolni, amikor lehetőségük nyílik rá. Azaz, amikor etikus körülmények között gyártott, jó minőségű termékeket látunk méltányos áron, az azért van, mert bünteti a csalást az a környezet, ahonnan ezek a termékek származnak: az alacsony minőség, a rossz munkakörülmények és a magas árak pedig nagyobb veszteséget okoznának a vállalatnak, mint amennyi hasznot azok alkalmazásával nyerhetne. Beszéljünk tehát arról, mi akadályozza meg a vállalatokat, hogy az elszarotás taktikáját alkalmazzák. Két erő hat minden vállalatra, minden iparágban: a verseny (piac) és a szabályozás (állam).”

Egy érdekes példa az informatikaalapú gyakorlatból: az Uber sofőrök díjazása:

„A platformok közvetítenek az üzleti ügyfelek és a végfelhasználók között. Az Amazon esetében ezek az eladók és a vásárlók. Az Ubernél az üzleti ügyfelek a sofőrök, a végfelhasználók pedig az utasok. Mint minden digitális rendszerre épülő vállalat, az Uber is módosíthatja a szerverbeállításokat, hogy rontsa az ügyfelek helyzetét – például forgalmas időszakokban magasabb árat számolhat fel. (Újabb példa, hogy Doctorow helyzetértékelését mintha olykor befolyásolná politikai beállítottsága. Aligha érdeke bármely cégnek is jó ok nélkül rontani ügyfelei helyzetét, hiszen ez ronthatja a versenyképességét. Nagyon is érdeke viszont észszerű mértékig kiaknázni ügyfelei mindenkori kiszolgáltatottságát. Itt is erről lehet szó – Osman P.). De a platform természetesen az üzleti ügyfelei, azaz a sofőrök javára is módosíthat ezeken a beállításokon.

Valahányszor egy Uber-sofőrnek fuvarot kínálnak, a fuvardíjat – dollár/km és dollár/perc – egy algoritmus újraszámolja az Uber központjában. Ennek célja az Uber-sofőrök bérének csökkentése. (Inkább az Uber nyereségének növelése a sofőrök bérének csökkentésével, ami tartalmában nem ugyanaz! – Osman P.) Ijesztően jól működik.

Veena Dubal jogtudós alkotta meg az 'algoritmikus bérdiszkrimináció' kifejezést az Uber munkaerő-árazási taktikájának leírására, amit a fuvarmegosztást ellátó sofőrökkel végzett etnográfiai kutatásai során fejtett fel. Beszámolója szerint a sofőrök két csoportra oszlanak: 'hangyákra' (akik minden munkát elvállalnak, amit az alkalmazás felkínál) és 'válogatókra' (akik szelektívek, és csak a legjövődélmezőbb munkákat fogadják el). Amikor az Uber algoritmus a munkát kínálja a környék összes sofőrjének, mindegyiküknek eltérő díjazást számol ki a sofőr legutóbbi viselkedése alapján. Ha a sofőr az utóbbi időben válogató volt, a rendszer magasabb bért kínál neki, mint egy 'hangya' típusnak. A csalira ráharapó válogatóknak aztán apránként enyhén alacsonyabb béreket kínálnak. A bér csökkentésének mértéke és gyakorisága véletlenszerű, így a sofőrök nehezen veszik észre, hogy kizsákmányolják őket, és természetesen, ha egy sofőr megtagad egy munkát és válogató lesz, a bér ismét emelkedni kezd.

Az Uber algoritmus nem különösen zseniális: nem valamiféle agykontrollhumbug, ami megkerüli a sofőrök kritikus gondolkodását, és rábírja őket, hogy adják fel a többi rész munkaidős állásukat egy rosszabbul fizetett kemény munkáért az Ubernél. A trükk egyszerű, csak éppen gyorsan és fáradhatatlanul hajtják végre.”

S végezetül egy nagyon nagyon halk kérdés, mert nagyon nagyon-nagyon eretnek: vajon nem az az igazi, a végső elszarodás/szarrátétel, ahogyan a fejlett világ, nem kevés felettebb szakszerű és célorientált irányítás hatására, a pénz, a vagyon és főleg a feltűnő vagyonosság istenítése felé fordul, s ezt terjeszti ki egyre szélesebb körben az 'elmaradottakra' is?

Dr. Osman Péter

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

21. (131.) évfolyam, 3. szám

Megjelent: 2026. június

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 3500 Ft

Egy évre: 19 500 Ft

SZTNH – 2026/3

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyevainé Virág Dóra, dr. Kovács Eszter, dr. Lábody Péter,
dr. Mikló Katalin, dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni*